

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SKAANES OVERGANG
FRA
DANMARK TIL SVERIGE

TREDIE DEL

KNUD FABRICIUS

SKAANES OVERGANG

FRA

DANMARK TIL SVERIGE

STUDIER OVER
NATIONALITETSSKIFTET I DE SKAANSKE LANDSKABER I DE
NÆRMESTE SLÆGTLED EFTER BRØMSEBRO-
OG ROSKILDEFREDENE

TREDIE DEL

MED ET KORT

ROSENKILDE OG BAGGER

KØBENHAVN 1952

REPROGRAFISK GENUDGIVET OG FORLAGT AF
SELSKABET FOR UDGIVELSE AF KILDER TIL DANSK HISTORIE
KØBENHAVN

1972

GENOPTRYKT MED STØTTE AF
STATENS HUMANISTISKE FORSKNINGSRÅD

UDGIVET
PÅ BEKOSTNING
AF CARLSBERGFONDET

ISBN
87 7500 811 4 (compl. 1-4)
87 7500 813 0 (vol. 3)

Printed in Denmark by
H. P. Hansens Bogtrykkeri

AFFOTOGRAFERET EFTER ORIGINALUDGAVEN OG GENOPTRYKT
I OFFSET PÅ SPECIAL-TRYKKERIET, VIBORG

1972

FORORD

Da jeg i 1906 udsendte de to første dele af »Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige«, udtalte jeg deri den forventning, at kunne afslutte værket i løbet af et par år. Således er det jo ikke gået, og de som kender det arbejde, en universitetslærer inden for de »store« fag har, vil formodentlig kunne slutte sig til grundene dertil. Vist er det, at det var først, da jeg i 1946 var løst fra min virksomhed på Frueplads, at jeg så mulighed for at kunne koncentrere mig om studier, der for en stor del måtte foregå uden for Danmarks grænser, og jeg fandt rundhåndet støtte hertil, dels hos universitetet, dels hos Carlsbergfondet. Efter flere års arbejde i arkiverne i København, Lund og Stockholm er jeg nu i stand til at fremlægge 3dje del af værket. Det er ikke en krigshistorie, men historien om den skånske befolknings oplevelser og holdning under den genforeningskrig, som Danmark førte øst for Sundet i årene 1676—1679, og som fik et så uheldigt forløb. Hertil har jeg føjet en indledning, som på grundlag af de to første dele gengiver hovedtrækkene af den nationale udvikling i Skåneland mellem afståelsen i Roskilde 1658 og »den skånske krig«s udbrud. Man kan derfor læse denne bog som selvstændigt værk, uafhængigt af de to første. Hvis der gives mig liv og kræfter, er det min agt i en 4de del at skildre forsvenskningen af skånsk kirke-, skole- og retsvæsen efter krigens afslutning.

Jeg står i en stor taknemlighedsgæld til de mænd, som har ansporet og støttet mig under mit arbejde; først og fremmest til universitetets tidligere rektor, prof., dr. theol. *Jens Nørregaard* og Carlsbergfondets ledende direktør, prof., dr. phil. &

theol. *Johs. Pedersen*, dernæst til embedsmændene ved det danske og det svenske rigsarkiv, ved landsarkivet i Lund samt ved universitetsbiblioteket sammesteds. En særlig tak bringer jeg redaktionen af *Historisk Tidsskrift* for tilladelse til at gengive et uddrag af min deri offentliggjorte artikel om den skånske udvandring til Sjælland. Det medfølgende kort over de skånske landskaber, som er det sidste danske kort under overgangstiden, er udarbejdet af geografen *J. Husman* 1677 på grundlag af *Johs. Mejers* store værk fra 1650erne. Selv om det ikke er fejlfrit, hvilket navnlig fremgår af Skånes sydøstlige kystlinje, har det en særlig interesse ved at rumme et meget betydeligt navnestof i dansk form og ved at være resultatet af danske officerers rekognosceringer under den skånske krig (se *H. Richter*: *Skånes karta från mitten av 1500-tallet till omkring 1700* (1929), s. 101 ff.).

København i marts 1952.

KNUD FABRICIUS

INDHOLD

Indledning	11
------------------	----

Tredje del.

Skåningerne under Skånske Krig.

I. kap.: Før Danskernes landgang	22
II. kap.: Skåningernes modtagelse af den danske hær	29
III. kap.: Skåne under danskt herredømme	52
IV. kap.: Efterårsfelttoget 1676	60
V. kap.: Skåne under to konger	73
VI. kap.: Snaphanejagten i foråret 1677	90
VII. kap.: Friskytterne	99
VIII. kap.: Sommeren 1677	109
IX. kap.: Jørgen Krabbes proces	121
X. kap.: Det svenske opgør med adelen	141
XI. kap.: Den anden krigsvinter	147
XII. kap.: Kristianstads fald	158
XIII. kap.: Den lille krig og freden	173
XIV. kap.: Stemninger og tilstande på landet i Skåne ved krigens slutning	185
XV. kap.: Skånsk indvandring til Danmark	205
Epilog	225
Tillæg	229
Noter og anmærkninger.	

TREDIE DEL

Skåningerne under skånske krig

INDLEDNING

Ved fredsslutningerne til Brønsebro 1645 og Roskilde 1658 gik hele Øst-Danmark tabt; riget mistede en tredjedel af sit landområde. En gren af vort folk, som havde båret sin part i den kulturelle udvikling, og som i med- og modgang havde vist sin samfølelse med hovedstammen, gled ind under en fremmed stats herredømme. Hvorledes den herefter også blev opsuget af denne stats kultur, er emnet for denne undersøgelse.

Skånelands afståelse og overgang fra Danmark til Sverige fandt sted i en nedgangstid for vort land. Økonomisk set var det slette tider, og den hensmuldrende adelsvælde havde medført indbyrdes strid mellem rigets stænder og opløsning af statens indretninger. Da afståelsen skete, fandtes der indenfor de skånske landskaber ikke nogen personlighed, der kunde have samlet befolkningen om sig til at møde den nye tingenes tilstand. Sløvhed og mismod beherskede sindene.

Det var ikke til det svenske rige, men til den svenske konge og den svenske *krone*, at de tre skånske landskaber blev afståede hin februardag i 1658. »Kronen« betød efter datidens sprogbrug noget andet og mere end »riget«, nemlig alt, hvad der lå under den pågældende stats overherredømme, hvad enten det drejede sig om simple provinser eller halvt selvstændige len. Hertugdømmet Estland var til eksempel fra 1219 til 1346 et led af Danmarks krone og fra 1561 til 1721 et led af Sveriges; i begge tilfælde nød det politisk selvstyre. Ifølge fredstraktaten i Roskilde syntes der ikke at være noget til hinder for, at det samme kunde ske med Skåneland. At noget sådant var tilsigtet, syntes nemlig at fremgå af traktatens niende

paragraf, hvorefter alle stænderne i de skånske landskaber fik stadfæstelse på »deres sædvanlige ret, lov og gamle privilegier og friheder...«, så vidt de ikke løber eller strider mod Sveriges kronens grundlove, med hvilke disse afståede lande og len skal inkorporeres herefter til evig tid.« To år senere udvidede endda Københavnsfreden i 1660 ordene »ret, lov og gamle privilegier og friheder« ved at tilføje: Gårdsretter, birke-, hals- og håndret samt jura patronatus. Alt dette stemte udmærket overens med den stilling, som et fyrstendømme under kronen måtte indtage, og herimod stred det ikke, at alle undersåtterne i de afståede landskaber skulde aflægge troskabsed til den svenske konge. Magnus Smek, hvis 28-årige herredømme over Skåne på 1300-tallet aldrig var gået Svenskerne af minde, havde jo tituleret sig som »konge af Sverige, Norge og Skåne«.

Helt klar var Roskildetraktaten dog ikke. I den samme paragraf ni, som garanterede indbyggerne dansk lov, ret og privilegier, sluttedes der med at love dem, adelige som uadelige, der vilde »aldeles begive sig« under svensk jurisdiktion«, lige adgang med indfødte Svenskere til embeder og æresposter. I Københavnsfreden forklaredes dette nøjere således, at de adelige, som fuldstændigt underkastede sig svensk jurisdiktion, skulde optages på Riddarhuset, ja hvis de eller deres forfædre havde beklædt rigsrådsembeder i Danmark, endog i Riddarhusets anden klasse. Da det næppe kan have været tanken, at der i Skåneland skulde være to slags undersåtter, med dansk og med svensk retspleje, turde der i denne tilføjelse ligge et ønske om, at de skånske landskaber skulde nå til en lignende stilling som de egentlige svenske provinser, som Upland eller Östergötland. Dette ønske stammede fra svensk side, men det stemte ikke godt overens med fredstraktatens hovedbestemmelse, som de danske forhandlere havde fået indsat, at alle stænder skulde bevare deres lov, ret og privilegier, ganske vist med den betænkelige tilføjelse: Så vidt disse ikke stred mod den svenske kronens grundlove.

Fremtiden skulde vise, hvilken af de to viljer, som her brødes med hinanden, der var den stærkeste. Om sejrherrens program var der i hvert fald ingen tvivl. Da Karl Gustav et par uger efter freden udnævnte kommissærer til at tage Skåne i

besiddelse, lød deres instruks på, at der skulde indføres svensk toldvæsen i landskabet. Alle embedsmænd inden for kirken og skolen skulde for fremtiden have studeret i Sverige. Gejstligheden skulde i det hele »inkorporeres med den gejstlige stand i Sverige«. I de større stæder skulde der som i Sverige indføres et bystyre, bestående af præsidenter, borgmestre og syndici. Et svensk rytterregiment skulde indlægges på de øde krongårde i Skåne. Den eneste undtagelse fra denne indlemmelsespolitik var, at kongen henskød til adelens egen afgørelse, om den vilde inkorporeres med den svenske adel og herved få adgang til Riddarhuset, eller om den foretrak at danne »et særligt korpus«. Det fuldstændige kulturfællesskab mellem Skåneland og Sverige var åbenbart Karl Gustavs mål, selv om han var tilbøjelig til at forunde en overgangstid på nogle punkter. Det svenske folk viste på rigsdagen i Gøteborg i foråret 1658, at det delte sin konges ønsker.

Således kom det dog ikke til at gå i virkeligheden. Modstanden mod kongens planer kom fra den skånske adel, der nok vilde have adgang til Riddarhuset, men ikke til gengæld opgive den særstilling, der var hjemlet den og de øvrige stænder ved Roskildefreden. Karl Gustav begyndte derfor at fire på sine krav, selv om han stadig erklærede ikke at ville tåle »statum in statu« (d. v. s. en stat i staten). Og på eet punkt var han stadig urokkelig, nemlig med hensyn til indførelsen af det svenske toldvæsen. Ja, kongen gik så vidt, at han forenede de højeste toldsatser inden for den svenske toldrulle med de højeste danske. Da der hertil kom en hård udskrivning af skatter og af soldater til tjeneste fjernt fra hjemmet i Østersølandene, og da endelig indkvartering af tyske ryttere hos den skånske bondebefolkning slog porten op for plyndring og voldtægt, var det ikke underligt, at det erobrede landskab blev uroligt. Samtidig udbrød Karl Gustavs anden krig med Danmark (1658—60). Dette førte til, at uroen brød ud i lys lue.

Skåneland havde hidtil været, nationalt set, sovende. Den nationale følelse var i det hele taget svagere hos 1600-tallets mennesker end nu til dags, og den var snarere knyttet til staten end til folket. Nationalfølelsen forpuppede sig i begrebet kongetroskab og var mere rettet mod statens organer og in-

stitutioner, mod hovedstaden og alt andet fælleseje end mod den åndelige fælleskultur, det fælles sprog og den sum af historiske minder, som i vore dage spiller hovedrollen. Til gengæld var den gang følelsen af samhörighed med det landskab inden for riget, hvor man havde sin hjemstavn, stærkere end nu; ikke så underligt, da de tre danske »lande«, Jylland, Sjælland og Skåneland var så meget mere særprægede og forskellige. Derfor ser man datidens Skåninger anvende ordet »*fædreland*« i flæng om deres landskab og om hele Danmark, mens ordet »*patriot*« og »*patriotisme*« bruges om den, der viser troskab mod kongen og riget. Det er navnlig inden for adelen, man møder denne sidste betegnelse, hvilket naturligt fulgte af standens særlige tilknytning til statens politiske liv.

Stærkere end disse positive følelser var dog i Skåne den negative, *hadet til Svenskerne*, der fremtræder så stærkt under den anden Svenskerkrig 1658—1660. I Malmø dannede sig i efteråret 1658 en sammensværgelse om at bringe byen tilbage under danskt herredømme. I den var ikke alene indviklet mange borgere, også af de fornemste, men tillige nogle af omegnens præster og adelige fogeder samt adelsmænd som Ove Thott og Otte Lindenov. De sammensvorne havde tillige forbindelse med den snaphanebevægelse, der samtidig organiseredes i Sydøstskånes skovegne og i de nordskånske og blekingske grænseområder. Men disse bevægelser fik ikke den fornødne militære støtte fra Danmark. Malmøsammensværgelsen blev derfor opdaget af Svenskerne og knust i blod. Partisanrørelsen syntes et øjeblik at skulle få et vist omfang, da Danskerne i septbr. 1659 havde sat en mindre styrke i land i Ysted, og snaphaner fra alle dele af Skåne strømmede derhen. Men Danskerne gik snart igen til Søs og overlod de indfødte til deres skæbne. Bevægelsen fortsatte endnu i flere måneder, selv efter at freden til København var sluttet (maj 1660), og den endte først, da man fra svensk side havde anvendt så forskellige midler, som at hverve snaphanerne til et særligt regiment og — modsat — at lægge svenske tropper på kirkegårdene i de værste sogne, indtil bønderne havde udleveret alle de fredsforstyrre, som fandtes hos dem.

Københavnsfreden bragte ingen ændring i Skånelands po-

litiske stilling, undtagen for så vidt som Frederik III måtte købe Bornholm tilbage for 8500 tdr. hartkorn skånsk adels-gods, hvorfor dettes ejere fik erstatning af den danske konge. Spørgsmålet var nu, om den svenske formynderregering, der havde efterfulgt den i februar 1660 afdøde Karl Gustav, også vilde fortsætte hans indlemmelsespolitik over for Skåne. At lysten hertil ikke manglede, er givet. Men selv om formynderregeringen aldrig slap denne tanke, blev den dog med årene mere og mere til en fremtidsmusik. Adskillige omstændigheder bidrog hertil. Først enevældens indførelse i Danmark. Den havde den virkning i Skåne, at de fleste adelsmænd nu frivilligt aflagde troskabseden til den svenske konge, hvad de havde vægret sig ved i de sidste halvtredje år. Dernæst den pengenød, hvori »det skånske generalguvernement« hurtigt kom, og som medførte, at man måtte ansøge befolkningen om skattebevillinger. Endelig — hvad der var hovedårsagen —, at det kom til et kompromis mellem regeringen og den skånske adel i forfatningsspørgsmålet. Det var den bekendte »*Malmö reces*« af septbr. 1662, der lige til enevældens indførelse i Sverige 1680 var en slags skånsk grundlov. Herefter opgav den skånske adel sine ønsker om en ny håndfæstning til erstatning for den tabte danske og om et årligt skånsk adelsmøde i Lund. Regeringen på sin side stillede forsvenskningsplanerne på fremtiden. Resultatet blev: Lokal selvstændighed med repræsentation på den svenske rigsdag; bekræftelse af adelens friheder — uden at der nu taltes om »den svenske kronens grundlove«; — bekræftelse af købstædernes privilegier, navnlig til selv at vælge deres embedsmænd; endelig bevarelse af den gamle lov og ret indtil videre. Ydermere fik man løfte om et særligt universitet og en særlig hofret for de skånske landskaber. Det første oprettedes efter få års forløb; på hofretten måtte Skåne derimod vente lige til 1821. Hvad den svenske regering på sin side opnåede for disse indrømmelser, var at stænderne pungede ud med betydelige bevillinger. Den undgik også, at der oprettedes nogen stænderforsamling eller anden repræsentation for befolkningen i de nyerehvervede landskaber.

Men regeringen var selv nødt til at sammenkalde en skånsk

landdag, når den behøvede bevillinger af nye skatter eller af soldaterudskrivning. Sådanne møder fandt sted både i 1669 og i 1673. Man søgte ved disse lejligheder at fremme de aldrig opgivne sammensmeltningsplaner ved at foreslå »en union« mellem Sverige og Skåneland i lov og kirkeordning. Skåningerne viste sig lidet ivrige for en sådan union og udtalte, at der i hvert fald burde være duelige mænd fra Skåne med til arbejdet; ligefrem afvise unionen turde de altså ikke. Sagen var, at det var gået op for den skånske adel, at adelen i Sverige sad inde med adskillige friheder, som det kunde være rart at få del i; omvendt var de svenske adelsmænd, der havde erhvervet gods i Skåne, blevet klare over, at de danske adelsprivilegier på flere punkter var bedre end de svenske og derfor attråværdige. Noget resultat kom der dog ikke foreløbig ud af disse overvejelser. Den ved Malmørecessen trufne ordning vedblev derfor at have gyldighed lige til »skånske krig«s udbrud, og Skåneland sad stadig inde med sin gamle danske lov, ret og frihed.

Men i andre henseender gik denne femtenårige periode ikke sporløst hen over landskabet. En væsentlig forandring i *ejendomsforholdene* fandt sted. De 8500 tdr. hartkorn adelig besiddelse, som Frederik III havde måttet udlægge til den svenske konge som »Bornholms vederlag«, blev af Karl XI's formynderregering bortforlemede til svenske rigsråder, og på samme måde gik det med det krongods, der ved Roskildefreden automatisk overførtes fra den danske til den svenske konges hænder. Den tredje vej, som regeringen åbnede for svensk ejendom i Skåne, gik gennem Lunds domkapitels gods. Endelig tildelte den i rigt mål Svenskere frihed til at oprette nye adelige gårde eller gav dem sædegårdsfrihed for strøgods. I sidste tilfælde måtte Svenskerne naturligvis først købe den pågældende jord af de tidligere ejere.

Mange skånske adelsmænd solgte i disse år deres sædegårde eller bøndergods til Svenskere. Det gjaldt først og fremmest om den ubeedigede adel, der trods enevælden havde sit hjerte i Danmark og ifølge fredstraktaten ikke havde nogen ret til at bo i Skåne. Men også mange beedigede fulgte dens eksempel. Tiderne var usle; kornpriserne synkende; øksnehandelen hin-

dret ved de svenske toldforhøjelser; fallitterne almindelige. Da hertil kom, at datiden ikke kendte til en nationalitetskamps hovedvåben: at holde på jorden, men da tværtimod de, som gik til Danmark, betragtedes som de egentlige patrioter, fordi de ikke havde villet leve under det svenske åg, er det ikke underligt, at en række af Skånes stateligste godser skiftede besiddere, og at svensk ejendom voksede betydeligt.

Lægger man tallene sammen på de krongårde og adelsgårde, som gik over på svenske hænder, bliver summen stor, over halvdelen af Skånes godser. Men hermed er kun set på gårdenes antal, ikke på deres størrelse. Det var de bedste gårde, der endnu var på danske hænder, i hvert fald lå de i de frugtbarste dele af landet. Det gjaldt først og fremmest om vestkysten fra Kullen til Lund, om egnen mellem Trelleborg og Ysted og om Kristianstadsletten, mens den svenske besiddelse navnlig havde fået indpas i egnen ved Skeldervigen (om Engelholm), i Midtskåne og i Sydøstskåne. Hvad endelig grænseherrederne Gønge og Villands angår, hvor herregårdene forøvrigt som regel var små, er billedet uklart, og de to parter syntes nærmest nationalt at holde hinanden stangen. Ser man endelig på al adelig jordbesiddelse i Skåne (herregårde og bøndergods), ialt 4350 »hemman«, var i 1673 heraf 1225 svenske, d. v. s. 28 p. ct.

Disse tal kan dog let mistydes. De betød ikke, at en stor del af landet hermed var denationaliseret i dette ords nuværende betydning. Kun sjældent slog de svenske ejere sig ned på deres nye besiddelser; de indskrænkede sig som regel til at holde en svensk inspektør eller foged på dem, som kunde opkræve og indsende de årlige indtægter. Hele det underordnede personale på gårdene vedblev at være det gamle skånske, og med de under godset liggende bønder fandt der ingen forandringer sted. Der var overhovedet ingen nævneværdig indvandring af svenske bønder til Skåne i denne første periode. Det samme gjaldt om købstæderne, hvor de få mænd, der lod sig optage som nye borgere, kom fra selve landskabet eller fra Tyskland. En undtagelse udgør det lille Karlshamn i Blekinge, der blev anlagt som afløser af den tidligere flække Bokul, og hvis borgerskab derfor blev delvis svenskt. Også præstestanden bevarede i det

store og hele sit gamle præg. Selv til de embeder, hvor regeringen havde kaldsret, valgte den næsten undtagelsesløst Skåninger eller Danskere. I de patronelle kald, hvor denne ret tilhørte adelige, kaldte de svenske godsejere naturligvis svenske præster, de skånske ejere derimod Skåninger eller indvandrede Danskere. I den tredje og største klasse embeder, hvor menighederne selv valgte præsterne, blev så at sige aldrig en Svensker ansat. Ved tilsammen 132 præsteskitter i Skåne og Blekinge mellem 1658 og 1676 slap — højt regnet — ved hvert syvende tilfælde en Svensker ind. Dette betød, at der 1676 kun sad en svensk præst i hvert 16de kald. I Halland var derimod forsvenskningen af gejstligheden ligesom af adelen på dette tidspunkt langt mere fremskreden.

Kun rent overfladisk set kunde man derfor i denne tid opfatte Skåne som et svensk landskab. I Malmø virkede indtil 1670 en generalguvernør over Skåne, Halland og Blekinge som regeringens repræsentant; efter dette tidspunkt afløstes han af tre landshøvdinge, med samme magt som han på det civile område, men uden militære beføjelser. Under disse øverste embedsmænd var der kancellier og kontorer (d. v. s. finansielle institutioner) med et betydeligt svenskt embedspersonale. Også staldetaten, magasinvæsenet, toldvæsenet og fyrvæsenet var naturligvis på svenske hænder. I de større stæder var som regel en af borgmestrene en Svensker, og på landet var befalingsmændene, der hver i sit herred repræsenterede generalguvernøren og udførte hans befalinger, som regel svenske. Om det samme gjaldt om tingfogederne, der var statsansatte, er uklart. Endelig lå der i de skånske fæstninger svenske garnisoner, og det skånske rytterregiment, der efter svensk mønster var indlagt på bøndergårdene, især i skovbygden, rekruteredes af politiske hensyn udelukkende fra Sverige. Rytterregimentet talte o. 1000 mand, og når man til dem lægger de øvrige svenske elementer i Skåne, kommer man næppe op på mere end et par tusinde personer. Det er et beskedent tal, sammlignet med de 2—300.000, som den gang befolkningen i de skånske landskaber må have udgjort. Men det var på den anden side dette svenske indslag, som gav landet dets officielle præg, og som havde magten.

Men kun en overfladisk besøgende kunde lade sig narre heraf. Enhver, der kom den egentlige befolkning lidt nærmere, måtte opdage, at landets præg stadig var uforandret. I by og på land taltes det gamle skånske folkemål, og man skrev på det danske rigssprog; fra prædikestolen og ved den — forøvrigt ret beskedne — børneundervisning lød kun dansk, og det samme gjaldt i retten, hvor man dømte efter skånske og jyske lov samt Christian IV.s recesser. Hele kulturen, hvad enten man mødte den på herregårdene, i præstegårdene eller i borger- og bondehjemmene var ligeledes dansk med det særpræg, som fulgte af det lokale skånske underlag. Den — ganske vist i omfang ringe — litteratur, som fremkom inden for landskabet, var i dansk sprogdragt, og befolkningen opretholdt regelmæssigt forbindelsen med frænder og venner i hjemlandet, ligesom besøg af rigsdanske i Skåneland foregik uden hindringer og forstyrrelser. Efter at Lunds universitet var oprettet 1666, ophørte skånske studenter ganske vist med at søge til København. Men det nye skånske akademi vilde ikke rigtig trives; studentertallet lå kun mellem 100 og 200, heraf halvdelen Skåninger, og da rivninger mellem dem og de svenske studerende var hyppige, fik universitetet i Lund ikke foreløbig den betydning for at binde Opsverige og Skåneland sammen, som regeringen havde tilsigtet.

Skånes kultur var således endnu den gamle. Men hvis man heraf vilde slutte, at der i befolkningen fandtes en vågen opposition mod optagelsen i den svenske stat, vilde dette næppe være rigtigt. I hvert fald gælder det ikke for den første halve snes år efter afståelsen. En sådan opposition måtte først og fremmest være opstået inden for den ledende befolkningsklasse, adelen, men her vil man forgæves søge efter spor af den. Rent bortset fra den betydning, som den aflagte troskabsed måtte have for hovedparten af den skånske adel, er der tidligt vidnesbyrd om, at Skåningerne følte sig dragne til deres svenske standsfæller og meget godt kunde forlige sig med udsigten til en sammensmeltning af skånsk og svensk adel. Det sociale fællesskab kom her til at overvinde den nationale modsætning. En anden faktor, som virkede i samme retning, var lysten til at tjene den nye konge og herved stige i ære og

indtægter. Et eksempel til efterfølgelse forelå jo i en af Christian IV.s svigersønner, Ebbe Ulfeld, der — ganske vist forud for Skånes afståelse — var udvandret til Sverige og her blevet lønnet ikke blot med at optages i rigsrådet, men også med at få stillingen som rigsjægermester. Enkelte skånske adelsmænd opnåede da også efter 1658 at blive taget i svensk tjeneste, således Christian Barnekov, der blev vicepræsident i Göta hovrätt, og Kristoffer Valkendorf, der blev landsdommer i Skåne. Men de mest betydelige og velstående yngre adelsmænd, som Jørgen Krabbe og de tre brødre Thott (Knud, Holger og Tage), blev skuffede. Thi det var en ringe trøst for den sidste af disse brødre, at han blev — kammerherre hos enkedronningen.

Men den væsentligste grund til den politiske stilhed, som rådede i Skåne i 1660erne, var dog vist af økonomisk art. Ikke blot adelen, men alle stænder var fuldt optaget af at klare dagen og vejen. Prisen på landbrugsprodukter var stadigt synkende, og handelen stagnerende. Da hertil kom, at den svenske regerings krav til landskabet bestandig voksede, at skatte-trykket blev mere og mere trykkende, at de indkvarterede tropper blev mere og mere forhadte, og udskrivningen af rekrutter til den svenske hær mere og mere ulidelig, var følgen, at denne første periode kom til at forme sig som en nedgangstid for de skånske landskaber.

Der er visse tegn, som tyder på, at der fra begyndelsen af 1670erne kom et omslag i stemningen. Om dette hænger sammen med, at tiderne bedredes noget, skal lades usagt. Men det vilde ikke være unaturligt, om de lidt lysere forhold havde medført, at befolkningen fattede mere mod og selvtillid og begyndte at rette ryggen. Nu møder man for første gang en vis opposition, da regeringen på to stændermøder i Landskrone og Kristianstad i efteråret 1673 krævede store bevillinger i anledning af de truende krigsudsigter. Navnlig det sidstnævnte sted kom det til dramatiske optrin, da den unge adelsmand Ove Rommel (til Bækkeskov) på grund af almuens fattigdom nægtede at underskrive bevillingerne. Den svenske landshøvding Magnus Durell trøstede sig ganske vist med, at »een svale gør ingen sommer«, men den voksende misfornøjelse i de

følgende år viste, at Ove Rommel ikke var nogen enlig svale. Durell måtte da også indrømme, at »jeg har her at gøre med et stivsindet og tvetydigt folk, og endnu er de ikke bragt til den troskabs devotion, som jeg ønsker.«

Denne voksende uro i de erobrede provinser blev dog først for alvor farlig, når den kunde regne på støtte udefra. I Danmark havde man aldrig opgivet ønsket om at genvinde Skåneland, men så længe Frederik III levede, var udsigterne dertil kun små. Anderledes blev det under hans efterfølger Christian V, hvis attrå efter at genvinde sine »arvelande« desuden var stærkere end hans faders. Det store spørgsmål blev da, hvorledes de tabte landskaber vilde stille sig til en genforening med Danmark.

FØRSTE KAPITEL

Før Danskernes landgang

At Københavnsfredens bestemmelser om Skånelands politiske fremtid skulde blive af varig betydning, var der dengang på begge sider af Sundet ikke mange, som troede. Dertil havde landets afståelse i Roskilde i altfor høj grad haft overrump-
lingens karakter, og bekræftelsen på denne afståelse to år senere været præget af en særlig europæisk magtkonstellation. Som årene gik, blev den følelse snarest stærkere, at den endelige afgørelse af Skånes skæbne lå i fremtiden. Indflydelsesrige danske kredse, med den unge konge i spidsen, havde dette syn.

Genvindingen af de skånske landskaber var dog ikke det eneste mål for dansk politik. Endnu vigtigere måtte det stå for den at knække Sveriges magtstilling på sydsiden af Østersøen, der muliggjorde nye indmarscher i Jylland som i Torstenssons og Karl Gustavs dage. Et led heri var at lamme den svenske vasal, hertugen af Gottorp, der sad Danmark »som en torn i hælen«. Først når et nyt svenskt indfald på halvøen syd fra var umuliggjort, og havet derpå var ryddet for svenske orlogsflåder, var øjeblikket inde til at tænke på genforening med den tredjedel af det danske folk, som var skilt ud fra det i 1645 og i 1658.

Men forudsætningen for disse ønskers virkeliggørelse var en ny indstilling hos stormagterne til den nordiske politik. I 1660 havde Nederlandene, England og Frankrig været enige om at forhindre, at Danmark atter blev herre over begge sider

af Sundet. Femten år senere var Europa derimod delt i to krigende lejre, under ledelse henholdsvis af Nederlandene og Frankrig. I den franske lejr stod fra gammel tid Sverige, der til gengæld modtog franske subsidier. Griffenfeld, der ledede Danmarks udenrigspolitik, anså et opgør med Sverige for udsigtsløst, så længe det ikke var lykkedes at opløse Sveriges forbindelse med datidens stærkeste militærmagt Frankrig. Men et forskelligt syn hos de øvrige statsmænd og utålmodighed hos kongen tvang ham til at lade Danmark-Norge indtræde i det nederlandske forbund, som bekæmpede Frankrig. De uheldige følger af denne placering skulle først fremtræde efter fem års forløb.

At krigen mellem Danmark og Sverige måtte komme, havde man i begge lande længe været klar over. På svensk side havde man dog ingenlunde draget slutningerne heraf. Forsvaret var forsømt, finanserne i uorden, og administrationen slappet. De skånske landskaber dannede i denne henseende ingen undtagelse. Her fandtes der desuden en stigende misfornøjelse med den svenske styrelse, navnlig med de lavere embedsmænd inden for civil- og militæretaterne, der kunde få skæbnesvangre følger i en kritisk situation.

Skåne var fra 1670 delt mellem to landshøvdinge. *Augustin Leyonsköld* i Malmø og *Magnus Durell* i Kristianstad. Den sidste berøvedes fra begyndelsen af 1675 Blekinge, (undtagen Lister), der henlagdes til Kronobergs len i Småland, men fik til erstatning fra Malmøhuslen de fire herreder Ingelsted, Jerrested, Fers og Froste. Året efter udnævntes på grund af de truende ydre forhold atter en generalguvernør med sæde i Malmø. Valget faldt på *Fabian v. Fersen*, og de følgende år skulde vise, at man i ham havde fået den rette mand på pladsen.¹⁾

Alle tre mænd var intelligente og handlekraftige, og de tog med iver fat på det uoverkommelige arbejde, i den ellefte time at bøde på en lang årrækkes forsømmelser. De fik nogen tids udsættelse af opgøret, fordi Danskerne og deres medforbundne imens havde nok at gøre med at uskadelliggøre deres modstander i Wismar, Bremen og på Gottorp slot. *Generalguvernøren* nåede dog ikke meget. Han stræbte efter at få

den skånske adel til at indføre sit korn til fæstningerne, og han støttedes heri af dens naturlige leder Jørgen Krabbe, men mødte vrangvillighed hos mange indenfor standen. Desuden forsøgte Fersen at få Helsingborgs indvånere til at befæste byen mod søsiden, hvilket lige så lidt lykkedes. Endelig synede han de skånske herregårde, om de kunde egne sig til frem-skudte forter under landets forsvar. Bedst hertil fandt han den ældste af dem alle, Glimmingehus, »et af de stærkeste huse i landet, og kan i sandhed kaldes en borg«.²)

Det civile arbejde lå under *landshøvdingerne*, der herved kom i nærmere forbindelse med befolkningen. Begge så de allerede i 1675 ret mørkt på forholdene. Leyonsköld mente, at landet vilde blive »totalt ruineret«, hvis ikke bøndernes byrder, navnlig med at holde strandvagt mod Danskerne, blev lettet. Skåningerne blev desuden mistrøstige ved at se regeringens passivitet over for landets forsvar. »På bonden kan man slet ikke stole, navnlig da han nu er så udblottet ved de mangfoldige byrder, som lægges på ham, og som bliver endnu flere, at han af desperation og i mindet om *de gode gamle dage* let kan lade sig forføre til en eller anden galskab.« Han endte med at hævde: »Jeg finder i virkeligheden, at fattigdommen i landet er større, end nogen kan tro.« Gang på gang betonedes Leyonsköld i efteråret 1675 almuens upålidelighed i Malmøhus' len.³) Durell i Kristianstad var for sit landshøvdingdømme enig med ham: »Disse nye undersætter er ikke endnu probatæ fidei« (= af prøvet troskab). Men han påmindede tillige om, at almuen nu i nogen tid havde været belastet med talrige store tynger, som skulde betales hvert år: Kontribution til de hvervede rytteres underhold; knægtepenge; strandvagtskab; klæder til de nye soldater, som blev udskrevne; artilleriheste; korn og viktualier samt hø og halm til magasinerne; kørsler og arbejde på fæstningerne; »så at jeg kan ikke sige andet, end at der spores en temmelig slet tilstand, og almuen begynder i ikke ringe grad at ømme sig«.⁴)

En byrde, som de skånske bønder følte som særlig tyngende, var *udskrivningen* af det unge mandskab som »knægte« til fodfolket. Det er så meget mindre forunderligt, som disse

knægte sendtes over Østersøen for at gøre tjeneste i de svenske garnisoner i Tyskland eller Livland. Navnlig Durell var meget ængstelig for, at hvis de ikke kom hurtigt af sted, skulde de rømme til skovene og slå sig på snaphaneri. Det var ham derfor en tilfredsstillelse, at han fik befaling af kongen til at borttrydde alle buskadser ved vejene, til en afstand af et bøsse-skud på begge sider. Foreløbig viste hans frygt sig dog ugrundet; skovbygdens bønder havde godt rede på, hvor dårligt det gik for de svenske våben i Tyskland, men de foretrak klogeligt at holde sig i ro, indtil uvejret kom nærmere. Det voldte derfor ikke vanskelighed at få udskrevet over 700 mand i Kristianstad len, og på en landdag i Malmø i marts 1676 bevilgede præsterne fire tdr. korn af hver 64 mantal, og almuen tre daler smt. af hvert helt hemman. Men Durell lod sig ikke skuffe. »Kommer der en considerabel magt i landet, så er intet andet at vente af landet; — Gud give, ikke også af stæderne; — end alt ondt og vidrigt.«⁵⁾

Bedre stod det ikke til i *Halland*, der dog nu havde været under svenskt styre i en menneskealder. Landshøvding Hård i Halmstad fik her rejst 469 knægte og 123 båds mænd, men en del af de første rømte på bortmarschen og tyede til skovene, så at han måtte prøve på at hindre, at de i både slap over til Danmark. Selv var han dog klar over, at også de hallandske bønder var anspændte til det yderste. »Fattigdommen hos dem er større, end man kan beskrive.«⁶⁾

Noget bedre end på landet fandt Magnus Durell tilstanden og stemningen i *købstæderne*, i hvert fald i Kristianstad, hvor han mente, at borgerskabet »ikke var uvilligt til« at deltage i byens forsvar.⁷⁾ I Malmøhus' len troede viceguvernøren Pontus Frederik de la Gardie, at »ingen i Skåne til kgl. majestæts tjeneste med mere credit og sådan tilbøjelighed tjene kan og vil«, end borgmester Bent Pil i Helsingborg, Povl Rasmussens enke i Landskrone og Thomas Jyde i Malmø, hvorfor man burde udmærke dem og drage dem frem.⁸⁾ Der er sikkert det rigtige heri, at misfornøjelsen i by som på land var stærkest i de laveste lag. Den beskedne svenske indvandring, som havde fundet sted i de sidste femten år, var desuden især kommet

patricierne til del, og med embedsbesættelserne havde den svenske regering haft nogenlunde hånd i hanke. Men selv i Halland bristede det åbenbart heri, thi da man i et magistratsmøde i Halmstad talte om at tage Christian IV.s navn ned fra prækestolen og sætte Karl XI.s i stedet, udbrød rådmænd Lars Jensen: »Det må vel stå dér; landet kan så snart blive danskt igen, som det blev svenskt;« en bemærkning, som fik den loyale borgmester til at replicere: »Se, Juten stikker [i] ham.« At lignende stemninger fandtes hos mange rådmænd, skulde snart blive åbenbart.⁹⁾

Jo højere man kom op på rangstigen, des forsigtigere blev man med at tone rent flag i national henseende. Allermest gælder det om *adelen*. I foråret 1676, da et danskt indfald kunde betragtes som nærforestående, lod regeringen gennem landshøvdingerne de skånske adelsmænd spørge, om de var villige til at lade sig bruge i kongens tjeneste under krigen. Kun enkelte i Malmøhus' len viste iver herfor. Det gjaldt Holger Mormand, som både havde rejst i udlandet og »forsøgt sig i krig«; han vilde gerne overtage et kompagni, »dog ikke af de nyudskrevne knægte«. Men af adelens mest fremtrædende personer ønskede Jørgen Krabbe og Knud Tholt civil tjeneste; den sidste henviste til sin ukyndighed i krigsvæsen og sit svage helbred, hvorfor han foretrak en ansættelse i finanserne eller ved en domstol. Kristoffer Valkendorf og Kristoffer Gedde skød sig ind under deres alder; Arild Svab, v. Raden (på Snellerød), Hans Valkendorf, Otte Lindenov og Holger Thott, der ikke kunde anføre denne undskyldning, forlangte i stedet betænkningstid, og Christian Bille tilbød sin underdanige tjeneste til — jagt, »da han til intet andet finder sig sufficient.« Stort bedre var ikke det resultat, Durell nåede i Kristianstad len; »jeg kan endnu ikke mærke, at nogen af dem har synderlig inklinasjon til krigstjenesten«. Af de fjorten dansk-skånske adelsmænd, han opregner, var kun to, Aksel og Predbjørn Gyldenstjerne, allerede indtrådte i hæren, medens Jokum Bek og Børge Rosenkrantz var for gamle. Men hvorfor havde unge mænd som Lave og Jakob Bek, Ove og Hans Rommel eller bispen Peder Vinstrups søn af samme navn ikke for-

længst meldt sig? Eller en midaldrende mand som Mogens Svab, der havde tjent i den danske tid som kornet og siden som ritmester? Af de øvrige havde Holger Mormand samt Kristoffer og Hans Valkendorf gods i begge len og er derfor allerede ovenfor behandlede. Den fjortende, Johan Svab, var »midaldrende og har ikke være i nogen synderlig tjeneste«. Resultatet af henvendelsen var altså for hele Skåne meget mager. Adelen stillede sig, ligesom de lavere stænder, afventende. Den vilde først se, hvorledes krigslykken føjede sig.¹⁰⁾

Intet har dog bidraget stærkere til at skærpe modsætningen mellem Skåningerne og det svenske styre end de sidste måneder, før Danskerne gik i land. I foråret 1676 samlede den unge kong Karl XI sine disponible tropper, kun 5-6000 mand, i Skåne mod den forventede landgang; han håbede endnu på, at hans flåde skulde kunne forhindre denne. *Indkvarteringen* slog hovedet på sømmet for den allerede udpinte befolkning. »Jeg kan ikke beskrive,« siger Leyonsköld, »hvilke lamentationer der allerede indkommer fra de steder, hvor disse nyankomne brigader står,« og Durell indrømmede, at »der sker stor selvvold og egenvillighed blandt krigsfolket, når de ankommer kompagni- eller eskadronvis og skal indkvarteres, da de ikke vil lade sig forlægge omkring i byerne, men påstår, at der skal betales dem gærd [Ϸ: afgift] af almuen.« — Det var rigtigt nok, at tropperne skulde have en gærd, men rigtignok ikke af almuen; regeringen havde påtaget sig at underholde soldaterne, så at de kun skulde have tag over hovedet hos bønderne. Men da befalingsmændene i herrederne ikke med deres bedste vilje kunde skaffe proviant, blev følgen — som en oberst indberettede til generalguvernøren fra S. Asbo og Luggude herreder, — at »folkene, indtil proviant kommer, *må tage deres levnedsmidler hos de bønder*, de står iblandt«. En ligefrem opløsning fulgte efter; officererne truede de civile embedsmænd med hug, hvis de ikke betalte gærden; soldaternes overgreb steg, så at de også forlangte heste af bønderne til ordonanstjeneste og skydsning; klager strømmede ind til Fersen fra adelen over deres bønders behandling, og han kunde blot give den magre trøst, at tilstanden kun skulde være ad interim.

Men også på svensk side var bekymringen stor, og selv den så loyale Magnus Durell gav udtryk for den i ordene: »Dette vil føre til stor uorden, og almuen kan umuligt bære det.«¹¹) Målet var fuldt, og da de svenske tropper ved deres udmarsch fra Skåne i sommeren 1676 på det groveste udplyndrede deres skånske værter som fjendtligsindede, randt det over. Man tog parti dér, hvor sympatien fra gammel tid fandtes.

ANDET KAPITEL

Skåningernes modtagelse af den danske hær

Søslaget ved Öland 1. juni 1676 tvang resten af den svenske flåde til at søge tilflugt inden for skærene. Alligevel blev Karl XI med sine utilstrækkelige styrker stående i Skåne, i det håb at kunne afslå en dansk landgang. Men 27. juni gjorde general-admiral Tromp, der var øverstkommanderende for den danske flåde, et anfald på Ysted for at lokke det svenske forsvar bort fra vestkysten, hvor det danske hovedangreb planlagdes. Anfaldet lykkedes fuldtud, og efter at have fordrevet Svenskerne fra Ysted, tog Tromp på kongen af Danmarks vegne borger-skabet i ed og indrettede en ny og pålidelig magistrat i byen.

To dage senere satte den danske flåde sejl fra København og styrede tværs over Sundet. Den havde, foruden kongen, en felthær på 14-15000 mand ombord, der for de fem ottendedele bestod af datidens hovedvåben, ryttere. Dette rytteri havde ganske vist væsentlig tyske officerer, men var for de meniges vedkommende overvejende nationalt, bønder fra øerne og Jylland. Hæren var i det hele »den bedste vi havde haft i århundreder«.1) Da man var kommet nord for Landskrone, red bonden Niels Povlsen i Glumslev efter aftale med sine by-mænd ned til stranden og ud i vandet, hvor en af de danske både tog ham op. Flåden gik så nogle km. længere mod nord til Råå fiskerleje. En bondekvinde, der her ligeledes blev op-taget, kunde bekræfte, at der ikke fandtes nogen svensk soldat på kysten. »De danske lo allesammen højt op i vejret, der de

hørte, at de svenske var borte, og at de, uden noget arbejde og uden nogen mands forlis, kunde få fodfæste på det skønne Skåne, som var den fornemste brud, her skulde danses om.«

»Samme aften,« fortsætter den samtidige skånske historie-skriver Sten Jakobsen, »satte kongen af Danmark al sin armé i land ... Ret som kongen stigede i land, løb skibsfolkene op i taklerne og råbte i munden på hverandre: »Kongen tillykke, kongen tillykke.« Hans majestæt vendte sig i største hast og blev underlig ved denne store råben. [Men] omsider, der kongen hørte, hvad det var, tog han også sin hat af og sprang nogle gange glad omkring.« Følte forfatteren, der i sin ungdom havde været med på Københavns vold mod Karl Gustav, nu det samme som den unge konge?²)

Kun et par dage, og Helsingborg by og slot var i de danskes hænder. Inden derpå en måned var gået, var det samme sket med Landskrone by og kastel. Danskerne havde nu en sikker basis for deres videre fremtrængen. Og atter en otte dages tid, og Kristianstad i Østskåne var taget med storm 15. august. Nu var af fæstninger i Skåne kun Malmø tilbage. I begyndelsen af oktober faldt skansen ved Karlshamn, og den af Svenskerne sløjfede Kristianopol fæstning var istandsat og på danske hænder. Hermed var også Blekinge genvundet. Det var som en drøm.

Hvilket mærkeligt øjeblik, da det så ud til, at det dansk-norske monarki skulde genopstå i sin gamle udstrækning: Fra Nordkap til Elben og fra Blåvandshuk til Kalmarsund. København skulde genvinde sin naturlige plads som hovedstad midt i riget! Følgerne måtte synes uoverskuelige. *A. D. Jørgensen* har en gang peget på en af dem: Hvad der savnedes på Dannevirke i februar 1864, var først og fremmest Skåningerne på deres gamle »skifte«. Også for det danske folk som sådant vilde en genforening med den tabte trediedel have fået vidt-rækkende kulturelle følger. Det kunde synes et vendepunkt i dansk historie. Det var en drøm.

Hovedspørgsmålet for os er her, hvorledes Skåningerne stillede sig til det danske angreb.

Allerede 1. juli fik de skånske præster befaling til at offentliggøre en *dansk plakat* fra prækestolene. Kongen mindede heri

Skåningerne om, hvor mange hundrede år de havde levet i bestandig velstand under den milde danske regering, og at »cron Sverrige« aldeles havde brudt sine traktatmæssige forpligtelser til at overholde »deris sædvanlige rätt och loffue, gamle rettigheder, friheder och privilegier.« Herved havde *den svenske krone selv opløst og sønderrevet det bånd, som indbyggerne »ellers« kunde være bundet af.* Da nu Christian V til sit eget forsvar havde været nødt til at gribe til våben mod Sverige og arbejdede på disse »under byrden suchende proviniers befrielse och redning«, søgte han deres bistand til deres egen frelse og velstand, »huilchen de aldrig kunde haabe at erlange, förend de aff svenskens hænder forløset och med cron Danmarch, saasom lemmerne med legemet, igien forenet worden.« Han lovede enhver militær- eller civilperson i de tidligere danske landskaber, som vilde give sig i hans tjeneste, 5 rdlr. på hånden, foruden månedssold, ligesom enhver, der med kundskab, proviant eller på anden måde gik den danske hær til hånde, skulde få tilbørligt vederlag for sin umage. Endelig vilde han, når landet med Guds bistand var genvundet, lette undersåtternes byrder, så at »de udi hannem skulde finde en mild regentere og en landzens fader«.³) I en anden plakat af samme dag påbødes det stænderne at indfinde sig med deres jordebøger i hovedkvarteret til beregning af skatterne.⁴)

Spørger man om *virksomheden af denne henvendelse*, er svaret ikke enstydigt. Den danske regering udtrykte officielt sin fulde tilfredshed, som når lederen af vor udenrigspolitik Konrad Bierman skrev til gesandten i Bryssel, Chr. Lente: »Man kan ikke i ord udtrykke, hvilken glæde beboerne her i landet viser over hans majestæts ankomst, og med hvilken iver de tilbyder at skaffe alt til hærens underhold, som man kan ønske sig.« Dette bekræfter den brandenburgske gesandt, som fulgte med hæren, og som i breve til »den store kurfyrste« skildrer, hvorledes hele befolkningen i den sidste svenske tid havde bedt i kirkerne for den danske, ikke for den svenske konge; hvorledes borgere og bønder efter hans landgang græd af glæde og uden vederlag leverede levnedsmidler til hæren; kongens største »avantage« var efter hans mening den skånske befolknings kærlighed. Derfor var det egentlig overflødig, at

Christian V strængelig havde forbudt soldaterne al plyndring, — ikke en gang en høne måtte de tage fra bønderne; — befolkningen tilførte jo af sig selv hæren, alt hvad den behøvede. Borgerskabet i Helsingborg havde allerede hyldet ham som deres arvekonge og aflagt samme ed til ham, som undersåtterne i Danmark, og i Landskrone, som på det tidspunkt belejredes, var stemningen som i Helsingborg.

Man kan over for disse lyse skildringer nære den mistanke, at de i nogen grad er farvede af propaganda. Det måtte jo være i den danske regerings interesse at give sine forbundsfæller ude i Europa det bedst mulige indtryk af sin stilling. Det er da også ejendommeligt at se de danske kommissærer Korbitz og v. Stöcken kun otte dage efter landgangen klage til kongen over, at »kun få« af de skånske stænder havde indfundet sig, »og at efter alt, hvad det ser ud til, også få endnu vil indfinde sig.« De påbød derfor — meget moderat — at hver gård skulde levere et brød om ugen til lejren, og 12 helgårde ugentlig en okse. Adelen ugedagsbønder sattes kun til det halve, undtagen de som hørte til svenske herregårde, der var forladt af deres ejere (i randen har en anden hånd tilføjet: 16). Hvad adelens ydelser af dens sædegårde angik, stilledes dette til »noblessens egen diskretion«.°)

Man forstår, at Skåningerne havde svært ved at tage standpunkt i første øjeblik. Fra den tilbagevigende *Karl XI* kom der desuden et *flyveskrift* mod Christian V.s plakat, der kunde give dem noget at tænke over. Mindre vægt havde det vel, når kong Karl påpegede, at Skåne »fra ældgammel tid« (d. v. s. kun i årene 1332—60!) havde været forenet med Sverige, og »ved behændighed« var blevet skilt derfra. Heller ikke kongens henvisning til, at Danmark altid havde overfaldet Sverige, betød sikkert stort for Skåningerne. Derimod kunde man nok spidse øren, når man læste Karl XI.s appel til beboernes *tro-skabsed*. Helt grebet ud af luften kunde — i hvert fald for adelige læsere af flyveskriftet — heller ikke den advarsel være, at man ikke skulde vente sig større frihed af kongen af Danmark, hvis egne undersåtter sukkede under det åg, at deres gamle friheder og håndfæstning var aldeles kastet over ende, og udlændinge draget dem over hovedet. Karl XI endte med at

opfordre Skåningerne til at sky mened og med at åbne sin favn for dem, der »af skræk og rædsel, misforståelse eller enfoldighed« var gået over til fjenden, hvis de da straks vendte tilbage til deres troskab.⁶⁾

Der var her rørt ved et pinligt emne: *Troskabseden til Sverige*. En senere tid har ikke let ved at sætte sig ind i, hvad den betød for datidens mennesker. Rent bortset fra de straffere retslige følger, et brud på den kunde medføre — den gang skrappere end nu, — betød en undersåts ed på en tid, hvor kirkens indflydelse var så stærk, religiøst og moralsk meget. Dette måtte ganske særlig gælde for den klasse, der havde hovedindflydelsen på landbefolkningen: Præsterne.

Man ser dette af det skrift, som er vor bedste kilde til den skånske krigs historie og Skånelands sidste bidrag til den danske litteratur: Præsten *Sten Jakobsen* i Kågerøds bog »Den nordiske Kriigs Krønike«. Forfatteren værger heri af al kraft sine landsmænd mod beskyldningen for at være faldet fra deres edsvorne konge. Han anfører herimod to grunde: »At de ydede skat til de danske, det fik de vel gøre, eftersom kongen af Danmark var landet mægtig«; og »at der var snaphaner udi Skaane og Bleking, det kunde indbyggerne udi gemen intet til.« Dette forsvar er, som vi skal se, kun svagt underbygget, men det viser, med hvilken ængstelse man i præstestanden så på beskyldningen for troskabsbrud.⁷⁾

Vist er det, at den danske regering anså det for klogest, ikke at kræve at Skånes befolkning skulde aflægge *ed til Danmark*, før en lykkelig fred havde vist, at fremgangen i krigen var holdbar. Tromp havde ganske vist ladet Ysteds befolkning hylde Christian V, og efter indtagelsen af Helsingborg havde der ligeledes fundet edsaflæggelse sted.⁸⁾ Men herefter synes man ikke at have fortsat med denne fremgangsmåde. Over for landbefolkningen optrådte man i hvert fald mere forsigtigt, vel nærmest af hensyn til præsterne og adelen.

Det sted, hvor den brede befolkning først tog positiv stilling til kong Christians appel om tilslutning, var *Nordskåne og Blekinge*.

Optakten hertil var den besynderlige begivenhed, som kaldes »*Loshultaffæren*«. I denne landsby, lige inden for den

skånsk-smålandske grænse, lå under Karl XI.s udmarsch af Skåne i august kongens telt, en del ammunition og krigskassen, som indeholdt en meget betydelig sum i »plåtmynt«. Seks mænd fra Osby og Loshult sogne begav sig da ned til den danske lejr ved Kristianstad; deres fører var »Gamle-Per Persen« i Hønjerum, der den foregående søndag på Osby kirkegård havde holdt en »oration«, hvori han opfordrede sogne-mændene til at være kongen af Danmark hørige, hvorefter han havde affyret glædesskud. I den danske lejr fik disse mænd fat i et par underofficerer og en halv snes ryttere, som uden kongens vidende fulgte med dem tilbage. På vejen forstærkedes partiet med tilløb af bønder; der gik sedler rundt i egnen om at møde, og børn løb rundt mellem gårdene og truede alle dem, der ikke sluttede sig til. »Det hele så ud som et stort parti«, men de fleste var rigtignok til fods og havde ikke andre våben end kæppe. Deres antal gjorde alligevel udslaget. Den svenske bedækning blev komplet overrasket ved angrebet og gjorde ikke forsøg på at forsvare skatten; den stræbte bare efter at komme over grænsen til det nærliggende Elmhult. Heller ikke her var de dog i sikkerhed, da de omboende smålandske bønder sluttede sig til de skånske for at få deres broderdel af byttet. En almindelig plyndring begyndte så, og »plåtarne« spredtes for alle vinde til de omliggende bøndergårde, mens teltet blev revet i stykker, for at alle kunde få et minde om denne lykkelige dag. De danske soldater vendte tilbage til Kristianstad med fire vogne fulde af »plåtmynt«; på den femte lå et stykke af Karl XI.s telt, der overrastes den danske konge. Om han var tilfreds med denne andel, melder kilderne ikke.⁹⁾

»Loshultaffæren« har i og for sig intet med politik at gøre; den er kun et almindeligt røveri, særlig barokt, fordi man finder skånske og svenske bønder i lige grad indviklede. Men den taler til os om tænkemåde og retstilstand i Gønge herred ved krigens begyndelse. Forholdene her på grænsen minder desuden om, at de århundredgamle »bondefrede« mellem befolkningen på begge sider for sidste gang optræder under »skånske krig«. En måned efter overfaldet i Loshult, 17. sept., sluttede de samme to sogne, Osby og Loshult, på initiativ af Virestad i Småland en særlig fred med dette sogn. Man lovede

»som fred elskendis naboer« »vore kiere granner«, at de intet skulde have at frygte under krigen, »baade hvad snaphaner saa og anden krigsbesvær anlanger«, idet man forsigtigt tilføjede: »Hvad øvrigheden og militien vil have frem, præjudicerer vi ikke.« Fra omtrent samme tid må også den skrivelse stamme, hvori Østreherrred i Blekinge sammen med Kristianopol tilbød grevskabet Södra Möre ved Kalmar »et godt fortrøligt venskab«, idet de samtidig erklærede i modsat fald at ville møde ethvert angreb med våben. »Derfor synes det bedst at holde fred, mens man kan nyde og beholde den.« Altså et tilbud om bondefred i moderniseret skikkelse. Begivenhedernes udvikling skulde dog snart spotte forsøg af denne slags.¹⁰⁾

I begyndelsen af august henvendte befolkningen i *Stoby sogn* i Østergønge herred sig til »stormægtigste og sejrfuldeste konning, konning Christian den femte, *voris allernådigste herre og konning*« og bad om at få sin svensksindede lensmand afløst med en anden, som kunde opkræve skatterne til kongen og meddele dem hans befalinger. »Thi eders majestæt tjener vi med liv og blod, med gods og alt det, vi ejer ... Gud den allerhøjeste velsigne og ydermere lyksaliggøre e. mts. våben, at vi omsider udi fred og rolighed e. mt. med al underdanig lydighed tjene kunde.« Brevet er attesteret af præsten i sognet, Anders Jensen Helsingborg. I samme ånd er mange andre skrivelser fra myndigheder eller enkeltpersoner, som i denne tid strømmede ind til det danske hovedkvarter. Det var samtidig med, at beboerne i Gønge, Villands og Blekinge huggede ind på den tilbagevigende svenske hærs eftertrav. Karl XI erklærede selv, at blandt hans grunde til at forlade Skåne var, at han frygtede for »al slags letfærdighed hos bønderne«, og hans hofprædikant Haquin Spegel, som fulgte med ham, taler lige fra landgangen om »landets utro beboere«, der »anså sig for forløste«, og at kongen af Danmark overalt i landet fandt stor bistand.¹¹⁾

Man kan ikke undre sig over, at man på dansk side søgte at udnytte denne stemning hos den brede befolkning i Nordskåne. Allerede i juli udnævntes oberstløjtnant ved 1ste fynske rytterregiment, Hans Ditlev Steensen til Steensgård på Langeland, til oberst og chef for *det skånske rytterregiment*, der

skulde forsørges af de samme gårde, der allerede havde stillet ryttere på svensk side. Steensen var søn af det fra Karl Gustavskrigene så berømte ægtepar Vincens Steensen og Anna Holck; han var 42 år gammel og måtte ved sin alder og herkomst synes velegnet til denne post. Som major under ham og chef for regimentets kompagnier i Øster og Vester Gønge herreder sattes den 28 årige Holstener Friderich Reventlow til Neuhof, hidtil ritmester ved 2det fynske rytterregiment. Her var altså både tænkt på modenhed og initiativ. Rytterregimentet forlagdes til Kristianstadegnen for at spille en rolle som støtte for det lokale grænseforsvar; det formeredes på 6 kompagnier, overvejende rekrutter fra grænseegnene og midtlandet.¹²⁾

Regeringen indskrænkede sig ikke hertil. I august modtog den fra Østergønge herred, repræsenteret af fire præster (fra Osby-Loshult, Glimaker-Ørkened, Hjersås-Knislinge og Kviinge-Gryd) og af fire ridefogder, en opfordring til at indrullere »det løse folk, som i sognene findes, som nu i disse tider har ladet sig bruge som snaphaner«, lægge dem på grænsevagt mod fjenden og underholde dem med den kontribution, som herredet var pligtig at levere. Præsterne erklærede sig villige til at opsætte lister over »alle disse løse folk«. *Et skånsk dragonregiment* var på dette tidspunkt allerede under dannelse; geværerne var bestilte, og munderingen, grå uniformer, skulde leveres af gårdene i Gønge herred. Til oberst for dette sattes en Skåning, amtmanden i Assens Sten Brahe til Knudstrup, åbenbart ligeledes en moden mand, da han allerede 1653 havde tjent som ritmester. Det var tanken, at han sammen med Steensen skulde danne ryggraden i grænsekampen. Sten Brahe kom navnlig til at operere i Bleking, hvor han i oktbr. var med til at tvinge Karlshamns skanse til at overgive sig. Samtidig organiserede han borgere og bønder til grænseforsvaret.¹³⁾

Dragonregimentets oprettelse var altså et forsøg på at standse det *snaphaneri*, der første gang havde vist sig ved Loshult-overfaldet. Det var hensynet til den rolige, jorddyrkende befolkning, der ledede regeringen, som vidste, at denne befolkning med det gode eller onde vilde blive nødt til at ernære snaphanerne. Men forsøget kunde kun lykkes, så længe be-

folkningen i sin helhed med våben sluttede sig til kampen mod Sverige. Den skånske skovbygd var til alle tider fattig og overbefolket; kun i fredens dage kunde den nødtørftigt underholde sine beboere. Så snart der kom ufred, ændredes de økonomiske forhold, og der krævedes kun en hest og en gøngøbøsse til at skabe snaphanen. Forelå desuden den tredje betingelse, at skoven var grøn, kunde han umiddelbart træde i virksomhed.

Den danske regering blev først efterhånden klar over problemet. Straks efter landgangen havde den givet forskellige *bestillinger til at hverve »friskytter«*, bl. a. major Sven Povlsen, der måske er identisk med vor gamle kending »gøngenhøvdingen«, som forøvrigt ikke nåede at plukke laurbær denne gang. Sådanne snaphaneførere fik kun en vag instruks om at gøre fjenden alt muligt afbræk. Men snart begyndte klagerne at strømme ind over snaphanernes plagerier af den civile befolkning, og allerede under belejringen af Landskrone 28. juli erklærede kongen, »at slige fuldmagter kunde misbruges«, hvorfor han for fremtiden forbød al plyndring på noget gods, »hvem det og tilhøre kunde« — altså også svensk. »Men den som haver lyst os udi krigen at tjene, skal sig *tilbørdigen lade enrollere og under fanen bestille*«, altså indtræde i den regulære hær. Dagen efter befalede kongen, at da »gamle Per Persen« i Hønjerum, hovedmanden for Loshult-affæren, på Østre Gønge herreds almues vegne havde begæret beskyttelse mod Svenskernes hævn, skulde major Trolle med 100 ryttere og dragoner stå rede til at ile dem til hjælp, når de begærede det. »Dette mandskab skal holde særdeles god orden og justits og med bistand af de i Gøngeherred boende bønder så vidt muligt inkommodere fjenden og true de nærmest liggende svenske egne med brandskatning.« Grænseherredernes samlede befolkning skulde altså nu rejses til *et landeværn*.

Men sådanne forsøg på at organisere »friskytte«-bevægelsen kunde ikke stanse snaphaneriet i dets rent primitive former. Den danske ridefoged i Fers herred, Mogens Haksen, der principielt mente, at snaphanerne var mere til skade for bonden end for fjenden, klagede allerede i august måned over, at han

på sine embedsrejser var i livsfare for dem, og forlangte dem forfulgte ad rettens vej. Men hvorledes skulde man for alvor tage fat på snaphanerne, når man samtidig behøvede dem som spejdere og til at indbringe desertører og bortrømte svenske fanger? Hyppigt møder man i regnskaberne poster som: »Til 27 friskytter for at indbringe fem desertører: 54 rdl.« eller: »Betalt fribytterne (!) for 23 stkr. småt og stort fæ, som jeg lod hente fra den svenske foged Blasii gård: 22 rdl.«¹¹

Endnu stærkere end i Gøngeherrederne viste tilslutningen til Danmark sig dog i *Blekinge*.

Her var regeringen desuden så heldig at få tre repræsentanter, der viste sig særligt egnede til at komme i forbindelse med befolkningen og organisere den til den forestående kamp. Den ene af disse, *Johan Johansen Hollender*, havde været ridefoged i Ystedegnen og støttet Danskerne ved Tromps landgang i juni måned; herfra sendtes han til Blekinge som ridefoged i Lister og Bregne herreder med ordre til at lade vejene forgrave og forhugge med bråder og skaffe grænsevagt opsat på de fornødne steder. At afspærre landskabet fra Småland syntes ikke så vanskeligt, da kun fire køreveje førte ind til det: »Hollændervejen« fra Asarum til søen Åsnen; »Irrevejen« fra Karlshamn til Vexjö; »Helvedesvejen« fra Rønneby til Vexjö og »gamle agevejen« fra Kristianopol til Kalmar. Om deres beskaffenhed taler noget senere en skildring af »Helvedesvejen«: »På hvilken vej tre bråder er hugne, ... den tredje ved Bækkesøgøl (gøl = dam, lille sø), hvor en stor sten er nedvæltet mellem bjerget og gølen, så at ingen vogn mere kan komme frem dér.« Der tilføjes: »De andre veje, som løber fra Sverige hid ned i Blegind, er ikkun stier og besværlige ridestier, hvor ikke nogen vogn, men en mand alene efter den anden kan fremkomme. Og når samme veje bliver igen hugne og med vagt besatte, som *sket er*, formodes ingen der igennem at kunne komme.« Johan Hollænder udrettede altså sit pålagte arbejde, men desuden blokerede han sammen med sine bønder i 10 uger Karlshamns skanse, indtil en dansk eskadre kom til og i begyndelsen af oktbr. tvang den til overgivelse. Han var meget tilfreds med sine bønders iver, som han næsten ikke kunde styre. »De agter nu ikke ret, hvad de gør, særdeles over for

dem, som er af svensk nation; være sig borger eller bonde, så enten skyder de ham eller stikker ham ihjel med deres lange knive. Ihvorvel jeg mange gange har ladet læse ordrer [om skånsomhed] på prækestolene, så svarer bonden, at det er ikke kongens ord, uden (o: men) de siger, vil have alle svenske ud af landet.« Da skansens besætning havde kapituleret, 8. okt., erklærede han, at »man har nok at bestille, på det bonden ikke skal skyde dem; så onde er de på dem.«¹⁵⁾

Knap så blodtørstige var Blekingsboerne i det mod øst liggende Medelsted herred, hvor *Alexander Murray* var blevet ridefoged. Han havde været rådmand og købmand i den gamle købstad Rønneby, hvor de danske sympatier naturligt nok var langt stærkere end i det af Svenskerne grundlagte Karlshamn. Da der 15. august kom en dansk ryttertrop til byen med ordre at sende fuldmægtige til lejren ved Kristianstad for at forhandle om ydelsen af kontribution og opnåelse af salvagardiebrev, blev han en af disse fuldmægtige. I den danske lejr lod han sig friste til at modtage stillingen som dansk ridefoged. Den medførte, at han skulde skaffe hærens oplysningstjeneste, ledet af en anden gammel kending af os, Korfits Trolle, nyheder om stillingen på svensk side. Alexander Murray synes at have varetaget dette spioneri med særlig iver, men han fandt også god bistand i sin øvrige tjeneste hos Medelsted herreds bønder, både med grænsevagt og arbejde på Kristianopels befæstning. Almuen håbede på, at »eders kgl. majestæt efter overstandne og udførte krig må komme til os, en triumferende herre, leve i mange år og regere, sine tro undersåtter til trøst, glæde og vederkvægelse.«¹⁶⁾

Også i det østligste herred i Blekinge, Østre, sad en energisk mand, *Mikkel Mørch*, som ridefoged. Allerede i august havde han fået hele mandskabet i sit herred delt i roder, sat officerer over dem og inddelt dem til grænsevagt. Desuden havde han nået at jage landshøvdingen i Kalmar, som med 500 mand vilde gøre indfald i Blekinge, ud; »han måtte pakke sig.« Endelig havde Mørch for sine egne penge hvervet et parti dragoner, som med det første skulde komme ned til lejren. »De samme er danske karle og har tjent under de svenske for dragoner, og en del er af snaphanerne, som jeg — Gud ske lov — nu

har nogenledes dæmpet, såsom de ruinerede bønderne.« Det eneste bønderne savnede, var våben; »de have forobligeret sig at fægte selv med indtil døden imod de svenske.« Svenskerne kunde senere sætte en hel liste op over »menedere, forræddere og fuglefri;« den omfattede bl. a. Mikkel Mørch, lensmanden i Olseng Jon Olsen, præsten i Hoby, provst Bertil Aquilonius, degnene i Hoby, Ramdala, Listerby og Løsen, rådmand Hans Brandt i Karlshamn og hele befolkningen i Kristianopel, et antal bønder, ryttere og rømte dragoner samt »flere andre forræddere, rebeller, anstiftere og snaphaners anførere.« Denne liste var dog langt fra udtømmende. Frafaldet fra Sverige var åbenbart fra første færd almindeligt i Blekinge. 29. sept. kunde Sten Brahe fra Kristianopel meddele, at Blekings forsvar var delt i tre dele, således at Østre herred — der mødte med 564 mand — og halvdelen af Medelsted herred skulde forsvare vejen over Brømsebro, resten af Medelsted og Bregne herred »Helvedesvejen«, og Lister samt Villands herred »Irrevejen« og »Hollændervejen«.17)

Vender man sig til *den skånske slettebygd*, var almuens glæde over den danske landgang her lige så utvetydig, om den end gav sig mindre voldsomme udslag. Det var her mere træthed med det svenske regimente og håb om lettelse end kamplyst, der dikterede befolkningens henvendelser til kongen. Noget opstyltet kunde det lyde, når den lokale præst — som i Melby i Albo herred — formede dem: »Ønskende trohjerteligen, [at] den høje og hellige Gud vil fremdeles stedse lyksaliggøre hans kongelige våben og fremme hans kristelige forehavende til sit hellige navns ære, kongen til glæde og os, med menige hans kongel. majestæts undersåtter, til ønskelig og bestandig lyksalighed.« Mere ægte lød de afdæmpede ord i almuens egen mund til ham som »den fromme landsens fader« og om sig selv som hans »gamle undersåtter«. Af den slags henvendelser er talrige bevaret til vore dage. I Oksie herred ved Malmø erklærede man sig beredt til at tjene Christian V »med glæde, hjerter og beredt vilje af alleryderste evne og formue.« Befolkningen blev taget på ordet, da danske tropper sendtes ned for at blokere det sidste svenske holdepunkt i Skåne, Malmø. Da op-

bødes alle bønder i de omliggende herreder til at støtte blokaden og forhindre al indførsel af proviant til de belejrede.¹⁸⁾

Denne stemning hos almuen viste sig også i *Sydhalland*. Allerede i midten af Juli klagede landshøvdingen i Halmstad over, at præsterne og det meste af almuen gik fjenden til hånde, så at han ikke kunde få det mindste ind i fæstningen; desuden rottede snaphanerne sig sammen i skovene, så at ingen svenske tjenestemænd turde vise sig ude på landet. Selv i Halmstad var stemningen usikker, da man i august, mens et dansk korps stod uden for byen, opfordrede borgerskabet til at deltage i forsvaret. Skønt magistraten støttede dette krav, erklærede borgerskabet (med 59 underskrifter), at de ikke kunde anse det for rådeligt at forlade deres huse for at påtage sig voldgang og således efterlade deres fattige hustruer og børn i elendighed; bortset fra, at størstedelen af dem var ubekvemme til at omgås med noget gevær, da deres våben var blevet frataget dem for nogen tid siden, og de siden ikke havde lagt vind derpå. — Det var et held for garnisonen, at slaget ved Fyllebro tre dage senere foreløbig afværgede enhver fare fra dansk side.¹⁹⁾

Den jevne befolkning i *Købstæderne* i Skåne viste samme glæde over Danskernes ankomst som deres standsfæller på landet. Det gjaldt ikke alene de erobrede fæstninger, lige fra Helsingborg til Kristianopel, men også åbne flækker som Engelholm. En særlig svenskfjendtlig ånd møder man i Helsingborg, som havde lidt særligt ved den tilbagevigende hærsplyndringer. En svensk handelsmand, som i august måned på gennemrejse opholdt sig i byen, måtte finde sig i at høre sine landsmænd kaldt »de svenske skælme og tyve«, og da han gjorde indvendinger, udbrød byfogden, som var kommet til: »Ja, Guds død! Efter lov er de skælme og tyve.« Noget andet var det med de stæder, hvor der havde fundet en vis svensk indvandring sted som i Landskrone og Karlshamn; her er det forståeligt, at den svenske del af borgerskabet viste sig tilbageholdende. Småtræk af den almindelige danskvenlige stemning kan virke helt rørende: Ligesom en degn på »søndersletten« mødte frem med »en liden vise, Svensken til disrespect og

vores allern. herre og konning til ære«, præsenterede en urmager i Lund »vores rette arveherre« med et mesterstykke, hvorfor han til gengæld modtog en »kærlig god foræring«, og en Kristianstadborger forærede kongen et af ham selv forfærdiget kort over byen.²⁰⁾ *Selv i Malmø*, der dog under hele krigen var på svenske hænder, gav denne stemning sig udtryk. Allerede før landgangen var der her rivninger mellem borgerskabet og det indkvarterede militær, og da budskabet kom om Tromps besættelse af Ysted, erklærede borgeren Hans Jakobsen, at fra nu af vilde han hverken levere heste eller bage brød til armeen; »nu er den rette tid kommet«. Heftigt blev det i efteråret, da et dansk korps blokerede Malmø, og Fersen forlangte, at hver enkelt af borgerskabet skulde skrive under på, at han vilde gå til volds. Da de første fem roder af borgerne var kaldt op på rådhuset og af borggreven mindedes om deres ed og pligt, sagde de fleste rent ud nej til kravet og »med vred hu bortginge«; som deres anførere opgives Lars Kock, Isak Jensen, Jens Remmesnider og Niels Hatstafferer. Generalguvernøren beordrede derefter de fire mænd fængslede, og den truende opposition blev stanset.²¹⁾ At en lignende stemning fandtes i den anden svenske fæstning, Halmstad, har vi allerede set.

Mere vaklende var *overklassen i købstæderne* ved Danskerens ankomst, og dette gjaldt særlig om de patriciere, som sad i byernes styrelser, magistratspersonerne. Mange steder havde den svenske regering sørget for at få magistratspladserne på svenske eller tyske hænder, i hvert fald således, at den ene af de to borgmestre var en Svensker. Han gjorde sig som regel usynlig, så snart danske tropper rykkede ind i byen. Borgmester Gabriel Hilleton i Helsingborg flygtede til Markaryd i Småland, hvor han — sammen med den stedlige kromand Nils Nilsson — under hele krigen var meget aktiv for at mobilisere landbefolkningen til kamp mod Danskerne. Præsident Valentin Korn i Landskrone fandt det ligeledes klogest at forsvinde, da han ved sin politiske appel til »den svenske Gud« om at give hans fædreland sejren havde vakt opmærksomhed uden for landet og bl. a. fremkaldt Thomas Kingos berømte svar. Også borgmesterne Olaus Harman og Olof Karlsson i

Ysted må have forladt byen ved Tromps anfald; de afløstes af Matthias Friis og Lars Kofod. Men selv de ikke-svenske magistratspersoner viste større tilbageholdenhed over for den danske konge end det egentlige borgerskab. Den anden borgmester i Helsingborg, Bent Pil, der var blevet adlet af den svenske regering under navnet Pihlcrona og havde modtaget godset Billeholm, en del af »Bornholms vederlag«, erklærede, da Danskerne efter Helsingborgs indtagelse krævede vogne og heste til fæstningen, at han »sig ej om sligt vil lade være angelegen at befordre«. Rådmand Anders Jørgensen viste sig mere føjelig; han var allerede blevet udnævnt til tolder sammesteds og opnåede nu som ydermere løn af Danskerne både at blive postmester og borgmester i Gabriel Hilletons sted. Men Pihlcrona fik trods sin opposition lov til at blive siddende uforstyrret i sit embede; det samme gjaldt indtil efteråret om præsidenten i Landskrone, Bartolomæus Ment, en født Hamborger, der ikke tog i betænkning at lyde danske ordrer. Heller ikke i de øvrige byer behøvede den danske regering at frygte for ulydighed mod sine påbud. Magistraten i Ysted sendte endog de svenske myndigheders skrivelser til den danske konge og udbad sig hans beslutning derom.²²⁾

Jo højere man kom op på den sociale rangstige, des vanskeligere viste det sig for Skåningerne at tone rent flag. I høj grad gælder det om *adelen*. Dens hjerter måtte være delte. På den ene side kunde den ikke være tilfreds med det svenske styre, som ikke havde givet den den ønskede ligestilling med svensk adel, og desuden havde lagt langt tungere byrder på alle Skåningers skuldre, end man havde kendt i dansk tid. Til gengæld måtte adelen nære ængstelse for den enevælde, som siden da var kommet til magten i Danmark; den havde vist denne ængstelse ved at aflægge personlig undersåtsed til Sverige, og den vidste bedre end jevne borgere og bønder, hvad denne ed betød. Men den var dog stadig dansk af sprog og kultur. Det er da rimeligst, at adelen har ønsket en dansk sejr, og der er i hvert fald intetsomhelst tegn til, at den har støttet det svenske styre, da det brød sammen. En foreløbig neutralitet har åbenbart stået for adelsstanden som det forstandigste og for-sigtigste.

Så fåtallig den skånske adel end var, dannede den dog ikke nogen homogen masse. Ikke blot spillede alderen en rolle, så at f. eks. ældre medlemmer som *Kristoffer Valkendorf*, *Otte Lindenov* og *Sten Reedtz* sad musestille på deres gårde. Men også temperamentsforskelle kunde føre til en noget forskellig holdning. *Ove Rommel* havde allerede på stændermødet i Kristianstad 1673 vist sit oppositionelle sindelag; han, hans broder *Hans* og de tre brødre *Thott*, *Knud*, *Holger* og *Tage*, har åbenbart med større glæde hilst Danskerne velkomne end Thotternes svoger, »det skånske ridderskabs antesignanus« (d. v. s. fanebærer), — som han senere af Svenskerne betittedes: *Jørgen Krabbe*.

Jørgen Krabbe var nu en midaldrende mand. Ingen skånsk adelig havde vist større iver end han for at tækkes den svenske regering, og ingen havde høstet så stor løn derfor. Han var ikke blot blevet introduceret på det svenske riddarhus 1664, han var også kort før krigen blevet udnævnt til baron og havde fået ekspektance på en stilling, enten som landsdommer i Skåne eller som vicepræsident ved hovrätten i Jönköping. Men *Jørgen Krabbe* var ikke tilfreds hermed. Han ønskede straks at blive »employeret« som svensk embedsmand, og han var misfornøjet med det skattetryk, der hvilede på hans godser og bønder. Han følte, at det kun hjalp ham lidt, at det var lykkedes ham at knytte venskabelige forbindelser med medlemmer af den svenske højadel, som *Per Brahe* og *Magnus Gabriel de la Gardie*. Der blev til gengæld set på ham med mistænksomhed og uvilje af den borgerlige embedsstand i det skånske generalguvernement. Det var denne, som havde fremtiden for sig.

1. juli 1676 skrev *Jørgen Krabbe* til generalguvernør *Fersen* og klagede over »vores elendige og bedrøvelige tilstand, [da] vi er nu forladte af vores tropper, som vi havde sat vores håb til; og ikke alene er vi givne vores fjender (altså Danskerne) til råb(?) og bytte, men vi er også så ilde haandterede af vores egne folk, så at her plyndres og røves alt det, som den fattige almue haver, af heste, boskab og alt hvad de finder udi kister og skrin. Enfin: Vores tager »flakere« af sted, end som fjenden kunde gøre.« Advarende fortsætter han: »Hvad affection

og tanker det giver hos almuen, det kan eders excellence fornuftig selv judicere... Jeg har også endnu forsikret landet her omkring på [ø: om], at sådanne procedurer er imod hs. kgl. majestæts allernådigste intention, og at de med [det] første får hjælp og forsvar.« Han havde endogså tvunget sine egne bønder til at føre al hans sæd ind til Malmø, men han havde hverken fået bønder eller heste hjem igen, »så at jeg haver her en elendig jamren og græden af deres arme hustruer og børn.« Fjenden forskansede sig stærkt i Ysted, og han havde hørt, at alle sædegårde i egnen skulde sættes i kontribution.

Samme aften, måske endog før dette brev var afsendt, skrev Jørgen Krabbe på ny til Fersen. Just da han ved 7-tiden vilde gå til bords på Krogholm, var en hollandsk kaptajn med 60 ryttere ankommet fra Ysted med en skrivelse fra Tromp. Generaladmiralen udtalte heri sin forbavelse over, at Jørgen Krabbe »som en tro underdanig vasal under hs. kgl. maj.« (altså Christian V!) ikke endnu havde indfundet sig hos ham for at søge om beskyttelse. Han stævnedes derfor Krabbe til at møde d. 4. juli til forhandling i Ysted i den nye borgmester Matthias Friis' hus, for at han kunde blive siddende på sin gård i tryghed. Indfandt han sig ikke, vilde han blive trakteret »efter krigsrigeur« med brand og plyndring. Jørgen Krabbe lovede at give svar inden d. 4de og skrev så sporenstregs til Fersen for at bede om råd. Han tilføjede, at hans svoger Holger Thott og hele omegnens adel havde fået en tilsvarende stævning. Den danske ryttertrop havde forøvrigt ikke gjort nogen skade på gården, mens de svenske tropper endnu sidste nat på deres tilbagetog havde taget alle hans heste med sig og plyndret hans bønders landsbyer. »Så Gud forlade dem, som er årsag dertil, thi de gøre vor nådigste konge og hans rige ingen tjeneste.« — Fersen lod Krabbes forespørgsler og klager gå videre til Karl XI. Noget direkte svar på sin henvendelse fik Krabbe ikke; kun, at han roligt skulde blive boende på sin gård.

Det er derfor ikke så underligt, at Jørgen Krabbe, da d. 4de juli kom, valgte at tage til Ysted, og han fik hertil følgeskab af omegnens dansk-skånske adelsmænd, bl. a. Holger Thott til Marsvinsholm og Chr. Bille til Dybæk. Ved mødet synes der

ikke at være blevet truffet endelig aftale om adelens kontribution til den danske hær, formodentlig fordi dennes hovedstyrke imens var landet ved Helsingborg. Krabbe og de øvrige fik blot ordre til at afvente nærmere besked. En af de følgende dage aflagde Tromp et besøg på Krogholm, hvor han blev gæstfrit modtaget, en omstændighed, der naturligvis senere blev lagt dets ejer til last fra svensk side. Noget senere indløb der ordre fra det danske generalkommissariat om, at adelen skulde indfinde sig i kongens lejr, der nu stod foran Landskrone, medtagende sine jordebøger til kontributionens fastsættelse. Alle adlød, også Krabbe og Thotterne. Svenskerne hævdede senere, at de havde opslået deres telt tæt op til kong Christians, ved hans side havde deltaget i indtoget i Landskrone slot, og at de på alle måder havde vist, at deres hjerter var på dansk side. Denne fremstilling bestredes fra dansk side, selv om man ikke kunde nægte, at Jørgen Krabbe havde foretaget adskillige rejser til lejren for disse forhandlinger. Uklart er og bliver hans forhold til Danskerne. At han søgte at opnå økonomiske lettelser hos »besættelsesmagten«, havde Svenskerne næppe grund til at bebrejde ham. Men hans breve til generalkommissariatet, navnlig til hans »synderlig gode ven«, Henrik v. Støcken, indeholder også mere tvivlsomme ting, som når han røbede, at købmanden Henning Olsen i Malmø havde et parti spansk salt oplagret hos en enke i Landskrone, eller når han ønskede kommissærernes bistand til at få en lensmand i Gønge herred fjernet, som han i den svenske tid ikke havde kunnet få Magnus Durell til at afskedige. Det er dog snarere selvskhed end patriotisme, der ligger bag disse skridt. Fuld tillid vandt Jørgen Krabbe ikke i den danske lejr, og i forsvarsskriftet for ham hedder det — vist med rette —, at »Hans Kongl. Mayestet selv havde ham i største suspicion for at være god svensk.«²³)

Vanskeligst af alle stænder var dog *præsterne* stillede. Deres sympati for Danmark var sikkert som regel større end adelens, hvilket er let forklarligt, da enevældens indførelse i Danmark ikke kunde gøre noget skår i deres følelser. Der var næsten ingen svensk indvandring sket blandt præsterne, og mange var fødte vest for Sundet. Men på den anden side måtte troskabs-

eden til Sverige have en ganske særlig vægt for denne stand. Det var derfor naturligt, at præsterne vel glædede sig i deres hjerter, men principielt indtog en lignende »neutral« holdning til de to stridende parter som adelen. Ofte gik dog naturen over oplugtelsen. I *Gøngeherrederne* stillede præsterne sig solidariske med deres menigheder, da disse tog parti for Danmark. På *sletten* var de mere forsigtige og offentliggjorde fra prækestolen uden forskel danske og svenske plakater. Først på et senere stadium af krigen skulde præsterne blive tvunget til at tage tydeligt standpunkt.

Gejstlighedens overhoved, biskop *Peder Vinstrup* i Lund, forholdt sig på en måde, der måtte virke forbilledlig for hans kirke. Han var nu over støvets alder og en træt mand; efter de mange brydninger, han havde haft med svenske myndigheder, ønskede han kun at tilbringe sine sidste år i ro. Desuden havde han i mange retninger interesser til fælles med adelen, var selv bleven adlet af den svenske regering, havde erhvervet en række adelige godser (St. Pederskloster, Verpinge, Søndertov m. m.) og havde straks efter Skånes forening med Sverige ægtet en adelig dame, Dorotea v. Andersen. Men Peder Vinstrup var også, trods sin høje alder, stadig den myndige prælat, der ved sin lærdom og sin omsorg for sine undergivne præster nød almindelig hengivenhed og anseelse hos den skånske gejstlighed. Han var ikke den, der vilde kompromittere sin stilling ved uden betryggelse for fremtiden at kaste sig i Danskernes arme. Desværre har vi kun få vidnesbyrd bevarede om Vinstrups holdning i sommeren og efteråret 1676. 4. juli underrettede han således generalguvernøren om, at der var kommet brev til universitetets rektor Oluv Bagger fra det danske generalkommissariat om furageringen af den danske hær. »Så har jagh i fölge aff den *trohet*, med huilchen jagh hans kgl. majestet aff Sverige, min allernådigste konung och herre förbunden är, ej kunnat underlåtha eders excellence detta uthi allerstörste hast notificera, ... och beder ödmiukligen, e. exc. ville mig *sit consilium* meddela, huarledis uthi detta tilfällä schall best omgäes«. Fersens svar er ikke bevaret, men når Sten Jakobsen meddeler, at det lød på et bestemt forbud mod, at nogen i Skåne understøttede kongen af

Danmark med skat, proviant eller kundskab, er dette formodentlig rigtigt; thi hvorledes skulde han kunne svare anderledes? Mere grund er der til at tvivle om rigtigheden af Sten Jakobsens tilføjelse, at bispren skulde have undskyldt sig for at offentliggøre generalguvernørens ordre, thi i så tilfælde havde han næppe bevaret den gunst hos de svenske myndigheder, som han ses at have nydt under hele krigen. Men Vinstrup havde med sin forespørgsel fået skudt ansvaret for en beslutning fra sig, hvad han ikke fik grund til at angre. Han bøjede sig i den følgende tid for den danske besættelse som for en kendsgerning, og hermed synes man på dansk side at have ladet sig nøje. Thi det er en ubestyrket tradition, at Christian V op søgte ham på Lundegård og i hårde ord bebrejdede ham hans nationalitetsskifte. Vinstrups høje alder har formodentlig været ham til undskyldning i Danskernes øjne, og så, at hans hustru under hele krigen ikke lagde skjul på sine sympatier og stod i fortrolig brevveksling med de danske myndigheder. Næppe mod Peder Vinstrups ønske og vilje.²⁴) Hendes søster var forøvrigt gift med den danske guvernør på Gotland 1676—79 Martin Barthold.

Det var som universitetets prokansler, at Vinstrup havde modtaget den nævnte meddelelse fra rektoren, professor Oluv Bagger. Det danske generalkommissariat havde rettet den samme henvendelse til universitetet, som til adelen og gejstligheden, om at fremlægge deres jordebøger og mandtaller som grundlag for en kontribution til den danske hær. De fleste universitetsprofessorer sad nemlig som indehavere af kanonikater inde med betydelige mængder skånsk jordegods. Også Bagger fandt det klogest at underrette generalguvernøren om, at han havde modtaget den danske ordre, men i modsætning til biskoppen tilføjede han, at han på grund af danske trudsler ikke havde turdet andet end at parere ordre; han var tvunget af overmagten »og ikke uden min højeste fare har kunnet mig derfra unddrage«. Når man ser, at de danske trudsler indskrænkede sig til, at han i tilfælde af forsømmelse »har sig selv at imputere [ɔ: skyde skylden på], om ham derfor nogen ulejlighed kunde vederfares«, synes Oluv Baggers betænkelighed

så hårtrukken, at man må tvivle på dens oprigtighed. Også andre tegn peger i samme retning.²⁶⁾

Universitetet var i opløsning. 27. juni var det sidste møde blevet afholdt i konsistorium, hvor det besluttedes at føre løse-øret og biblioteket til Malmø og indsætte det i den derværende kirke. Samme steds hen tyede de fleste svenske professorer, som Buschovins, Hyltenius, Spole og Wolff; det samme gjaldt om nogle af de tyske, mens universitetets førstemand, den berømte Samuel Pufendorf, foretrak at drage til Stockholm. Det var væsentlig kun de danske professorer, som blev tilbage i Lund: Den gamle Oluv Bagger, Hans Frederik Hiort, Iver Vandal, Kasper Weiser og provinsialmedikus Christian Foss. Til dem sluttede tyskerne Chr. Papke, Erasmus Sack og Josua Schwartz sig. Det varede ikke længe, før de fleste af Danskerne tydeligt viste deres sindelag. Kasper Weiser modtog i august Christian V, da han besøgte Lund, med et hyldestdigt, hvori han — både på latin og dansk — opfordrede kongen til at erobre de endnu tilbagestående landskaber; »saa kommer Eiermanden igien till sit«. Hans Hiort, der tillige var præst i Helsingborg, holdt her en opsigtvækkende præken om Skånes lyksalighed ved at være befriet for det ægyptiske åg. Josua Schwartz ventede ganske vist indtil oktober med at udtale sig, men holdt så også sin præken, hvori han indskærpede Skåningerne undersåtlig lydighed mod kongen af Danmark. Iver Vandal trak sig tilbage til sit pastorat Opager tæt uden for Lund, og Chr. Foss, der havde hele sin slægt på den danske side af Sundet og længe havde været mistænkt af Svenskerne for sin forbindelse med den, flyttede over til sit gamle fædreland, hvor han takket være sin store anseelse blev kgl. livlæge.

Enkelte svenske professorer var dog blevet tilbage i Lund. Det gjaldt således om professoren i matematik, *Martin Norde-man*, der følte sig betrygget ved det salvagardiebrev, som de danske myndigheder havde udstedt for universitetet. Men han opdagede snart, at Luften i Lund ikke var sund for ham, da de dansksindede indbyggere plagede ham med »piquante ord och gebärder«, og en af snaphanernes førere, Nikolaj Herman-

sen, kom til byen med ordre til at ophæve alle salvagardiebrevne for dem, som var indfødte Svenskere. Nordeman fik nu den tilbagestående rest af konsistorium — heriblandt også den senere så bekendte uniformitetsbiskop Chr. Papke — til i november at indgå med en forbøn for ham hos »vor allernådigste arvekonning og herre.« Man henviste heri til, at Nordeman ganske vist var svensk født, men til gengæld skånsk gift og derfor havde al sin slægt og sit svogerskab i Skåne, Sjælland og Jylland. Han havde endvidere i alle sine handlinger vist »en oprigtig og redelig affektion til hans kongelige majestæt og alle danske« og var i det hele en mand »af et redeligt hjerte«. Denne forbøn kom dog ikke til at gavne Martin Nordeman stort, og grunden var vel, at Oluv Bagger, der havde medunderskrevet konsistoriums indlæg, få dage efter trak sin anbefaling tilbage og indberettede til Danskerne, at han nu havde erfaret, at Nordeman skulde holde svenske studenter som spioner; »jeg kender hans genium, at han ikke lettelig kan exuere (aflægge) det svenske humør, [og] tvivler jeg ikke på, eders excellence jo finder råd til at nedlægge det, som kan i sin tid bringe større skade med sig«. Hvad enten Baggers angivelse blev afgørende eller ikke; vist er det, at Nordeman blev fængslet af magistraten i Lund og efter at have døjet meget ondt ført til Landskrone, hvorfra det endelig lykkedes ham at løskøbe sig. At han foretrak at tilbringe den øvrige del af krigen i Malmø, kan ikke undre. Men det må vel også kaldes heldigt for Oluv Bagger, at han døde kort efter Lundeslaget, i jan. 1677.²⁶⁾

Om de lundensiske *studenters* holdning ved krigens udbrud kan kun lidt oplyses. Deres tal havde været stærkt synkende fra begyndelsen af 1670erne, i 1676 blev endog kun 35 immatrikulerede, hvorefter tilgangen praktisk talt ophørte. Blandt de studerende fandtes enkelte fra vest for Sundet, som den Hans Mand, der i strid med universitetsprivilegierne blev sat fast af Svenskerne ved krigens begyndelse og som senere hævned sig ved at indtræde som befalingsmand i et friskyttekompagni. Men hvorledes den egentlige studentermasse stillede sig, er os ubekendt. Formodentlig har den svenske forfatter ret, som udtaler: »Det är dock till att förmoda, att

»juventus Carolina« ej undandragit sig det hårdt ansatte fäderneslandets försvar... De danskt sinnade ha deremot utvifvelaktigt följt sina hjertans anvisning och slutit sig till danska hären.« At de sidste har været langt talrigere end de første, er givet, og vi møder da også i det danske generalkommissariats regnskaber udgiftsposter til studenter, som indbragte kundskab o. l.²⁷)

Det var således ikke noget fælles og utvetydigt svar, som den skånske befolkning gav på den danske landgangshærs appel om tilslutning. At sympatierne var afgjort for Danmark hos den langt overvejende del, er utvivlsomt, men de var stærkest i underklasserne i by og på land, mens de kønedes, når man — socialt set — stiger opad i samfundet. Sympatierne udløstes ikke let i handling, fordi der foreløbig savnedes foregangs-mænd, og i hvert fald hvad slettebygdens beboere angår, forholdt de sig så vidt muligt passive og afventede begivenhedernes udvikling. Først når Malmø var faldet, og Sverige tvunget til den ønskede fred, kunde man med tryghed vise sine sande følelser.

TREDJE KAPITEL

Skåne under danskt herredømme

Skåningernes forsigtighed måtte indvirke på den danske regerings holdning, så det var næppe alene af humanitet, den fra første færd bestemte sig for at holde *streng justits* blandt sine egne tropper. Da oberstløjtnant Drewitz under belejringen af Landskrone udsendtes med en rytterstyrke for at tage Kristianstad under observation, påbødes det ham at handle overfor alle bønder på en diskret og lempelig måde, ikke anvende vold, og især at stræbe at bevare Gøngernes kærlighed.¹⁾ Dette standpunkt overholdt man konsekvent gennem sommeren og efteråret 1676; man var åbenbart — ligesom den brandenburgske gesandt (s. 31) — klar over, at befolkningens frivillige medvirkning var af den største betydning for foretagendets lykkelige fremgang. Det betød dog ikke, at Skåningerne kunde fritages for alle byrder ved deres befrielse, men byrderne skulde pålægges uden vold eller vilkårlighed. Hertil var imidlertid et pålideligt *administrationsapparat* nødvendigt.

Om de tre blekingske ridefogder (kongefogder) er allerede talt. Men også i Skåne indsatte den danske regering så hurtigt som muligt *ridefogder* i alle herreder for gennem dem at kunne pålægge og oppebære kontributionen til hærens underhold. Mange steder, som i Torne, Bare, Oksie, Skyds, Vemmenhøgs, Rønnebergs, Froste, Fers, Øster og Vester Gønge herreder, siges det udtrykkelig, at den tidligere svenske indehaver var rømmet ved Danskernes ankomst, og i flere af de øvrige var formodentlig det samme tilfældet. Men *Wulf Ravn* i Bjerger herred, hans broder *Iver Ravn* i N. Åsbo og *Peter Klein* i S. Ås-

bo og Luggude herreder gik over fra svensk til dansk stats-tjeneste og modtog nye udnævnelser af generalkommissariatet. I det nordvestlige hjørne af landet fandt der altså ingen ændringer sted; de herværende ridefogder viste sig til gengæld meget ivrige i deres nye herres tjeneste. Den danske administration udstraktes til Sydhalland, hvor Høgs og Tønnersø herreder fik en ny ridefoged. De nye tjenestemænd var taget ud af befolkningens midte; *Mogens Haksen* (i Froste og Fers h.) var således søn af Jørgen Krabbes tidligere foged Hak Sørensen, *Henrik Persen* (i Ingelsted og Jerrested h.) havde været ridefoged hos Krabbe, og *Anders Dolmer* (i Oksie og Skyds h.) havde en søster, som tjente hos Jørgen Krabbe på Krogholm. Haksen og Dolmer viste sig forøvrigt — ligesom *Peder Svendsen* i Torne og Bare herreder — som særligt energiske og trofaste i deres bestillinger og blev derfor også senere genstand for efterstræbelse fra svensk side. Peder Svendsen havde — ligesom de nordskånske og blekingske ridefogder — ikke alene finansielle og juridiske beføjelser; han deltog i spidsen for sine herreders bønder i den danske blokade af det indesluttede Malmø.²⁾

Ikke alene over herrederne, også inden for disse, på *de beslaglagte svenske godser*, indsatte Danskerne en ny administration. Sådanne konfiskationer var under krig tidens skik, men medens den svenske regering plejede at bruge dem til belønninger eller betalinger af sine høje embedsmænd, tog den danske konge dem direkte under sin egen bestyrelse. Det var Skånes stolteste godser, som således blev kongelige danske domæner; af det tidligere »bornholmske vederlag« Tundbyholm, Smedstrup, Onslunde, Ingelstedgård, St. Oluvs gård, Gladsakse, Tommerup, Fligende, Løvsted, Alnerup og Mogenstrup; af andet krongods Herrevadskloster, Børringekloster og Lindholm; svenske adelige købegodser som det stenbockske kompleks om Vegeholm; Leyonskølds Skillinge med Rytseholm; Maria Sofia de la Gardies Krapperup; hendes moder, Ebba Brahes Bjergerødholm; Leyonhufvudernes Øvedskloster og Boserup; Pontus de la Gardies Skarholt for blot at nævne nogle af de betydeligste. Med et pennestrøg var femten års økonomisk udvikling slettet, og det skånske land var atter rent dansk ejendom. På

disse og flere ejendomme indsattes nu nye kongelige fogeder, gennemgående skånske bønder, som havde vundet det nye styres tillid. Men det kunde også ske, at der gjordes undtagelser herfra, som da den tidligere borgmester i Kristianopel, magister Knud Knudsen Rønne (Rønnov), sattes til at bestyre et så betydeligt område som de tre godser Tundbyholm, Smedstrup og Onslunde. På adskillige tidligere svenske gårde blev forøvrigt den hidtilværende foged, ladefoged, forpagter eller skriver siddende uforstyrret, når han ansås for ufarlig eller uerstattelig; på Svabesholm i Albo herred motiveredes dette således med, at han, skønt svensk, havde taget sig en dansk hustru.³⁾

På tilsvarende måde gik man frem i *købstæderne*. I Helsingborg, Landskrone, Kristianstad og Ysted kom der nye borgmestre; i alle disse stæder samt i Karlshamn toldere, som skulde oppebære tolden efter den danske toldrulle, og i Lund og Rønneby ombyttedes byskriverne, det førstnævnte sted også byfogeden Joh. Wickgraff med danske. Men ofte — især når der var tale om de lavere bestillinger — bekræftedes de hidtilværende indehavere, som i Rønneby både kronens visitør, tolderen og vejeren. Måske har der her simpelthen manglet nye emner, eller det har syntes ufarligt at lade forholdene uændrede. Når strandrideren i Torekov og gæstgiveren i Sakstrup fik lov til at blive siddende, var det sidste vel grunden.

Skåne havde således med eet fået et nyt ansigt, intet skilte det fra de øvrige danske provinser. At gennemføre forandringerne voldte ikke den ringeste vanskelighed; det offentlige liv, som det udfoldede sig på grande- og kirkestævner, i by- og rådhusretter eller på herredstingene, fortsatte ganske regelmæssigt og uforstyrret. De bevarede dombøger viser dette tydeligt; de nye danske embedsmænd fremlagde her deres udnævnelser, som godkendtes; de Svenskere, som af ængstelse havde opnået salvagardiebrev af den danske overkommando, lod disse tinglyse; og samtidigt hermed førtes der private processer, som i fredens dage. En anden sag var, at der kunde gøre sig personlige modsætninger gældende over for de nye embedsmænd, som i Ysted, hvor den nye borgmester Matthias Friis hurtigt opdagede, at han havde stukket sin hånd

i en myretue, »så jeg snart lidet eller intet til kongelig majestæts tjeneste kan formå eller udrette«. Han skød skylden herfor på den anden borgmester Lars Kofod, der vilde styre alting selv og ikke tåle nogen fremmed ved sin side; derfor havde han ophidset magistraten og en stor del af borgerskabet, som var i slægt eller svogerskab med ham, mod Matthias Friis. Friis betegnede dette som »en rebellion«, men efterhånden må det dog være gået bedre, thi han holdt ud på sin post, indtil ydre magt tvang ham til at opgive den.⁴⁾

Men formålet med fornyelsen af embedsmandsstaben var et rent praktisk; man vilde udnytte det erobrede landskabs militære og finansielle kræfter. Krigens byrder hvilede tungt på den dansk-norske stat, så at den måtte gribe alle midler til at få dem lettede.⁵⁾

Straks efter erobringen kom der derfor befaling til, at der atter skulde *rustes* af de bøndergårde, som havde været svenske ryttergårde. Bønderne i herrederne skulde høste de forladte jorder og aflevere udbyttet til de ryttere, hvem gårdene blev givet. Tre kvinder i Rebbelsberg (i Bjerge herred) fik tilladelse til at blive ved deres gårde, hvis de kunde bevise deres påstand, at »de og deres mænd var af danske nation«; til gengæld skulde de skaffe en dygtig karl, der kunde tjene som rytter.⁶⁾ Hvilken interesse man havde af denne sag, er allerede vist, da talen var om Steensens og Reventlows rytterregiment. Resultatet synes dog ikke at have svaret til forventningerne. Var det så underligt? Det var i virkeligheden et hårdt forlangende at stille til en i forvejen udpint befolkning, at den to gange i samme år skulde stille ryttere af de samme gårde, først til den svenske, og så til den danske hær.

Mere trykkende må dog *kontributionen af proviant* til hæren have været følt, fordi den ramte hele den skånske befolkning, ikke alene rytterbønderne. Som allerede nævnt var det straks efter landgangen blevet befalet, at hver helgård ugentlig skulde levere et brød, og tolv helgårde en okse. Men allerede i begyndelsen af august forhøjedes dette bidrag til, at 30 helgårde hver fjerde dag skulde yde 30 lispund godt rugbrød, en okse på 12 lispund og et lam. Herved blev man ikke stående. Købstæderne måtte betale tilsvarende månedsbidrag i rede penge.⁷⁾

Til kontributionen kom *landeværnet*. Alle bønder og gadehusmænd i den østlige del af Vemmenhøgs herred (og i Børringe birk) fik i begyndelsen af septbr. ordre til at sende »en frisk karl« med bøsse og gode våben til Malmø lejr i Katterup, »da det er dem selv til beskærmelse og nytte«, og lade dem tage herredsfanen og trommen med sig. I Froste herred var det derimod hele den mandlige befolkning mellem 20 og 60, der skulde holde sig rede »med gevær, bøsser, spyd, høtyve og leer på lange stager«, så de kunde møde, når det krævedes. I de to Gøngeherreder udgik der i oktober befaling til alle bønder om, ikke alene at forlugge alle veje, afkaste broerne og fylde vadestederne med sten og træ, men også til at holde flittig grænsevagt og forsyne sig med krudt og våben. Ved fjendens ankomst skulde efter gammel sædvane en mand fra hvert hus møde på alarmpladserne og under danske officerer modstå fjenden. I de øvrige skånske herreder, både slettebygdens og skovbygdens, hvorfra der ikke er bevaret efterretninger for os, er der formodentlig udstedt lignende påbud. Det var en ikke ringe byrde, der herved blev lagt på befolkningens skuldre.⁸⁾

Hurtigt begyndte da også *klagerne* over trykket at strømme ind. Det varede ikke længe, før man opdagede, at *de danske tropper* trods kongens påbud ikke opførte sig synderligt bedre, end de svenske havde gjort. Fra Filborne og Ramløse i Luggude herred klagede man over deres handlemåde på den tid, da den danske lejr stod ved Helsingborg, og fra Sæby, Herslev samt N. og S. Møinge i Rønnebergs herred over deres tilsvarende optræden under belejringen af Landskrone. I Harjagers herred beråbte man sig ikke alene på »de svenske pressurer« som undskyldning for ikke at yde kontribution, men også på, at »krigsfolket [altså det danske] haver os mestendelen vores kvæg frataget, så vel som vores sæd; hvilken de ikke borttog, har de dog mestendelen borttrådt, eftersom det er på *alfar vej*, enten de rejser til Kristianstad eller derfra«. Det var i alle sådanne tilfælde dem der boede »ved landevejen« eller i nærheden af fæstningerne, som var mest udsatte for overgreb. Da hovedmassen af de danske soldater bestod af udskrevne bønderkarle, kan man undre sig over denne optræden over for landsmænd og standsfæller. Men der var i den

danske hær også et talstærkt element af hvervede *Tyskere*, og det overvejende antal officerer var tyske. Bønderne under Billesholm nævnede udtrykkelig de indkvarterede tyske ryttere som dem, der havde huseret på deres gårde og taget det med sig, som de ikke kunde fortære, og en kvinde i Sydsåne, Elsebe Pedersdatter, klagede til kongen over, at en reformert løjtnant under major Schwanberg havde udplyndret hendes broder, en borger i Ysted, »så at han næppe beholdt det, hvori han kunde skjule sit legeme, og skød nogle gange efter ham«. Dog, soldater er til alle tider soldater. At det danske magasinsystem åbenbart har svigtet, kan også være en mager undskyldning. Men hvad skal man sige til, at præsten på Hven klagede over, at »strandsiddere« [fiskere] på Sjælland havde plyndret hans præstegård for alt, selv døre og vinduer, til en samlet værdi på over 1000 daler? Det var en ny Loshult-affære, kun i mindre målestok.⁹⁾

Sådanne overgreb strakte sig langt ud over de områder, hvor de egentlige krigshandlinger fandt sted. Navnlig de godser, der havde været *på svenske hænder*, det være sig kronens eller adelens, var stærkt udsatte. I nogle tilfælde er det dog vanskeligt at se, hvem der har behandlet disse gårde værst: Svenskerne, der vilde »redde« det mest mulige, før de forlod Såne, eller Danskerne og den indfødte befolkning. En gård som Tundbyholm i Sydøstsåne stod nærmest som en ruin, da dørene var brækket i stykker, kakkellovnene revet ned, vinduerne slået ud eller taget af, ja jernankrene under skorstenene brudt ud, så at skorstenene stod for fald. »Alt det husgeråd, som her findes, består udi tvende runde borde og tre eller fire gemene ringe sengesteder, nogle få tomme tønder og et gammelt søndret bryggekar; ikke en bænk eller en stol er her«. På tilsvarende måde er det sikkert gået mange af de gårde, der stod forladte af deres ejere. Hyppigt finder man derfor i tingbøgerne, at der optages syn på sådanne godser, når de skal kontribuere til den danske hær.¹⁰⁾

At den *danske ledelse* måtte se med uvilje på sådanne overgreb, er en selvfølge. Allerede i begyndelsen af august truede man de soldater med livsstraf, som på marschen forlod deres afdelinger, særligt dem der »besøgte« husene i landsbyerne

eller bemægtigede sig bøndernes kvæg; officererne skulde holde opsyn hermed. Der findes da også eksempler på, at man har bestræbt sig for at skaffe bønderne deres mistede gods tilbage, selv om vi ikke kender virkningen heraf.¹¹⁾ Forbuddene måtte i hvert fald stadig gentages, og da hæren i september lagdes i *vinterkvarter* i Skåne, fik obersterne befaling til at stå til ansvar for alle »disordres« i deres kvarterer, »for at så vel vor milits kan blive konserveret, som vore undersåtter beskyttet og håndhævet ved deres ejendom«. ¹²⁾ Den danske styrelses omsorg strakte sig til de Svenskere, som havde ejendom i Skåne. Ganske vist forbød man dem at opholde sig i de erobrede fæstninger, da man havde beviser for, at de stadig stod i forbindelse med fjenden, men man udtalte udtrykkeligt, at dette ikke medførte konsekvenser for deres gods. I visse tilfælde fik de endog tilladelse til at blive på disse steder, hvis de stillede kaution for at forholde sig rolige.¹³⁾

Men det lader rigtignok til, at hele denne beskyttelse er prelet af på soldaternes tøjlesløshed og officerernes passivitet. I hvert fald vedblev klagerne at strømme ind, nu forøget med erklæringer om, at man ikke kunde bære den tunge kontribution til hærens underhold og den hårde indkvartering. På slettebygden klagede både adel — som Enevold Fred. Akkeleje til Kåseholm og Børge Rosenkrantz til Ørup — og bønder over, at deres gårde var ansatte til altfor høj ydelse eller til for stor indkvartering; i midtlandet (Froste og Fers) erklærede man, at man ikke samtidig kunde stille dragoner og yde kontribution; i grænseegnene mente man, at når man gik på grænsevagt mod Sverige, måtte man billigvis være fri for også at kontribuere.¹⁴⁾ På sine steder kunde *stemningen blive helt desperat*; fra Helsingborgeggen skriver ridefogden Peter Klein i oktober: »Til det allerhøjeste har jeg mig højlig at beklage over hele almuen, idet de hverken agter en eller anden ordre; og hvad de skal bestille med skydsninger og kørsler, så er der sådan modvillighed, det ej er at beskrive; største delen vil slet ikke frem, og mange stjæler sig bort, hvorved jeg lider stor fortræd med den rejsende, som efter pas og ordre skal befordres«. Ridefogden over Torne og Bare herreder, Peder Svendsen, havde navnlig sin hyre med en bonde i Kirke-Bjellerup, der hverken

vilde udrede proviant eller yde arbejde til Landskrone: »Han agter ikke mere lensmanden eller min udsending, men både mand og kvinde vil overfalde dem med hug og slag; så dersom sådan en ikke bliver med bøder straffet, bliver og de andre opstudsige og siger: Når min nabo gør det, så vil jeg med«. Når man hører præsten i Solberg i Vemmenhøgs herred, Vil-lom Albertsen Ravn, klage over, at de udsendte ryttere også trakterer bønderne »med hug og slag«, kan man ikke undre sig over, at de viste sig lærvillige. Der var åbenbart de steder i slettebygden, navnlig i Malmøegnen, hvor tålmodigheden var ved at briste, og de danske officerer, som ledede blokaden af denne sidste svenske fæstning i Skåne, udtalte ligefrem frygt for, at man ikke kunde stole på bønderne.¹⁵⁾

Det vilde dog være forhastet, heraf at drage den slutning, at der havde fundet et omslag sted i Skåningernes stemning over for Danmark. Bortset fra, at sådanne skriftlige udtalelser efter deres natur må være ensidige, da folk sjældnere skriver til øvrigheden for at udtrykke deres tilfredshed end for at klage, møder man også i efteråret 1676 udsagn i helt modsat retning. Selv ridefogden over Oksie og Skyds herreder endte sin klage over den overdrevne indkvartering med de ord: »Så er almuen nok bevaagen [velsindet], så længe som de noget haver at kontribuere«. Så længe den danske konge kunde bevare det indtryk hos Skåningerne, at han havde fælles interesse med dem, og at deres velfærd var ham en hjertesag, var der ingen fare for en kølmen af deres danske sympatier.

FJERDE KAPITEL

Elterårsfelttoget 1676

Skånelands genforening med Danmark kunde synes sikret ved den række erobringer, som var foretaget i løbet af sommeren 1676. At denne række var brudt ved det lokale nederlag, som 17. august havde ramt et mindre dansk korps, da det skulde bemægtige sig Halmstad i Halland, kunde forekomme mindre betydningsfuldt. Kun Malmø stod tilbage, før enhver plet skånsk jord vilde være på danske hænder. Generalguvernør Fersen forsvarede vel denne by med mod og udholdenhed, men den blokeredes af danske tropper i forbindelse med et bondeopbud fra de omliggende herreder, og det måtte stå som sandsynligt, at sult i løbet af vinteren vilde tvinge den svenske garnison til overgivelse.

Efteråret blev meget regnfuldt, og den danske hærledelse anså derfor felttoget for afsluttet for dette års vedkommende. Hæren lagdes i vinterkvarter i Nordvestskåne, og kongen begav sig til København. Hvilke tanker man gjorde sig om fortsættelsen næste år, fremgår af det forslag, som landets betydeligste statsmand *Jens Juel* udarbejdede i oktober måned. Herefter skulde man indskibe hæren på flåden og enten gøre landgang på Sveriges østkyst (i Stockholmseggen eller ved Kalmar) eller også vende sig mod Göteborg. Det var Kalmarkrigens strategi om igen, flankeangreb, der som en knibtang skulde presse kraften ud af modstanderen. Derimod frarådede *Jens Juel* bestemt at forsøge et angreb på Sverige til lands gennem Halland og Småland, fordi det var umuligt at føre til bunds. Det havde måske været klogere, hvis man allerede i foråret 1676

havde fulgt Jens Juels tanker. Nu blev krigen bundet til sydspidsen af den skandinaviske halvø og vandt aldrig længere op. Den svenske krigsbasis blev aldrig nået fra dansk side.

Men det var også en skæbnesvanger fejl at tro, at Svenskerne havde opgivet at kriges mere i dette år. Sejren ved Halmstad havde genoprettet selvtilliden hos konge og folk, og i Lagans dalgang i Småland trak Karl XI i hemmelighed tropper sammen til et indfald i Skåne for at undsætte Malmø. Ved midten af oktober afventede man endnu kun ankomsten af 4000 mand hærdede finske soldater for at kunne bryde op.

Det varede længe, før man på dansk side blev sig faren bevidst. Endnu 14. oktbr. betegnede kongen i et brev til den kommanderende general et svensk indbrud som »sehr hazardirlich« for fjenden. »Og da han måske mærker, at de fremtidige krigsaktioner vil foregå i Halland og *strække sig videre herfra mod nord*, tænker han vel på at skåne de ved hans grænser liggende provinser og spare dem til det kommende felttog samt lægge sin armé i kvarter i Småland og Östergötland«. — Sjældent er en spådom faldet så uheldigt ud!¹⁾

Man forsømte dog ikke at træffe sine *forberedelser* for alle tilfældes skyld. Generalen opfordredes til at vise årvågenhed for ikke at blive overrumplet. Navnlig gjaldt det om, at der blev holdt nøje grænsevagt, så at en svensk indrykning blev forsinket så meget som muligt, og den bagved liggende danske hær kunde få tid til at samle og ordne sig. Føreren for det nyoprettede skånske rytteriregiment Hans Ditl. Steensen fik ordre til straks at begive sig til Gøngeherred for at ordne det således, »at landet ved bøndernes vagt og værn kunde være for fjendtlige indfald *så vidt muligt forsikret*«. Nogle dage senere forklaredes dette nærmere med, at han skulde opbyde almuen, fordele den i korps og sætte officerer over den. Målet var »ikke alene de *fjendtlige udløbende partier* tilbage [at] holde og Møllerød hjælpe at forsvare, men endog ved alle lejligheder søge fjenden afbræk at gøre og *på ryggen at inkommodere*«. Man var altså klar over, at bøndernes opbud umuligt kunde besejre en svensk regulær hær, og kun havde en begrænset, men dog afgjort betydning.

Men hvor kunde et svensk angreb ventes at sætte ind? Til

Blekinge fandtes der — som tidligere nævnt — fire adgangsveje fra Sverige. Til Skåne var der egentlig kun tre: De to gamle, nemlig fra Helsingborg over Engelholm og Båstad til Halland samt fra Helsingborg over Örkellunge til Markaryd, og den helt nye vej fra Kristianstad over Broby og Osby-Loshult til Elmhult. Den danske overkommando fæstede opmærksomheden på denne sidste og troede, at Svenskerne snarest vilde gøre indfald ad Kristianstadvejen for »ad de østre veje«, så langt som muligt fra den danske hærs vinterkvarter, at søge frem mod Malmø.

Derfor forstærkedes den lille garnison i Møllerød ved Finjesøen, og Steensens næstkommanderende, major Friedrich Reventlow fik ordre til med rytterregimentet at marschere til Loshult og rekognoscere i fjendens front og flanke, så at han hurtigt kunde advare armeen og Kristianstad, når han mærkede, at fjenden med sin hovedstyrke brød ind i Loshult sogn. Fulgte fjenden efter ham, skulde han langsomt trække sig tilbage mod syd og undervejs brænde broerne og opsætte »boker« (bråder). Atter et vidnesbyrd om, at man fra dansk side ikke regnede med afgørende kampe ved grænsen.²⁾

Indløbende rapporter under de følgende dage viser, at disse befalinger blev nøje udførte. På strækningen fra Loshult ned til Kristianstad blev vejen gjort ufarbar, ved Haslerød og Hønjerums broer holdt 500 bønder fra Osby og Hestved sogne vagt, og det førstnævnte sted byggedes der oven i købet en skanse (»et bulværk«). Østergøngeherreds bønder erklærede, at de vilde slås, så længe de levede, fordi Svenskerne havde truet med hverken at ville skåne kvinder eller børn. Derfor fandt Reventlow Osby helt folketomt; alle som bare kunde gå, var flygtede til skovs med deres præst Thomas Andersen i spidsen. Præsten, der helt stillede sig på sin menigheds side, skrev dog til overkommandoen, at hvis der fandt et fjendtligt angreb sted, »er det ikke venteligt, at de alene skal gøre nogen modstand, men om de får eksercerede krigsfolk til sig, får de mod og gør, hvad de kan«. Dette råb om »succurs« af regulære tropper lød fra mange sider i Gønge herred, men man forstår, at den danske overgeneral fandt det meget betænkeligt at afse noget af sin stærkt begrænsede styrke til dette formål.

Ved det en mils vej vest for Osby liggende Verum holdt 60 bønder vagt ved broen over åen; da der her kun fandtes dårlige sogneveje, var et svenskt indbrud desuden usandsynligt. Endnu tre kvart mil længere borte, i det fra Gustav Adolfs historie så berømte Vitsø, på landtangen mellem de to søer, var der kun en lille vagt, da kaptejnen havde sendt folk ud, »som de modvillige for uhørsomhed skulde pante«, et vidnesbyrd om, hvor trykkende proviantskatten til hæren føltes. Men herfra ned til Møllerød var vagterne i god orden, og ridende karle holdt rede til, så snart det svenske anfald sporedes, at bringe bud derom til den danske hær. I et pas ved gården Hagsø var der hugget bråder ved siden af vejen, »så der — mente kap-tajnløjtnant Ulfeld — var nok en god retirade og et skønt pas«. Således var de to Gøngeherreder vel aflukkede mod nord, og for Blekinges vedkommende var sagen jo forlængst i orden (side 38 f.).³⁾

Men det var i virkeligheden *ad den gamle »via regia«* fra Markaryd i Småland ned gennem N. Åsbo herred, at Karl XI havde besluttet at undsætte Malmø, og det lykkedes ham således ganske at narre sin modstander.

Marschen blev begyndt med en hær på 16—17000 mand d. 24. okt. fra Markaryd og gik sydvest gennem Fagerhult til Åslunge, hvorfra man bøjede mod syd over Bellinge, Oderlunge og Blekemose til Herrevadskloster ved Rønneå. Nogen åben modstand herimod gjordes ikke, heller ikke fra befolkningens side. Derimod havde Svenskerne meget besvær med vejspær-ringerne, som smålandske bønder, der gik foran hæren, måtte rydde bort. Et øjensvidne skildrer, hvorledes disse natten til 24. okt. huggede bråderne ved Fagerhult op ved lys og lygte; et andet, at de den følgende nat stak ild på bråderne mellem Fagerhult og Åslunge for at kunne se til deres arbejde. Således gik det fremad fod for fod, hvad der gav den danske hær tid til at fuldende sin samling. Og denne langsomme marsch forøgede nøden hos Svenskerne, hvor officererne ikke havde smagt brød i 2—3 dage, og de menige ikke i 8 dage. Derfor befalede kong Karl bønderne i Fagerhult sogn at udlevere deres kvæg til hans hær, og »alt Åslunge kvæg kørte de Svenske udi en hob, som de drev imod Farholt«. Det var intet under, at da man kom til

Oderlunge, fandt man alle gårde og huse forladte; med præsten i spidsen var hele befolkningen tyet til skoven. Men resultatet blev, at bønderne i deres fortvivlelse greb til bøsserne, og at et nyt snaphaneri tog sit udgangspunkt fra Fagerhult sogn af.⁴⁾

Medens de to hære i løbet af de følgende måneder forflytter sig længere og længere mod syd, — den svenske for at nå til Malmø, den danske for at hindre den heri, — er der grund til imens at se, hvorledes det gik befolkningen i Gøngeherrederne og Blekinge, der altså var blevet fritaget for det svenske hovedangreb. Men dette betød ikke, at disse egne i det hele slap for krigsbegivenheder, selv om de fandt sted i en mindre målestok end oprindelig frygtet af Danskerne.

Det var en del af den svenske krigsplan, at samtidigt med at hovedstyrken under kong Karls overbefaling rykkede frem gennem Nordvestskåne, skulde mindre regulære afdelinger, i forbindelse med smålandsk bondeopbud, bringe Gøngeherrederne og Bleking til lydighed under den svenske krone og herved isolere de danske besætninger i Kristianstad, Kristianopol og Karlshamns skanse. Landshøvdingerne i Småland havde derfor længe arbejdet på at rejse bønderne til landeværn, men skønt de kunde forsikre kongen om, at »mange ønsker at måtte gå ned til Skåne og ihjelslå hver og en af de dér indfødte«, fordi »der altid mellem dem har været og endnu er et uslukkeligt had«, viste det sig dog, da danske tropper kom nærmere til Smålandsgrænsen, at almuen i Sunnerbo og Albo herreder ganske tabte lysten til at møde dem, ja at flere fremkom med »expressioner« [udtalelser], som var »meget eftertænkelige«. Beroligende kunde det vel heller ikke virke, at Karl XI, da han indrettede »defensionsværket« i Jönköpings og Kronobergs län, anbefalede at søge de våben, »de lettest og bedst kan overkomme, være sig bøsser, piker, langskafte økser, sømkøller med en stærk og lang spids i den ene ende af den art og façon, som en del af almuen i Vestergötland forledet år forsynede sig med«. Enhver bonde kunde nok indse, hvor lidt sådanne våben kunde nytte over for virkelige soldater. At de danske tropper desuden optrådte med en vel beregnet mildhed i de smålandske græseherreder, og at Blekingboerne truede med i til-

fælde af et angreb at ville gøre gengæld og pålægge brandskat, var ligeledes omstændigheder, der kunde mane Smålandene til eftertanke.⁵⁾

Det lykkedes dog Svenskerne i efteråret at få organiseret et indfald i Østskåne og Blekinge. Under overopsyn af den berømte *Johan Gyllenstierna* betroedes denne opgave til to korps, af hvilke det ene lededes af *Pontus de la Gardie* og bestod af 2—3000 mand, heraf halvdelen smålandske bønder, der skulde bryde ind i Östergønge herred og herfra vende sig mod Blekinge. Det andet under vor gamle kending *Ebbe Ulfeld* var vistnok noget mindre og omfattede væsentlig udskrevne skytter; det skulde fra Kalmar gå over Brømsebro ind i Blekinge og ved Rønneby mødes med de la Gardie. Blekinge vilde således blive angrebet på samme tid fra to sider, hvorved et heldigt forsvar af dette landskab på forhånd syntes umuliggjort.

Denne plan havde allerede i august været fuldt udformet, og de la Gardie havde dengang udsendt en plakat til befolkningen i Gøngeherrederne med opfordring til at underkaste sig, ligesom Ebbe Ulfeld havde stævnet Blekingboerne til et rigsmøde i Kalmar i september.⁶⁾ Dette var imidlertid kun slag i luften, men i oktbr. blev det til alvor. Samtidig med at kong Karl brød ind over grænsen ved Markaryd, gik de la Gardie 28. oktbr. over den samme længere mod øst, ved Loshult, og arbejdede sig herfra langsomt mod syd. En byge af plakater strømmede ned over befolkningen med nye opfordringer til at udlevere våbnene og yde gærd [proviant til hæren]. Den blev ikke virkningsløs. Da Gøngerne ikke fik undsætning fra kommandanten i Kristianstad, der ikke turde svække sin besætnings styrke, og da Møllerødrytterne ikke lod høre fra sig, kan man ikke undre sig over, at de fleste sogne bøjede sig. Kun ved *Hønjerumsbro* gjordes der en kortvarig modstand, som brødes, da det lykkedes Svenskerne ved et vadested at komme over åen og falde bønderne i ryggen.

I behørig afstand fra Kristianstads kanoner bøjede så det svenske korps mod øst og fortsatte sin marsch ind i Blekinge. Men ved *Pugevig*, mellem Sølvesborg og Karlshamn, havde Blekingboerne sat sig fast i en gunstig stilling, hvor de tre gange gjorde anfald ned ad klippen og bragte fjenden til

standsning. Først da Svenskerne havde fået åbnet vej ved at kaste granater, lykkedes det dem at bryde igennem. Selv nu faldt bønderne ind i deres bagtrop og tog en del fanger, som indførtes til Kristianstad. Om Svenskernes tab er kilderne naturligvis ikke enige; mens de la Gardie selv opgiver, at han havde en fændrik »og nogle gemene« døde, samt en kaptajn-løjtnant, en sergeant »og vel 40 gemene« sårede, hævder borgmesteren i Kristianstad Falk Larsen, at bønderne »caputerede« [nedhuggede] 100 mand. Sandheden ligger vel midt imellem. Samme borgmester tilføjer, at grev Pontus selv blev skudt gennem huen. »Var stor skade, at det ikke traf pandebenet«.7)

Men igennem Pugevigspasset var Svenskerne altså kommet, og de la Gardie rykkede herefter over Mørrumåen til Aserum, hvor han satte sig fast for at prøve på at indtage *Karlshamns skanse*. Stemningen i byen var delt; mange borgere fraterniserede med angriberne, og de dansksindede søgte deres tilflugt i skansen. Under belejringen benyttede Svenskerne tiden til at afbrænde deres bøndergårde, som havde vist sig dansksindede, og følgen blev, at bønderne i Vestblekinge helt omringede den svenske hærafdeling og begærede militær hjælp fra Kristianstad til en ny kamp. Kommandanten her mente åbenbart nu, at noget måtte gøres; han satte derfor officerer over bønderne i Gøngeherrederne og stævnede dem til at møde ved *Mørrums bro* for at afskære fjenden tilbagetoget til Skåne. Oberstløjtnant Lange sendtes sammesteds hen med et mindre regulært korps for at tage overkommandoen over den samlede styrke.8)

Da det ikke lykkedes de la Gardie at tvinge Karlshamns skanse til overgivelse, drog han et par mil længere mod øst til Rønneby og ventede her på Ebbe Ulfeld. Det ubefæstede Rønneby vovede ingen modstand, og i Midtblekinge faldt befolkningen i det hele let til føje for Svenskerne. Anderledes i *Østblekinge*, hvor borgerne i Kristianopol viste god kampvilje, og bønderne i Østreherred ikke var bange for at vove pelsen. Ebbe Ulfeld turde derfor ikke gå over Brømsebro, før han havde fået noget rytteri, og dette forsinkede foreningen mellem ham og de la Gardie. Først i de sidste dage af oktober kunde han gøre sit indfald, og det viste sig nu skæbnsvangert,

at Sten Brahes dragoner, der skulde have hjulpet Østreherreds bønder med grænseforsvaret, helt svigtede. Til erstatning sendte kommandanten i Kristianopel en løjtnant med 40 mand ud til bønderne. Følgen var, at Ulfelds første angreb ganske vist afvistes, men to dage senere forsøgte han igen på flere steder samtidigt og kunde desuden nu bringe fire kanoner i marken. Dette anfald satte skræk i bønderne, så at de rømmede deres poster. Soldaterne måtte trække sig tilbage til fæstningen efter at have mistet deres løjtnant, som af fjenden blev behandlet som en simpel snaphanefører. Ulfeld vovede dog ikke at angribe Kristianopel med sine bondetropper; efter at have stået stille foran fæstningen et par dage, rykkede han videre til Rønneby og forenede sig her med de la Gardie.⁹⁾

Nordøstskåne og Blekinge syntes hermed bragt til lydighed under den svenske konge. Men alle fæstningerne var endnu på danske hænder, så besiddelsen måtte være temmelig usikker. Almuen holdt sig vel foreløbig i ro, til misfornøjelse for de danske kommandanter, men det var udelukkende frygt for Svenskerne, som skabte dette havblik; om noget virkeligt stemningsomslag var der ikke tale. Præsterne stillede sig gennemgående på deres menigheders side. En undtagelse dannede den unge præst i Glimaker og Ørkened, *Povl Ennertsen*, skønt han i forvejen ikke stod altfor godt anskrevet hos de svenske myndigheder (II, 135 ff.), og få måneder tidligere endog havde været med til at foreslå den danske regering oprettelsen af en grænsevagt (side 36). Nu opfordrede han sin menighed til at indstille sig »under vores nådige øvrighed, kronen Sverige«, aflevere alle våben og yde proviant og penge til den svenske hær. Denne henstilling faldt i så dårlig jord, at hans egne sognebørn pågreb ham og indførte ham til Kristianstad fæstning, hvor han kom til at sidde som fange i lang tid. Den berømmelse, som Povl Ennertsen senere har vundet, fordi han blev den sidste præst i Skåneland, der prækede på Dansk, synes således noget ufortjent.¹⁰⁾

De la Gardies og Ulfelds fællesoperation havde kun delvis båret frugt, og de stod midt i en fjendtligsindet befolkning, afskåret fra forbindelse med det svenske hovedkvarter. Værst var det dog, at deres egne bondeopbud viste sig meget vanske-

lige at styre. 13. novbr. skrev Pontus de la Gardie til Karl XI, at »almuen vil ikke kunne overtales til at følge mig videre, thi jeg har med største besvær kunnet overtale dem til at gå hid [til Rønneby]; og de har ikke alene næsten daglig truet med at ville gå hjem på grund af knaphed på mad, så jeg næsten hver time frygtede for en rebellion, men netop da jeg kom her for staden, stansede de brat og vilde ikke gennem staden, så at jeg nødtes til at holde stille i vel 2 timer og forsøgte at overtale dem med gode persvasioner. Men da det ikke kunde hjælpe, nødtes jeg til at bruge hårdhed og lade vejen besætte med ryttere og kanoner, hvorpå de endelig resolverede at gå igennem, men slog sig sammen om, ikke at ville sætte en fod videre frem«. ¹¹⁾ Da der nu tilmed indtraf en stærkt forsinket ordre fra kongen til de la Gardie om at forene sig med hovedarmeen, nølede han ikke, da han ikke kunde vide, at en ny ordre allerede var udstedt, som bød ham at blive i Blekinge. Han sendte sine smålandske bønder hjem, og karakteristisk nok plyndrede disse på tilbagevejen både i Blekinge og i deres eget land. Mentaliteten fra »Loshultaffæren« var altså stadig levende. Selv begav de la Gardie sig med sine regulære tropper tilbage til Skåne. Det var nu, at oberstløjtnant Lange skulde have stanset ham ved Mørrums bro. Men heraf blev der intet, enten Lange havde ret i sin påstand om, at Østgøgebønderne svigtede ham, eller man vil slutte sig til deres påstand om, at de ikke forstod ham og de øvrige tyske officerer. Ebbe Ulfeld med sine skytter synes at være blevet stående i Rønneby i de følgende måneder. ¹²⁾

Blekinge var således — ene Rønneby undtaget — atter frit. Men befolkningens tillid til de danske våbens fremgang var alvorligt rokket. Kommandanterne i fæstningerne var på det rene med, at man ikke længer kunde regne med almindelig deltagelse i landeværnet. Da kommandanten i Kristianopol i december vilde have Østreherreds bønder med på *et tog mod de svenske tropper i Rønneby*, vægrede de sig herved, før de fik at vide udfaldet af det så længe ventede slag mellem de to hovedhære. Den brede befolkning indtog en passiv holdning. Følgen blev imidlertid, at alle urolige elementer nu slog sig på

snaphaneriet, der fik en kraftig opblomstring. Visse skovsogne ved grænsen som Ørkened og Gemsø (Jemshøg), hvor bønderne »altid har været de argeste«, bevarede imidlertid deres uafhængige holdning og holdt stadig flittig vagt ved sine grænser. Da budskabet om slaget ved Lund kom, var de efter Svenskernes opfattelse »ikke vel tilfredse med denne hans majestæts lykkelige action«. ¹³⁾

Mens disse begivenheder foregik mod nordøst, havde den skånske slettebygd været hovedarmeernes krigsskueplads. Den svenske hær rykkede først mod Helsingborg, hvis ene borgmester, *Bent Pihlcrona*, indtog en temmelig tvetydig holdning. Han sendte sin tjener Svenskerne imøde, og da et svensk korps herefter besatte byen, fraterniserede han med officererne og fulgte dem ved deres afmarsch til Karl XI.s lejr. Kommandanten på slottet fandt det herefter naturligt at sende borgmesterinden over til Helsingør og lod Pihlcrona efter hans tilbagekomst følge efter hende. Samme skæbne traf noget senere Pihlcronas svigersøn, rådmand Herman Schlyter, skønt kommandanten betegner ham som »en from, redelig mand og hans kgl. Majestæt til Danmarks tro undersåt«. En stor del af Helsingborgs borgere søgte deres tilflugt til slottet; andre drog frivilligt over til Sjælland. Svenskerne plyndrede byen for alt, hvad den danske garnison ikke forinden havde »reddet« op på Helsingborg slot. ¹⁴⁾

I de uger herefter, mens de to hære stod over for hinanden, først ved Rå å, og senere ved Lødde å nord for Lund, var Skånes befolkning udsat for et dobbelt tryk. Navnlig den svenske hær, der var uden magasin, led stærkt under manglen på fødevarer og søgte at bøde herpå ved at udsende små patruljer for at furagere. Men disse partier blev for en stor del »caputerede« af snaphanerne, og kongen beklagede sig stærkt over, at »almuen så trægt indfinder sig for at gå os til hånd med den dem påhvilende lydighed, holdende sig bestandig af vejen fra hus og hjem«. Kun een adelsmand, den gamle *Kristoffer Gedde*, synes straks at være mødt frem hos Karl XI og at have tilbudt ham sin tjeneste. Kun eet sogn, *Fagerhult*, på grænsen til Småland, vendte tilbage til sin lydighedspligt og modtog til gengæld

kongens beskyttelsesbrev. Men den overvejende del af befolkningen indtog en afventende holdning, dog med hældning til dansk side.

Mest trykkende følte dog *præsterne* stillingen. De modtog hvert øjeblik plakater, nu fra den ene side, så fra den anden, med pålæg om at offentliggøre disse fra prækestolene. Disse pålæg udførte de som regel samvittighedsfuldt, og indskrænkede sig for øvrigt til at udrede de kontributioner, som de to hæres furageringspartier gjorde til en bydende nødvendighed. Hvor vidt præsterne har strakt sig videre under svensk påvirkning, er usikkert. Ganske vist foreligger der en dansk plakat af 21. novbr., hvori kongen erklærer, at da »en deel af præsteskabets her i Skåne og Blegind« imod kirkeordinansen har befattet sig med verdslige sager, nemlig ved at hindre det almindelige landeværn og befale bønderne at nedlægge deres våben og betale skat til fjenden, forbydes dette under trussel om embedsfortabelse og indførelse til den nærmeste danske fæstning, ligesom den pågældendes ejendom skal uddeles blandt bønderne i hans sogn. Det var denne brøde, hr. Povl Ennertsen i Glimaker havde gjort sig skyldig i, og det var denne straf, han havde fået. Men kildestoffets magerhed tillader os ikke at afgøre, om hans eksempel havde tjent til efterfølgelse blandt hans kaldsfæller.¹⁵⁾

I disse sidste uger før det afgørende slag, da de to armeer stod ubevægelige over for hinanden ved Lødde å, udfoldedes der fra begge sider en livlig virksomhed for at vinde den befolkning, om hvilken man krigede. *Danskerne* sendte en ny officer op i Gøngeherred for at anføre bønderne, og de stræbte efter at holde den blekingske almue fast ved store løfter: Nedsættelse af proviantskatten til det halve og hel fritagelse »indtil videre« for al landgilde, stedsmål, fæstepenge og »den stud, som ridefogden plejer at tilegne sig ved bondens død eller arveskifte«. ¹⁶⁾ *Svenskerne* foretrak at true frem for at lokke; gennem præsterne påbød de svære leveringer af proviant fra dem selv og deres sognebørn og truede dem, der gjorde tilførsler til fæstningerne eller den danske hær, på liv og ejendom. Svenske officerer, der ejede godser i Skåne, mente senere, at da deres bønder »i denne tid ikke var besværede med synderlige af-

gifter (!), men til dels har levet efter sin egen vilje«, kunde de passende nu betale landgilde og skat og skulde — hvis de vægrede sig — straffes, »hvad enten de har været ærlige i denne tid eller uoprigtige og falske«. Særlig barsk begyndte luften at blive for *de danske embedsmænd*, ikke mindst dem, der sad i Sydsåne, hvor den danske blokade af Malmø var ophævet den første halve snes dage af november. Fersens tropper sværmede da straks ud fra Malmø for at furagere, og ridefogderne Peder Svendsen og Anders Dolmer, der følte sin personlige sikkerhed truet, anråbte ivrigt den danske hær om at få blokaden genoptaget. Dette skete da også 11. novbr. Men skrækken havde bredt sig helt til Ysted, hvis magistrat søgte til kongen selv, »såsom vi ingen stund véd os fri [for] at blive tagne ved hovedet og ført bort, samt staden i brand stukket«. Faren blev ganske vist afvendt ved blokadens fornyelse, men samtidig fik man efterretning om, at Pontus de la Gardie med sit korps var på vej fra Blekinge til den svenske hær. Borgmester Matthias Friis skrev da til Henrik v. Støcken, deputeret i generalkommissariatet: »Kommer de denne vej, så er jeg caput, men dermed er ikke så stor skade . . . Men det er det meste at beklage, at denne landsort skal og blive ruineret, dersom så sker, hvoraf hans kongelige majestæt ellers kunde have nogen tjeneste med proviant og andet til sin armada«. Spændingen inden for alle kredse må have været stærk i november 1676.¹⁷⁾

Den stod imidlertid nu for sin udløsning. Det regnfulde efterår i forbindelse med den store proviantmangel havde tæret hårdt på den svenske hærs kræfter; mange af soldaterne havde deserteret og søgt at komme tilbage til Sverige. »Men . . . de faldt næsten allesammen udi de ugudelige snaphaners hænder, thi skovene blev så fulde af disse blodige mennesker, at de på det næste besatte alle veje mellem Sverige og den svenske lejr«. Dødeligheden i den svenske hær steg; selv opgav Svenskerne deres samlede tab i november måned til over 3000 mand.¹⁸⁾ Også den danske hær led i denne tid, men i langt ringere grad, da den var bedre stillet med forsyninger. For Svenskerne stod valget nu kun imellem at rømme Skåne — hvilket betød Malmøs fald — eller at tage en afgørende kamp. Karl XI valgte det sidste. Natten til 4. december gik han ubemærket på isen

over Lødde å og søgte mod syd til højderne nord for Lund. Her begyndte ved daggry det forfærdelige slag, der endte med — som det hedder i historiebøgerne, — at »begge konger tilskrev sig sejren«. Men det virkelige resultat fremgår af, at hele det åbne land foreløbig faldt i Svenskernes hænder, og at kun de erobrede fæstninger forblev i den danske konges besiddelse. Skåne var fra nu af under tvende herrer.

FEMTE KAPITEL

Skåne under to konger

Efter slaget ved Lund blev Karl XI med sin hær stående i Skåne, mens Christian V rømmede landet og trak sig tilbage til København. Men fra de fem skånsk-blekingske fæstninger var han stadig i stand til at gribe ind i den politiske udvikling.

Om *stemningen på svensk side* overfor Skånes befolkning er der ingen tvivl. Folket betragtedes i almindelighed som troløst, ja menedersk, selv om få gav så kraftige udtryk for sine følelser, som den tidligere inspektør på Herrevadkloster, nu svensk landkommissær i Skåne Sven Erlandsson, når han lovede klosterbønderne, at nogle af dem skulde komme til at springe over klingens, »hvem det også kan træffe. Skælmer og tyve skal udryddes af landet, thi det bliver aldrig godt, før den falske rod bliver udryddet på klostergodset . . . Det er bedre med et øde land, end med et der er fuldt af skælmer og forrædere«. At Sven Erlandsson mente det oprigtigt med sine trudsler, viser hans optræden i den følgende tid. De højerestående svenske embedsmænd lagde dog mindre brutalitet for dagen. I hvert fald gjaldt det over for den civile befolkning; thi de danske soldater, der faldt i Svenskernes hænder, dels ved Lundeslaget, dels ved Helsingborgs snart efter følgende overgivelse, fik det ikke for godt. På deres marsch som fanger op til Sverige hændte det, at de blev skudt ned, når de af sygdom og udmattelse segnede om på vejen.

Til gengæld mødte de soldater, der flygtede fra slaget eller fra Helsingborg, en rørende omhu hos den skånske befolkning, der er et talende vidnesbyrd om, hvor dens sympatier var. Ad-

skillige af dem, der slap tilbage til Landskrone, kunde indbette, at de havde ligget skjult hos bønderne, og at disse havde hjulpet dem igennem; sjældnere anføres det samme om præsterne. Nogle soldater foretrak dog at ty til skovene og slutte sig til snaphanerne. Herfra vendte de først tilbage til hæren, da den igen havde gjort landgang i Skåne et halvt år senere. Derimod faldt en del svenske soldater, som under slaget var kommet bort fra deres afdelinger, i snaphanernes hænder, og — for så vidt de bevarede livet — indbragtes de som fanger til de danske fæstninger.¹⁾

For den danske administration af den skånske landsbygd betød naturligvis slaget ved Lund et sammenbrud. Flere af dens medlemmer fandt først i København et betryggende tilflugtssted. Sammestedshen søgte også andre, der følte sig kompromitterede ved deres samvirken med Danskerne under det forløbne år. Ret pikant må det have været for dem her at møde personer, som den danske regering havde sikret sig på grund af deres upålidelighed, som præsten Povl Ennertsen fra Glimaker, eller svenske krigsfanger, der dog efterhånden udveksledes mod fangne danske militære. Et særligt indslag i den skånske koloni i hovedstaden udgjorde snaphanerne, der nu begyndte at optræde i større antal og med officiel anerkendelse som »kongens friskytter«. Af disse nævnes i vinteren 1676—77 »Vestergønge herreds friskytter« under ledelse af løjtnant *Åge Monsen Herløv*, der under sig havde syv befalingsmænd, men kun 16 menige, som alle oppebar beskedne lønninger af kronen, samt »Friskytterne fra Villands herred og Blekinge«, ialt 47 mand under kaptajn *Niels Engelsen* fra Nederby sogn, der dog senere afløstes af Gemsøbonden *Jens Andersen*.

I Helsingør lå samtidig »ritmester« *Eskild Nielsen*, hvis eskadron bestod af 8 befalingsmænd og 57 friskytter, samlede fra Bjerge og S. Åsbo herreder. Andre kompagnier var indkvarterede forskellige steder på Sjælland, som *Jens Jensens* (Landskrone len) og *Knud Espensens* (Børringe). Men hovedmassen af friskytterne nøjedes med at søge deres tilflugt i Landskrone, Kristianstad og Kristianopel, hvor de stillede sig til rådighed ved de ryttertogter ud på landet, som kommandanterne hyp-

pigt iværksatte under vinteren. Friskytterne betegnede begyndelsen til den partisankrig, som i senere århundreder har vist sig så frugtbar, og som derfor også har fået så stor udbredelse.²⁾

Partisanbevægelsen var dog endnu på sine første stadier, og den danske regering vilde ikke opgive håbet om at bevare sympatierne hos den store befolkning øst for Sundet. Først og fremmest tænkte man hermed på Gøngeherrederne og Blekinge. Allerede dagen efter slaget ved Lund befalede kongen den øverstkommanderende i Kristianstad »at søge at bevare bøndernes . . . hengivenhed og troskab i vor tjeneste«. Christian V trøstede sig selv og sine tilhængere med, at han til foråret igen vilde komme til Skåne med en stærk hær »og frelse de bekrængte undersåtter fra det hårde svenske åg«. De skulde imens *fængsle alle dér boende svenske betjente* eller svensksindede og indføre dem til fæstningerne. Da Svenskerne begyndte at udskrive det unge mandskab, udvidede kongen sin appel til at gælde *hele ungdommen* i Skåne og Blekinge. Den skulde søge ind til de samme fæstninger, hvor der lovedes dem underhold, indtil de kunde blive *overført til Sjælland* og få arbejde der. De, som hellere vilde tjene kongen end lade sig bruge mod »deres fædreland«, tilbød kongen at blive indrullerede i hæren og forsynede med mundering og underhold. Det var åbenbart endnu regeringens håb, at den også på anden måde end som »friskytter« skulde kunne få nytte af den skånske ungdom. Men det skulde snart vise sig, at snaphanernes frie liv havde større tiltrækningskraft end den bundne garnisonstjeneste. 30. jan. 1677 fik derfor oberst *Sten Brahe*, hvis hvervning af dragoner det foregående år havde givet så små resultater, ordre til at forsøge på ny i Gøngeherrederne og Bleking. Deltagerne fik ikke blot løfte om gode hvervepenge, men også om skattefrihed for deres gårde på livstid. Men det gik ikke denne gang bedre end tidligere, hvad enten det skyldtes Sten Brahes snart påfølgende død eller andre grunde. Dette blev det sidste forsøg fra den danske regerings side på at knytte den skånske befolkning til befrielseskampen under militær ledelse. For fremtiden overlod man dens deltagelse til dens eget initiativ.³⁾

Samtidig begyndte ildevarslenende røster at lade sig høre inden for den danske hærledelse. Krigskollegiets sekretær Herman Meyer har i sine referater af kollegiets møder fra begyndelsen af februar og marts noteret udtalelser som disse: »In Sconen nicht såhen oder pflügen lassen, sondern *das land ruiniren*«, eller: »Ruiniren gantz Schonen und transportiren die leute anhero«. Også den ytring, at Helsingborg burde afbrændes, da det vilde være godt, at der kun fandtes en stad på denne side af Sundet, peger i samme uhyggelige retning.⁴) Formodentlig stammer udtalelserne fra tyske officerer, hvis de da ikke skyldes oversekretæren i tyske kancelli Konrad Bierman, der åbent fremsatte dem et halvt år senere. Foreløbig vandt de ikke kongens øre. Men det var ikke udelukket, at de i længden kunde gøre indtryk på *Christian V.* Denne godlidende, men svage konge var let påvirkelig for sine omgivers indflydelse og havde dog samtidig høje tanker om sit kongekald; han beundrede enevældens foregangsmand Ludvig XIV og tog som han »statsræsonen« til sin politiske forskrift. Personlig betragtede han sig mere som den, der havde arveret til Skåneland, end som befolkningens befrier for det svenske herredømme. Der var endnu et århundrede, til at en konge skulde betragte sig som »folkets første tjener«.

Ligeså overbevist om sin kongeret var *Karl XI.* Men han grundede den på krigens ret, fastslået ved fredene i Roskilde og København. Den kun 21 årige konge havde på visse punkter karakterlighed med sin modstander, men han skilte sig fra ham ved sin karakterfasthed, ganske vist også ved sin egen-sindighed, hidsighed og hårdhed. Fangne danske soldaters udsagn belyser glimtvis hans væsen; en artillerikusker berettede således om et kørselsuheld, at »kongen sagde, der var danskt blod i dem, og de havde gjort det med vilje, og at de herefter skulde medhandles som fanger«. Men *Karl XI* var ikke følelsesløs. En konstabel fortæller, at *Karl XI* gav ham og fem andre fanger fri og oven i købet en tærepenge til hjemrejsen, og en dansk rytter, at kongen forbød, at man måtte drive sådan på fangerne fra *Rügen*, da de var fangne og matte. »Så snart kongen var forbi, drev de dem lige så stærkt som tilforn«. *Karl XI* nærrede vel en dyb modvilje mod alt dansk og betrag-

tede den ham påførte krig som en blodig uret. Men han havde også en udpræget retfærdighedssans, så at han nøje overholdt indgåede traktater og forpligtelser, og en varm følelse af sin kongepligt, hvad der kom hans skånske undersåtter til gode. Kun hvis disse forbrød sig mod loven, kunde han lade sig henrive til en voldsomhed, der ikke kendte nogen grænse.⁵⁾

Det var naturligt, at man fra svensk side fejede de danske embedsmænd ud, som i løbet af det sidste år var blevet indsatte i Skåne, at man konfiskerede deres ejendom, som havde vist sig troløse under den danske besættelse, og at man *lønnede de trofaste med det erhvervede gods*. Det var en broget skare, som i denne tid strømmede til det svenske feltkansli og blev soulagerede: Høje officerer, som Pontus de la Gardie og generalmajor Mortaigne, præster, borgmestre, toldere, borgere, gæstgivere o. s. v., og udsigterne til avancement var gode, når det var så heldigt, at en foresat havde blameret sig i politisk henseende. Kongen lod endogså nedsætte en *kommission i Malmø* over dem af hans betjente og undersåtter, der havde »glemt deres ed«; dog synes der for denne gang ikke at være blevet statueret eksempler. Men det var altid en fordel at have gode forbindelser, som da rådmanden i Halmstad, Rolf Hansen, og hans søn, der var præst i Harplinge, slap for eksekution af den dem idømte dødsstraf, fordi rådmanden havde en så fortjent svigersøn som borgmester Gabriel Hilleton, og denne tilbød at kautionere for ham. Heldigt var det også, at den frafaldne ridefoged i Luggude herred, Peter Klein havde en broder, Anders, i landskansliet i Malmø, der stedse havde vist sig tro og derfor kunde belønnes med sin broders ejendom. Således er en hel del ejendom »blevet i familien«, og man ser, i hvilken grad de politiske skillelinjer ofte har gået på tværs af slægts- og standsbåndene.⁶⁾

Men også nye toner lod sig høre på svensk side. Da Karl XI kaldte regimentspræsten Magnus Lacander til det ledige pastorat i Ysted, påbød han samtidig generalguvernøren, at han ikke længer skulde anerkende den folkelige valgret til præsteembeder, men selv tage valgene i sin hånd, og »ikke kalde andre end mænd af svensk nation dertil«. Kongen tænkte hermed særlig på feltpræsterne inden for den svenske hær. I hen-

hold hertil ansatte Karl XI efter hinanden to feltpræster i Billinge-Røstang (Onsø h.) foruden at krigspræster kaldtes til Hvellinge (Skyds h.) og Valby (Jerrested h.). Med den samme iver efter at anbringe svenske præster i skånske embeder kaldte han den fra Landskrone fordrevne Nic. Hambræus til Stangby-Valkær (Torne h.), foruden at han satte ham til provst over Bare herred, hvorfra Hambræus et par måneder senere avancerede til førstepræst i Malmø og provst i Oksie herred.⁷⁾ Sådanne udnævnelser måtte være det første skridt til også at indføre svensk præken i Skåne, selv om kongen endnu ikke lod sine ønsker træde åbent frem. Men at tanken ikke var ham fremmed, turde fremgå af, at da sekretæren ved universitetet i Lund, Olof Silnecker, udnævntes til landsdommer i Blekinge, påbødes det ham at administrere justitsen »både efter Sveriges beskrevne lov og efter de statuter og recesser, som dér plejer at observeres og iagttages«. Dette stemte ikke helt godt med Roskilde- og Københavnsfredenes bestemmelser om bevarelsen af dansk lov og ret i de skånske landskaber, men er et vidnesbyrd om, at uniformiteten med Sverige i kirke-, skole- og retsvæsen snart vilde blive et hovedpunkt i den svenske regerings program.⁸⁾ Denne tanke, der siden udstedelsen af »Malmø Reces« 1662 mere og mere var blegnet, fik nu under indtrykket af det vaklende herredømme over Skåneland atter fylde og livskraft. Som et tegn i samme retning må det vel også ses, at den tanke kom op at *skille sig af med Peder Vinstrup* som biskop over Lunds stift. Vel havde han ikke åbent sluttet sig til Danskerne under deres herredømme, men det var let at forudse, at en forsvenskning af den skånske kirke ikke kunde regne på hans støtte. Der foreligger i den svenske riksregistratur et brev, hvorved han afskedigedes i nåde og med sin fulde løn som pension, med bevarelse af sin titel og værdighed, mens alle hans embedssysler overdroges til en provst som hans vikar. »Avokationen« begrundes med krigens vanskeligheder og hans alder (71—72 år). Men dette brev synes aldrig at være blevet udfærdiget; i hvert fald blev Vinstrup siddende i embedet i endnu halvtredje år, indtil døden befriede ham for alle bekymringer.⁹⁾

Hvorledes reagerede den skånske befolkning over for det

nye svenske regimente, der også betød nye økonomiske byrder? Ingen kan tjene to herrer, og det var naturligt, at man tog mest hensyn til den svenske, fordi han var nærmest. I tilfælde af ulydighed var hans straf øjeblikkelig og uafvendelig. Men der er ingen grund til at tro, at folkestemningen var ændret. En dansk kaptejn, der efter slaget ved Lund havde ligget længe syg i Veberød (sydøst for Lund), indberettede til Christian V, at da Svenskerne havde påbudt takkegudstjeneste for den vundne sejr, »var der mange steder i kirkerne en sådan græden og skriken af almuen, at præsterne lidet kunde høres i prækestolen; men hvad godt de bad for de Svenske, kunde vel hver forstå ... De har og set mange tegn i vinter der omkring, som [o: hvor] jeg haver haft mit kvarter, som formenes at betyde, at de snart skal blive forløste«. Mange mænd og unge karle havde svoret på at ville begive sig til kongens hær, »hvilket hunger dem også til tvinger«. Thi Svenskerne havde lagt en ulidelig *månedsskat* af 9 daler på hver eneste gård over hele landet, og i de nærmest lejren liggende sogne måtte hver helgård ugentlig yde 1 lispund kød, 1 lispund brød, et par høns, et får, en gås, et læs hø, 3 skæpper havre og 20 læs ved, foruden at der på de samme gårde var indlagt to ryttere, som skulde have deres fulde forplejning. Bønderne i Malmøegnen måtte desuden afsætte alle deres varer i byen til en fastsat lav pris for at proviantere fæstningen til en mulig belejring. »Så at der er mange steder der i landet sådan sygdom, hunger og hjertens sorrig tilmed, at folkene dør hasteligen bort i hobe-tal ... Ulidelige skater har de lagt på Ysted og Lund; men i Lund er borgerskabet mer end halvparten bortdøde«. Præsterne var ikke forglemte; provsten i Fers herred, Hans Jakobsen Beverlin (1655—1707), under hvem Veberød by hørte, havde fortalt den danske kaptejn, at hans ydelser til Svenskerne ikke kunde betales med 100 rdlr. Men: »Ganske landet er endnu ganske godt dansk, som endnu med grædende tårer dagligen ønskes og forlænges [o: længes efter], at deres kære nådige arvekonge, e. kgl. mt., måtte snart glædeligen og lyksaligen komme over med kongelig hjælp og undsætning og forløse dem af den ægyptiske trældom«.

Det dystre billede, som kaptejnen hermed har tegnet af til-

standen i Skåne, er næppe for dystert. Det bekræftes både fra dansk og svensk side. Således klager kommandanten i det ny-erobrede Helsingborg til Karl XI: »Jeg drages meget [o: har meget besvær] med denne magistrat og borgerskabet, fordi de ikke vil den rette vej«; mens overauditør C. Reenberg skriver fra Landskrone til København: »Den fattige almues elendighed er ubeskrivelig, som i denne tid ikke har dække over sig, langt mindre at bide eller brænde«.10)

Stemningen hos den brede befolkning, hvad enten den levede i købstæderne eller på landet, var åbenbart stadig for Danmark; selv i *Malmø* kunde den give sig mærkeligt åbenhjertige udtryk. Og dog havde slaget ved Lund haft sin virkning. Den mangel på lyst til at deltage i egentlige kamphandlinger, som allerede tidligere havde adskilt »slettebygdens« beboere fra »skovbygdens«, bredte sig efterhånden til denne sidste. Selv flertallet af Gøngerne og Blekingsbønderne foretrak nu at sidde stille. Dette skulde føre til en skæbnesvanger spaltning af befolkningen, der snart viste sine sørgelige følger. På sletten kunde det endogså hænde, at danske patrouiller pågreb bønder, der førte breve mellem de svenske myndigheder eller spionerede i de danske fæstninger. Selv om det kun drejede sig om enkeltpersoner, skabte det — særlig hos de tyskfødte officerer i dansk tjeneste — en skadelig utryghed og mistro til det folk, hvorom man kæmpede.

En truende *opløsning* begyndte i det hele at vise sig inden for det skånske samfund. Medens livet havde gået sin rolige gang under det sidste halvår af 1676, da Danskerne var herrer i landet, fremgår det af de — ganske vist få — bevarede tingbøger, at herredstingene stansede deres virksomhed efter slaget ved Lund, og at det kun var i Malmøs umiddelbare nærhed, det lykkedes generalguvernør Fersen at holde dem i live for en tid.11) I en sådan brydningstid blev *præsternes* holdning tidt afgørende for deres menigheder. Mange af de skånske præster var fødte på Sjælland, Fyn eller i Jylland; de var uddannede ved Københavns universitet, og de havde herved været hovedrepræsentanterne for dansk kultur inden for Skåneland. Alle-rede i fredens dage havde de stået som de naturlige ledere og talsmænd for deres sogne. Under krigen blev betydningen her-

af snarest understreget. Men politisk set blev deres stilling for hver dag vanskeligere. Nu var det ikke længere gjort med at offentliggøre danske og svenske påbud i den orden, hvori de indløb. Nu måtte der tages standpunkt og vælges; et farefuldt valg.

Det var navnlig i egnen omkring fæstningerne, at præsternes stilling var udsat; mere rolig formede den sig i de landsdele, der ikke berørtes direkte af krigens begivenheder, navnlig i Sydøstskåne. I Malmøegnen ramtes præsten *Johan Clausen Trænovius* i Lemmestrø (Vemmenhøgs h.), en født Skåning, særlig hårdt; han blev af Svenskerne overbevist om at have bedt for Christian V i kirken og at have opfordret bønderne på sognestævne til troskab mod den danske konge. Følgen blev, at han blev »dømt fra sin hals« og kun opnåede benådning mod at rømme fra riget med hustru og børn. Også præsterne i *Store Harrie* og *V. Karleby* (Harjagers h.), i *Heslunde* (Luggude h.) og i *Riseberg* (N. Åsbo h.) blev fængslede af Svenskerne, men de forstod at klare for sig og slap denne gang for videre ubehageligheder. En særlig udsat stilling havde de præster, der boede i nærheden af det danske Landskrone, da de let blev genstand for mistanke fra begge sider. Det gjaldt således *Hans Gudmandsen Broch* i Halmstad, der var fængslet både af Svenskerne og Danskerne, om *Niels Pedersen Hundorph* i Asmundrup og om *Jakob Ernstsens Baden* i Herslev, hvis hyppige besøg i Landskrone af Danskerne opfattedes som forsøg på spioneri. Baden blev endogså sendt som fange til København, men det lykkedes ham her at bevise sin uskyldighed, så at han efter nogle måneders forløb vendte tilbage »med maner«. Han synes da også at have været meget tjenstivrig over for den danske konge og var straks rede til at offentliggøre det kgl. plakat om bededagstekster og bønner fra sin prækestol. Jakob Baden havde åbenbart taget sit parti, og det var derfor naturligt, at han blev præst i Landskrone og efter krigen lønnes med den ansete stilling som købstadpræst i Holbæk på Sjælland. Forøvrigt bekvemmede også biskop Vinstrup sig til at påbyde de skånske provster at publicere plakaten, ganske vist med de tvetydige udtryk, at »I dermed efter gammel skik tilbørligen omgås«.

Nogle præster gik videre end som så og forsynede regelmæssigt de danske kommandanter med oplysninger om fjendens bevægelser. General Arensdorf kunde indberette, at han fik efterretninger »fra en præst i *Vrams Gundestrup* og fra *Knud Thotts præst i Koberød* (Kågerød)«. Den første af disse må være Helsingborgeren *Erasmus Gemzæus*, den sidste ingen ringere end den berømte *Sten Jakobsen*. Forfatteren af »Den nordiske krigs krønike« er sikkert også identisk med den præst, der bragte Arensdorf oplysninger fra kældersvenden på Knudstrup, thi Tyge Brahes fødegård lå netop i Kågerød sogn. Sten Jakobsen var imidlertid en forsigtig mand, der forstod at udlette alle spor efter sig, så at han aldrig kom i ulejlighed hos Svenskerne. Men at han i hjertet stod på dansk side, er hævet over enhver tvivl.

I Østskåne er der navnlig en præsteskikkelse, som samler opmærksomheden om sig, provsten i Villands herred, *Henrik Nissenius* til Lyngby. Han var født på Als, men betegner sig som Holstener, »Holsatus«, og skriver altid på tysk. Han havde med god grund ry for at være ivrig svensksindet, og mistænkedes for at pleje korrespondance med de svenske myndigheder. Allerede i sommeren 1676, da Danskørne indtog Kristianstad, havde han derfor søgt tilflugt hos hærens overgeneral, hertug Johan Adolf af Pløn, »under hvem jeg er født, og min fader har til sin død troligt og ærligt tjent den gamle hertug, højsalig ihukommelse, hertug Joachim Ernst«. Nissenius påberåbte sig dog også, at han personlig havde nydt kong Frederik III.s nåde, hvilket er rigtigt, da han havde siddet i sit skånske embede lige siden 1651. Tak være disse fine forbindelser lykkedes det Nissenius både da og senere at bevare sin frihed, da Danskerne ikke kunde finde bindende beviser imod ham. Med ædel harme erklærede provsten: »Skulde jeg nu være så ubesindig, jeg der er en gejstlig person og nu til års, at blande mig i sådanne sager, som ikke anstår mit embede og vilde være mig til skam og skade, ja, da var jeg ikke værd, at et ærligt menneske skulde hilse på mig«. Til trods for denne forsikring er det dog en kendsgerning, at mistanken var fuldt berettiget, og at Henrik Nissenius under hele krigen var en af svenskhedens pålideligste støtter i råd og dåd, hvad der da også bragte ham beløn-

ninger i en grad, som ingen anden skånsk præst opnåede dem.

Den halve snes eksempler på præsters genvordigheder i vinteren 1676—77, som hermed er gennemgået, udtømmer sikkert ikke den samlede masse. Listen på skånske præster, som døde eller måtte forlade deres kald under krigen, er lang, men oftest mangler man dateringer for de enkelte tilfælde. Der er dog grund til at mene, at de overvejende stammer fra efter slaget ved Landskrone, da krigen antog et stadig brutalere præg. Før dette tidspunkt var forfølgelserne desuden stærkt lokaliserede.¹²⁾ Men præsterne kunde have andre bekymringer end de personlige. *Præstesønnernes* skæbne i en sådan tid kunde let blive omtumlet. Som eksempel kan anføres Nordmanden Jørgen Simonsen Scheel i Visseltofts søn, studenten Jakob. Han havde deltaget i slaget ved Lund på dansk side, formodentlig som menig, og derefter skjult sig i Harløse (Froste h.), hvorfra han senere forsøgte at komme hjem til sit fødesogn. Men han blev pågrebet af Gabriel Hilleton og ført til det svenske hovedkvarter i Væ, hvor det kun skyldtes hans landsmand Ebbe Ulfelds indskriden, at han uden straf blev sluppet løs af fangenskabet. Da Jakob Jørgensen imidlertid stadig følte sig i fare for Hilleton, vilde han begive sig til Landskrone for at søge ly hos Danskerne, men på vejen blev han ved Kågerød atter opsnappet af et svensk parti fra Helsingborg og helt udplyndret. To måneder senere, i april 1677, møder man ham som løjtnant i rullen over major Nikolaj Hermansens kompagni friskytter. Eksemplet er ikke enestående. Skånske studenter stillede sig ofte beredvilligt på dansk side, og de gjorde den danske hær god tjeneste ved at skaffe oplysninger om modstandernes forhold og påvirke deres landsmænd i den forønskede retning.¹³⁾

Lige så vanskelig som tilstanden var blevet for præsterne, var den for *den skånske adel*, og stærkere fremtræder derfor inden for denne modsætningen mellem den kreds, der vilde bevare sin »neutralitet« under kampen mellem de to konger, og den der mere og mere følte sig draget over på dansk side. Typisk for den sidste er *Ove Rommel* (til Bækkeskov). Allerede i efteråret 1676 havde han taget ophold i Kristianstad under

det påskud, at han frygtede for sin gamle uven Ebbe Ulfelds efterstræbelser, og han forlangte frit lejde (salvagardie) af Svenskerne for at forlade sit sikre opholdssted. Generalguvernør Fersen anbefalede ganske vist at give ham lejdet, da »de vilde kunne erfare meget af ham«, men Karl XI foretrak at lægge hånden på hans broder Hans, om hvem man havde fået at vide, at han stod i daglig forbindelse med Ove. *Hans Rommel* indfandt sig virkelig efter ordre i Malmø, og skønt man ikke kunde overbevise ham om nogen brøde, blev han holdt tilbage i byen i flere uger, før han fik lov til at komme hjem til sin gård Løberød. Mens han altså ikke kunde overbevises om illoyalitet mod Svenskerne, kom Ove Rommel dybere og dybere ind i det med Danskerne i Kristianstad, indtil han ligefrem trådte i Christian V.s tjeneste.¹⁴⁾ På tilsvarende måde tyede *Hans Valkendorf* (til Brønnesløv) ind til Landskrone, hvor man bl. a. møder ham i en retssag som vidne mod sin egen foged, der var beskyldt for at levere kontribution til Malmø. Så snart man på svensk side blev klar over et sådant frafald, blev den pågældendes ejendom straks erklæret »caducque« (konfiskeret) og overladt en af de mange officerer, som havde løn til gode.¹⁵⁾

Også *Knud Thott* (til Næs) sluttede sig efterhånden bestemt til Danskerne; ikke så underligt, når man betænker, at ingen skånsk adelsslægt havde været så nøje knyttet til det danske kongehus som hans. Han havde selv vist dette, da han i sine unge dage sluttede sig til Christian V.s følge under dennes udenlandsrejse i Frankrig 1663. Men med større forsigtighed end Ove Rommel forstod Knud Thott — af hensyn til sine godser — det længst mulige at holde den svenske regering i uklarhed om sine hensigter. Selv fremstillede han senere forholdet således, at det var Danskerne, som havde opsnappet ham i oktober 1676 på vej til Karl XI.s lejr og indført ham til Landskrone, hvorfra han i sommeren 1677 fik tilladelse til at rejse til Fyn. Som beviser på sin loyalitet over for Sverige anførte han, at han lod al besætning og korn blive på sine gårde, så at Svenskerne senere kunde bemægtige sig det (!), og at Danskerne efter slaget ved Lund gav ordre til at ødelægge hans herregård Knudstrup. En sådan ordre er i hvert fald ikke

kendt fra anden side. Derimod véd vi fra kommandanten i Landskrone og general Frederik Arensdorf, at Knud Thott skaffede dem politiske nyheder gennem kældersvenden på Knudstrup og sine bønder, og at han til gengæld søgte om dansk tilladelse til at udføre øksne fra Skåne. Skønt dette naturligtvis var Svenskerne ubekendt, beslaglagde man hans godser som rømningsmand. Knud Thott kastede dog først masken et år senere, da han som landsforrædder var blevet dømt fra livet in effigie. Da erklærede han, at han nødtvungent var løst »fra den ed, som han havde svoret kgl. majestæt og kronen Sverige«, og han trådte ligesom Ove Rommel åbent i dansk tjeneste.¹⁶⁾

Svagere var åbenbart de danske sympatier hos hans yngre broder *Tage Thott* (til Eriksholm, d. v. s. Trolleholm), og endnu mere gjaldt det om deres svoger Jørgen Krabbe. Begge begav de sig umiddelbart efter slaget ved Lund til sejrherren for at lykønske ham. Det fremgår af Karl XI.s egne ord, at denne henvendelse er faldet i god jord; Tage Thott erklærede derimod senere, at kongens omgivelser havde modtaget ham med hårde ord og trusler, og at han hverken nu eller senere kunde få kongen selv i tale, fordi han af Svenskerne betragtedes som spion. De anså nemlig alle Skåninger som upålidelige.¹⁷⁾ Der er vistnok den sandhed i Tage Thotts påstand, at mens han og de øvrige medlemmer af højadelen endnu kunde regne på støtte hos de højeste svenske samfundsled, hos kongen og generalguvernør Fersen, fandtes der i den borgerlige svenske embedsstand, ikke mindst af sociale grunde, en uvilje mod al adel, som man ønskede at komme til livs. Mens Tage Thott i de følgende måneder træder tilbage i ubemærketheden, falder der et klarere lys over *Jørgen Krabbe*, der øjensynlig gennem hele det første halvår af 1677 endnu sad inde med Karl XI.s gunst. I begyndelsen af februar bad han således om at måtte føre bevis for sin uskyld, »da han frygtede for, at et og andet uanstændigt om hans optræden kunde være fremkommet«. Kongen påbød da Fersen at høre Krabbes forsvar, undersøge sagen og indberette det hele til ham. Men generalguvernøren svarede efter nogen tids forløb, at der ingen anklagere mod Jørgen Krabbe havde meldt sig, og at det eneste, han havde

hørt, talte i modsat retning. Forøvrigt var Jørgen Krabbe ifølge Fersen den eneste skånske adelsmand, der ved siden af at have svensk indkvartering på sine godser var blevet ved med at yde kontribution til fæstningerne. Mindre kan sympatien ikke være blevet, da han i juni måned blev fængslet af Danskerne og indført til Kristianstad. Ved indgriben af »gode venner aff min slegt« i den danske lejr, måske også på grund af hans hustrus henvendelse til Christian V, lykkedes det Jørgen Krabbe ret hurtigt at slippe løs med pålæg om at blive siddende rolig på sin gård.¹⁸⁾

Men fordi han var rensat for mistanke, var hans liv ikke sorgfrit. Bekymringer og besværligheder skabtes således gennem den dansk-skånske adels slægtsforbindelser. Et eksempel herpå er salget af *Høgested gård* (Jerrested h.) fra hans søstersøn Jørgen Skeel Due til feltmarskal Gustav Banér, hvori Jørgen Krabbe blev indviklet. Ved krigens begyndelse 1675, da alt skånsk gods på danske statsborgeres hænder konfiskeredes, havde Karl XI tilstået Krabbe al den ret, slægten Due endnu besad i Høgested, da Banér ikke havde formået at udrede købesummen for gården. Men i 1677 tog kongen sin gave tilbage og fritog — på grund af hans militære fortjenester — feltmarskallen for al hans gæld til Duerne. Vel fik Jørgen Krabbe samtidig løfte om erstatning, men løftet blev aldrig indfriet.¹⁹⁾ *)

Også med et andet godskøb fik Jørgen Krabbe fortrædeligheder. På sin svogers, den danske diplomat Just Høgs, vegne havde han solgt *Fultofte* ved Ringsøen til guvernementsbogholder Niklas Jonsson (Cronacker), og det var her gået ligesom ved Høgested, at den svenske køber ikke havde evnet at betale, hvad han var skyldig. Men også i dette tilfælde kom kri-

*) Også i godset *Gersnæs* søgte Banér samtidig at få fat. Biskop Vinstrup havde købt det af Rantzauerne, men endnu ikke betalt købesummen, da krigen brød ud. Karl XI lod da denne fordring konfiskere og overdrog den til Banér, som søgte at udløse bispen af Gersnæs og selv blive enebesidder. Men Vinstrup udeblev hårdnakket fra alle forhandlinger om denne sag, og da Banér opfordrede vice-landsdommer Klaus Sparre til at indføre ham i besiddelsen både af Høgested og Gersnæs, udtalte denne i marts 1679 frygt for, at »tidens farlighed .. skulde vorde for meget hinderlig«.²⁰⁾

gen som en befrielse for ham; fordringen sekvestredes af kronen, og Niklas Jonsson fik halvdelen af den overladt, så at hans gæld nu i hvert fald var halveret. Ved at udkøbe indehaveren af den anden halvdel kunde han opnå at blive enejer af Fultofte. Forgæves havde Jørgen Krabbe forinden fremlagt et dokument, som godtgjorde, at han havde tilhandlet sig alle sin svogers krav på købesummen. Denne protest afvistes, og Niklas Jonsson betalte derefter Jørgen Krabbe den sidste halvdel af købesummen med en obligation, udstedt af en officer i Stockholm. Men denne obligation blev ikke indfriet, hvorefter Jørgen Krabbe vilde tilbagelevere den, hvad der gav anledning til en proces mellem de to parter, som ikke var tilendebragt, da Danskerne erobrede Skåne. Det er denne »strid om Fultofte«, som traditionen tillægger en væsentlig del i Jørgen Krabbes undergang, skønt Jonsson efter dens udfald ikke kunde have grund til hadefulde følelser mod sin tidligere modpart.²¹⁾

Lige så store bekymringer fik Jørgen Krabbe af sine egne godser, skønt Svenskerne jo selv havde indrømmet, at han gjorde alt for at opfylde sine forpligtelser. Samtidig med at han hos Karl XI havde tilbudt at forsvare sig for beskyldninger for utroskab, havde han ansøgt i det svenske kancelli om lettelse for sine gårdes afgifter, men »hr. Örnfeldt [skal vel være: Joel Örnstedt] vilde ingen ræson eller billighed høre; faar saa at lade mig nøje«. Kontributionen til armeen udgjorde i 1677 alene for 15 adelige gårde 25 715 dlr. smt.; heraf for Krabbes vedkommende en fjerdedel.²²⁾ Det var allerede en anselig byrde, men hertil kom i løbet af foråret indkvartering af svenske tropper på godserne og indlægning af besætninger på visse gårde, fordobling af rostjenesten, udskrivning af adelens skytter mod snaphanerne samt endelig tvangs salg til Malmø af de landbrugsprodukter, som efter alle disse åreladninger måtte være tilbage på landet.²³⁻²⁶ Fra alle sider strømmede nu bønner og protester ind til den svenske regering; den 13-årige *Kjeld Kristoffer Barnekov*, hvem tidsomstændighederne tvang til at begynde sin administration så tidligt, gjorde således opmærksom på, at han havde mistet 21 fæstegårdmænd ved sygdom, og andre adelige som *Kristoffer*

Gedde (til Gundestrup), *Christian Bille* (til Dybæk), *Holger Mormand* (til Esperød), *Hans Rommel* (til Løberød), *Børge Rosenkrantz* (til Ørup) og *Mette Rosenkrantz* (til Svenstrup) m. fl. søgte alle at røre de svenske embedsmænd ved at skildre deres nød i breve, der var godt spækkede med udtryk som »vores kære fædreland« eller »ærlig svensk patriot«. Kristoffer Gedde — sin fortid tro — lod endog skinne igennem, at hvis general Ulfsparre vilde hjælpe ham, skulde det ikke blive omsonst, men en hest vilde i så fald stå til hans rådighed.²⁷)

Generalguvernøren, der var en human og forstående mand, indrømmede over for kongen, at det var en fejl, at man ikke lod landbefolkningen beholde det nødvendige korn til underhold og til udsæd. Men hans underordnede hængte sig i, at herom stod der ikke noget i kongebrevene, og de handlede herefter. Jørgen Krabbe har i et brev til Fersen skildret sit møde med et eksemplar af denne race, som har karakteriseret sig selv tilstrækkeligt i et tidligere citeret brev (s. 57). »Såsom jeg i aftes ved min hjemkomst fra Malmø forefandt her på min gård hr. landkommissær *Sven Erlandsson*, som viste mig hs. kgl. mts. allern. brev og bemyndigelse til at overse [o: inventere] alt, hvad sæd og korn som på herregårdene og andetsteds her i landet befindes og tilovers fra deres sædekorn og husholdning kunde være, det til hs. kgl. mts. fornødenhed at ophandle; altså som bemeldte *Sven Erlandsson* lader sig forlyde med, at *bonden intet må forhjælpes med noget sædekorn*, af hvad som fra gårdenes eget sæde- og brødkorn kan tilovers blive, uden [o: men] det alt sammen til hs. kgl. mts. tjeneste udi magasinet skal indleveres«, pegede Jørgen Krabbe på, at herom stod der intet i kongebrevet. Bøndernes tilstand var så dårlig, »at den største del i disse omliggende herreder nu for tiden ikke har nogen håndfuld sæd at æde, meget mindre til at saa«. Til sædekorn for hans egne bønder behøvedes højst 150 tdr. Jørgen Krabbe, der her som ellers viste forståelse for sine bønders tarv, ender med dette temperamentfulde udbrud: »Jeg må bekende, at det er meget cruelt af monsieur *Erlandsson*, at han intet vil tilstede, at bonden

må få sædekorn, som jeg véd, er imod hs. kgl. mts. villie ...
Vi haver nu så mange herrer, som vil regere, at vi véd intet
[at] skikke os derudi«. Tydeligt lyser adelsmandens uvilje
mod det borgerlige bureaukrati frem af disse ord. Så længe
Fersen levede, havde dog Jørgen Krabbe i ham en støtte og
talsmand hos kongen.

SJETTE KAPITEL

Snaphanejagten i foråret 1677

Det er allerede nævnet, at der i foråret 1677 også indlagdes svenske garnisoner i visse *herregårde*, der ved deres grave og andre forsvarsværker kunde tjene som en slags småfæstninger. Tanken hermed var oprindelig at bruge disse gårde som plejehjem for syge soldater, der her kunde være i sikkerhed for Danskerne og snaphanerne. Snart opdagede man imidlertid, at de også havde værdi til at hæmme kavalkaderne fra de danske fæstninger og friskytternes strejftog. Begyndelsen skete med *Borgeby* ved Lødde ås munding, der også lå godt til at beherske forbindelsen over Barsebækknæset med København. Ejeren af gården, *Otte Lindenov*, fik ordre til at begive sig ind til Malmø for ikke at kunne give Danskerne nogen »skadelig kundskab«, en afgørelse, der dog mildnedes til, at han skulde tage bolig inde i landet på sin hustrus ejendom Klogerup. Også nogle herregårde i Landskrones omegn som *Knudstrup* og *Næs*, begge Knud Thotts ejendomme, belagdes med svenskt militær for at hæmme snaphanernes udfald fra den nærliggende fæstning.¹⁾

I virkeligheden var vinteren endnu ikke gået til ende, før disse lod høre fra sig. Særlig opsigt vakte det, da de kyndelmisdag (1. februar) indbragte oberst *Abraham Cronhjort* med hans major og løjtnant som fanger til Landskrone. Disse kom fra Markaryd med en trop dragoner og mødte på Finjesøens is et overlegent parti snaphaner. Derfor søgte de ind til en bondegård på bredden af søen og forsvarede sig her en kort stund, før de måtte overgive sig på nåde og unåde. Friskyt-

terne »kaputerede« dragonerne; — traditionen tilføjer, at de stoppede ligene ned under isen; — officererne, hvis værdi i løsepenge de kendte, førte de derimod til Landskrone. I sin glæde gav kommandanten dem en dusør på 20 rdlr. foruden havre til deres heste og tilladelse til at sælge det vundne bytte, hvorpå det »meget veltilfredse« atter red bort.²⁾

Dette var ikke noget enestående tilfælde. Kort i forvejen havde snaphanerne indbragt en fangen svensk kaptajn til Kristianstad, og ikke længe efter modtog man i Landskrone tre løjtnanter og en smålandsk fændrik; »han var allerede undsluppet to gange, men bønderne og kvinderne fik ham dog tilsidst fat«. Svenskerne svarede med radbrækning i Gønge og Fers herreder, og forbitrelsen herover hos befolkningen voksede mere og mere.³⁾

Også de egentlige krigshandlinger begyndte påny, før vinteren endnu havde sluppet sit tag i jorden. Mens den svenske konge med hovedstyrken lå foran *Kristianstad*, som han søgte at tvinge til overgivelse ved at stemme Helgeå op og sætte fæstningen under vand; — et forsøg, der faldt lige så uheldigt ud som et lignende under Knud den Store 650 år tidligere; — tog man samtidig fat på Blekinges endelige undertvingelse gennem erobring af *Karlshamn skanse* og Kristianopol fæstning. Til det første sted sendtes en afdeling på 800 mand under anførsel af oberstløjtnant Karl Gustav Skytte med ordre til ikke blot at bemægtige sig skansen, men også to indefrosne danske skibe, som lå i dens nærhed. Men kommandanten havde ladet ise to store våger foran skansen og skibene, så da Svenskerne natten mellem 8. og 9. februar forsøgte en storm, blev mindst en fjerdedel af deres styrke skudt på isen eller druknede. Da resten marscherede bort ved daggry, siger et øjenvidne, at de behøvede 60 vogne til at føre deres kvæstede til Rønneby. Nogle dage forinden havde et andet svensk parti forsøgt sig mod *Kristianopol* med lige så ringe held, da besætningen gjorde udfald; fjenden gik straks tilbage over grænsen.⁴⁾

Men han kom snart igen, denne gang under anførsel af selve den utrættelige Johan Gyllenstierna og med grove mørsere til at betvinge de blekingske fæstninger. 11. februar

åbnedes belejringen af Kristianopel, og allerede d. 16de var et batteri opplantet i et musketskuds afstand fra volden. Nu varede det ikke længe, før der opstod brand i byen, og skønt borgerne tappert deltog i forsvaret, måtte kommandanten, der desuden manglede ammunition, kapitulere. Overgivelsen fandt sted 22. febr. I akkorden stod der, at garnisonen skulde konvojeres »til den grænse, som er Sjælland nærmest« (»an die nächste Grenze nach Selandt«), dog med undtagelse af »rechte geborne Schweden« og »gefangene schwedische Bediente«. Gyllenstierna fortolkede disse ord som omfattende alle svenske undersåtter i Skåne, Halland og Blekinge og lod i henhold hertil udtage 141 mand af garnisonen; de, der blev overbeviste om snaphaneri, henrettedes. Også på et andet punkt gav akkorden anledning til uenighed, idet Svenskerne hævdede, at den også omfattede to danske skibe på Kristianopels red, som det imidlertid var lykkedes at slippe bort. På svensk side erklærede man derfor overenskomsten for ophævet, tvang kommandanten til at afstå sine tyske soldater til den svenske hær og lod ham selv med de tilbageværende indfødte danske marschere gennem hele Sverige til den norske grænse, hvor de først løsgaves. Kommandant Lützwow kom senere for krigsret og dømtes til halshugning.⁵⁾

I Kristianopel og den nærmeste omegn så det nu sørgeligt ud. Et par måneder efter den svenske erobring oplyses det, at 167 beboere siden belejringen var døde, og at der kun var 10 borgere igen, som kunde præstere 100 daler. Den bøde på 1500 dlr. smt., som Joh. Gyllenstierna havde pålagt byen straks efter erobringen, kom derfor aldrig ind. Men på dette tidspunkt var Kristianopel allerede nedlagt som fæstning, og det var påbudt at sprænge de tykke mure ved portene med krudt. Karl XI gav endog beboerne ordre til at flytte bort til andre pladser, og hvis de viste sig genstridige, havde de nærmestboende svenske bønder tilladelse til at nedrive husene og anvende materialerne til deres egen nytte. Alligevel består Christian IV.s gamle by den dag i dag, og den omgives endnu af det mægtige voldanlæg, der engang gav den navnet »Styr-Kalmar«.⁶⁾

Allerede under belejringen havde Gyllenstjerna ladet Østerherreds befolkning sammenkalde og hver bonde »med navns

og bomærkes underskrift« forpligtede sig til for fremtiden at være den svenske konge lydige. Efter kapitulationen måtte desuden borgerne i *Kristianopol* og *Rønneby* samt beboerne i *Medelsted* og *Bregne* herreder skriftlig love for fremtiden ikke at tåle nogen snaphane hos sig. I tilfælde af brud herpå skulde sognet — eller staden — bøde 1000 rdlr. og udlevere hver 10de mand til henrettelse. Tilliden til den danske sag var i forvejen vaklende i Øst- og Melleblekinge. Præsterne havde ikke længer rettet sig efter de danske befalinger; provsten i Østre herred, Rasmus Larsen i Lykkeby, havde »som en god Svensker« sendt dem til de svenske myndigheder, og navnlig havde den tidligere svenske kronefoged, Blasius König, skønt han havde svoret Christian V huldskab og troskab, »instigeret almuen til trodsighed og rebelleri imod hans kgl. majestæt til Danmark«. Efter Kristianopels overgivelse havde Svenskerne ikke mere at frygte i disse egne. Øst for Karlshamn kunde danske rørelser ikke længer gøre sig gældende.⁷⁾

Det næste svenske mål måtte blive *Karlshamn* (Bokul) skanse, liggende på Frisholmen i den blekingske skærgård. I begyndelsen af marts kunde Johan Gyllenstierna begynde sin beskydning af skansen, og det varede ikke længe, før hans grove mørsere gjorde sig kraftigt gældende. Men befolkningen her på grænsen mellem Skåne og Blekinge, i *Gemsø*, *Gammelstrup* og *Næsum* sogne, var ikke kuet, og den håbede på hjælp af regulære danske tropper fra Kristianstad. Skønt selv belejret, indså dettes kommandant, generalmajor Merheim, betydningen af, at Bokul som forpost for Kristianstad ikke faldt i fjendens hænder. Han sendte derfor 200 dragoner og ryttere ud foruden friskytterne under kaptajn Nikolaj Hermansen. Denne havde allerede ca. 20. febr. på egen hånd forsøgt at angribe fjenden ved Rønneby, men forsøget var strandet, da bønderne ikke turde gå løs på de regulære tropper. Generalkommissariatets repræsentant Kristoffer Lindenov indberetter om friskytterne: »De var her og begærede af mig fane og formular til ed, som de tilbyder at gøre om troskab mod eders majestæt; hvad jeg også med hr. generalmajor Merheims samtykke her forskaffet dem. Og er de efter deres begæring afdelte i kompagnier, så at en dag, når eders maj. nådig be-

hager at give dem gode officerer, har e. maj. uden møje et blegensk regiment. Gemsø sogn har også begæret en *fane* af mig, som nu er i arbejde; de gøres alle af *rød sars med et hvidt kors, hvilket dem så vel behager*, at de snart alle forlader gårdene i Blegind og giver sig derunder«. Det var første gang efter århundreder, at Danebrog atter vajede i den danske hær, men — mærkeligt nok — kun over irregulære afdelinger.

Det danske undsætningskorps, hvortil 6—700 bønder sluttede sig, blev stående i nogle dage ved *Mørrum bro*, dækket i fronten af åen, og da det havde udspejdet fjendens stilling ved Karlshamn, brød det ved midnatstid mellem 7. og 8. marts op for at overrumple Svenskerne ved *Karlshamn*. Disse havde dog ikke blot fået forstærkning af smålandske bønder, men også nys om sagen, så de stod rede. Den rytterstyrke, som lå forrest, opholdt det danske angreb, indtil fodfolket kunde komme frem; så indskrænkede de skånske og blekingske bønder sig til at afgive en salve, hvorpå de vendte ryg og efterlod adskillige døde på pladsen. Det var i virkeligheden også halsløs gerning at føre bønder og friskytter ud på åben mark mod en indekserceret modstander; hvortil kom, at ligesom det foregående år måtte samarbejdet mellem de tysktalende officerer og befolkningen allerede af sproglige grunde glippe. Men det blev sidste gang, man fra dansk side rejste bondeopbud til kamp mod fjenden. Fra nu af byggede man alene på friskytterne.⁸⁾

Skansens skæbne kunde nu ikke være tvivlsom. Den havde kun en besætning på 150 mand, og de fjendtlige granater gjorde stor virkning, bl. a. ved at ødelægge kornmagasinet. Allerede 9. marts kapitulerede derfor kommandanten på lignende betingelser som Kristianopel, men da der også her lå to danske skibe i nærheden, gik det tilsvarende med akkordens overholdelse. Garnisonen, som skulde have været overført fra Helsingborg til Helsingør, måtte finde sig i først igen at betrede egen grund ved Trondhjem i Norge.

Fra nu af lå hele Blekinge under de følgende krigsbegivenheder sikkert i Karl XI.s hånd. Dette betød imidlertid ikke noget omslag i befolkningens sindelag, undtagen i Karlshamn, hvor det svenske element nu atter blev toneangivende.⁹⁾ Men

for *Kristianstad* blev stillingen efter de blekingske fæstningers fald truende, og nøden steg til en betydelig højde. Så meget større vægt lagde man på at holde forbindelsen med Gøngeherrederne åben, og at general Merheim forstod dette, viste han ved, samtidig med Undsætningen til Bokul, at sende ritmester Zepelin med 60 ryttere til understøttelse af friskytterne i Nordskåne.¹⁰⁾

Men nu var også banen åben for Svenskerne til et forsøg på helt at pacificere befolkningen i disse egne. At der her forelå et vigtigt problem, havde længe stået dem klart, og man havde søgt at løse det på forskellige måder. Et privat forsøg, som borgmester *Gabriel Hilleton* og kromand *Nils Nilsson* allerede i december 1676 havde gjort ved at opfordre bønderne i Skånes nordvestlige herreder til at aflevere deres våben i Markaryd og love snaphanerne tilgivelse for deres forseelser, havde naturligt nok vist sig virkningsløst. Så tog regeringen selv fat på at overtale befolkningen til at lytte til de udstedte pardonplakater. De redskaber, man hertil anvendte, viste sig dog i begyndelsen lidet heldige. En ældre københavnsk student, *Hans Jensen Karup* fra V. Karup i Bjerge herred, havde efter Skånes afståelse til Sverige bevaret forbindelsen med den danske regering og derfor fra 1670 været i fangenskab i Opsverige. Først efter syv års forløb slap han tilbage til Skåne. Han skal så — efter egen opgivelse — af Gøngøbønderne være blevet sendt til den svenske lejr for at bede om beskyttelse mod Ebbe Ulfelds grusomme forfølgelser. Vist er det, at han gennem Gustav Banér her kom i forbindelse med selve Karl XI, og at følgen blev Hans Karups politiske omvendelse. Han blev så af kongen sendt op i Gøngeherrederne for at formane alle til at holde sig i ro. Men hans opgave indskrænkede sig ikke hertil. Han skulde optage lister over alle snaphaner, ligesom der lovedes ham 10 rdl. for hver pågreben snaphane; skabe en sikker postforbindelse mellem den svenske hær og Markaryd i Småland og endelig skaffe »kundskab« om forholdene i de danske fæstninger Landskrone og Kristianstad. Snart besluttede man dog på svensk side at dele arbejdet mellem ham og professor *Anders Stobæus* fra Lund, hvis broder var svensk befalingsmand i Gønge herreder. Stobæus overtog

disse sidste, mens Hans Karups rolle forlagdes til de vest herfor liggende Bjerge og Åsbo herreder, samt til Sydøstskåne (Albo og Jerrested herr.).

Resultatet af de to herrers virksomhed blev dog skralt. Hans Karup faldt desuden i maj i Danskernes hænder, og man fandt på hans person en række dokumenter, der gjorde hans virksomhed som svensk spion ubestridelig. Under forhørene spillede han en ynkelig rolle og påstod, at alt, hvad han havde gjort, havde været »til kongen af Danmarks avantage«; han havde villet »insinuere sig hos de Svenske«, og hvad han havde fået at vide hos dem, »vilde han straks have givet kongen af Danmark til kende«. Mere interesse har hans tilståelser, thi det fremgår af dem, at han havde fået skabt et system af brevbærere fra Kristianstaden til Markaryd og ligeledes havde forskellige forbindelser med bønder i Fers og Albo herreder, der skaffede ham oplysninger om de danskes bevægelser. Også præsterne i Åsum og Lyngby (Nissenius!) angaves for forrædderisk forbindelse med Svenskerne. På sin egen virksomhed for at bringe befolkningen til ro, vilde han ikke gerne gå ind. Men han fortalte, at professor Stobæus havde forfattet »et slemt skrift« på omtrent 6 ark mod de danske, og især mod Christian V personlig, men da han oplæste dette på sognestævne i Gøngeherred for 600 bønder, havde det kun forøget bøndernes forbitrelse mod Svenskerne og ham selv. Iøvrigt påberåbte Hans Karup til sit forsvar, at han i 1664 og 1670 havde givet »store og vigtige relationer af høj importance til kongen af Danmark«, og han fremkom med en hel række spekulationer og gode råd om, hvorledes man på dansk side skulde fortsætte krigen. Mærkelig nok slap han fra dette eventyr med livet, i hvert fald sad han endnu i efteråret 1677 som fange i Kastellet i København, hvis kommandant betegner ham som »ganske durkdreven« (gar schneid), en karakteristik, der næppe står i modstrid med en anden officers af Karup som »en liderlig person«. Hans pacificering af den skånske befolkning har i hvert fald ikke sat sig dybere spor, og det samme gjaldt om professorens oplæsning af de 100 sider invektiver for de Gønge bønder.¹¹⁾

Men Karl XI lagde nu sagen i prøvede hænder, ingen mindre

end *Johan Gyllenstiernas*. Allerede under belejringen af *Kristianopol* (s. 93) havde han jo fået beboerne i *Østblekinge* til skriftligt at forpligte sig til lydighed. Nu gik han i marts og begyndelsen af april videre og besøgte under dækning af en trop på 230 mand de forskellige sogne i *Vestblekinge* og *Nordskåne*. Først gjaldt det *Gemsø*, *Gammelstrup* og *Næsum*, der nylig havde vist sig så trodsige, og som atter forgæves forsøgte at gøre modstand, men under indtryk af nederlaget afleverede deres våben og lovede ikke at tåle snaphaner hos sig; i tilfælde af brud herpå var bøden 1000 rdl. pr. sogn og udlevering af hver 10de mand til hængning. Man kan ligefrem følge *Johan Gyllenstiernas* »eriksgata« gennem datoerne på hans rapporter til kongen: 11. marts fra *Mørrum præstegård*, 17. marts fra *Opman præstegård*, 19. marts fra *Bækkeskov*, 6. april fra *Stoby*; — han havde i mellemtiden været i *Glimaker* og *Broby*, — 7. april fra *Hofdalen*, 13. april fra *Snellerød*, 16. april fra *Ørkellunge* og 19. april fra *Skillinge*, hvorefter han gennem *Bjerger* herred vendte tilbage til hovedkvarteret. Overalt fandt han almuen lydhør for sin appel om, at hans foretagende »i gemen concernerer den almindelige tryghed og sikkerhed og i særdeleshed angår deres egen nytte og velfærd.« Men det må rigtig nok tilføjes, at han på dette tog efterhånden frafaldt sit krav om afvæbning, da befolkningen hævdede nødvendigheden af, at den beholdt sine bøsser til forsvar mod snaphanerne. Den lovede til gengæld aldrig at bruge disse våben mod nogen *Svensker*, men at bistå ved fordrivelsen af *Sveriges* fjender, når kongen forlangte det. Over for de danske myndigheder, der søgte at få bønderne til at blive borte fra *Gyllenstiernas* møder, bestred ganske vist *Gøngeboerne*, at de skulde være gået ind på den sidste betingelse; de påstod at have svaret, »at de vilde skøtte deres ager og eng og lade begge kongerne drages, [efter] som de ikke var vant til krigsbrug«. ¹²⁾

Hvor om al ting er, syntes *Johan Gyllenstiernas* tog at skulle få varige følger. *Karl XI* var da også så tilfreds med resultatet, at han forlangte den samme fremgangsmåde anvendt over for bønderne i de øvrige dele af *Skåne*. Fersen skulde tage forpligtelsesbreve i egnen mellem *Malmø*, *Landskrone* og *Ysted*, og befolkningen i *Sydøstskåne* stævnedes gennem præsterne til

møde i Ysted 29. april i samme hensigt. I begyndelsen af maj, da hele materialet forelå, skrev kongen til generalguvernøren: »Det står nu kun tilbage, at bemeldte almue tilholdes om at holde ubrydeligt, hvad de har lovet deri.«¹³⁾ Det var unægtelig derpå, det kom an. Snart fremtrådte desuden snaphaneriet i nye former, der gjorde det farligere for Svenskerne.

»Snaphanerne« blev nemlig til »Friskytter«.

SYVENDE KAPITEL

Friskytterne

»Min hjertens kære mand og ægtefælle! Jeg må nu lade min kære mand vide, at jeg kom hid til Laholm i tirsdags [27. febr.] og har ikke turdet driste mig til at rejse herfra, eftersom de nu skræmmer mig således med *snaphanerne*, som skal være på *Hallandsås* for en stor del, og er som oftest inde i Båstad og udplyndrer svenskt folk. Derfor kan jeg ikke undlade at skrive min kære mand til og spørge om råd, hvorledes jeg skal bære mig ad. Jeg synes, det gør mig meget ondt, om jeg skulle have rejst denne lange besværlige vej og ikke have stillet den sult og talt med min kære mand...«¹)

Det er et brev fra en svensk løjtnants hustru, skrevet fra Laholm i Halland i begyndelsen af marts 1677, og det har åbenbart aldrig nået sin adressat, da det den dag i dag ligger i det danske rigsarkiv blandt opsnappede svenske papirer. Som fruene er det sikkert gået mange andre, men denne røst fra fortiden har betydning ved at vise, hvilken fare for den svenske hærs forbindelse med hjemlandet friskytterne betød. Brevet ender med at oplyse om, at 600 soldater fra Markaryd i forbindelse med »alle Smålands bønder« er på vej ned for at rense Hallandsås for snaphaner. Det er i hvert fald ikke lykkedes, før dette brev var faldet i deres hænder.

Hallandsås var netop et af friskytternes særlige operationsfelter. Her holdt »*Bjerge herreds friskytter*« til, som havde tilbragt vinteren i Helsingør, men allerede i februar begyndte at virke på åsen. Deres »ritmester«, *Eskild Nielsen*, var som sine undergivne: I fredens tid havde han haft en bondegård og

holdt rytter derpå, men da rytteren døde, og han selv skulde ride for gården, vilde han ikke. Hertil kom så, at han havde bragt general Duncan kundskab om Svenskerne før slaget ved Halmstad. Der var nu ikke andet for ham at gøre end at forlade gården og slutte sig til friskytteriet. Allerede i 1676 havde han ofte indbragt fanger til Landskrone.

»Eskild Nielsens kompagni« dannede ikke alene en barriere for Svenskerne mellem Halland og Skåne. Den svenske kommandant på Helsingborg slot klagede til sin konge over, at de plyndrede de svenske herregårde i Bjerge herred og beskattede befolkningen, ja en skønne dag besatte de endog *Engelholm* og tog skat af hele byen. For at være uforstyrrede imens, havde de taget nogle planker af broen op og holdt vagt ved den. Den svenske kommandant vidste ikke andet råd mod dem end at afbryde broerne over Vegeåen ind til Kullebygden. Men mistrøstigt tilføjer han, at når vandet i åerne falder, vil dette ikke hjælpe stort.

Otte dage senere kom en af Johan Gyllenstiernas officerer med nogle tropper til Engelholm og fandt byen påny besat af friskytterne; broen over Rønneåen var igen afkastet, og der stod en skildvagt på stedet. Det lykkedes dog Svenskerne at komme over, hvorpå de to parter skød på hinanden, og friskytterne blev tvungne til at forlade byen. Men de gjorde det kun for at trække sig tilbage til deres reserver, så da Svenskerne på forfølgelsen nåede til en ny bro ved foden af åsen, fandt de sig her over for en så overlegen styrke, at de måtte frygte for at blive angrebet fra begge sider. Derfor trak de sig frivilligt tilbage og overlod marken til friskytterne.²⁾

Også i de længere mod øst liggende grænseherreder, *N. Asbo* og *V. Gønge*, hører vi i foråret 1677 tale om »friskytter« eller — som Svenskerne stadig foretrak at kalde dem — »snaphaner«. I marts var en lille svensk konvoj nået en mils vej syd for Markaryd, da den blev overfaldet af »snaphanerne«, som lå på toppen af en bakke. En af bedækningen søgte at skræmme dem ved at råbe: »Her kommer et helt regiment efter«, men fik kun det kølige svar: »Det må der gøre, men du skal bie.« Følgen var, at Svenskerne spredtes for alle vinde; — kvinderne skal have løbet i den bare særk; — og at sejrherre-

ne kørte af med vognene. I maj måned var den svenske oberst Drake på marsch fra Markaryd ned i Skåne med 110 mand, men da han hørte, at »snaphanerne« havde forstærket sig til nogle hundrede og fået danske officerer fra Landskrone, anså han det for rådeligst at vende om.³⁾ Friskytterne var således ikke bange for at kæmpe mod regulære tropper, men de foretrak, at dette skete i skovene, hvor de, hvis det gik dem ilde, lettere kunde spredes og forsvinde. Eksempelvis kan anføres, at mens den svenske hær i maj måned stod på Rønneberg høje, udsendtes fra den svenske lejr en drabant med 17 ryttere for at vise et kompagni af garden på ret vej. Men da rytterholdet kom ind i skoven, mødte de snaphanerne, som skød 8 af dem. Da Karl XI derefter påny sendte drabanten af sted, vendte han ikke tilbage.⁴⁾

Friskyttebevægelsen havde — ligesom overhovedet snaphaneriet — sit hjemsted i *skovbygden*, først og fremmest den *nordskånske* og *blekingske*, men også overalt i *Mellem- og Sydskåne*, hvor der frembød sig lignende naturforhold. I disse egne spillede skoven en nok så stor rolle for befolkningen som den dyrkede jord, og også det egentlige landbrug var forskelligt fra slettebygdens. Kvægavl havde en større betydning end agerbrug; den dyrkede jord var kun ryddede pletter i de milevide skove, og denne jord var tilmed lidet givende. Mens man på den skånske slette — ligesom i det øvrige Danmark — havde trevangsskifte med hvile for jorden hvert tredje år og derfor kun behøvede at gøde jorden med ca. 10 års mellemrum, besåede man i skovbygden årligt hele jorden, men måtte til gengæld gøde den langt oftere. Hertil gav de mange kreaturer midlerne. Men for at kunne overkomme dette arbejde, boede der ofte 3 til 6 eller endnu flere familier på hver gård, som sjældent lå samlede i landsbyer. Nordskåne var således karakteriseret ved en anselig arbejdskraft, samlet om en mængde små centrer. Kun under normale forhold kunde disse mange familiefædre og unge mænd tjene det nødtørftige til livets ophold. Men hvad måtte følgen blive, når det kom til krig, når fremmede tropper plyndrede husene, nedtrampede de små marker, drev kvæget bort og afbrød forbindelsen mellem bygd og bygd? De urolige elementer, som fandtes allerede i

fredstid, fik da hundredfold tilløb. Snaphaneri er et *økonomisk fænomen*, der måtte opstå i grænselandet, hver gang krig brød ud og forstyrrede de naturlige erhverv. Men det er ikke alene økonomisk bestemt. Det søger sig ikke alene derhen, hvor byttet er, men spørger også om, hvem det tilhører. Man ser aldrig snaphanerne vende sig mod deres eget lands tropper; det er det fremmede lands hære, som de bekæmper. Snaphaneriet har tillige en *politisk tendens*, og det tages derfor — eller i hvert fald: kan tages — i statens tjeneste. Snaphanerne bliver så til »friskytter« — »kongen af Danmarks friskytter«, — og de betragter snaphanenavnet som en fornærmelse, som kræver en dyr hævn.

»*Friskyttekompanierne*« begynder at optræde i vinteren 1676—77, og fra resten af krigen kender man ikke mindre end en snes af dem, navnlig knyttede til Blekinge og de skånske grænseherreder, men også stammende fra Sønderåsen, Froste og Fers herreder, Børringeegnen og lignende skovrige steder. De dannedes som regel ved, at en anset bonde, der var kommet på kant med Svenskerne og formåede at samle folk om sig, fik bestalling af den danske hærledelse som »*ritmester*« eller »*kaptajn*«, når han kunde pege på, at han var valgt til fører af en skare på en halvhundrede mand eller flere. Kompanierne var organiserede militært med selvvalgte »*løjtnanter*«, »*kornetter*«, »*vagtmestre*«, »*kvartermestre*«, »*mønster-skrivere*« og »*korporaler*«, men om en indøvning af militær art var der næppe som regel tale. De menige var beredne og kaldtes ofte »*dragoner*«, hvilket i datidens sprog betød soldater, der var udrustede med lange bøsser — her de berømte »*Gøgebøsser*« — og benyttede hesten til hurtigt at forflytte sig fra sted til sted, men kæmpede til fods. Mange af dem var rømmede fra den svenske hær, hvor de havde tjent som ryttere for forskellige »*rusthold*«; de besad derfor på forhånd en vis militær uddannelse. På slettebygden var derimod mange tidligere herregårdsskytter, der var vante til at bruge en bøsse. Om uniformer hører man kun sjældent, derimod undertiden om en fane. Denne fane var da Danebrog (s. 94). De modtog som regel håndpenge af den danske regering, men kun om vinteren løn. Det er derfor ikke vanskeligt at se, hvorfra de fik

deres forplejning. Var de end billige for regeringen, måtte de til gengæld blive så meget dyrere for den befolkning, hvori de færdedes. Hertil kom, at de manglede militær tugt, og at de forskellige friskyttekompagnier stod indbyrdes selvstændige, så at disciplinen naturligt måtte blive svag. Erindres må det dog, at den også inden for de regulære hære var skrøbelig nok.

Det er for nylig fra svensk side hævdet, at »Snaphanarna« — under dette navn har man som regel i Sverige sammenfattet friskytterne og de egentlige snaphaner; — ganske vist i begyndelsen til dels bestod af bønder (med landhåndværkere o. l.), men at hele bevægelsen dog havde sit egentlige tilhold hos *skovbygdens løse befolkning*. Denne skal for en stor del have bestået af de fredløse, der stod uden for bondesamfundene og allerede i fredstid strejfede om i skovene til skræk for den rolige almue. Nu skal det ingeniunde benægtes, at der fandtes et sådant asocialt element, ganske særlig i de småskarer af snaphaner, som uafhængigt af den danske hærledelse opererede på egen hånd og overvejende dreves af trangen til føde og begæret efter bytte. Noget andet er det derimod med friskytterne, hvis betydning og antal synes langt at have overgået snaphanernes. Netop fra den skånske krigs sidste år og straks derefter er der bevaret en lang række ruller over friskyttekompagnier (se Tillæget), og heri opføres — foruden befalingsmændene — alle de menige med navn og som regel med tilføjelse af, i hvilken landsby, torp eller gård de hører hjemme. Nogle eksempler vil belyse dette nærmere. I rullerne over Eskild Nielsens, Åge Monsen Herløvs, Simon Andersens, Kasper Dues og Hans Bengtsens kompagnier er der, praktisk taget, hjemstedsangivelse ved hver eneste friskyttes navn, og ved Jens Jensens, Oluv Pedersens, Niels og Jens Andersens samt Knud Espensen Bøgs kompagnier gælder det om et betydeligt antal menige. Dette tyder ikke på, at det skulde dreje sig om samfundets udskud, »løse karle«, der strejfede om uden hjemsted, endnu mindre om fredløse. Vilde forøvrigt ansete bønder i kampen have stillet sig side om side med befolkningens udskud? Hertil må endda tilføjes, at der jo ikke foreligger noget vidnesbyrd om, at de personer, ved hvis navne der mangler

stedsbetegnelse, skulde være løsdrivere. Hvad friskytternes »kaptajner« og »løjtnanter« angår, har vi for fleres vedkommende, som Jon Svendsen fra Sturkø i Blekinge, Åge Monsen Herløv (»Hare-Aage«), Simon Andersen, Eskild Nielsen o. fl., positive oplysninger om, at de var tidligere gårdmænd eller lensmænd. Det var åbenbart den tidligere nævnte økonomiske katastrofe, der ramte *skovbygdens bondebefolkning* under krigen, der kastede den ind i krigens idræt som friskytter.

Friskytterne var lette tropper, og at det netop herved var dem muligt at undslippe deres tungere udrustede forfølgere, kan udlæses af et brev i juli 1678 fra en af deres løjtnanter, Tue Pil, til den kommanderende danske general. Tue Pil var den gang med nogle ryttere sendt ud til egnen ved Herrevadkloster for at samle friskytter og spejde, og han var kommet til Ødevad ved Rønneå. »Her fik jeg ingen kundskab om de svenske, men bønderne rådede mig, at jeg [skulde] give mig ind i skoven, for der er intet ret sikkert på store landevejen. Altså, efter sådant anslag (d. v. s. plan) kan rytterne intet følge mig med deres store heste i disse små skovveje; altså sender jeg de ni ryttere tilbage igen og går så ind ad skoven til; der er jeg sikker.« Men når de danske ryttere ikke kunde komme frem ad de små skovstier, gjaldt det samme for de svenske ryttere, og sikkert har det været deres større bevægelighed, som partisanerne ofte kunde takke for, at de kunde optræde med så stor dristighed.

Den danske hær havde megen *nytte af friskyttekompanierne*. Den brugte dem til at hindre den svenske hærs forbindelser med det egentlige Sverige, hvad enten det drejede sig om post eller tilførsler af forstærkninger og proviant; til at udforske terrænet og vise vej for den danske armé; modsat til at afbryde broer og spærre vejene for de fremrykkende Svenskere; til at bevare forbindelsen med de af Svenskerne belejrede fæstninger, navnlig Kristianstad; til at forfølge alle svensksindede i Skåne m. m. Undertiden betroedes det dem endogså at udføre selvstændige militære handlinger, som at tage kampe op, og dette skete med held, når de kunde bøde på deres manglende indøvelse ved talmæssig overlegenhed. Taget under eet drejede det sig om en virksomhed, der krævede

et vågent initiativ, men også medførte en betydelig uafhængighed. Den kunde misbruges, og den blev misbrugt. Thi friskytterne var *et dobbelteget våben*. Det var umuligt andet, end at de også måtte ramme den befolkning, der havde opgivet modstanden mod Svenskerne og kun higede efter at dyrke sin jord i ro og fred. Hos den rekvirerede friskytterne alt, hvad de behøvede, fra føde til sig selv til foder til deres heste, og tit hestene med. Også deres »konfiskationer« af kvæg til de danske garnisoner havde ofte en tvivlsom karakter. Der var kun et skridt herfra til at øve vold, når ønskerne ikke blev prompte opfyldte. Herved åbnede der sig et svælg mellem friskytterne og den øvrige befolkning. Men heller ikke mellem *hæren og friskytterne* forløb samlivet uden mislyd. Garnisons-officererne i Landskrone klagede over, at »de plyndrer mere hos bønderne og skyder flere af de velsindede end af Svenskerne«. En noget ubillig dom, i betragtning af, at Danskerne havde disse hjælpetropper så billigt, for lidt havre til deres heste og krudt til deres bøsser. Når det gik for galt til, søgte man dog fra den danske hærs side at skride ind, som da friskytten Henrik Jørgensen blev beskyldt for at have skudt en kammerat.*) Han blev stillet for en domstol i Landskrone og dømt til døden, men det ses rigtignok ikke, om dommen over ham blev eksekveret.⁵⁾

Om *de egentlige snaphaner* giver kilderne sjældnere oplysninger, som da en bonde fra Glimaker 31. marts 1677 meddelte hovedkvarteret, at Peder Nielsen fra Killinge anførte snaphanerne fra Glimaker og Ørkened, omtrent tyve i tallet. Sådanne småskarer, der kun stammede fra et enkelt sogn, har næppe fjernet sig langt fra deres hjemsted. De drev — så

*) Fra denne Henrik Jørgensen — i forbindelse med en anden friskytte — foreligger følgende egenhændige skrivelse i januar 1677: »Helsser jeg eder min kiere gode ven Michel Schiøtte, boendis udi Landskrone; lader ieg eder vide, at der er kommen et stort tal folch, nu komme fra Svirieg, som er et tusen mand sterch; och beder eder der fore, at i giffue gennerallen det til kiende, at i strax med friesh folch kommer och gjør oss bistand, for vi ere konss 20 mand sterche« (uden dags eller stedsangivelse). — Friskytterne kunde altså undertiden både læse og skrive.

at sige — en mere privat virksomhed uden fast samvirken med den danske hær, havde en løsere organisation end friskytterne og foretrak bytte for den store fare. Derfor lå de i småhold på lur efter enkelte svenske soldater eller civile rejssende. Det er muligt, at nationale hensyn undertiden har været medvirkende ved deres opståen, men det er sikkert, at de for en del rekruteredes fra den forbryderverden, der findes til alle tider i alle folk.

Langt større bryderi end med dem havde Svenskerne med *friskytterne*. Mens Eskild Nielsen med sit kompagni lå på Hallandsås, havde de fleste andre afdelinger i foråret 1677 deres tilholdssted i Landskrone, hvorfra de — enten på egen hånd eller sammen med regulære troppeafdelinger — gjorde raids ud på landet for at afbrænde broerne over åerne eller inddrive kvæg til garnisonens underhold. Kommissæren Jens Harboes regnskab fra Landskrone viser alene for en uge i april (19.—26. april) udgift til tre friskytteafdelinger, nemlig løjtnant *Knud Espensens* dragonskadron på 27 menige fra Børringeklosters len, major *Nikolaj Hermansens* (væsentlig Gønger) på 30 menige og kaptajn *Ingmand Filipsens* (af Villands herred) på 25; under Nikolaj Hermansen tjente tre københavnske studenter, Hans Eriksen Mand (s. 50), Jakob Pedersen Bredal og Jakob Jørgensen Visseltoft (s. 83), henholdsvis som kaptejn, kaptejn­løjtnant og løjtnant. Af friskytteførerne nød Nikolaj Hermansen en særlig popularitet hos sine undergivne, som påstod, at han alene med en lille trop dragoner var blevet hos Blekingboerne under angrebet på Karlshamn (s. 94), mens de regulære soldater havde forladt dem. Han stod dog ikke i en tilsvarende anseelse hos de militære autoriteter i Landskrone, der med god grund fandt resultaterne af hans virksomhed altfor små. Overhovedet forløb samlivet mellem »de rigtige officerer« og friskytterne ikke uden mislyd. Således indbragte *Knud Eskesen* med hans friskytter fra Fers herred seks svenske fanger og 16 stykker hornkvæg, som de havde håbet at beholde »til deres nødtørf­tige underhold«, men de klagede senere over, at de havde måttet aflevere dem til krigskommissariatet og til gengæld kun modtaget en dusør

på 5 rdl. og 2 tdr. havre. De vilde nok gå ud på et nyt parti, men så forlangte de også at blive »bedre akkomoderede«.⁶)

Hvor farefuld virksomheden som friskytte var, fremgår af den systematiske måde, hvorpå Svenskerne forfulgte friskytter og snaphaner uden at gøre nogen forskel på de to klasser. Allerede i januar havde kongen nedsat en særlig *snaphanedomstol*, bestående af riksråd Ebbe Ulfeld, generalmajor Mortaigne, otte officerer og fire fogeder og bønder. En måned senere udvidedes kommissionens virkeområde til også at omfatte embedsmændenes forhold under krigen, og den fik ret til at knytte så mange tingfogeder og bønder til sig i de enkelte sager, som skønnedes fornødent. Samtidig oprettedes en særlig snaphanedomstol for Blekinge. Bønder, som havde hjulpet med til at indfange snaphaner, fik til belønning konfiskerede gårde skattefrit for sin og sine børns levetid. Ebbe Ulfelds domme over snaphanerne var så grusomme, at de undertiden virkede modsat af tilsigtet og vakte befolkningens raseri. Radbrækning og stejling hørte til dagens orden. Kan man stole på bøndernes indberetning til de danske myndigheder, gik nogle af Svenskerne endda videre. I Fers herred skal kronefogden Jöns Bengtssen med de to lensmænd have ladet fire snaphaner stejle: »En af dem satte de et kors for og bag på og pinte maven ud af halsen; en anden slog de hul på siden og lod ham selv løbe tarmen af livet.« Man forstår, at Frederik Arensdorf i begyndelsen af april måtte meddele til København, at bønderne var så bange, at de ikke en gang turde give Danskerne meddelelser, end sige røre på sig eller forråde Svenskerne. Det var derfor ret ørkesløst, når han forsikrede befolkningen om, at »min allernådigste arvekonge og herre lige så vel som kongen af Sverige på alt sæt er mester over landet«; kendsgerningerne talte et andet sprog.⁷)

Under disse forhold var det naturligt, at en befolkning, der ikke turde røre på sig, men heller ikke havde skiftet sindelag, håbede på hjælp udefra. Fra alle egne indberettedes til København, at almuen hemmelig spurgte, om den danske flåde ikke snart kom i søen, og kongen selv med sin armé på landet. De Skåninger og Blekingsboere, som havde søgt tilflugt i Dan-

mark, erklærede, at »vi inderlig forlænges at komme til landet igen« og til gengæld var rede til ikke alene at holde landet rent, men også at gøre fjenden afbræk. Kun ønskede de at blive førte af nogle underofficerer, »som er opdragne der i landet, der véd dets beskaffenhed og omgås beskedeligen med almuen«. Særlig kraftigt lød naturligvis bønnen om undsætning fra det belejrede *Kristianstad*, hvor nøden havde nået en så betydelig højde, at en stor del af borgerskabet var bortdød, og mange forarmede. En dansk fændrik, der var løbet over til Svenskerne, giver et anskueligt billede af tilstanden i byen: Ove Rommel omgikkes livligt med officererne og »var meget god dansk«; han havde da også ydet garnisonen et stort forskud af korn. Kød fandtes ikke længer, og rationerne bestod af 4 skålpund brød hver fjerde dag samt 8 sild om ugen. Men borgerne havde sagt, at de gerne vilde kontribuere, så længe de ejede en halv øre og en bid brød. De var »alle meget gode danske« og vilde aldrig mere under svenskt herredømme; de var sikre på, at der nok skulde komme undsætning, og samme stemning rådede hos præsterne. Når det svenske flag blev hejst på belejringsværkerne, gik befolkningen på volden og råbte: »Se, hvor de svenske hunde stikker deres faner ud.«⁸⁾

OTTENDE KAPITEL

Sommeren 1677

Den 27. maj 1677 begyndte »den store krig« igen, da den danske hær rykkede ud fra Landskrone mod Svenskerne, der stod opstillede på Rønneberg høje. Christian V havde samlet omtrent 11 000 mand, altså noget mindre end det foregående år, og rytteriet — den vigtigste våbenart i slag — udgjorde nu kun en trediedel af styrken. Også kvalitetsmæssig var Danskerne svagere end i sommeren 1676. Overledelsen var lagt i hænderne på den brandenburgske feltmarskal v. d. Goltz, et vidnesbyrd om, at kongen ikke længer havde tillid til de danske generalers duelighed.¹⁾

Da man forsømte straks at angribe den langt underlegne svenske styrke på bakkerne, slap den bort, og målet måtte nu blive Kristianstads undsætning. Den lykkedes. 1. juni holdt Christian V. sit indtog i byen, og samme dag sejrede Niels Juel i søslaget ved Møn. Felttoget tegnede til at blive lykkeligt for Danskerne. Derefter tog man fat på belejringen af Malmø. Karl XI., der med sine svage styrker havde trukket sig tilbage til Herrevadkloster og her ventede på forstærkninger fra Sverige, kunde ikke hindre dette. En dansk soldat, der var blevet taget til fange i slaget ved Lund og senere var rømmet fra den svenske hær, hvor han havde måttet tjene, indberettede: »Han hørte kongen af Sverig sige, der han stod skildvagt for teltet, at dersom de danske skulde få Malmø, var ikke meget i Skåne at udrette.«²⁾

Under disse lyse udsigter begyndte den danske regering ufortrødent på genopbygningen af den *administration*, som var

nødvendig, hvis man skulde drage nogen fordel af landskabet under krigen. De gamle ridefogder — eller som de finere hed: kongefogeder — genindsattes i herrederne, og det samme gjaldt om forvalterne på de inddragne svenske godser. De fik påbud om at fremskaffe de fornødne fødevarer til hæren og fæstningerne og heste til artilleriet. Desuden konfiskeredes al svensk ejendom.

Men der udstedtes tillige strenge forbud mod at udplyndre bønderne, kongens »arveundersætter«; de skulde beholde deres kvæg, ja fik lov til, hvis de så deres fordel derved, at bytte deres heste med de konfiskerede svenske. Overfor snaphanerne søgte man at indtage en til begge sider fast holdning. Man tillod dem at medvirke i den lille krig mod Svenskerne, og man skred ind mod de præster, som nægtede at tage dem til alters eller at begrave de stejlede i indviet jord. Men samtidig forbød man snaphaner at opholde sig i Sydøstskåne — Ljunits, Herrested og Ingelsted herreder, — hvortil de to armeers operationer ikke strakte sig. Hvis friskytterne udplyndrede bønderne i de øvrige egne, havde disse tilladelse til at pågribe dem og indbringe dem til hovedkvarteret til afstraffelse. For indbrud og plyndring i kirkerne, hvorhen befolkningen ofte havde bragt deres kister med løsøre og kostbarheder, sattes der endog dødsstraf. En lang række »salvagardiebreve« udstedtes for herregårde, — hvad enten de var på skånske eller svenske hænder, — for præster og enkelte sogne; herved tog den danske konge vedkommende under sin særlige beskyttelse både mod furagerende soldater og friskytter. Endelig gaves der rundhåndet belønninger til vejvisere og særlig fortjente kongefogeder.³⁾

En særlig rolle tildeltes den skånske adelsmand, der som den første havde stillet sig åbent på dansk side. *Ove Rommel* til Bækkeskov, der allerede flere år før krigen havde vist sig som oppositionsmand mod det svenske styre, udnævntes til amtmand over Kristianstad med underliggende distrikter, og også ridefogden i Bregne og Lister herreder, *Johan Johansen Hollender*, stilledes under hans myndighed. *Ove Rommel* udmærkede sig frem for mange af sine standsfæller ved sin bondevenlighed og var derfor godt egnet til sin plads. Han fik

ikke alene befaling til at lade herregårdenes høst indbringe til Kristianstad; han skulde også indrette nye grænsevagter og lade foretage indfald i Sverige, hvorfor de gamle »bondefrede« med smålandske sogne strengelig forbødes. Også fra Blekinge skulde friskytte majoren Nikolaj Hermansen angribe Småland. Så lyse forventninger nærrede man i det danske hovedkvarter i forsommeren 1677. Det var intet under, at de måtte blegne.⁴⁾

Det var som *befrieren*, Christian V. for anden gang optrådte i Skåne. Til undersåtterne lød hans hilsen: »Vi forhåbe med Guds hjælp dem for al vold at beskytte og fra fjendens hårde åg at befri.« Men han havde gjort sine erfaringer det foregående efterår, og der klang derfor også toner af dystre karakter. Hvis nogen præst befattede sig med verdslige sager og søgte at drage bønderne fra deres lydighed mod kongen, skulde han ikke alene have sit kald, men også sin hals forbrudt. Skånske adelsmænd, som *Lave Bek* til Andrarum, der søgte at overholde en strikte neutralitet, indførtes som fanger til fæstningerne; en tid ramtes selv *Jørgen Krabbe* af denne skæbne, men slap dog snart løs. En særlig glæde vakte det naturligtvis, da Ebbe Ulfelds gemalinde, *Grevinde Hedvig til Slesvig og Holsten*, med sin datter faldt i Danskernes hænder og som fanger bragtes til Kristianstad. Det må anses for tvivlsomt, om dette har gjort noget synderligt indtryk på Ebbe. Men til visse var det en mærkelig skæbne, at atter en af Christian IV.s døtre skulde sidde i danskt fængsel.⁵⁾

Også forskellige borgerlige måtte finde sig i et ufrivilligt ophold i Kristianstad, når man på dansk side vilde sikre sig deres personer. Det gjaldt således *borgmesteren i Sølvborg*, der ansås for skyld i, at Svenskerne havde kunnet opsnappe en fuldladet dansk galliot ved denne by. Provst *Henrik Nissenius* i Lyngby, der i 1676 to gange var sluppet for arrest, fordi den øverstkommanderende, hertugen af Pløn, havde dækket ham, var tredje gang ikke så heldig, da han blev indviklet i affæren ved Sølvborg. Der var endog tale om at lade ham føre til Roskilde eller Holbæk. Men han slap med et ophold i Kristianstad og Landskrone, hvorfra han allerede i efteråret kunde vende hjem og genoptage sin virksomhed. Det er så meget mærkeligere, som han ganske vist over for den dan-

ske konge salvelsesfuldt havde ønsket, at »Gud skal være eders kgl. majestæts store løn, skjold og skjul og *lyksaliggøre e. k. mts. anslag* til sit navns ære, e. k. mts. samt hele fædrenelandets fred, fryd og glæde«. Men oberst Levetzau oplyste, at han over for ham havde påberåbt sig sin troskabsed til den svenske konge; »hvorfor han ej stod at fortænke, at *han var god svensk*« (!) Dette sidste var rigtigt, men for tvetungethed kan man ikke frikende den gode præst.⁶⁾

Den danske regering forsøgte også at puste nyt liv i det folkelige selvstyre, som havde ligget øde siden slaget ved Lund. I hvert fald i Nordskåne begyndte *herredstingene* efter en halvårlig pause igen deres virksomhed, og både i Øster Gønge og Gers herreders tingbøger siges det udtrykkeligt, at det skete »på velbårne Ove Rommels befaling«. Begge steder fremtræder nye danske ridefogder; — om de forriges skæbne i løbet af foråret hører man desværre ikke; — og Christian V.s plakater offentliggøres samvittighedsfuldt. Derimellem er også hans befaling, at bønderne i Kristianstad len skulde holde grænsevagt og gøre indfald i Småland. Men en stor del af tingbøgernes indhold er rigtignok klager over de plyndringer og ødelæggelser, som var forvoldte af svenske og danske tropper samt af »onde og umilde mennesker«. Man kunde ikke længer, som den foregående sommer, regne med rolige forhold under danskt styre. Freden var forbi, og fremtiden lå helt i det uvisse.⁷⁾

Den kraft, som den danske regering viste straks ved begyndelsen af felttoget 1677, kunde ikke undgå at gøre indtryk på befolkningen. Ikke således, at *den nordskånske almue* gjorde tegn til atter at rejse sig til åben kamp mod Svenskerne. Men den var absolut uvillig til at overholde sine forpligtelser fra foråret om at hjælpe med til at udrydde det snaphaneri, som viste sig i sognene. Skåningernes sympatier var uforandrede. Kong Karl underrettede selv det svenske riksråd om, at en grund til at bryde op med armeen fra Rønneberg høje havde været, at fjenden altid af »dette lands utro indbyggere« kunde kende tilstanden hos ham og hans bevægelser, mens han selv savnede sikker kundskab om fjendens styrke. Da han var

underlegen, befalede han samtidig landshøvdingerne i Småland at fremskynde afsendelsen af flere tropper.⁸⁾

Men holdt de skånske bønder sig stille, gjaldt dette ikke om *friskytter* og *snaphaner*, der efter den danske hærs ankomst til Skåne lod høre fra sig med forøget styrke og udrettede meget. Desværre forstod friskytterne ikke altid at holde deres stien. Belysende i så henseende er en beretning fra føreren for friskytterne fra *Bjerge og S. Åsbo herreder, Eskild Nielsen*, d. 29. maj: Lasse Persen med en del af hans skytter havde dagen før været i Laholm i Halland og pågrebet en svensk inspektør samt en købmand fra Borås, som borgerskabet imidlertid udløste for 250 daler, 50 daler, som de havde på sig, samt lærred, blågarn og vadmel for 100 rdlr.; »men derfor kunde Lasse Persen intet svare [= ansvare], som han vilde ellers gerne gjort«. Andre af hans skytter var dagen forud i Barkager ved Engelholm, hvor de skød en kvartermester og fem ryttere samt tog 6—7 fanger. Man mente også, at de fangede 3 »herrer«, nemlig en greve, der tillige var kammerråd, en oberst og en assessor i hofrätten. Den forudgående fredag, 25. maj, havde de været ved Dømmestrup [i Sydhalland] og taget 20 tdr. havre, som skulde have været sået ved gården; »som ej var vel betænkt«, tilføjer Eskild Nielsen. Han må altså beklage to af sine undergivnes handlinger; et vidnesbyrd om, at det også inden for friskytterne var så som så med disciplinen. Det var naturligt, at ridefogden Peter Klein længere hen på sommeren udtalte, at de friskytter, som var i dette hjørne af Skåne, gjorde almuen mere skade end gavn og heller ikke var flinke til at skaffe kontributionen fra befolkningen ind. Derfor ønskede han dem flyttede andetsteds hen til kongens tjeneste.⁹⁾

Lignende klager over disse urolige forbundsfæller indløb fra ridefogden i *Fers herred*, Mogens Haksen, der jo allerede i sommeren 1676 havde stillet sig meget kritisk over for dem (s. 37): »Snaphanernes officerer har her i Fers herred utilbørligt med de fattige bønders øg her til dags håndteret«. Et særlig graverende eksempel var med bonden Bertel Madsen i Ilstrup, hvem de ikke blot havde frataget to heste og en

vogn, men også »klædt ham af sine klæder, trukket ham ud på marken og vilde endelig have kaputeret ham og sagde, han var svensk«. Disse officerer var formodentlig de samme, som nævnes ved navn to dage senere, nemlig ritmester *Henrik Fred. Dreyer* og løjtnant *Knud Bøg*, som da beskyldes for sammen med 26 »snaphaner« at have trakteret en bonde med hug og slag, da de mistænkte ham for at opbevare svenskt gods og skjule svenske soldater. De tog endda adskillige varer fra bonden, og truede ham til at lukke sine kister op, hvorpå han måtte indløse sin kjole hos dem. Endelig vilde de binde ham og føre ham bort, men det lykkedes ham undervejs at slippe løs. Disse friskytter må have været Dreyers »fra Malmøhus len«, der åbenbart havde et vidt virkefelt. Ritmester Dreyer så i det hele sin særlige opgave i at opsnappe desertører fra de to hære, og det var ikke få, som han og hans mænd indbragte til den danske lejr.¹⁰)

Mest besvær voldte dog de irregulære tropper Svenskerne i *Gøngeherrederne*, fordi disse dannede en spærring mellem kong Karls hær ved Herrevadkloster og Småland, hvorfra han skulde have sine forstærkninger. Svenskerne turde ikke sende mindre furageringspartier ud her end på 80—100 mand, og snaphanerne, »som nu daglig tiltager mer og mer«, vovede sig endog over Smålandsgrænsen og plyndrede i sogne som Virestad. Friskyttেকaptajnen *Åge Monsen Herløv* (s. 74 og 103), en bonde fra Hørje sogn i Vestergønge herred, begærede brev af Christian V på at måtte »toge på fjenden« med sit parti og tilbød at svare til, at der ingen klager fremkom over hans kompagni. Karl XI var klar over, at her krævedes hurtige modforanstaltninger. Samtidig med at han forbød al plyndring, der drev bønderne fra hus og hjem, så at de ikke kunde betale gærder til armeen eller føre varer til salgs i lejren; — alle soldater, der blev påtrufne uden skriftlig tilladelse af deres foresatte, skulde endog straffes på livet; — gav han sin prøvede ven *Johan Gyllenstierna* befaling til at foretage et nyt tog gennem herrederne for at holde eksekution for den ikke betalte kontribution, »på den måde, han selv finder for godt«. Samtidig afgik der ordrer til de smålandske landshøvdinge om at opbyde mand af huse til med gevær og

fire ugers kost at gå ind i Skåne, hvis befolkning »*aldeles ikke agter deres afgivne revers og går rigens fjender efter deres begæring til hånde*«. ¹¹⁾

Gyllenstierna, som foretog sit tog i spidsen for 4—500 soldater, udførte sin mission meget effektivt. Præsten i Hestved og Farstrup underretter sin nabo i Broby om, at Svenskerne i Farstrup havde brændt 3—4 gårde, »og det menes, at de har skudt Lasse i Gammelstrup ihjel. Jeg fik hans ekscellences brev, at jeg cito skulde møde ham i Farstrup, hvilket jeg også gjorde; da sagde han, at hvis jeg ikke med sognemændene kommer i morgen til Værumb, da skal begge sognene ligge i aske inden 24 timer. ... De har agtet dem ad Loshult og Oesby, om de får lykke dertil, og brænde der. Visø [Vitsø] sogn ligger og i aske«. Præsten ender med at udtale det håb, at man kan få militær hjælp fra Kristianstad; »folket har sat sig ilde ud for de danske, og dersom her kommer ikke snart hjælp, så går det ilde«.

Men Danskerne havde ikke styrker til overs til at understøtte Gøngerne. Man samlede derfor alle friskytterne på eet sted, til et fælles fremstød, men de var for fåtallige og uøvede til at kunne udrette noget mod Johan Gyllenstiernas tropper. Ove Rommel mindede nu kongen om den plan, han havde fremsat under Christian V.s ophold i Kristianstad, nemlig at udstede en plakat om friskytternes indrullering, forsyning med virkelige officerer samt aflæggelse af faneed; »hvilket synes mig til e. kgl. mts. tjenestes bedre forretning kunde udvirke, og almuen på landet blive befriet for den store gevalt, som friskyttene på dem forøver, hvorom klagemål ofte er indkommet.« — Heraf blev der dog foreløbig intet. Men man ser, at selv i Gøngeherrederne var friskytter og snaphaner begyndt at blive en plage for den befolkning, hvorfra de selv stammede. ¹²⁾

Et eksempel på, hvorledes en Gøngebo i disse tider ligesom pastor Nissenius forstod at balancere mellem de krigsførende parter, er Jyden *Jens Mikkelsen på Hofdal* gård ved Finjesøen. Om hans svenske sindelag er der ingen tvivl; hans datter var gift med professor Nordeman i Lund, selv blev han senere adlet under navnet Ehrenborg, og til ydermere vidnesbyrd tjener den

dag i dag snaphanernes kugler i porten til Hofdal som et minde om gårdens belejring. I juni 1677 indløb der da også angivelse til det danske hovedkvarter om, at Jens Mikkelsen holdt Svenskerne underrettet om den danske hærs bevægelser, og det tilføjes: »Ellers haver han tinget af [d. v. s. betalt sig fri] med snaphanerne i vinter fire eller fem gange for hans skælmeri.« Dette hindrede ham imidlertid ikke i få dage senere at indsende en ansøgning til Christian V om salvagardiebrev for Hofdal gård og gods, underskrevet »allerunderdanigste tropligtige undersåt og tjener«. Det ses dog ikke, om han opnåede dette ønske.¹³⁾

Selv ved *Sønderåsen*, i umiddelbar nærhed af den svenske hærs lejr ved Herrevadkloster, lod friskytterne høre fra sig. I de første dage af juni overrumplede de en svensk styrke i Billinge præstegård; efter et øjenvidnes udsagn nedhuggede de 24 Svenskere, sikkert er det, at de til hovedkvarteret indbragte 9 fanger, som kunde give oplysninger om den svenske hærs ringe styrke og mangel på proviant. Disse friskytter hørte formodentlig til kaptajn *Niels Andersens kompagni* fra Østre Gønge herred, thi han lå i juni måned i denne egn og indsendte rapporter til hovedkvarteret om den svenske lejr og tilstanden deri. For at sikre sig herimod begyndte Svenskerne igen at indlægge små *hærafdelinger på herregårdene* i denne egn, t. eks. på Eriksholm, skønt dets ejer, Tage Thott, endnu ikke var trådt åbent over på dansk side.¹⁴⁾

I denne spændingsmættede juni måned var der dog eet, som frem for alt samlede opmærksomheden om sig: *Malmøs* skæbne. Skulde det lykkes Danskerne at indtage byen og derved vende felttogets gang? Stemningen inden for volden var ingenlunde tillidsfuld til trods for Fabian v. Fersens fortrinlige ledelse af forsvaret, og de danske sympatier hos borgerskabet var ikke slukkede. Overløbere til Danskerne kunde melde om, at ingen af de danske borgere vilde gå til volds uden skipper Henning Olsen; han lønnedes senere af den svenske konge med at blive adlet (*Ancarcrona*) og tjente endda en anelig formue ved at bryde den danske blokade og hjemføre rige fragter fra vesten. *Malmøs* belejring skred godt fremad, men da den danske ledelse af meddelelser om de store

forstærkninger til den svenske hær i Nordskåne, og at den svenske hovedflåde var gået i søen, lod sig skræmme til en *hovedstorm på Malmø* natten mellem 26. og 27. juni, viste det sig, at frugten endnu ikke var moden. Efter et tab på tusinder måtte ikke blot stormen, men også belejringen opgives. For så vidt dette forhastede forsøg havde skyldtes ængstelse for, at hæren kunde blive afskåret fra sin basis på Sjælland af den svenske hovedflåde, viste den sig hurtigt overflødig, da Niels Juel besejrede Henrik Horn i Køge bugt 1. juli.

For de *dansksindede i Malmø* blev stillingen naturligvis nu end mere trykkende. De vilde stadig ikke gå til volds, men de led til gengæld spot og forsmædelse af Svenskerne, der spurgte dem, om de ikke vilde følge »Juten«: »Se bror din, hvor han løber!« Under borgernes passivitet var det forståeligt, at kongen bød Fersen at konfiskere deres våben og sende dem til hovedkvarteret til de nye tropper; forøvrigt et talende vidnesbyrd om, hvor uensartet en hærs bevæbning endnu den gang kunde være. Fersen nåede ikke at udføre denne befaling; Malmøs tapre forsvarer blev bortrevet af en pludselig sygdom en måned efter, at han havde afslået den danske storm.¹⁵⁾ Han afløstes af den tidligere landshøvding i Halmstad, *Jöran Sperling*, dog kun som viceguvernør. For Skåningerne var dette et dårligt varsel, thi i *Halland* havde Sperling vist hårdhed, mistænksomhed og smålighed over for den hjemmehørende befolkning. Det var navnlig udskrivningen af soldater, som havde hvilet tungt på det fattige landskab. Da kongen frygtede for, at udskrivningen skulde føre til forøget snaphaneri, måtte han lade den afløse med penge, men om den allerede eksisterende uro vidner det, at der måtte nedsættes en kommission over dem, der havde handlet mod deres skyldigheds pligt under krigen. I spidsen for denne kommission stilledes Sperling, og hans virksomhed her bekræftede indtrykket af ham som den hensynsløse statsjener uden humane anfægtelser.¹⁶⁾

Den mislykkede storm på Malmø og det fjorten dage senere udkæmpede *slag ved Landskrone* (Nørre Møinge) 14. juli kan siges at være vendepunkterne i den skånske krig. Alleerede i slagene ved Halmstad og Lund det foregående år havde

den danske hær lidt sådanne tab, at de ikke lod sig genoprette. Rekrutteringen i vinteren 1676—77 havde tilført hæren svagere kræfter, end den havde mistet, og efter stormen på Malmø stod soldaternes kvalitet afgjort tilbage for de svenskes. Da hertil kom, at den svenske hær havde et officerskorps af samme nationalitet som de menige soldaters, og at den øverste hærledelse her var den danske overlegen, kunde resultatet ikke blive tvivlsomt. I slaget ved Landskrone grebes den danske venstre fløj af den »terror panicus«^{*)}, hvorom den øverstkommanderende, Brandenborgeren v. d. Goltz taler. Fra dette øjeblik vovede officerkorpset ikke længer at føre de danske soldater til kamp i åben mark mod fjenden.

Mens man efter slaget ved Lund havde søgt at opretholde illusionen om en sejr, lagde Christian V i sin beretning om Landskroneslaget, rettet til halvbroderen Ulrik Frederik Gyldenløve, statholder i Norge, ikke skjul på, at »wir die betaille verlieren musten«. Han havde dog ikke opgivet håbet, men regnede med, så snart han havde modtaget forstærkninger af hessisk og kejserligt infanteri, atter at kunne agere mod fjenden. Heraf blev der dog intet. Generalerne skal endog uden kongens vidende have holdt rådslagning i v. d. Goltz' telt og være blevet enige om, hellere at transportere armeen bort fra Skåne.¹⁷⁾ Hvad kongen under disse forhold kunne opnå, var kun, at rytteriet under general Baudissins ledelse skulde foretage en »Kavalkade« til Kristianstad for herved at trække den svenske hær bort fra Landskrones omegn, hvor den følte som en trykkende jernring omkring fæstningen. Baudissin fik ordre til at behandle beboerne af Gøngeherrederne og Blekinge godt og med deres hjælp foretage små indfald i Småland; iøvrigt skulde hans rytteri forpleje sig i Nordskåne indtil vinterens komme, for derefter at begive sig tilbage til Landskrone. Kavalkaden blev imidlertid en stor skuffelse, da Karl XI med sit rytteri fulgte lige i hælene på den og ikke lod Danskerne få rist eller ro. Under disse omstændigheder måtte Baudissin hurtigst muligt søge hjem igen til Landskrone, så at hans tog i

*) Basch sagde otte dage efter slaget til Jørgen Krabbe, at »de på den danske venstre fløj holdt sig som hundsvotter; der var ikke andet for os at gøre, end at stikke infanteriet ihjel som grise«.

stedet for, efter kongens forventning, at vare i måneder kun strakte sig over en ugestid. Det var et nyt slag for den danske hær.¹⁸⁾

Karl XI skrev efter kavalkadens stranding til Sperling i Malmø: »I det mindste formoder vi, at de *hidtil genstridige indbyggere her på stedet kan drives til andre tanker ved fjendens rømning*«. Denne gang fik han til en vis grad ret. En tydelig tilbageholdenhed i befolkningens optræden over for Danskerne kan fra nu af spores. Fra Froste herred klagede Mogens Haksen over, at man ikke kunde få bønderne til at tage til Landskrone med den påbudte furage og proviant; fra Sønderlette (mellem Ysted og Malmø) Anders Dolmer tilsvarende over, at almuen ikke vilde gøre sin pligt med at udrede kontribution, så længe Malmø var på svenske hænder. Derfor ønskede han, at alle friskytter i Skåne skulde samles ved Mogenstrup eller Torup for at holde svenske partier fra Malmø i tømme. Fra Kristianstad indberettede den nye kommandant, v. d. Osten, at fjenden havde indjaget undersåtterne en sådan skræk, at ingen vovede at bringe den mindste efterretning derfra til hovedkvarteret. Under Baudissins kavalkade fandt denne selv hos friskytterne i Gønge ringe lyst til at følge sig, og når planen om at underholde rytteriet i længere tid i Nordskåne måtte opgives, begrundede han dette med, at »Gøngerne vilde blive *helt ufredelige* mod os, hvis vi til syvende og sidst måtte angribe deres ejendom til vort underhold«. — Meget realistiske betragtninger var åbenbart ved at få overhånd hos bønderne.¹⁹⁾

Det var ikke alene mistillid til den danske sags fremtid, som dikterede bøndernes tilbageholdenhed. Ikke mindst de *hvervede tyske soldater* i den danske hær var besværlige gæster, og i efteråret 1677, da troppernes kvalitet oven i købet var stærkt synkende, måtte regeringen gentage sine trusler om livsstraf for dem, der fratog bønderne klæder og husgeråd, slog dem og endogså plyndrede kirkerne. Stort har disse påbud åbenbart ikke hjulpet, i hvert fald måtte de stadig fornyes, som da general Baudissins ryttere havde optrådt fuldkomment udisciplineret under kavalkaden. Kongen anbefalede da »øjeblikkelig justits' administration og prompte execution«. ²⁰⁾ Karl XI gik

en anden og formentlig klogere vej. Få dage efter slaget ved Landskrone kundgjorde han sin beslutning om at ophøre med at indkvartere soldaterne og i stedet oprette *magasiner*, hvortil bøndernes kontribution skulde opkræves af »visse personer«, altså ikke soldaterne selv. Alle kvarterer på landet ophævedes, og ingen soldat måtte i ringeste måde befatte sig med sit tidligere kvarter, selv om han kunde have en rest til gode dér. — Det var en meget moderat kontribution, som pålagdes det enkelte »hemman«, pr. måned 2 daler og 4 pd. brød, hvorhos otte hemman i forening skulde levere en okse og $\frac{1}{2}$ skp. gryn. Spørgsmålet var nu kun om denne smukke plans udførelse i praksis.²¹⁾

Allerede i august måned havde Christian V forladt Skåne, og snart efter blev hærens hovedstyrke trukket bort derfra for at anvendes til krigshandlinger på Rygen. Men derfor ophørte kampene i Skåne ikke. Det var imidlertid snarere »den lille krig«, som rasede, ført fra dansk side med rytterraids fra fæstningerne Landskrone og Kristianstad, sekunderede af de beredne friskyttekompagnier. Men netop den lille krig frembød særlige betingelser for at indvikle den civile befolkning i begivenhederne. Den samfundsklasse, som først rantes heraf, var den skånske adel.

NIENDE KAPITEL

Jørgen Krabbes proces

Den svenske regering havde gradvis udformet en ny plan til Skånes pacificering. For at få ram på snaphaneriet skulde den troppebelægning af herregårdene, som hidtil kun havde fundet sted omkring de danske fæstninger, nu udstrækkes til hele Skåne. Landet vilde herved blive besat med en række forter, der blev knudepunkter i et net, hvor alle raids af danske ryttere eller snaphaner kunde opfanges. Men for at gøre herregårdene til virkelige forter, måtte de civile beboere fjernes, først og fremmest de adelige ejere, der ved deres passivitet forekom Svenskerne så upålidelige.

Planen var lagt i juli måned 1677, samtidig med slaget ved Landskrone, mens Fersen endnu var generalguvernør i Skåne. Han stævnedes »ridderskabet og adelen« til *et møde i Malmø* om sagen, men hans pludselige død 30. juli standsede udførelsen. Efterfølgeren Jöran Sperling gentog derpå stævningen, og den skånske adel måtte tage stilling dertil. Fem af de fornemste — Jørgen Krabbe, Holger og Tage Thott, Chr. Bille og Arild Svab — svarede da i en fælles skrivelse, at de af snaphanerne var blevet truede på livet, hvis de indfandt sig i Malmø. Også danske partier havde gentaget disse trudsler. De bad derfor om en udsættelse af mødet; »og imidlertid af yderste skyldighed og formue skal vi beflitte os på, at vores comportement ikke anderledes skal befinde sig, end som ærlige og og tro undersætter vel egner og anstår«. For at mildne adressatens følelser udtalte de samtidig deres glæde over Sperlings udnævnelse til viceguvernør »såsom den, der af alle her udi lan-

det nu i så lang tid har været kendt, rost og berømmet for at være så fornuftig, billig og raisonabel som alle vores ven, vel-ynder og patron«.

Den slags røgelse var dog ganske spildt på Jöran Sperling. Den rokkede hverken ham eller kong Karl fra deres faste forsæt, at ville *samle adelen på eet sted* for at have den under kontrol. Man gik derfor så vidt at forsøge også at indfange de allerede frafaldne. Der afgik en kongelig skrivelse til Ove Rommel i Kristianstad, hvorved der lovedes ham frit lejde til et møde med kongen, pardon, tilbagegivelse af hans arvegods, ja ud-nævnelse til landshøvding over Blekinge, når Kristianstad var faldet i Svenskernes hænder. Ove Rommel lod sig dog ikke lokke. Om Knud Thott er blevet fristet på lignende måde, ses ikke, men da han befandt sig i en slags arrest på Fyn (s. 84), har man formodentlig anset det for umuligt at komme i forbindelse med ham.

Adelens anmodning om udsættelse af mødet i Malmø blev ikke taget til følge. Sperling erklærede at ville sende det fornødne militær for at convoyere adelsmændene fra et samlingspunkt til byen. 3. september svarede de samme fem adelsmænd — Arild Svab var dog nu afløst af Børge Rosenkrantz — fra Marsvinsholm, at de var mødt sammen dér, fordi krigskommissær Sven Erlandsson havde lovet at afhente dem. Men efter at de havde ventet en hel dag, havde han om aftenen sendt dem afbud gennem Christian Bille. Snaphanerne myldrede nu igen i omegnen og truede med at plyndre deres hustruer og gårde, hvis de begav sig til Malmø. Men så snart de kunde blive fri for »dette ryggesløse parti af snaphanerne«, skulde de straks hørsommeligt indstille sig i Malmø.¹⁾

Før der redegøres for begivenhedernes videre udvikling, bliver det her nødvendigt at påvise den ændrede karakter af det *kildestof*, hvorpå vi bygger. Mens det hidtil har bestået af levninger fra samtiden, originale dokumenter og breve, noget nær det bedste materiale, hvormed historikeren kan arbejde, synker det fra nu af i kvalitetsmæssig henseende. De originale dokumenter i Jørgen Krabbes proces er nemlig forsvundne; om tilintetgjorte med vilje, kan ikke afgøres. Et indicium i denne retning er det dog, at den svenske regering selv undertrykte den »Deduction« for grundene til dommen over Krabbe, som Jöran

Sperling havde ladet udarbejde, hvis den da ikke ligefrem stammer fra hans pen.²⁾ Derimod har vi et aftryk af dokumenterne fra processen i *det danske modskrift* mod deductionen, der tilskrives *Oluv Rosenkrantz*, men som på titelbladet kun opgiver som forfatter: »en aletophilus«, d. v. s. en sandhedselsker. Det kan dog bemærkes, at intet taler imod, at dokumenterne her er korrekt gengivne, bortset fra enkelte sjukskefejl, som nedenfor vil blive fremdragne.

Oluv Rosenkrantz' skrift bærer titlen »*En sandfærdig Replique imod den falske Deduction*« ..., og den opgiver på titelbladet at være trykt 1678. Imidlertid eksisterer der også et andet dansk modskrift mod den svenske »deduction« med titlen: »*En kort og sandfærdig Forklaring imod alle de Beskyldninger, som udi den Malmöske Deduction den sal.(!) Baron Jørgen Krabbe bliver tillagt ... Lybek 1677*«. Hvor fejlagtig denne datering er, fremgår af, at »Forklaringen« begynder med at sætte henrettelsen til dens rigtige tidspunkt, 16. jan. 1678. Undersøger man »Forklaringen« nærmere, ser man hurtigt, at den er identisk med »Repliquen«, minus dennes bilag af processens dokumenter, hvortil forfatteren som nævnt har føjet et genoptryk af »Deductionen«. Det synes endogså, som om den samme sats er benyttet i begge arbejder, og »Forklaringen« indeholder henvisninger til bilagene, skønt disse ikke findes optagne i den. »Forklaringen« er altså Oluv Rosenkrantz' værk. Med eller mod hans vilje er et vist antal eksemplarer kommet i handelen med det særlige titelblad, hvis fejlagtige datering måske antyder, at udgiveren har ønsket at vildlede de svenske myndigheder.

Fra dansk side foreligger endnu et forsvarsskrift for Jørgen Krabbe med den drabelige titel: *Dett heffnraabende Blod over den Belials Rettergang, som Bloddommen admitterede imod høy edle, velbaarne Hr. Baron Jørgen Krabbe*«. Det synes ikke at være blevet trykt og findes — afbleget og næsten ulæseligt — som Rostgaards samling in 4to Nr. 93 på det kgl. bibl. Forfatteren udgår finurligt fra den forudsætning, at Karl XI ikke har kendt sagens virkelige sammenhæng og derfor er uskyldig i den fældede dom. Også dette skrift er rettet mod den svenske »deduction«, men på afgørende punkter skiller det sig fra den i »repliquen« (= »forklaringen«) givne fremstilling, — således både i skildringen af Jørgen Krabbøs forhold ved Tromps landgang og af sagen med Fultofte gods, — så at det synes at stamme fra en anden forfatter end Oluv Rosenkrantz. »Det heffnraabende Blod« står i værdi betydeligt tilbage for »repliquen«, og det er derfor ikke inddraget i den følgende skildring.

Hvad selve *kommissarialrettens dom* over Jørgen Krabbe an-

går, som han polemiserer imod i sit indlæg til Karl XI anden Juledag 1677 og erklærer, kun at have hørt oplæst, men ikke at have modtaget skriftlig,³⁾ blev denne dom aldrig offentliggjort. Den er imidlertid nu fundet af forfatteren i afskrift som bilag til Sperlings brev til kongen af 6. november,⁴⁾ og det viser sig, at Krabbe må have været i besiddelse af en god hukommelse, da han i sit indlæg til kongen korrekt angiver alle anklagepunkterne i præmisserne med undtagelse af det 5te (hvis forbigåelsen heraf da ikke er bogtrykkerens fejl):

Processens dokumenter kan endelig suppleres med noget første classes kildestof: *Sperlings brevveksling med kongen* under dens forløb; *Jørgen Krabbes skrivelse til Sperling* 18. november 1677; *Joh. Paulin Olivecrantz' breve* til Karl XI 28. novbr. 1677 og 9. jan. 1678 samt sammes brev til en hofråd 29. novbr. 1677 m. m.⁵⁾ Endelig er i moderne tid trykt nogle aktstykker fra Rosenholmarkivet, som er havnede i *Thottske samling* (Fol. nr. 1125) på det kgl. bibliotek, dels omhandlende Jørgen Krabbes sidste dage og begravelse, dels benævnt »Adskillige klagværdiga momenta«, som indeholder en række anker fra Krabbes side over processens indretning og forløb. Måske er disse »momenta« identiske med det klageskrift af Jørgen Krabbe, hvori han »på sin sjæls salighed næsten alle punkter i den fiskaliske aktion forklarer«, som Olivecrantz siges at have bilagt sine ovennævnte to skrivelser af november 1677. Eller de er hentede fra Jørgen Krabbes brev til Sperling 18. november, der omtales i ovennævnte »Replique.«⁶⁾

Begivenhederne udviklede sig efter 3. september 1677 på følgende måde:

Fra svensk side fremstilles det således, at efter disse mislykkede forsøg på at kalde adelen sammen i Malmø, besluttede Karl XI, at *hele den skånske adel* — både til sin egen og til Svenskernes sikkerhed — *skulde begive sig op til »det gamle Sverige«*; den skulde samle sig 6. oktober på Krogholm for at kunne foretage rejsen under konvoj.⁷⁾ Nu indfandt først Christian Bille og straks efter Jørgen Krabbe sig i Malmø for at anråbe om ophævelse, eller i hvert fald om udsættelse af denne befalings udførelse. Under disse mænds ophold i byen ankom imidlertid 25. september forskellige udvekslede krigsfanger fra København, derimellem en ritmester *Klingspor* og en regimentskvartermester *Basch*, som straks hos Sperling rettede beskyldning mod Krabbe for at have været medskyldig i, at de var blevet fangne af snaphanerne. Jørgen Krabbe blev så taget

i arrest i sit logi i byen, og en undersøgelse mod ham påbegyndtes.

Den affære, som det drejede sig om, var følgende. Kun et par måneder tidligere, umiddelbart efter slaget ved Landskrone, var Basch kommet til Krogholm på en rundrejse for at opkræve kontribution af bønderne. Dagen efter, 21. juli, da han havde forladt Krogholm, blev han længere mod øst på Bolle-rup fanget af snaphanerne og over Krogholm ført til Kristianstad. Samme dags eftermiddag overrumplede et andet hold snaphaner ritmester Klingspor i haven ved Marsvinsholm, hvor han befandt sig i Jørgen Krabbes selskab. Også han førtes som fange til den danske fæstning. Foruden disse to mænd opsnappede snaphanerne nogle underordnede personer i deres følge, og to Svenskere blev ved samme lejlighed skudte.

Jørgen Krabbe bedyrede straks sin uskyldighed. Han havde som civilperson været uden alle magtmidler til at hindre arrestationerne, og han havde straks lagt papirerne på bordet ved at *indberette sagen til generalguvernør Fersen*, for at denne kunde forfølge den.⁸⁾ Men Fersen var nu død, og fra svensk side replicerede man, at der ikke fandtes nogen skrivelse herom fra Krabbe i det malmøske kansli.⁹⁾ Herimod indvendte Jørgen Krabbe, at der i hans skrivelse havde været indlagt et brev til general Mortaignes hustru, og på dette havde han fået svar.¹⁰⁾ Som man vil huske, var det i de samme dage, Fersen afgik ved døden (s. 121). Han har taget denne hemmelighed med sig i graven. Påstand står mod påstand, men noget bevis mod Krabbe foreligger ikke på dette punkt.

Basch anførte til støtte for Jørgen Krabbes delagtighed i hans fangenskab, at han straks ved kvartermesterens ankomst havde vist tværhed over for kravet om kontribution af bønderne, og at hans ridefoged og ladefoged havde været med til at pågribe Basch. Hvad det første punkt angik, havde det åbenbart ingen direkte forbindelse med tilfangetagelsen; med hensyn til fogderne lød Krabbes svar, at de var blevet tvungne til at følge med snaphanerne.¹¹⁾ Gennem sin foged havde han selv advaret Basch mod disse,¹²⁾ men kvartermesteren havde ladet hånt om alle forsigtighedsregler. Basch vilde ikke ligefrem beskyldte Jørgen Krabbe for at have været i ledtog med snap-

hanerne, men han bebrejdede ham, at han ikke var skredet ind over for sine egne folk for delagtighed i overfaldet, hvilket denne altså tilbageviste.¹³⁾

Allerede få dage efter retssagens begyndelse ændrede man imidlertid fra svensk side dens behandling, idet den fra en sag mellem Krabbe og Basch gjordes til en *offentlig sag* med krigsfiskal M. Ph. Brevér som aktor, og Basch som hovedvidne. Ritmester Kingspor træder — mærkeligt nok — ganske ud af billedet. Til sagens behandling var nedsat en kommissionsdomstol, bestående af 9 svenske embedsmænd, hvorom det i »deductionen« siges, at de var »de fornemste kongelige betjente, dels adelige, dels andre redelige mænd, som på den tid fandtes i Malmø«. Jöran Sperling var rettens præsident.

Under *krigsfiskalens* hænder voksede anklagepunkterne mod Jørgen Krabbe betydeligt. Ikke alene opretholdtes beskyldningerne mod hans folk for delagtighed i snaphanernes anslag, og ansvaret herfor lagdes på hans skuldre. Men desuden stemples de uforsigtige ord, som han i sin ærgrelse over Baschs opkrævning af kontribution havde ladet falde: — »vil ikke kongen forsvare os, så kan vi ikke kontribuere« —, som højforræderiske.¹⁴⁾ Endnu værre blev det, da fiskalen 15. oktober kunde benytte sig af Jørgen Krabbes breve til hans nu afdøde foged Hak Sørensen (fader til den danske kongefoged i Fers og Froste herreder, Mogens Haksen). Af disse breve blev der udplukket sætninger, som skulde bevise Krabbes illoyale tænkemåde. 27. januar 1676 havde han således efter en audiens hos Karl XI skrevet: »Jeg maatte *imod min Villie* tage Barons Tittul«, hvilket skulde vise hans foragt for den kongelige nåde.¹⁵⁾ Efter de danskes landgang lød hans spørgsmål til fogden 28. aug.: »Lader mig vide Eders Meening, om jeg skal tage Fulletofte udi Possession eller icke; thi om vi *blifver* Svensk, saa kand det giøre mig Skade«. Fiskalen tolkede heri ordet »bliver« som »bliver på ny« eller »bliver igen«, hvilket opfattedes som et brud på Krabbes ed som undersåt, mens han selv hævdede at have ment »forbliver«, »at forstaae, som vi ere«, hvilket efter hans mening ikke havde noget »*contrairt*« i sig.¹⁶⁾ Et tredje eksempel var to dage yngre, fra 30. august, og omhandlede ligeledes Fullofte og dets køber Niklas Jonsson:

»Jeg haaber, resten aff hans Goeds *gaaer bort med udi Malmø*; uretfærdig Goeds lyckis aldrig«. Fiskalen hævdede, at dette betød et ønske om, at Malmø skulde blive erobret af Danskerne, og Niklas Jonsson med de øvrige indbyggere følgelig blive udplyndret. Jørgen Krabbe forklarede selv udtrykket med, at kamrerens gods let kunde blive fortæret og gå med under belejringen af Malmø, og han indrømmede, at han ikke vilde have set derpå med sorg.¹⁷⁾

Men Jørgen Krabbes breve gav også andre oplysninger, der med mere grund kunde lægges ham til last. De indeholdt beklagelser over den tyngende svenske beskatning og ønsket om, at bønderne vilde tage sig selv til rette over for dem, der uberegtiget plagede dem med skyds.¹⁸⁾ Desuden viste disse breve, at Krabbe — som han skrev — havde »nogle aff mine Venner oc Slegt ved Danske Hoffet, som mig hiid indtil hiulpet hafver«, for at han ikke skulde blive altfor hårdt behandlet af de danske furageringspartier.¹⁹⁾ Krabbe bestred ikke, at han havde stået i forbindelse med danske myndigheder under besættelsen 1676, men han forsvarede dette med, at da Danskerne var herrer over landet, havde han været nødt til at lyde deres befalinger. Hertil kan i hvert fald svares, at han, efter i foråret 1676 forgæves at have anmodet Magnus Durell om at fjerne en lensmand, der var en berygtet bondeplager, efter Danskernes ankomst henvendte sig til det danske generalkommissariat og herigennem opnåede at få sit ønske opfyldt (s. 46). På dette punkt kan det ikke nægtes, at Jørgen Krabbe havde overskredet de grænser, indenfor hvilke en loyal statsborger burde holde sig over for en besættelsesmagt. Så meget mærkeligere er det, at dette ikke blev særligt understreget i anklageskriftet imod ham.

Foruden Krabbes optræden ved fængslingen af de svenske officerer og de — formentlig illoyale — ytringer, som han tid efter anden var fremkommet med i sine breve, angreb fiskalen ham fra endnu en tredje side. Han skulde lige til den dag, da han blev fængslet, have tålt, at en række af hans undergivne folk på Krogholm under den ene eller anden form konspirerede med Danskerne.²⁰⁾ I intet af disse tilfælde kunde dog Brever føre bevis for sine påstande, og Jørgen Krabbe bestred dem på

det bestemteste. Men fiskalen opsummerede tilsidst sine anklager i *følgende ti punkter*:

1. Jørgen Krabbe havde talt formastelige ord mod kongen.
2. Han havde vist sig uvillig til at yde de pligtige kontributioner.
3. Havde i sine breve vist sig at være en Dansker.
4. Havde søgt at berøve »en redelig svensk patriot« Fuldtofte.
5. Havde haft en skadelig korrespondance med fjenden.
6. Havde — ved at lukke øjnene derfor — tilladt sine folk at træde i dansk tjeneste.
7. Havde beskyttet delinkventer.
8. Havde stadig holdt sådanne hos sig.
9. Disse havde deltaget i overfaldet 21. juli.
10. Han havde tilladt snaphanerne at holde møde på sin gård.

Brevere konkluderede derfor med, at Jørgen Krabbe herved havde »sigh grofveligen förseet och handlat emodt sin troohets pligt och eedh, huar medh H. K. M. vår allern. konung och herre han förbunden varit, jämvel och förbrutit sigh emodt Suerriges lagh, stadgar och placater.«²¹⁾

Kommissarialrettens dom lod ikke længe vente på sig. Allerede 6. novbr. kunde Sperling sende den til Karl XI til hans godkendelse. Den byggede i det hele på Brevers anklagepunkter, dog således at anklagen for at have villet berøve Niklas Jonsson Fuldtofte (nr. 4) udgik af dommens præmisser. Det sagdes ganske vist i disse ikke, at Jørgen Krabbe havde tilladt sine folk at træde i dansk tjeneste, men at han havde forsvaret dem og tilbudt at kautionere for dem af dem, der havde været i flok og følge med snaphanerne, ligesom der altid havde eksisteret »een särdeles förtroligheet och wänskap« mellem hans husfolk på den ene side og snaphanerne »sampt fiendens tillhörige och betiente« på den anden. Ved denne »otidiga coniventz och efterlåtenheet emot sitt folck och tienare« var han medskyldig i katastrofen 21. juli. Da hertil kom, at han ved sine udtalelser havde vist liden respekt mod kongen (barontitlen!), men iver for at slippe for kontributionerne; at han stadig havde folk i sit brød, som stod i ulovlig forbindelse med

fjenden og personlig havde ført en ulovlig korrespondence med flere af fjendens ministre; endelig, at han i to breve — af 19. og 28. aug. 1676 — »mehr än alt för oppenbart och klart yttrat och förklarar sikh för godh dansk, lijka som han då redan till dhen Swenska nationen intet hade någon wijdare obligation«, havde han hermed brudt den ed og troskab, han var sin konge skyldig, og som han med alle rigets stænder havde besvoret efter Kungabalkens 5. kapitel i Landsloven. Dommen gik derfor ud på, at Jørgen Krabbe efter Sveriges lov skulde miste livet, og hans gods være forbrudt til kongen og kronen til evindeligt ejendom.²²⁾

Denne dom blev altså afsendt til kongen til stadfæstelse, men foreløbig ikke meddelt Jørgen Krabbe selv.²³⁾ Han må dog have haft et klart indtryk af, at hans himmel var stærkt overskyet; thi han vedblev efter sit svar på fiskalens sidste indlæg 23. oktbr. med nye forsøg på at vende rettens stemning til sin gunst. Over for dens præsident Jöran Sperling bedyrede han i et brev af 18. novbr. på ny sin uskyldighed og henviste til, at han hos præsten Villum Laurenberg (to dage tidligere) havde modtaget altrets sakramente derpå under bøn om, at Gud vilde lade sandheden komme for en dag. Han anmodede om at måtte komme kommissionen i tale, og om at præsten måtte få lejlighed til at bekræfte hans bekendelse. På dette brev fik han dog intet svar, og det samme gjaldt om et sidste indlæg fra hans side til retten af 14. november, som ikke er bevaret i akterne.

For Jørgen Krabbe var udsigterne nu dårlige. Han var under processen blevet flyttet fra sit private logi til Malmøhus, åbenbart for at umuliggøre alle flugtforsøg, og Karl XI's fortrolige rådgiver Erik Lindsköld udtalte som sin mening, at »med Krabben ... lærer det wist slätt aflöpa«. Under disse forhold kan det ikke undre, at Krabbe ikke lod noget middel til frelse uforsøgt. Skønt Sperling mente, at han havde slået sig til ro med sin skæbne og kun bad om at måtte blive aflivet ved skydning, skyndte hans hustru, Jytte Thott, sig til Karl XI i Lyngby præstegård (Villands h.) og anråbte ham »for Jesu Retferdigheds Skyll« om, at sagen måtte blive taget op igen for kongen og de derværende riksråder. Denne henvendelse satte dog

ingen frugt. Dommen over Jørgen Krabbe blev offentliggjort 22. novbr., og Karl XI erklærede seks dage senere over for Sperling, at han fandt den »aldeles rättfärder«. Det er karakteristisk, at Krabbe kun fik denne dom oplæst, men ikke udleveret i skriftlig form. Sperling meddelte kongen med tydelig tilfredshed, at eksekutionen skulde finde sted »lørdag eller — vil Gud — allersidst mandag« (26. novbr.), altså to dage før kongens stadfæstelse(!). Men der skulde gå næsten to måneder endnu, før Jørgen Krabbes skæbne blev endelig beseglet.²⁴)

Sagen var, at en ny mand havde grebet ind i begivenhedernes udvikling. På sin rejse til fredskongressen i Nimwegen var kansliråd *Johan Paulin* — senere bedre kendt under navnet *Olivecrantz* — kommet til Malmø, og da Jørgen Krabbe havde hørt herom, bad han ham ivrigt om at komme til sig på slottet. De to mænd var nemlig allerede bekendte fra rigsdagene i Stockholm og Upsala. Paulin hørte til den lavadelige gruppe inden for det svenske kansli, som havde stor indflydelse på den unge konge; desuden var han stærkt lieret med kongens højre hånd Johan Gyllenstierna og ligesom han modstander af formynderregeringen, særlig af Magnus Gabriel de la Gardie. Det er derfor i og for sig mærkeligt, at han opfyldte Jørgen Krabbes bøn, thi denne var — som tidligere påvist — politisk helt modsat orienteret. Det bliver endnu mærkeligere, når man betænker, at Joh. Paulin karakteriseres som »en hänsynslös karriärryttare och en ytterst intrigant natur«. Men det må indrømmes, at hans indgriben i denne sag da bliver så meget mere til hans ære.

Paulin var så forsigtig forud at sikre sig Sperlings samtykke til mødet med Jørgen Krabbe. Ydermere medtog han den svenske oberst Wolff som vidne til samtalens forløb. Det er åbenbart, at denne gjorde et stærkt indtryk på Joh. Paulin. Jørgen Krabbe forsikrede ham »med en dyr og forskrækkelig ed«, at han aldrig med råd eller dåd havde medvirket til nogen svensks fængsling, og at han aldrig havde ført nogen korrespondence til skade for kong Karl. Han vidste ikke andet, end at han til bunds havde gendrevet alle fiskalens klagepunkter, og da han havde ansøgt om at blive indkaldt til mundtligt for-

hør, havde han ikke kunnet opnå dette. Hans breve udtydedes imod hans mening; de vidner, som anførtes imod ham, var ikke fyldestgørende til efter loven at dømme nogen; hans tjeneres sag gjordes til hans egen, skønt ingen dog burde bøde for en andens brøde. Han var Gud en død skyldig, men at han skulde have vist nogen utroskab mod kongen, skulde aldrig kunne bevises; det vilde han besegle med sin død. Tilsidst erklærede han, at da den skriftlige bekendelse over for hans sjælesørger — åbenbart brevet af 18. novbr. — som han havde overleveret til Sperling, åbenbart ikke var kommet kong Karl i hænde, skønt dette var tanken, ønskede han, at Paulin vilde sende den til kongen; hvis denne ikke fandt hans forsvar fyldestgørende, bad han om, at majestæten »som den højeste dommer i sit rige« personlig vilde genoptage hans sag og til-lade ham at møde for sig.

Paulin erklærer, at han blev »meget bekymret« ved denne henvendelse; som kristen turde han ikke nægte at opfylde en nødlidendes begæring, og som kongens tjener burde han åbenbare alt for denne. Han fremsendte derfor Krabbes skriftlige bekendelse til Karl XI, og han tilføjede, at han ikke kendte noget eksempel på, at ønsket om en sådan sags genoptagelse var blevet afslået. Kongen var den højeste dommer i sit rige, og selv om den tanke var opstået under hans mindreårighed, at han ikke burde indrømme appel til sig i kriminelle sager, når der var tale om en skærpelse af dommen, lod dette sig ikke opretholde, da dette vilde betyde et skår i den kgl. jus majestatis. Her var oven i købet ikke tale om skærpelse, men om lindring, og i den slags tilfælde havde man aldrig sagt nej. Hvordan man end så på bekendelsen over for hans sjælesørger eller ikke, var det vist, at hvis han skulde dø på den, vilde han almindelig blive anset for uskyldigt dømt og aflivet.²⁵⁾

Paulins brev, der ejendommeligt nok er skrevet samme dag, 28. november, som Karl XI havde erklæret dommen for »aldeles rättfärder«, forfejlede ikke sin virkning, hvad enten det nu var en stille tvivl, frygt for eftertale, appellen til Karl XI's enevældige tendenser (»jus majestatis«) eller endelig alle tre motiver i forening, som bevægede kongen. Eksekutionen blev ud-

sat på ubestemt tid,*) og et nyt håb tændtes for Jørgen Krabbe. Men mærkeligt nok var det først henimod jul, at general-auditor Buschovius overbragte Sperling kongens befaling til at sende ham sagens akter, og viceguvernøren måtte nu sætte alle penne i Malmø i arbejde for at afskrive dem. Han mente dog at kunne have dem færdige juleaften. Men han tilføjede da i sit svar det ønske at måtte tale med Karl XI før dennes afrejse til Göteborg »för alla handa orsaker skull, men i synnerheet för e. k. Mts. höga interesse skull«.26)

Den sidste kamp om Jørgen Krabbes liv skulde altså nu stå. Også Krabbe rustede sig dertil. Det er formentlig på denne tid, han har udarbejdet den liste over »*adschillige klagwärdige momenta*«, en række anker over processens indretning og forløb, som først i vore dage er blevet fremdraget, men har ligget til grund for et afsnit af Oluv Rosenkrantz' »replique«.27) Han gjorde i disse opmærksom på, at han hverken var blevet *stævnet* af Basch eller nogen ret, så længe sagen var privat, og det samme var blevet forsømt, da den uretmæssigt blev gjort til en offentlig sag. Han var alene på Baschs angivelse blevet *fængslet*, uden at der forinden var holdt forhør over ham, og inden hans folk ligeledes var forhørte. Han havde forgæves ansøgt om, at også Basch skulde arresteres, ja, denne havde midt under processen fået lov til at rejse bort fra Malmø. Han havde aldrig set eller hørt noget om *domstolens sammensætning*, før han blev stillet for den, så at han ikke havde kunnet udskyde nogen af dens medlemmer. Men efter loven skulde majestætsforbrydelse pådømmes af kongen selv eller i hans navn af den højeste ret, hvortil der plejede at knyttes nogle adelsmænd, »som ieg, saasom min allernaadigste kongis vasal, underdanigst hadde formodit«. Som *vidner* førte fiskalen foruden Basch en feltlæge, der også var blevet taget til fange af snaphanerne 21. juli, men Krabbe måtte ikke høre, hvad de udtalte for retten, og på sine spørgsmål til dem fik han aldrig svar.28) Som *vidner* var desuden hans egne folk blevet førte imod ham. Fiskalen havde ikke anført alle *anklagepunkterne* mod Jørgen Krabbe i sit første indlæg, men senere forøget dem, hvilket og-

*) Da den jo egentlig skulde være foregået 26. novbr., må det være Sperling, der havde udsat den til efter 28. novbr.

så stred mod svensk rettergang. Selv fik Krabbe *utilstrækkelig tid* til at udarbejde sine svar, og han fik kun lejlighed til at svare een gang,²⁹⁾ mens loven gav ham ret til tre gange. Hans anmodning om at måtte føre sin sag *mundtligt* blev ikke besvaret, og det samme var tilfældet med hans »bekendelse« for præsten, der heller ikke efter hans ønske blev sendt til kongen. Fiskalen havde ikke konkluderet med at anføre, efter hvilken lov og hvilke *kapitler i loven* Krabbe burde straffes, men han havde henskudt hele denne sag til domstolens afgørelse. Endelig var hans løsøre og besætningerne på hans gårde blevet besejlet og registreret, »lenge før hans Dom bleff sluttet oc afsagt«.

Jørgen Krabbe indskrænkede sig imidlertid ikke til at påvise juridiske fejl ved den proces, der lige var afsluttet. Anden juledag afsendte han en »*deduction*« til kongen personlig, hvori han begyndte med at ønske, at »Gud ved en særdeles og lykkelig progres imod e. k. mts. fjender [e. k. mt.] mærkeligen skal velsigne, hvorom jeg dagligen min Gud skal søge«, og at udtale det håb, at kongen ved Guds bistand skulle fatte andre tanker om ham og erkende, »at jeg ej har været e. k. mts. utro undersåt, uden levet som en tro patriot«. Han gennemgik derefter processens forløb, søgte at gendrive de forskellige anklager, hvorfor han var blevet dømt, og endte med at bede om, at Karl XI vilde være »mig højtbedrøvede, arme fangne mand« så nådig, at han personlig måtte stå til svar for ham, da det gjaldt hans ære, liv og velfærd. »Skulde det og herved bero [d. v. s. kunde dette ikke opnås], så råber jeg til e. k. mt. på det allerunderdanigste og ydmygste, e. k. mt. vilde mig nådeligen forlade og tilgive, om jeg af menneskelig imbecilitet noget kan have [for]brudt, og for Jesu allerhelligste navns og hans retfærdigheds skyld samt i nådig henseende til min højtbedrøvede hustru, forældre, slægt og venner bevise mig *nåde*, hvilket den allerhøjeste Gud i Himlen særdeles og tusindfold skal mærkeligen ihukomme«.³⁰⁾

Jørgen Krabbe opnåede ikke sit ønske, at måtte forsvare sig mundtlig hos kongen. Men iøvrigt véd vi intet om, under hvilke former denne foretog sin prøvelse af den fældede dom, heller ikke om Jöran Sperling fik lejlighed til ved fremmøde at gøre

sin indflydelse gældende.³¹⁾ Så meget kan dog siges, at det er sandsynligt, at kongen ikke har nøjedes med alene at gennemgå processens akter. Det må formodes, at hans omgivelser, først og fremmest Johan Gyllenstierna og Erik Lindsköld, men også forskellige højere militære har haft lejlighed til at påvirke ham. Selve den kendsgerning, at Karl XI efter Joh. Paulins ønske var gået ind på en appel af retssagen, måtte dog fremkalde en almindelig tro på, at dødsstraffen ikke vilde blive fuldbyrdet. Man ser det således af de anonyme »nyheder fra krigsskuepladsen i Skåne 1678«, en slags avis i datiden, som cirkulerede i Opsverige. Det hed heri, at Krabbe var blevet benådet med fængsel i Stockholm, så længe krigen varede.³²⁾ Den forbeder, som han havde fundet i ulykken, viste sig desuden tro imod ham. 9. januar 1678 indgik *Joh. Paulin*, der nu opholdt sig i København, bevæget ved »hans moders, søstres og hustrus mangfoldige suk og klager« med en direkte bøn til kongen om skånsel. Han vidste jo, sagde han, »hvor tidt e. k. mts. heroiske gemyt er genegent til blodsudgydelse, men snarere tilbøjeligt til barmhjertighed og nåde.«³³⁾

Men heri tog han fejl, og desuden er det mer end tvivlsomt, om denne appel nåede sit bestemmelsessted, før afgørelsen var truffet. Thi to dage senere, 11. januar, faldt *Karl XI.s stadfæstelse* af dødsdommen. Han udtalte heri, at han forinden havde ladet sig akterne forelæse, overvejet alle omstændigheder og fundet, at dommen hvilede på »lag och fundamentale skäl«. Derimod ophævede han den i dommen bestemte konfiskation af Jørgen Krabbes ejendom, der skulde tilfalde hans nærmeste arvinger efter privilegierne.³⁴⁾

Det sidste akt af dramaet skulde nu spilles. Jørgen Krabbe udfyldte sin plads deri med stor værdighed. Da dommen blev ham meddelt 14. januar, hørte han den med »frimodighed«, og da hans hustru på grund af svaghed ikke kunde komme til ham i fængslet, vekslede han breve med hende derfra. Under sit fangenskab havde han forfattet mange bønner til Gud og fået dem renskrevet i en bog, der nu var ham til stor trøst i hans sidste timer. Om morgenen 16. januar iførte han sig de sorte sørgeklæder, han allerede længe i forvejen havde haft færdige, tog med tak afsked fra kommandanten på Malmøhus

og hans familie; — Sperling holdt sig i de dage borte fra Malmø; — og sendte sin hilsen med løfte om tilgivelse til sin gamle avindsmand Niklas Jonsson. Så begav han sig med præsterne og officererne til slotskirken, hvor han aflagde sit skriftemål og modtog sakramentet, og kørte derefter med de samme fra slottet gennem Vestergade til Stortorvet. »Der man var kommet ud på Vestergade og hen imod den gård, som velb. fru Dorette Rosenkrantz (hr. baronens frues moder) tilhører [nu kendt som Jørgen Kocks gård], fattede han i sinde at ville gå ud af kareten, sigende sig at have for 16 år siden haft sit brudehus dér i gården og gået over torvet did og tilbage igen med solennitet og glæde; nu vilde han og derfra gå over eller på torvet«. Dette ønske kunde naturligvis ikke opfyldes af den medfølgende officer. Krabbe blev »anderledes overtalt«, og man kørte ind på *Stortorvet*. Her var der opstillet en kreds af soldater, og uden for denne var en stor del af Malmøs befolkning mødt frem, deriblandt Knudsbrødrene, til hvis lav Jørgen Krabbe også hørte. Han tog venligt afsked med dem, ønskede al velsignelse over Karl XI.s regering, bad den vagthavende oberstløjtnant bringe hans hilsen til Sperling med alle gode ønsker, dog navnlig, »at han ej ydermere med sådan blodsudgydelse skulde fremføre [∴: fortsætte] hans anbetroede regering og guvernement, som han det haver begyndt«. Han bad desuden Gud om, at det blod, som nu skulde udgydes, ikke måtte komme længere end til det klæde, han var stillet på, og at det ikke måtte tilregnes nogen eller råbe hævn over nogen. Efter endnu en gang at have forsikret om sin uskyldighed og at ville dø som en ærlig svensk mand, »sagde han med synderlig bevægelse: Adieu, du onde, fule og falske verden, farvel og bedre dig!«, bad endnu en bøn af sin skrevne bønnebog, hvorpå en salme blev sunget. Efter derpå at have givet soldaterne besked om at gøre deres pligt, når han slog ud med hænderne, satte han sig på stolen, drog hatten ned over øjnene, læste sagte en bøn og sagde højlydt: »Herre Jesu anname min ånd!« »Tredje gang gentog han det samme og sagde: »Herre Jesu anamme« — og i det samme slog han armene og hænderne fra sig, og musketererne skød til og traf, så han hældede straks bag over stolen; dog man hørte endnu den sidste blafren i hal-

sen af det, han havde begyndt — »min ånd! Dermed segnede han med den højre side og faldt så sagsligt af stolen ned på jorden og havde så udgivet sin ånd i Guds hånd«. ³⁵⁾

Døde Jørgen Krabbe uskyldig, som det var den almindelige mening i Skåneland den gang og siden? At processen imod ham i formel henseende brød med retsordenen på en mængde punkter, er ubestrideligt. Derimod kan dog indvendes, at domstolen over ham måske bør opfattes som en krigsret, der var løst fra den slags formelle hensyn. Vigtigere er det, hvorledes man skal bedømme realiteterne, de anklagepunkter, hvorpå han blev fældet. Men hensyn til mangt og meget heri kan man næppe nå til vished, ord står mod ord, og bevismaterialet fattes. Så meget kan dog siges, at Jørgen Krabbe ikke var dansksindet eller havde tilladt sine folk at træde i dansk tjeneste; hele hans tidligere liv taler bestemt herimod. Han havde heller ikke gjort sig skyldig i majestætsfornærmelse — selv om enkelte udtalelser af ham må kaldes uforsigtige — eller brudt sin ed til den svenske konge. Men hans forbindelse med den danske besættelsesmagt var gået videre end til det strengt nødvendige, mens han — dels i egen interesse, dels af hensyn til sine bønder, over for hvem han synes at have været en mere human jorddrot end de fleste skånske adelsmænd, — havde vist tydelig misfornøjelse med de voldsomme svenske kontributionsopkrævninger. Endelig havde hans optræden ved Baschs og Klingspors fængsling været tvetydig: Han havde ganske vist ikke hjulpet med dertil, ja endog søgt at forhindre den, men da den var sket, havde han forholdt sig passiv, bortset fra den indberetning til Fersen, som han påstod at have afgivet. Og Jørgen Krabbe havde åbenbart været den eneste på sin gård, der havde været ilde tilpas ved denne begivenhed. Basch påstod, at ladefogden på Tosterup, da snaphanerne havde taget ham til fange, havde kaldt ham »en svensk hund« og truet med at prygle ham, og at da han som fange blev ført ind på Krogholm, viste kvinderne, som lå i vinduerne, »glädhie

och åthloye« ved dette syn. Dette lyder sandsynligere end Jørgen Krabbes indvending, at da han lidt senere kom hjem, beklagede hans hustru og folk »med grædende øjne«, hvad der var sket.³⁸⁾

Det må altså siges, at Jørgen Krabbes handlemåde ikke i alle tilfælde havde været pletfri. Men fra at dadle ham og straffe ham herfor var der dog et langt skridt til at tage livet af ham. Dødsstraffen kan ikke forsvares. Den blev gennemført af en ung og ukyndig, men retsindig konge i forbindelse med en række hårde og fanatiske, men også hæderlige mænd, der alle må have været overbeviste om hans skyld. Mere lønnende end at fastslå det juridisk uforsvarlige ved dommen, er det derfor at prøve på at trænge til bunds i det problem, *hvorledes denne dom i det hele kunde blive mulig.*

Herved er der først grund til at betragte Jørgen Krabbes personlighed og stilling. Under indtrykket af enevældens indførelse i Danmark havde han i sin tid — med al juridisk ret — valgt at slutte sig til Sverige, hvor han i formynderregeringens tid fandt forhold, der på en tiltalende måde mindede ham om den gamle danske adelsvælde. Han blev da heller ikke i begyndelsen skuffet. Han blev optaget på det svenske Riddarhus og som medlem af en »rigsrådsæt« trådte han naturligt ind i den højadelige kreds omkring Magnus Gabriel de la Gardie og Per Brahe. Han blev også taget i brug ved visse kommissioner i Skåne. Men det virkelige »employ«, som han stræbte efter, opnåede han ikke. Han havde tænkt sig et højt embede (se s. 26 og 44). Han blev spist af med den tomme barontitel. Formentlig var han noget af en stræbernatur. Han blev nu en misfornøjet mand, og han viste sin misfornøjelse tydeligt.

Hertil kom, at Jørgen Krabbe ikke havde blik for, at også det samfund, han havde ladet sig optage i, var under omformning. Enevælden var i Sverige ved at vokse frem. Dette betød, at staten nu i begge lande stillede krav til adelsstanden, som den ikke tidligere havde kendt. Den store skare borgerlige embedsmænd, som fandtes både i centraladministrationen og i det skånske generalguvernements kansli, var på forhånd svorne tilhængere af statsindgreb. Helt op i adelens rækker fandt tankerne om et nyt statssamfund sympatisører hos mænd

som Matthias Biörnclou, Johan Gyllenstierna og Hans Wachtmeister. Det er karakteristisk for Jørgen Krabbes adelige tænkemåde, at han allerede før krigen synes at have stået i et køligt forhold til de borgerlige embedsmænd i Skåne. Man har det indtryk, at der blæste en kold vind fra deres side til ham. Det var derfor naturligt, at da han kom i vanskeligheder, var man tilbøjelig til at udlægge alt på den for ham uheldigste måde. Det er sandsynligt, at sådanne omstændigheder bidrog til, at han kunde knuses så pludseligt og på et så svagt grundlag. Han vilde være »neutral« under krigen. Men den moderne stat tålte ingen neutralitet af undersåtterne.

Med al forskel i personernes betydning kan man ved Jørgen Krabbes skæbne ikke undgå at lade tanken gå til Korfits Ulfelds. Begge følte de sig ubundne af al nationalfølelse og vilde på middelalderlig adelig vis tjene den herre, som bød dem de bedste kår. Begge blev de skuffede, da de var kommet over på den anden side, og for begge blev denne skuffelse anledning til deres undergang. Hvad Jørgen Krabbe angår, skrev præsten Sten Jakobsen følgende nekrolog over ham i sin krønike: »Ellers kan adelsfolk her udaf lære, at de udi krigstider ikke opholder sig udi de provincier, ihvor krigen står; thi ihvor det går, da får de anfægtninger af det ene og undertiden af begge partier.«³⁷) Det er ord, der for eftertiden næsten lyder ironiske, når man sammenligner dem med Herluf Trolles ord hundrede år tidligere om de gyldne kæder.

Jørgen Krabbes drama fik et efterspil. Karl XI havde, samtidig med at han stadfæstede dødsdommen, ophævet den konfiskation af hans ejendom, som var knyttet til dommen. Men allerede forinden havde kongen for resterende løn m. m. overdraget en af sine officerer, feltmarskalløjtnant Rutger v. Ascheberg, »hele avlen, korn, kvæg, heste, stod, husgeråd og andre møbler, som havde tilhørt Jørgen Krabbe på Krogholm eller andet steds«. Desuden fik han det løbende års indtægter af alle Krabbes godser og endelig Krogholm og Baldringe som pantegods til forsikring for sine øvrige krav på kronen. Det

sidste punkt udgik naturligvis som følge af kongens nådesakt. Men i januar 1678 havde Ascheberg forlængst benyttet sig af de øvrige kongelige indrømmelser. Det var derfor fuldstændigt afribbede godser, som fru *Jytte Thott* efter sin mands død fik tilbage. Hendes sidste år blev ikke mindre sørgelige. Niklas Jonsson havde i sin tid præsenteret den tidligere nævnte veksel som betaling for købet af Fultofte, men da denne veksel viste sig værdiløs, blev følgen, at Krabbes slægt i Danmark stillede krav til hans enke om at udrede købesummen for gården. Det drejede sig om over 29 000 rdl. kur., og for at dække denne gæld måtte Jytte Thott 1687 afstå meget jordegods og løsøre. Det synes ganske vist at være lykkedes hende at holde sig ved sine gårde til sin død, men derefter fragik hendes efterladte arv og gæld.³⁸⁾

Men heller ikke for de mænd, som havde spillet hovedrollerne i Jørgen Krabbes tragedie, var sagen til ende med hans død. Dette gjaldt særlig om hovedmanden, *Jöran Sperling*. Krabbes domfældelse og henrettelse vakte nemlig stor opsigt langt ud over Skandinavien's grænser, de svenske diplomater ved fredskongressen i Nimwegen fik i den anledning mange ubehagelige spørgsmål fra deres udenlandske kolleger, og den svagt underbyggede »malmöske deduction«, som Sperling havde ladet udarbejde, gav kritikerne gode våben i hænde, da nogle eksemplarer ved et uheld var sluppet ud på markedet (se ovenfor anm. 6). Til disse hørte ikke alene Oluv Rosenkrantz (»Aletophilus«), men også den tidligere professor i Lund Josva Schwartz, der på grund af danskvenlig holdning under krigen havde måttet flygte over Sundet. I et skrift forsvarede han de bortflygtede adelsmænd og professorer, men ganske særlig den henrettede Jørgen Krabbe. Sperling kom i den største ophidselse og vendte sig straks til Karl XI med klage over, at han af Schwartz var blevet »udråbt som en uretfærdig, blod- og pengegrisk mand«, som »den uretfærdigste, argeste og udydigste sjæl i hele verden«. Og dog erklærede han sig i sin samvittighed overbevist om, at han ikke havde gjort andet end at udføre kongens ordrer, der var grundede på retfærdighed. Derfor anråbte han kongen om støtte for »mit ærlige navn, som jeg gennem Guds nåde fra barndommen af

med største flid har eftertragtet at vinde, og formedelst allehånde ærlige comportementer indtil enden at bibeholde«. Naturligvis kunde Karl XI ikke hjælpe Sperling i denne sag, som lå uden for hans rækkevidde. Men endnu mere ophidset blev Jöran Sperling, da han et halvt år senere konstaterede, at uvenner havde udspremt det rygte, at han på grund af Krabbes sag skulde være faldet i den dybeste unåde hos Karl XI. Han skulde endog have søgt sin afsked, og udnævnelsen af en anden viceguvernør var nær forestående. Som støtte for sin klage kunde han fremlægge et brev fra en officer til en anden, og han bønfuldt om, at denne officer måtte blive indstævnet for at opgive sin hjemmelsmand. Denne gang faldt kongens svar hurtigt og prompte. Ikke blot var det »en mer end considerabel soulagement« for Sperling, men få dage efter fulgte dennes udnævnelse til guvernør over de norrlandske landskaber. Fra nu af betroedes der ham højere og højere hverv i statens tjeneste. Men klog af erfaring lod man ham aldrig vende tilbage til Skåne.³⁰⁾

TIENDE KAPITEL

Det svenske opgør med adelen

Den dato, 6. oktober, som Karl XI havde ansat for den skånske adels afrejse til Sverige, kunde ikke overholdes.

Sperlings indkaldelsesbrev, dateret 15. septbr., er åbenbart i mange tilfælde ikke kommet adressaterne i hænde, fordi det blev konfiskeret af snaphanerne. Han måtte derfor gentage det i begyndelsen af oktober. Nu begyndte undskyldningerne til gengæld at strømme ind. Den ellers så tjenstfærdige *Kristoffer Gedde* (til Vrams-Gundestrup) beråbte sig på sin hustrus sygelighed og vejens usikkerhed; hans gods var desuden så ruineret, at han ikke kunde skaffe en hest eller en vogn til at transportere sine ejendele. *Otte Lindenov*, der på grund af svensk indkvartering havde måttet flytte fra Borgeby til sin anden gård Klågerup, jamrede over, at han i de sidste fire uger på grund af slet helbred ikke havde kunnet komme uden for en dør, hvorhos han, altid praktisk, spurgte om, hvorledes det skulde gå hans besætning, som han jo ikke kunde tage med til Sverige.¹⁾ Men kongens tålmodighed var nu bristet. I begyndelsen af oktober bestemte han, at adelsmændene skulde indlægges i det lille *Vimmerby* i det nordlige Småland, hvor der skulde tildeles dem sådanne kvarterer, at de kunde være fornøjede dermed. Den kontribution, som Danskerne havde udskrevet af deres gårde, skulde indføres til Malmø, og det samme skete overhovedet med hele deres indhøstede afgrøde.²⁾

Naturligvis gjorde adelen alt for at forhale sin indtræden i dette babylonske fangenskab. Blandt de mest lydige var *Chr.*

Bille (til Dybæk), som allerede i oktober med sin hustru var nået til Vimmerby, men fandt stedet så lidet tillokkende, at han straks vilde hjem igen; »ellers vil vi krevere af mangel på et og andet«. Sine små børn, som han ikke havde kunnet tage med, anbefalede han til Sperlings varetægt; et tegn på, at han med god grund ikke ventede sit ønske opfyldt. Hvor mange andre, der rejste lige så hurtigt som han, kan ikke oplyses. Om *Holger Mormand* (til Esperød) hører vi i slutningen af november, at han befinder sig i Vimmerby, mens *Hans Rommel* havde fået tilladelse i begyndelsen af december til at stoppe op i Vexiø, indtil hans hustru, der for tiden var syg, kunde nå ham dér. *Kristoffer Gedde* endte sin obstruktion med at erklære sig rede til at rejse anden juledag; *Kristoffer Valkendorf* bøjede sig ligeledes, og *Arild Svab* må også være kommet af sted, da hans hustru døde det følgende år i Vimmerby. Kun *Otte Lindenov* skånedes på grund af sin alder for denne transport.³⁾ Men andre af adelen vilde under ingen omstændigheder bøje sig for kravet om landflygtighed. I første række blandt disse stod *Holger Thott* (til Søvde og Marsvinsholm) og hans broder *Tage* (til Eriksholm).

Holger Thott påberåbte sig, at hans hustru nylig var kommet i barselseng, og at han desuden havde tre spæde børn. Tage Thott anførte til sin undskyldning sygdom. Karl XI lod sig for så vidt bevæge, som han tillod dem at udsætte rejsen, indtil de var kommet til kræfter; dog skulde de imens træffe de fornødne rejseforberedelser. Dette var imidlertid ikke de to mænds ønske. Ikke uden grund henlede Sperling kongens opmærksomhed på, at Holger Thotts optræden forekom ham »noget suspekt«, og han lovede at følge hans videre skridt med den største flid og omsigt. Men Sperling blev dog narret. De to Thotter stod forlængst i forbindelse med Danskerne, og i slutningen af oktober indfandt den danske oberst Barsse sig med nogle hundrede ryttere og friskytter på deres gårde for med hustruer, børn og al deres transportable ejendom at eskortere dem til Landskrone. At partiet på vejen hertil ved Gedinge bro blev overrumplet af svenske tropper og måtte lade tredive vogne med »herligt gods« i stikken for at redde livet, var kun en mager trøst for Jöran Sperling. Thotternes flugt,

der naturligvis fra deres side fremstilledes som en bortførelse, blev af kongen opfattet som et »klart tegn på troløshed« og kom til at skærpe mistroen til Jørgen Krabbe og den øvrige adel.⁴⁾

De tre brødre Thott blev nu sammen med Ove Rommel og Hans Valkendorf indstævnedes til en offentlig proces i Malmø, og Thotternes løsøre sammen med gårdene Søvde og Ågerup blev på grund af deres »letfærdige og troløse gemyt« på Sperlings bøn straks skænket ham til arv og eje. Desværre måtte Sperling meddele kongen, at »e. kgl. mt. umuligt kan tro, hvor ilde Thotterne har håndteret ved deres afrejse på deres godser og ladt alt i en sådan stand efter sig, som havde hedninger og barbarer opholdt sig dér«. På Marsvinsholm fandt krigsfiskalen tilstanden som ved Jerusalems ødelæggelse; »alt er borte«. Desuden efterlod Thotterne deres godser stærkt forgældede. Alligevel meldte de svenske embedsmænd og officerer sig straks for at få del i byttet. Mens Sperling fik Søvde, opnåede generalauditør Buschovius Hans Valkendorfs Brønnesløv og Holger Thotts hus i Malmø, generalmajor Kock v. Crimstein Marsvinsholm, generalmajor v. Buchwald Eriks-holm, feltmarskal Henrik Horn Næs og oberst Axel Wachtmeister al Ove Rommels ejendom, som ved Kristianstads overgivelse det følgende år faldt i Svenskernes hænder. Bækkeskov, som ligeledes tilhørte Rommel, var allerede i sommeren 1677 blevet skænket til feltmarskal Mardefelt. Da man nogle måneder senere spekulerede i at vinde Ove Rommel tilbage for Sverige, var Bækkeskov igen blev løsgivet, men da disse spekulationer strandede, blev godset konfiskeret for anden gang. Således var der disponeret over de landflygtige adelsmænds godser; kun Knudstrups skæbne er ubekendt.⁵⁾

Brødrene Thott havde ikke nået at få deres gamle moder *Dorette Rosenkrantz* med sig, og det samme gjaldt om Tage Thotts vordende svigermoder, fru *Mette Rosenkrantz* på Hækkeberg. Karl XI bestemte straks, at de skulde vælge imellem, om de vilde begive sig op til Sverige, eller om de »af moderlig kærlighed« foretrak at følge deres børn og svigerbørn, hvilket dog medførte forbud mod at vende tilbage til Skåne. Iøvrigt traf kongen den bestemmelse, at adelige ægtepar, af hvilke

den ene part befandt sig på den anden side af Sundet, skulde forenes på det sted, som de selv valgte. Men de to gamle fruer var ikke lette at sætte i bevægelse, hvortil kom, at Holger Thotts nyfødte barn var blevet efterladt hos fru Dorette på Søvde som altfor lille til at tåle flugtens strabadser. Det lykkes fru Dorette at udsætte rejsen indtil juni, da hun sammen med Jørgen Krabbes enke blev »bortført« af et dansk parti, men fru Mette måtte af sted til Sverige. For hende var det dog ikke det ensomme Vimmerby, men Stockholm der blev forvisningsstedet, og sammen med sin fagre unge datter, Mette Sofie Krabbe, blev hun endda optaget i dets højeste kreds, »det galante og levende svenske hof«.⁹)

Imens gik retten sin gang mod Thotterne, Ove Rommel og Hans Valkendorf, og der blev intet hensyn taget til, at de danske myndigheder hævdede, at de første i virkeligheden var i arrest i Danmark. Domstolen bestod — ligesom i Jørgen Krabbes sag — af svenske embedsmænd, hvad der fra dansk side opfattedes som stridende mod både svensk og dansk lov (den danske håndfæstnings § 43 om rigsrådet som adelens værneting). Dommen faldt i februar 1678 og lød på henrettelse in effigie i forbindelse med konfiskation af de pågældendes ejendomme. Denne dom blev udført efter bogstaven, så at Malmøborgerne snart efter kunde se de »henrettedes« figurer opstillede over byens porte. Da Knud Thott senere svarede med et stridsskrift i anledning af domfældelsen, lod Karl XI dette skrift nagle til Malmøs galge.⁷)

Også mod dem, der havde forset sig i mindre mål, blev der nu skredet ind med alvor. Det kom op, at *Otte Lindenov* samtidig med slaget ved Lund havde sendt sin datter, sine bøger og en del andre sager over til København; desuden blev et brev opsnappet, som han formodentlig havde skrevet samme steds hen, og som i hvert fald ansås for kompromitterende for ham. Efter mange overvejelser tilgav kongen ham mod en anselig bøde, da Sperling gjorde opmærksom på, at man behøvede penge til garnisonens aflønning, og at Malmøs købmænd ikke længer vilde yde forstrækning mod vekslere, der aldrig blev honorerede af staten. Dog har vel også Otte Lindenovs legemlige skrøbelighed gjort sit til at stemme Karl XI blidere

imod ham.⁸⁾ Det samme var vel grunden til, at også den 14-årige *Kjeld Kristoffer Barnekov* (til Vidtskølle, Rosendal, Ørtofte m. m.) synes at være bleven skånet for rejsen op i Sverige. Da hans formynder Ove Rommel var gået over til Danskerne, tog den svenske kommandant i Helsingborg sig af ham og lovede at kavere for ham, da han »for den svagheds skyld, hvormed han stedse er behæftet«, ikke tålte rejsens anstrengelser. Kjeld Kristoffer viste sig denne tillid fuldt værdig.⁹⁾

Naturligvis kunde den danske regering ikke se med glæde på, at de skånske adelsmænd og deres familier på herregårdene ombyttedes med svenske officerer og deres garnisoner. En ejendommelig konkurrence åbnedes derfor fra dansk side om at lokke eller — i nødsfald — indfange adelen til de danske fæstninger. I foråret 1678 indbragte således snaphanerne *Lave Beck* fra Andrerum alunværk, hvilket finder sin naturlige forklaring i, at han og hans slægt altid havde holdt sig til Sverige, rent bortset fra, at han var gift med Korfits Ulfelds datter, Leonore Sofie.¹⁰⁾ I sommeren ramte samme skæbne *Aksel Gyldenstjerne* fra Svaneholm, men det er uvist, om dette skete med vold, da Gyldenstjerne sagdes at være forlovet med Otte Lindenovs datter, der allerede var i København.¹¹⁾

Men den svenske udrensning strakte sig ikke alene til den skånske adel. Nogle af de lundensiske professorer havde længe været i søgelyset; nu slog man ned på dem. *Kasper Weiser* blev krævet til regnskab for sit hyldestdigt til Christian V straks efter landgangen 1676, *Josva Schwartz* for sin præken til Skåningerne kort før slaget ved Lund, og *Christian Foss*, fordi han havde antaget stillingen som kgl. dansk livlæge. De to sidstnævnte havde forlængst anset det for klogest at ryste Skånes støv af deres fødder, men Kasper Weiser var faldet i Svenskernes hænder, og han rantes nu af samme dom som Jørgen Krabbe. Heldigt for ham var det da, at hans hustrus bønner gjorde stærkere indtryk på Karl XI; Dommen formildedes til landflygtighed på livstid, men han måtte forinden gøre ydmyg skriftlig afbigt. Alle tre mænd fik forøvrigt af den danske regering erstatning for deres lidte tab.¹²⁾

Endnu videre gik det svenske opgør, da Jöran Sperling i

februar 1678 udstedte en plakat om nedsættelse af en *domstol over de præster, fogeder og borgere*, som havde brudt deres troskabsed og rømt over til fjenden. Det drejede sig om præsterne Jakob Ernstsens Baden i Herslev, Christen Gjersing i Dalkøbing og Niels Pedersen Hundorph i Asmundstrup; om fogederne Peter Klein, Iver Ravn, Mogens Haksen, Henrik Persen, Jørgen Hansen Horst og Knud Knudsen Rønnov, samt om over hundrede borgere fra Helsingborg, Lund, Ysted, Karlshamn og Rønneby. Heraf var alene 82 fra den førstnævnte by, som må være blevet helt affolket, da dens overklasse med borgmester Pihlcrona, præsten Hans Hjort, rådmændene Anders Jørgensen og Herman Schlyter, Sofie salig borgmester Eggerts, Jeppe og Sven Pil, Rasmus Braack og Adolf Kræmmer i spidsen ikke vovede at indstille sig for denne nye kommissionsdomstol, men tyede over til den anden side af Sundet.¹³⁾

Skønt bondestanden ikke rantes af denne sidste undersøgelse; — forøvrigt et tegn på, at den svenske regering nu vilde søge at bygge sit herredømme på det bredeste demokratiske grundlag — var det dog klart, at de danske sympatier i Skåne for fremtiden måtte hvile på et svagere reelt grundlag. Felttoget 1677 havde ikke bragt den danske regering de fordele, den havde regnet med. Ikke uden grund siger Sten Jakobsen i sin krønike, at »det syntes for menneskelige øjne, at de danskes sag udi Skåne var forløbet [tabt]; thi siden de danske kom først på Skåne, da var deres tilstand ikke nogen tid slettere, end den nu var.«¹⁴⁾ Bunden var dog endnu ikke nået. Det samme var tilfældet for den befolkning, som man havde villet genvinde, men hvis lidelser man hidtil kun havde formået at forøge.

ELLEVTE KAPITEL

Den anden krigsvinter

Man var nu nået til den anden vinter under krigen, den mellem 1677 og 1678. Ligesom under den foregående var Svenskerne herrer over to af fæstningerne, Malmø og Helsingborg; Danskerne over to andre, Landskrone og Kristianstad. Ligesom 1676—77 var også det åbne land på svenske hænder, og det var klart, at Svenskerne vilde genoptage deres forsøg på at pacificere det. Forrige gang havde man håbet at nå målet ved at forpligte befolkningen til selv at holde justits over snaphanerne. Denne gang havde man udtænkt et mere realistisk system. Småafdelinger af svenske tropper skulde indlægges på *alle faste gårde*, der herved omdannedes til fremskudte forter foran de svenske fæstninger, og *bondeopbud* skulde besætte alle »passer« og overgange over åerne. Herved udspændtes der et stort net over hele Skåne, hvori de danske forsøg på at oppebære proviant af landskabet, bevare forbindelse med det stærkt blokerede Kristianstad og afskære de svenske forbindelseslinjer skulde opfanges. Selvtilliden var vokset mægtigt på svensk side efter to års sejrige felttog. En svensk diplomat udtrykte den i ordene, at »de ikke vilde forlade Skåne, så længe de endnu havde en dråbe blod i kroppen«. ¹⁾ Det var derfor kun ønsketænkning, når de danske repræsentanter på fredskongressen i Nimwegen rapporterede hjem, at Svenskerne vistnok vilde opgive deres Sundtoldfrihed og »en plads i Skåne«, hvis de kunde få deres tyske provinser tilbage. ²⁾

Det var en statelig række herregårde, som herved blev for-

vandlede til svenske fæstninger: I Sydsåne *Hækkeberg, Dybæk, Næsbyholm, Svaneholm, Marsvinsholm, Krogholm* og *Søvde*; i Landskroneegnen *Borgeby, Eriksholm* og *Knudstrup*; ved Helsingborg *Rosendal, Gundestrup* og *Krapperup*; inde i landet *Rønneholm, Hovdal, Møllerød* og *Råbelev*. Man begyndte med at indlægge et halvhundredes svenske soldater på hver af dem, men snart forøgedes garnisonerne betydeligt. Der føjedes til soldaterne ryttere, for at de skulde kunne slå efter de beredne friskytter. Desuden udsendtes der fra Malmø større kommandoer under førere som Sven Erlandsson til en systematisk dreven snaphanejagt, og fæstningsrækkerne suppleredes med *skanser* ved særligt vigtige flodovergange som Gedingebro. Selve den svenske hovedhær var koncentreret om Kristianstads belejring, og Karl XI fulgte denne fra Lyngby præstegård i Villands herred, hvor han havde sit hovedkvarter hos pastor Henrik Nissenius.³⁾

Bondevagterne blev navnlig opstillede i egnene ud imod Sundet og Kattegat. Her frembød en række brede åer, Rønne å, Vege å, Rå å, Saks å, Lødde å og Høje å, gode muligheder for at stanse omstrefende småpartier af danske ryttere og friskytter. Befolkningen her var vel nok den vegeste; den havde i hvert fald fået krigens rædsler at føle i særlig høj grad. Man møder da heller ikke modstand mod det svenske påbud. I Bjerge og N. Åsbo herreder blev ligefrem hver fjerde mand udskrevet til disse vagter. Men da de ofte var ubevæbnede, var stillingen fuld af risiko for dem selv, og virkningen af hele foranstaltningen tvivlsom.⁴⁾

De danske officerer og embedsmænd i Landskrone så i efteråret 1677 temmelig mørkt på stillingen. »Bønderne bliver fjenden mer og mer underdanige«; »bønderne begynder at blive godt svenske«; »kun få slutter sig nu til snaphanerne«, lyder det bestandigt i deres breve og rapporter. Endnu i marts 1678 indberettedes det fra Børringegnen, at landfolket var blevet ganske forsagt.⁵⁾ Også stemningen i de danske fæstninger blev mere og mere trykket. Sygdom rasede blandt garnisonerne, og fra udgangen af 1677 var Kristianstad helt afskåret fra forbindelse med omverdenen; selv friskytterne kunde ikke liste sig gennem de svenske linjer. Der løb desuden rygter om, at

en del *lensmænd, fogeder, degne og præster* gik den svenske hær til hånde ved at bringe den kundskab om forholdene på dansk side eller besørge korrespondencen fra Malmø til hovedstaden. Dette var ikke grebet ud af luften. Om nogle præster i Sydøstskåne som Oluv Bertilsen Aquilonius i Løderup og Gert Pedersen Uppendich i Løvestad foreligger der beviser derfor; om Jonas Petri Nericius i Ravlunde påstod man oven i købet i Kristianstad, at han havde ladet sin danske salvagardie skyde, men han var da i det mindste svensk født.⁶⁾ Til gengæld var præsterne i midt- og vestlandet, som *Mads Jakobsen Wolff* i Fultofte, *Hans Gudmandsen Broch* i Halmstad, *Jakob Ernstsen* Baden i Herslev og — ikke mindst — *Sten Jakobsen* i Kågerød, stadig rede til at understøtte Danskerne med alle oplysninger. Særlig ophidset blev man i Landskrone, da man fik øjnene op for, at der var spioner mellem de borgere og bønder, som bragte varer til fals i fæstningen. En kræmmer fra Helsingborg, Anders Persen, blev sat fast, og det bestemtes, at alle, der ikke var militære eller bosiddende borgere, skulde uddrives af byen. Derved opnåede man ganske vist sikkerhed, men resultatet blev på den anden side, at bønderne ikke længer turde vove sig ind til Landskrone med deres landbrugsprodukter.⁷⁾

Alligevel skulde det vise sig, at det ikke var så let at skabe kontakt mellem de skånske bønder og den svenske hær, som Karl XI havde håbet. Det var godt nok, at han fornyede sine forbud mod plyndring og overvold, men dels blev disse forbud ikke overholdt, dels var kontributionerne til hæren lige så trykkende som plyndringerne og blev oven i købet stadig forøgede ved ekstraordinære påbud. Samtidig stillede store krav til bondestanden om arbejdsydelse. I Blekinge henlagdes mange gårde til underhold for Ramsvärds ryttere. Det gik derfor meget trægt med at få kontributionerne ind; særlig i de herreder, hvor naturforholdene gjorde det lettest at gøre modstand, som i Fers, Froste og Gønge, men efterhånden også over hele landet. Men når kontributionerne ikke blev leverede, kom svenske udrykningskommandoer straks til stede og stak gårde og huse i brand.⁸⁾ En ligefrem panik opstod i *egnen om Landskrone*, da der ved juletid offentliggjordes et kongeligt

svensk patent om, at beboerne inden for tre mils afstand fra byen inden 48 timer skulde *flytte bag de svenske militære linjer*. Mange bønder opfattede dette som et tegn til, at de ligesom adelen skulde føres helt op til Sverige. Forøvrigt lod kongen også gennem Joh. Gyllenstierna bønderne flytte bort fra omegnen af Kristianstad.⁹⁾ Karl XI.s forsøg på at komme i et bedre forhold til den skånske almue bar altså ikke synderlig frugt i vinteren 1677—78, og at han selv havde dette indtryk, turde fremgå af, at han hverken vilde kalde Skåningerne til den svenske rigsdag i Halmstad eller tillade, at de blev hvervede til tjeneste i de svenske rytterregimenter.¹⁰⁾

Så længe der endnu var blade på træerne, var det desuden svært at hindre partisanbevægelsen i de fattige egne i midterlandet og i grænsestrøgene til Småland, hvor nøden drev så mange til at gribe bøssen. Den rolige befolkning her opfattede stadigvæk rørelsen som en slags »modstandsbevægelse«, som man ikke burde nægte en vis indirekte støtte. Derfor kunde friskytter og snaphaner i efteråret 1677 volde Svenskerne meget bryderi i Nordskåne, skønt den danske hær ikke længer støttede dem. I *Milkelunge* ved Finjesøen havde således snaphanerne i september dræbt nogle svenske drabanter; ritmester Hummerhjelm brændte til gengæld nogle gårde, skød nogle snaphaner og tog præsten i Brønnested med sig til armeen. Her i Gønge herred var snaphanerne i det hele ganske fripostige, lige fra *Røke* sogn, hvor kongen måtte lade lensmanden og de bønder, man kunde få fat på, »tage ved hovedet«, indtil *Gemsø* (Jemshøg), hvor den pacificerede befolkning tilsidst lovede at søge hjælp hos de tilstødende smålandske herreder, hvis snaphanerne igen viste sig inden for sognets grænser. Der var vel ikke mange, der ventede, at et sådant løfte skulde blive holdt, og det blev heller ikke holdt. I det til V. Gønge stødende N. Åsbo herred erklærede Karl XI. *Færingtofte* for det værste sogn og *Ørkellunge* for det næstværste, hvorfor han beordrede 100 soldater indlagte som garnison på kirkegården. Her havde friskytterne virket med ikke ringe held, og hvis man kan stole på deres kaptejn, der har det smukke navn *Jens Vismand*, havde de i november nedhugget over 500 mand af fjenden og forfulgt resten lige til

Smålandsgrænsen. Tallet lyder overdrevent, men er det dog måske ikke, thi allerede to måneder tidligere forlød det i Landskrone, at snaphanerne i løbet af 4 uger havde ombragt ikke mindre end 600 Svenskere, der var ude for at furagere; »snaphanerne har tilføjet Svenskerne en over al måde stor skade«. Således var der en evig uro i grænselandet, og Svenskerne måtte ved sådanne lejligheder, hvor de mødte en tal-mæssig overlegen partisanstyrke, prise sig lykkelige, hvis de havde en kirkegård i nærheden, bag hvis mur de kunde søge ly.

Også i Midt- og Østskåne gav snaphanerne Svenskerne nok at bestille, når naturforholdene frembød muligheder derfor. Om *Fers og Froste* herreder indberettede befalingsmanden Carl Paulin i september, at der her var over 300 »snaphaner«; de havde forfulgt ham, så han havde svævet i den største livsfare og måttet tage sin tilflugt til Gedinge skanse. Ikke mindre beskæmmende var det en måned senere for major Arensköld og hans ryttere, da de ved alunværket *Andrerum* blev angrebet så hårdt af et parti beredne »snaphaner«, at de i største hast måtte retirere til Krogholm, eller da et andet svensk provianteringsparti i november nede ved *Ysted* blev belejret af »snaphanerne« på en kirkegård, så at man måtte sende en større afdeling ud for at skaffe det luft.. På *sletten* var partisanerne derimod mere hæmmede i deres virksomhed, og de snaphanekaptejner, der opererede her — som Henrik Dreyer i Malmøegnen — så desuden snarere deres opgave i at beslaglægge kvæg i bøndergårdene og inddrive det til Landskrone. En malende skildring får vi fra *Gerdslev* i Vemmenhøgs herred, hvor kaptajn Simon Bengtsson i en gård overrumplede 12 snaphaner, som kun slap bort mod at efterlade tobakspiber og ølkande.

Det kunde synes naturligt, om de danske garnisoner i Landskrone og Kristianstad havde støttet friskytterne i den »lille krig«. Men i de sidste måneder af 1677 var det ved sygdom gået hårdt ud over ikke alene rytterne, men også deres heste. Forgæves råbte derfor de civile embedsmænd på, at man skulde »jage fjenden frygt ind, at vi ikke skal ligge og lure som i en bagerovn, hvilket er en stor skam«. ¹¹⁾

Vinteren blev dog Svenskernes bedste forbundsfælle. Da lø-

vet var faldet af træerne, indfandt friskytterne sig i Landskrone og erklærede at måtte indstille deres virksomhed. Det var jo heller ikke muligt for disse beredne hjælpetropper at »gå under jorden«. Set fra svensk synspunkt var det derfor det psykologiske øjeblik til at byde dem en udstrakt hånd. Karl XI. forstod dette. Mens Danskerne påbød snaphanerne at indfinde sig i Landskrone for at »give sig under fanen«, hvad de viste sig lidet tilbøjelige til, lovede den svenske konge i november måned snaphanerne *generalpardon*, hvis de vilde nedlægge våbnene. Virkningen af dette skridt var stor, mange løb over, og for de øvriges vedkommende anså den danske regering det for klogest at lade dem opholde sig vinteren over på Sjælland; »thi henimod foråret går de dog atter ud i skoven og søger efter, hvor der er noget at hole«, bemærkede en dansk embedsmand. Ved juletid var der derfor en sjælden ro i Skåne. »Det lader nu til, at hele landet igen er godt svensk,« sukede den samme embedsmand vad årets udgang.¹²⁾

Men vinteren i Sydsandinavien er som regel kortvarig, og det skulde også vise sig i 1678. Friskytterne, som overvintrede på Sjælland, rørte tidligt på sig, og først på pletten var ligesom det forrige år ritmester *Eskild Nielsen*, der med en del af Bjerge og S. Åsbo herreders kompagni lå i Helsingør siden mortensdag. Allerede i januar tilbød han at krydse dag og nat i Sundet og til alle tider alarmere fjenden på den skånske og den hallandske kyst samt skaffe kundskab og fanger fra Svenskerne. Til gengæld bad han om et par småkanoner til en stor båd, som han havde overført fra Skåne, og at det skulde forbydes fiskerne i Helsingør og de skånske bønder, som var kommet herover, at tage tilbage til Skåne, for at fjenden ikke skulde få nys om hans forehavende. Hvis bondevagterne på den skånske side gjorde modstand, ønskede han ret til at skyde på dem for at skræmme dem fra at hjælpe Svenskerne. *Eskild Nielsen* opfyldte fuldtud sine løfter. Han lagde første gang ud en aften midt i februar — han valgte forøvrigt helst nætterne til sine togter — og stødte straks ved Vigen nord for Helsingborg på et vagthus, der var besat med et halvhundrede bønder; de gjorde i begyndelsen modstand, men smed så våbnene og løb derfra. Senere blæste bønderne imid-

lertid i horn og samlede sig i et antal af et par hundrede, så at friskytterne måtte fortrække efter at have stukket vagt-
huset i brand, men de medtog våbnene som krigstrofær. Under lignende former foretog nu Eskild Nielsen i de følgende måneder ugentlige ekspeditioner til forskellige punkter i Kullebygden og på Hallandsås; i april drev han endogså en overlegen svensk styrke, der var rykket ud fra Engelholm, tilbage til denne by. Eskild Nielsen opererede med dygtighed og som regel med godt held, når da ikke bønderne i forvejen var advarede af svenske spioner i Helsingør. Bondevagterne viste sjældent lyst til at slås, skønt friskytterne undertiden kun udgjorde småtropper på et dusin mand. Eskild Nielsen ønskede derfor forstærkning af friskytter fra Landskrone, men han blev holdt hen med snak og var henvist til at klare sig med sine egne kræfter. Dette formåede han også, men glemmes må det ikke, at hans raids var en hård svøbe for den »neutrale« befolkning, der klagede over hans plyndringer. Ikke uden grund anså den sig forladt både af guder og mennesker, da »vi nu for nationens skyld ilde lides på den ene side«; — altså af Svenskerne; — »og på den anden side hades, formedelst vi er hengivne [d. v. s. givne ind] under kronen Sverig«; altså svenske undersåtter.¹³⁾

Også de øvrige friskytter, som havde overvintret i Danmark, begyndte nu at røre på sig. Af disse havde *Dreyers* kompagni fra Malmøhus len og *Age Monsens* og *Niels Andersens* fra Gønge ligget i København,¹⁴⁾ mens *Jens Andersens* blekingske skytter var blevet sendt til Bornholm, efter at regeringen dog først havde indløst deres geværer, som de havde måttet pantsætte for at skaffe sig føden i hovedstaden (!) Til Bornholm affærdigedes også en kornet fra den regulære hær, *Henrik Ovesen Pflug*, med ordre til at overtage kommandoen over alle blekingske friskytter på øen, ligesom det skulde stå de Bornholmere, som havde lyst, frit for at følge ham.¹⁵⁾ Pflug, der nu var blevet »major« hos friskytterne, kom virkelig med sin trop over til Blekinge, men da han ikke forstod at gøre sig yndet hos befolkningen, udrettede han foreløbig ikke synderligt. Det tidspunkt var i det hele forbi, da dette landskab havde spillet en større rolle i begivenhedernes udvikling.

Derimod kom omkring 1. marts de kompagnier, der havde ligget i København igen over til Skåne og i forening med fri-skytterne i Landskrone summede de ud af fæstningens porte. Afdelingerne var skrumpet ind i vinterens løb, men nu voksede de hurtigt ved tilstrømning fra alle sider. Forgæves havde Karl XI. søgt at stanse bevægelsen ved en ny plakat om *generalpardon* for alle snaphaner, der inden fire ugers forløb opgav deres virksomhed og vendte tilbage til deres huse og gårde. Fristelsen til at sidde kongens ord overhørig var på denne årstid for stærk, og plakaten fik ringe virkning.¹⁶⁾

Allerede 1. marts klages der af Svenskerne over, at »snaphanerne grasserer temmelig i *Froste* og en del af *Fers herred*«, og i maj besværer ritmester Ankarspitz sig over for præsten i Hør over, at hans sognebønder, »de skælmske snaphaner«, havde overfaldet en svensk transport og skudt en stor del ryttere, som ledsagede dem. De bønder, som kørte vognene, havde været medskyldige, da de havde bemægtiget sig en del af byttet; han krævede derfor 1000 rdl. i erstatning, ellers vilde han straffe sognet med ild og brand »og ikke skåne barnet i vuggen«. I marts optrådte snaphanerne også i Sydøstskåne, i *Albo* og *Ingelsted* herreder, hvor de bortførte svenske transportere og plyndrede kongsgårdene Smidstrup og Ingelsted. Befalingsmand Henrik Johansson, som satte efter dem med nogle soldater, fandt modstanderne — hvoriblandt der også var regulære danske ryttere — så overlegne i antal, at han måtte trække sig ind på Ravlunde kirkegård og dér føre en henholdende forsvarskamp, indtil han ved mørkets frembrud kunde slippe bort. Også i *Ystedegnen* rørte nu snaphanerne på sig, og borgere i Ysted blev overbeviste om at have huset dem hos sig i løbet af vinteren. Efterhånden vovede de endda at optræde i *Veberød*, hvorfra de bortførte befalingsmanden og skovrideren, og ved *Skabersø skov*. Da Danskerne i begyndelsen af april havde transporteret nogle afdelinger ryttere og dragoner over til Landskrone, blev det almindeligt, at de ekspeditioner, som general Merheim og oberst Svanewedel foretog ud på landet, skete med kombinerede afdelinger af ryttere og fri-skytter.¹⁷⁾

Det var heller ikke nu med ublandede følelser, de danske

officerer og embedsmænd så på disse forbundsfæller. *Friskytternes uregerlighed og råhed* var vokset med årene.. Over-auditor Reenberg klager i alle indberetninger over, at »friskytternes ravage er ikke at beskrive«, og taler om »bøndernes jammerskrig«. Om friskytterne lyder hans endelige dom: »Det er et meget hårdnakket og cruelt folk; kommer de nu ud, bliver de ti gange værre end tilforn.« Ofte måtte friskytter sættes fast i Landskrone for at have plyndret bønderne for deres heste og køer og for i tilgift at have slået og hugget dem. Og dog var dette ikke noget imod den grumhed og umenneskelighed, som de kunde vise over for deres fanger, åbenbart i bevidstheden om den skæbne, der ventede dem selv i Svenskerne hænder. Kaptejn Simon Bengtsson indberetter i begyndelsen af maj til Sperling, at snaphanerne i Benestad havde fanget en kvartermester og en rytter af Aschebergs regiment. »Og da de var kommet op i skoven ved Løvestad med dem, har de først gjort holdt og stegt kvartermesteren over ilden, til han var blevet sort og brun, og derpå radbrækket ham og lagt ham levende på et hjul. Rytteren har de ladet en bonde hugge hånden af; dermed sluppet ham og sagt: »Gak nu til den svenske konge og sig, at snaphanerne har haft fat i dig.« Rytteren kom i går hid og fortalte det hele.« De svenske radbrækninger af fangne snaphaner havde båret en sørgelig frugt.¹⁸⁾

Det må antages, at Henrik Dreyers og Knud Espensens friskyttekompanier har spillet en afgørende rolle ved disse begivenheder i Mellem- og Sydskåne, selv om utvivlsomt små snaphanebander af lokal oprindelse har deltaget deri. Det er overhovedet ikke muligt her at drage noget skarpt skel mellem friskytter og snaphaner. I *Gøngeherrederne* og *Villands herred* har derimod Åge Monsen Herlev, Niels og Simon Andersen ikke kunnet virke med deres afdelinger, før den danske hær var kommet til Skåne for tredje gang og havde åbnet vejen for dem. Men også her fik Svenskerne nok at bestille med snaphaneri i forårsmånederne 1678. Disse grænseegne havde en særlig interesse for dem, da det var gennem dem, posten gik, og proviant og ammunition førtes fra Sverige til den svenske hær og de svenske fæstninger. Til at sikre dette

og udrydde snaphanerne oprettede Karl XI i begyndelsen af april et dragonkorps under stadsmajoren i Halmstad *Bengt Månssons* kommando, og han opfordrede befolkningen i de syv nærmeste smålandske sogne til at deltage i konvojeringserne som »selvskrevne knægte«. Meget ejendommelig er den bestemmelse, at alle snaphaner, der havde fået pardon for deres forseelser, skulde støde til styrken, da de kunde give de bedste oplysninger om, hvor de øvrige snaphaner holdt til. Det var Pontus Fred. de la Gardie, der havde henledt kongens opmærksomhed på Bengt Månsson. Han havde stor slægt i Gønge herred, hvor han var født; han havde allerede i forrige krig udmærket sig som en vældig snaphanejæger (formodentlig i Halland); han havde gode lokale forbindelser, som kendte veje og stier; men hans største fortjeneste var måske, at han ventedes »at kunne bringe de principaleste og værste skælmer på sin side, drivende altså Fanden ud med Belzebub«. ¹⁹⁾ Nu var man altså fra at bekæmpe snaphanerne med bønder nået til at slå snaphaner med snaphaner.

Men kongen indskrænkede sig ikke hertil. Med stor omsigt planlagde han i dybeste hemmelighed at *statuere et eksempel*, der skulde skræmme Gøngerne fra flere ulovligheder. Oberstløjtnant Hedefält fik ordre til med 200 mand at gå op i Gønge herred, hvor almuen fra de smålandske grænsesogne i Kinnevalds og Albo herreder skulde opbydes mand af huse for at støde til ham. For at undgå, at foretagendet rygtedes i utide, skulde almuens opbrud finde sted, straks efter at kongens befaling var oplæst fra prækestolene. Samtidig med, at Hedefält i tre afdelinger marscherede mod øst fra Broby, Osby og Loshult, skulde andre svenske afdelinger i forbindelse med bondeopbud trænge frem ad alle veje, der fra syd og øst førte til *Ørkened* og *Gemsö* og omringe disse sogne fuldstændigt. Om *Ørkened* lød ordren til Hedefält: »Når han kommer til *Ørkenö*, hvor snaphanerne ikke alene skal have taget sin største retirade, men også det meste rov være forvaret, lader han i hele sognet nedhugge alt mandskab, som kan bære gevær, skåner alene kvindekøn og børn, men opbrænder gårdene, efter at kvæg og viktualier er udbårne og salverede, givende alt øvrigt, hvad han finder, til plyndring Derfra marschere til

Immeln og Gemsö, forfærende mod de troløse og snaphanerne, som der findes eller kan attrapperes, på hårdeste sæt, så at andre af deres eksempel må vide at tage sig i vare«.

Dette er den berygtede ordre til *opbrændingen af Ørkened sogn*, der blev trolig efterkommet, mens nedslagtningen af den mandlige befolkning i det væsentlige forhindredes ved, at det var lykkedes de fleste itide at gøre sig usynlige. Rygtet om den hårde dom, der havde ramt sognet, spredtes over hele Skåne, og mindet om den lever endnu i folkets bevidsthed, oven i købet i forstørret skikkelse. Så stærkt var indtrykket på samtiden, at Karl XI kunde vise skånsel over for Gemsö sogn — samt Gammeltorp i Blekinge, der også stod på det sorte bræt, — og her lade nåde gå for ret. Men til gengæld udsattes der nu præmier for forfølgelse af snaphanerne: Enhver der leverede en snaphane levende, skulde få 10 rdlr., og den der bragte en død eller beviste at have ombragt en sådan, den halve sum. Da Glimaker, Hjersås og det halve af Knislinge noget senere havde tilbudt at holde deres sogne rene for snaphaner ved hver dag at lade dette distrikt gennempatrouillere af 50 væbnede mænd, tog Karl XI imod deres tilbud.²⁰⁾ Grænseegnene var åbenbart ved at falde til ro, da Danskerne åbnede deres tredje felttog i Skåne, og da friskyttekompagnierne under Åge Herløv og Niels Andersen holdt deres indtog i deres gamle hjemstavn.

TOLVTE KAPITEL

Kristianstads fald

Udsigterne for et dansk felttog i Skåne 1678 var ikke lyse. Efter de indvundne erfaringer i de to foregående år var Christian V.s rådgivere, generaler som admiraler, civile som militære, enige om, at »i Skåne vilde det ikke være rådeligt at agere«. Man måtte her holde sig til defensiven, bortset fra et forsøg på at generobre Helsingborg. Derimod burde man samle sine kræfter om at bevare herredømmet på søen og om at gøre angreb på det egentlige Sverige med flåden og den norske hær. Man kan spørge, om det ikke vilde have været klogt, hvis man fra første færd havde anlagt krigsførelsen på denne måde, da det alene herved vilde være muligt at ramme fjendens vitale dele.

Men der var et punkt, som navnlig kongen ikke kunde bekvemme sig til at opgive. Det var fæstningen *Kristianstad* i Østskåne, der nu belejredes af Svenskerne på andet år. Byen var fuldstændig afskåret fra forbindelse med omverdenen, og nøden havde nået en overordentlig højde. Dens tapre kommandant v. Osten ledede forsvaret ypperligt, men besætningen svandt betænkeligt ind. Det måtte for den danske hærledelse blive en ligefrem æressag at gøre noget for at skaffe *Kristianstad* luft. Christian V og hans nærmeste fortrolige var derfor af den mening, at man skulde forsøge dette »ved en diversion med Gyldenløve [fra Norge], ved flåden og ved *et lille korps i Skåne*«.

Det var dog ikke noget »lille korps«, men en lige så stor

styrke som i de tidligere felttog, man overførte til Landskrone, da man gik over til handling. Det var en hær på 12000 mand, halvt egne og halvt lejede tyske tropper, heraf halvdelen rytteri, hvad der viser, at man ikke anså et slag i åben mark for udelukket. Men kvaliteten af disse tropper var rigtignok langt ringere end i de foregående år, og over for dem stod den svenske hær ved Kristianstad med et tal på 14—15000. Hvis man med udsigt til held skulde rykke mod denne fjende, måtte man i hvert fald have en numerisk overvægt. Det lykkedes imidlertid ikke at tilvejebringe en sådan.¹⁾

Det var først i juni 1678, at de egentlige krigsoperationer kunde begynde. Men på dette tidspunkt havde general Merheim i Landskrone allerede i flere måneder ført sin egen krig. Sammen med andre dristige partiførere som oberst Svanwedel gjorde han, så snart han havde fået ryttere fra København, tog ud på landet, hvorved friskyterne som stedkendte var ham til god nytte. I slutningen af april indtog han *Engelholm*, der var besat af Svenskerne; følgen blev rigtignok, at byen gik op i luer, og beboerne udplyndredes; »nogle ginge så nøgne på gaden, som de var født til verden. Sådant fører krig med sig«, tilføjer Sten Jakobsen filosofisk.²⁾ I maj kom turen til *de befæstede herregårde*; det gjaldt om at sprænge det svenske forsvarsnæt i stumper og stykker. Nogle svenske kommandanter, som Hård i Helsingborg og Sperling i Malmø, var så forsigtige at trække garnisonerne bort i tide; således lykkedes det dem at salvare dem på Rosendal og på herregårdene mellem Malmø og Glimmingehus. Men i maj erobredes *Borgeby*, og i begyndelsen af juni *Knudstrup*, mens besætningen på Eriksholm reddedes i sidste øjeblik. Der var hermed skabt fri bane for den danske hær i Skåne. Ind mellem disse erobringer gik almindelige raids, hvor Merheim boltrede sig som en fisk i vandet mellem modstanderne. Da han havde opsnappet ritmester Anckarspits' transport, »lod han senere på Torløse mose blæse victoria og sendte en trompeter tilbage og lod takke for god frokost.«³⁾

Det var dog næppe på grund af et ulykkestilfælde, at Engelholm var blevet afbrændt. De *ødelæggelseslyster*, som så længe

havde ligget og ulmet hos den danske krigsledelse, brød nu ud i lys lue, da håbet om at kunne fordrive Svenskerne med våbenmagt var svundet. De danske partier truede almuen på livet, om den besåede jorden, og hvis man kan tro den svenske befalingsmand i Luggude og S. Åsbo herreder, skal de virkelig have skudt en bonde ihjel, der gik og hegnede sin mark. Modsat var naturligvis Svenskerne ivrige for at få jorden besået og ødegårdene opdyrkede. Men Danskerne gik videre. Fra alle egne af Skåne indløb der klager til Christian V over, at krigsfolk eller friskytter fratog befolkningen alt, hvad de havde af stude, kvæg og heste, undertiden også kobber- og messingkar, ja seng- og gangklæder. Dette måtte naturligvis af den opfattes som en grov behandling af »os fattige tro danske undersåtter«. Hermed var ikke en gang målet fuldt. General Merheim truede *Lunds* borgere med ild og sværd, hvis de ikke forlod deres by,⁴⁾ og selv om denne trussel foreløbig ikke blev udført, vistest der ingen nåde over for *Ysted*. Byen lå uden for det egentlige krigsområde og havde derfor kunnet opretholde handelsforbindelser med Lübeck til glæde for hele Sydsåne, også for det svenske Malmø. 4. juni gik 600 mand soldater i land fra den danske flåde, besatte byen og bragte 344 her opstaldede stude og køer ombord på skibene. Derefter blev *Ysted* uden barmhertighed givet til pris for soldaternes og snaphanernes plyndring, og de efterlod kun tomme huse. De fornemste borgere, med borgmester Sivert Kofod og storkøbmand Jakob Palme i spidsen, flygtede på et skib til København; borgmesteren blev jaget ud af sit hus af en friskytte, »lille Mads«, der vilde skyde ham, så at han måtte søge ned til stranden »på sine løse tøfler«. Fire dage senere udplyndredes også *Helsingborg*, og Svenskerne søgte forgæves at hindre det ved skydning fra slottet.⁵⁾

Hensigten med hele denne fremgangsmåde fremgår tydeligt af det danske plakat til Skånes befolkning af 18. maj. Det hed heri, at da den svenske konge havde besluttet at føre befolkningen op til Sverige for at ødelægge landet i bund og grund, opfordrede Christian V den til i stedet inden 4—5 ugers forløb med kvæg og gods at *flytte over til Sjælland*. Her vilde kongen anvise dem visse stæder og landsbyer, hvor de kunde

opholde sig, »indtil Gud en ønskelig fred forleener«. Udvandringen skulde altså kun være interimistisk. Men hvad nu, hvis freden ikke blev »ønskelig«, og Skåne vendte tilbage under svenskt herredømme? Det skridt, som mange Skåninger lod sig lokke til at tage, kunde let få en definitiv karakter.⁶⁾

Det var naturligt, at det danske plakat måtte falde de svenske myndigheder stærkt for brystet. Sperling benyttede lejligheden til et forsøg på at rense den svenske politik og afsløre den danske for Skåningerne. Når man havde belagt herregårdene med garnisoner, havde det været, for at de fredelige landmænd i ly af dem kunde beskærmes mod snaphanernes ukristelige håndtering. Danskerne var de rette til at tale om, at de vilde beskytte befolkningen, de som selv ved deres utålelige kontributioner og uhorlige plyndringer stræbte at ødelægge den smule, der var tilbage. Snaphanerne voksede for hver dag i tal under dansk beskyttelse, og i forening med danske partier bortførte de bøndernes kvæg og heste, »så at man næsten skulde have grund til at tro, at krigen nu alene førtes mod den uskyldige og fattige bonde«. Og hvad nu med det sidste skridt, at opfordre befolkningen til at udvandre til Sjælland? Med løfter og trusler i forening vilde man skille den fra dens timelige velfærd, tvinge den til at gå fra hus og hjem og få den til at vælge det uvisse for det visse. Rent bortset fra, at Skåningerne herved vilde overtræde den skyldige og underdanige pligt, hvormed de var kongen af Sverige forbundne. — Hvor humane Sperlings ord end lyder, tør man dog næppe heri se grunden til deres fremkomst. De faldt da også, som det var at vente, ganske til jorden.⁷⁾

Først i juni måned begyndte atter de egentlige krigshandlinger i Skåne. Mens den svenske hær blev stående ved Kristianstad, som den holdt snævert indesluttet, rykkede Danskerne mod *Helsingborg* for at genvinde det nærmeste punkt for forbindelsen med Sjælland. Det lykkedes 28. juni at indtage Helsingborg, men kun ved en krigslist. Kommandanten blev narret til overgivelse ved en falsk ordre fra Karl XI; den indleveredes af præstekonen i Krop, hvis mand, Rasmus Hofgaard, Danskerne havde taget til fange. Det var det sidste

glimt af lykke under krigen, og den måde, hvorpå det var vundet, kunde ikke styrke selvtilliden og kampmodet i den danske hær.⁸⁾

Men med hærens genoptræden i Skåne fik partisanerne igen luft under vingerne. Efter Helsingborgs fald kunde de atter brede sig i *grænseherrederne til Småland*; kan man tro svenske hjemmelsmænd, havde de tvunget alle bønderkarle i Helsingborgs omegn til at følge med. Allerede 8. juni kunde friskytte majoren *Nikolaj Hermansen*, — som til trods for en mindre glørværdig fortid dukker op her på ny, — fra *N. Åsbo herred* indberette til hovedkvarteret, at han *en kvart mil fra Markaryd* havde truffet en svensk rytterafdeling på 76 mand, af hvilke han havde nedlagt 32 foruden forskellige officerer; »en stor monsør blev kvæstet, men han kom derfra«. Vi hører fra anden side, at denne monsieur var generalmajor Bielke. Hermansen fortsætter: »Vi har forfulgt dem til grænsen, hvor der var en stor mængde ryttere og dragoner, så vi måtte retirere os, men vi mistede ingen«. Nu var der imidlertid kommet tre kanoner fra Sverige, med 16 heste for hver, og Svenskerne foretog stærk udskrivning i deres eget land, så efter at han havde ligget to dage ved »Ystenet« (Øksenhult?), var de blevet ham for stærke. Bønderne ved grænsen vilde gerne drage til Landskrone — vel for at emigrere til Danmark —, men de var bange for, at Svenskerne så skulde ruinere og myrde alt i landet. Nikolaj Hermansen formåede dog trods den svenske overmagt at holde sig i den nordlige del af *N. Åsbo herred*; en måned senere lå han med sine 60 mand halvanden mil syd for *Markaryd* i *Fagerhult sogn* og opsnappede breve og proviant; *Fagerhultbønderne* var rede til at følge ham, og deres geværer var gode, men de manglede krudt. Det var på denne kant lykkedes at skabe alvorlige vanskeligheder for den sultende svenske belejringshær omkring *Kristianstad*. Samtidig forsøgte kaptejnen for *N. Åsbo herreds* kompagni, *Peder Lauritsen*, at få de øvrige friskyttepartier med til at storme *Laholms skanse*, men forgæves; de undskyldte sig med, at »huer haffuer noch at passe paa i sine egne grentzer«.⁹⁾

En særlig betydning fik *Gøngeherrederne*, thi herigennem

gik den korteste forbindelseslinje mellem Småland og Kristianstad, en hovedåre for den svenske hærs ernæring. For at sikre denne sad Svenskerne inde med *Skanser* ved alle vigtige overgange over åerne; mange af disse er bevarede den dag i dag — Vitsø, Haslerød, Hønjerum o. s. v. — og deres beliggenhed syd for åerne, altså med front mod nord, synes at vise, at de må være anlagte allerede i dansk tid som led i et grænseforsvar. Nu var de kommet på andre hænder og spillede en lignende rolle for Svenskerne som herregårdene i slettebygden. I denne egn havde kaptejnerne for Vestre og Østre Gøngeherreders kompagnier, *Åge Monsen Herlev* og *Niels Andersen*, deres naturlige virkefelt. Allerede i slutningen af maj fortalte bønder fra *Broby* (ved Helgeå) i Landskrone, at skansen her var blevet indtaget af friskytterne; denne meddelelse kan imidlertid ikke ad anden vej bekræftes. På dette tidspunkt lå i hvert fald Åge Monsen — eller som han populært hed: »Hare-Åge« — efter et spejdetog til Kristianstads omegn for at hvile hestene stille i »Hullebæk« — formodentlig det nuværende »Hulebäckserød« oven over Margretetorp langt mod vest på Hallandsås, — og han kan derfor næppe have deltaget i nogen kamp om Broby skanse. Men otte dage senere havde han rullen over sine friskytter færdig til myndighederne i Landskrone og var rede til at gå til aktion, så snart den danske hær indfandt sig. Let havde det dog ikke været for ham at udfylde sine rammer: »Nok findes her *en stor del, som inte vil være følgagtig* og lade sig indrullere, hvilket jeg haver dennem tit og ofte advaret her udi Vestre Gønge herred, både pardonskarlene (d. v. s. de der tidligere havde taget imod svensk pardon) og andre, som inte vil være følgagtig, andet end hver søger sin profit«. Det var ikke alene den fredelige del af almenen, der her sigtes til; mange Gønger vilde ikke indtræde i regulære friskyttekorps og foretrak det friere liv i små snaphanegrupper, der ikke kærede sig om den danske regerings forbud mod at udplyndre den rolige befolkning. Åge Monsen Herlev synes derimod at have holdt nogen disciplin hos sine folk, men når han hos overkommandoen kun bad om krudt til sit kompagni, viser dette, at også han må have været selvforsørgende, og dette har kun kunnet ske på landmændenes be-

kostning. Han havde ved midten af juni sit kvarter i Mesterhult i Røke sogn, men opholdt sig ikke længe på noget sted og var i stadig bevægelse. Om hans og Niels Andersens militære bedrifter vil der senere blive lejlighed til at berette.

I hvor høj grad det kneb med at *holde styr på friskytterne*, fremgår også af en klage til kongen i midten af juni fra en ellers ubekendt anfører, *Svend Bjørnsen* fra Osby sogn. Han udbeder sig en kongelig ordre til sine friskytter om lydighed samt »at ingen må fordriste sig til at tage noget, og det ringeste, fra nogen bonde; hvis derimod gør, skal føres til hs. kgl. mts. lejr og dér exemplariter straffes«. Også løjtnanten i Gers herred *Tue Krop* klagede samtidigt over, at hans friskytter foretrak at gå på deres egne »muspartier«, den gemene almue til stor ruin og ødelæggelse. Derfor havde han måttet opgive et planlagt tog til Simmershavn. Han søgte et andet bodemiddel mod ondet, nemlig at alle, der vilde gælde for friskytter, skulle stævnes til møde ved Landskrone en bestemt dag, for af overgeneralens egen mund at høre hans ordrer. Men der blev hverken noget af Svend Bjørnsens eller Tue Krops ønsker. Sommerfelttoget var i fuld gang, og man måtte foreløbig se igennem fingre med mange misligheder, da det store spørgsmål, Kristianstads undsætning, overskyggede alle andre.¹⁰⁾

Fra svensk side synes man i juli måned helt at have opgivet håbet om at skabe ro i Gønge. Den mand, hvem denne opgave var betroet, major *Bengt Månsson* med hans smålandske dragoner (s. 156), pegede på, at med sit utilstrækkelige mandskab faldt det ham svært at gøre noget lykkeligt parti mod snaphanerne; han skulde nemlig også konvojere den svenske post til og fra lejren. Da Karl XI svarede, at han først og fremmest skulde lægge sig denne sidste opgave på sinde, turde heraf fremgå, at man foreløbig måtte lade sagerne gå deres skæve gang og håbe på, at et heldigt udfald af styrkeprøven mellem de to hære også vilde medføre en hurtig vending for snaphaneriet i grænseherrederne.¹¹⁾

Også mod sydøst, i *Gers herred*, arbejdede kaptejn *Simon Andersen* med sit kompagni på at forberede jordbunden for den danske hærs operationer ved Kristianstad. Han havde det held at lokke nogle af sine tidligere folk, der var blevet fangne

og stukket ind blandt Ebbe Ulfelds skytter, til at rømme tilbage; gennem dem fik han gode oplysninger, som han lod gå videre. Mindre betydning fik derimod *Henrik Ovesen Pflug*, der lå tæt øst for Karlshamn i *Blekinge*; han mente vel, at »landfolket forlanges (= længes) endnu helt efter dansk undsætning, mens (= men) i konsideration af den tilstand ved Kristianstad tør de intet lade sig mærke derfor (= dermed)«. Selv da den danske hær senere lå ved Kristianstad, forholdt bønderne sig rolige, og Pflugs aktion blev til ingenting.¹²⁾

Også i *Midtskåne*, ved Ringsøen, var friskytterne meget aktive i juni 1678. Hovedmanden var her *Jens Jensen*, der opererede med sit kompagni fra Landskrone len. I slutningen af måneden kunde han indberette, at den svenske hær stod ved Munkerup, »som jeg selv haver været så nær i nat, at jeg kunde have skudt på dem, om vi havde været stærke«. Det drejede sig vist om Karl XI.s forgæves marsch for at undsætte Helsingborg, og over for en sådan styrke forstår man let, at en friskyttekaptejn måtte foretrække at være ubemærket. Jens Jensen havde imidlertid den fordel, at befolkningen her, i Froste og Fers herreder, var meget ophidset på Svenskerne for deres ulidelige udskrivning af proviant; den truede endogså de svenske lensmænd, som opkrævede skatten, med at brænde deres gårde. Friskyttekaptejnen var derfor ved godt mod, og kan ikke blive træt af at skildre de svenske troppers frygt og forvirring: »De er så konfunderet i deres tanker, at de hver time er foranderlige, og [man] véd aldrig, hvilken vej de søger, enten op eller ned«. Svenskerne truede ham ganske vist hver dag. »Dog bor Vor Herre midt i landet, som hjælper den nødlidende«. ¹³⁾

Ingen viste dog en sådan iver for at holde forbindelsen med det belejrede Kristianstad ved live som løjtnant *Peter Sten* [Stensen] i den regulære hær, der kan betegnes som en slags forbindelsesofficer mellem hæren og friskytterne. Alle-rede i begyndelsen af juni meldte han, at han havde været oppe ved Kristianstad, hvor nøden efter hans skøn ikke kunde være overhængende, »thi jeg så, alle vejrmøllerne gik, og heste og andet kvæg gik ude på Begbakken uden for den store skanse«.

Men i nogle landsbyer uden for fæstningen, hvor den svenske hær havde stået, var det så ilde fat, at beboerne bagte mæsk og lindeblade sammen til en slags brød. »Ellers, Gud være æret, er her i landet en sådan glæde på alle mænd og børn til Gud, for hr. generalen er kommet til landet«. ¹⁴⁾ Det er muligt, at disse ord har gyldighed for Midtskånes vedkommende, men de gjaldt ikke længer for landskabet i sin helhed.

Peter Sten havde dog ladet sig narre af de ydre tegn på en god tilstand, hvorved den danske kommandant v. Osten søgte at vildlede Svenskerne. Garnisonen var fra 2471 mand 1. okt. 1677 sunket til 2045 i marts det følgende år, hvoraf endda kun 1206 var i stand til at bære våben; der døde 30—40 mand om ugen. Fjorten dage senere var de våbenføres tal derfor nede på o. 1150, og det sank yderligere inden sommeren til godt 1000. Også blandt borgerskabet, som villig gik til volds, var dødeligheden skrækkindjagende. Og over for denne lille skare stod en belejringshær på mange tusinder, der ved efterretningen om den danske hærs ankomst til Skåne forsøgte en storm i begyndelsen af juni, men blev kastet tilbage. Malende er Sten Jakobsens skildring: »De 2 parter af borgerskabet og mere end halvparten af garnisonen var bortdød; de havde allerede ædt så mange heste, at et pund hestekød kostede 8 skilling, en stud kostede 130 rdlr., en gammel ko 120 sldr., et lispund smør 3 rdlr. o. s. v. Alle var standhaftige, at man ikke fornam nogen knur [ren] eller mutination, som ellers gerne sker udi sådan nød ... Hvad ringe kvæg eller heste, de havde tilbage, dem lod de om dagen gå på volden, at de Svenske skulde se det og tænke, at de ikke endnu var udi så stor nød«. — Som vi så, lod også Peter Sten sig narre. Atter 17. juli foretog Svenskerne en storm på Kristianstad, åbenbart fordi de vidste, at Christian V var på marsch for at undsætte byen. Men de blev atter med bravour slået tilbage. Kristianstads forsvar under v. Ostens ledelse hører til de stolteste blade i dansk krigshistorie. ¹⁵⁾

Det var efter Helsingborgs indtagelse lykkedes den danske konge at få sine generaler med til, at man skulde *nærme sig fjenden* »uden ligefrem at beslutte sig til kamp«, men for at se, hvilken holdning han så vilde indtage, og tage sine

forholdsregler derefter. Man håbede i hvert fald at kunne afskære Svenskernes forsyningslinjer fra Småland og ved sult tvinge dem til at hæve belejringen. Men der gik over fjorten dage efter Helsingborgs kapitulation, før marschen blev begyndt, og man havde da til sin rådighed kun 11000 mand, en styrke der var svagere i tal end fjendens og endda i løbet af de næste fjorten dage sank med en fjerdedel p. g. a. udkommanderinger, sygdom og — rømninger. Marschen lagdes fra sletten op i Skovbygden til Møllerød ved Finjesøen, hvorfra man fulgte den nuværende landevej mod sydøst i retning af Kristianstad. Det var en samlet rute på ca. 100 km. Man brugte en hel uge om at tilbagelægge denne lille strækning og nåede endda ikke helt frem, et vidnesbyrd om, hvor nølende og forsigtigt man gik til værks. Desuden afbrødes marschen hvert øjeblik af krigsråd og fremsendelse af observationsstyrker. Men endelig kom man da 22. juli om eftermiddagen ned på Kristianstadsletten ved *Ønnestad*, en halv snes km. fra den indesluttede fæstning. Foran sig havde man mellem Lillø og Væ den svenske belejringshær. Et sammenstød var uundgåeligt, hvis marschen fortsattes.

Mellem den danske og den svenske hær lå ved siden af vejen de høje bakker ved *Skiberslev*. Herfra kunde den svenske lejr beskydes af kanoner, og stillingen var ikke besat af Svenskerne. Man havde hele tiden på dansk side ment, at hvis man skulde vove en åben kamp, måtte det være under en særlig gunstig chance, der opvejede den danske hærs kvantitative og kvalitative underlegenhed. Var ikke chancen her, tilmed da den svenske lejr var ubefæstet? Det må dog tilføjes, at over dette sidste forhold var man på dansk side ikke klar.

Chancen blev i hvert fald ikke grebet. Og da man den næste formiddag besluttede sig til at gribe den, var det for sent. Den stedlige amtmand Ove Rommel indfandt sig i krigsrådet og meldte, at Skiberslevbakkerne i løbet af natten var blevet besatte og forskansede af Svenskerne.

Efterretningen virkede lammende. Generalerne frarådede nu kongen at indlede sig i slag. Derimod blev man stående ved *Ønnestad* for at undersøge, om disse bakker ikke kunde omgås, og for at forsøge at udsulte den svenske hær. Imens be-

fæstede Svenskerne ikke alene højderne yderligere, men nåede endog at forskanse deres lejr. Et slag var nu utænkeligt, tilmed da flere danske afdelinger manglede krudt, ja da der viste sig upålidelighed blandt de tyske hjælpetropper. Spørgsmålet var, om det kunde lykkes at *tvinge Svenskerne ved sult*. Der rådede nød i Kristianstad og i belejringshæren; hvem af dem vilde først blive tvunget til at give sig? Spørgsmålet var så meget mere brændende, som også den danske undsætningshær var i færd med at fortære sine sidste brødrationer.¹⁶⁾

Under disse forhold fik friskytternes virksomhed for at afbryde den svenske hærs forbindelse med hjemlandet en større betydning end nogensinde. Åge Monsen kunde 24. juli melde til armeen, at han havde afbrændt broerne over Almeå ved Kumle (Knislinge) og over Helgeå ved Broby, derimod var det ikke lykkedes med den nordligere bro ved Hønjerum, fordi den svenske skanse lå for nær ved den, og »vi kunde intet bare os dér for kugler. Men dersom det behagede hans excellence att sende os ett Paar Falcheneter, at vi kunde schude paa Vollene, saa ville vi endnu proberet; jeg troer vist, att vi skulle hae den«. Formodentlig har han fået de ønskede kanoner, thi betydningen af at afbryde vejen over Osby og Loshult til Småland var indlysende. Følgen blev, at friskyttene udførte deres største bedrift under hele krigen, at indtage et af regulære tropper forsvaret fæstningsværk. Efter at kaptejn Niels Andersen havde holdt *Hønjerum skanse* indesluttet en fjorten dages tid, kom »Hare-Åge« med 100 Vestgønger til hans undsætning og opfordrede skansen til at kapitulere. Besætningen — 29 mand — havde nu ikke mere til sit underhold og så tre friskytteafdelinger, hver på 100 mand, rede til at løbe storm. Den kapitulerede derfor 2. august, nedlagde våbnene og blev som fanger eskorteret til den danske lejr. Et resultat af virkelig militær betydning var hermed nået.¹⁷⁾

Samtidig slog kaptejn Simon Andersen med sine friskytter et svensk parti ved Ø. *Sønderslev* på Linderødsåsen. Kaptejn Simon tog selv anføreren Isak Ulf fangen »og rider nu gild på Isaks den store brune hest«. Friskyttene var åbenbart blevet et værdifuldt led af den danske hær.¹⁸⁾

Erobringen af Hønjerum skanse betød dog kun, at der var revet et hul i nættet om Kristianstad. I Blekinge stod *Johan Gyllenstierna* ved Mørrumsbro, og det lykkedes ham herfra at forsyne den svenske hær ved Kristianstad med fødevarer. Da danske landgangstropper havde søgt at hindre dette ved at bygge en skanse ved Pugevig, lod Gyllenstierna sine transporter gå ad en nordligere vej nord om Ivøsøen ned til Kristianstadsletten, hvorved denne hindring blev omgået. Her kunde beboerne i Vestblekinge og Villands herred have grebet ind til støtte for Danskerne, men det var hverken muligt for Simon Andersen eller Henrik Ovesen Pflug at få dem i bevægelse. Ørkened sogns skæbne havde åbenbart gjort et for stærkt indtryk. »Bønderne er intet at troe deroppe«, havde Peter Sten allerede før den danske hærs marsch sagt om Kristianstadegnen. Med friskytterne alene lod foretagendet sig ikke gennemføre.¹⁹⁾

Det danske forsøg på at tvinge Svenskerne til at ophæve belejringen måtte derfor løbe ud i sandet. Landgangsforløb længere mod øst fra den danske flåde var fuldstændigt strandede. Hertil kom, at der fra Midt- og Sydskåne lød råb om hjælp mod de svenske strejfkorps, der uhindrede kunde gå langt ud fra Malmø, mens alle friskytterne var trukket sammen om Kristianstad. Det var navnlig vor gamle bekendt *Sven Erlandsson*, som huserede her; »han véd alle de veye, som er i Skaane«. Den danske foged i Froste herred Johan Haksen — som havde efterfulgt sin broder Mogens — vidste intet andet råd herimod end at bede om at måtte få tilsendt nogle friskytter, som skulde være ham lydige til kongens tjeneste. Ønsket synes ikke at være blevet imødekommet, hvad tidens omstændigheder noksom forklarer.²⁰⁾

Den store kappestrid i udholdenhed faldt ud til Svenskernes fordel. 4. august 1678 *kapitulerede Kristianstad*, tvunget af den bitre nød, og den eneste fordel af den danske hærs nærværelse var, at det skete på bedre betingelser, end ellers vilde have været at opnå. Besætningen skulde rykke ud med »heste, bagage, over- og undergevær, lydende spil, tændte lunter, flyvende faner og kugler i munden« og frit kunne drage til Helsingborg. Det samme gjaldt om »alle indfødte Skåninger, så vel gemene

som officerer, af hvad stand og værdighed de er«; altså også friskytter og overløbere. En særlig interesse havde akkordens 18. punkt:

»Kongen af Sverige tager øvrigheden i byen med de gejstlige samt det ganske borgerskab til nåde igen, så at hvad imod hs. maj. af Sverige er passeret, mens de var under den danske jurisdiktion, skal med alle være forglemt og tilgivet og ikke mer eftertænkes, og enhver skal blive i den bestilling, han var tilforn«.

Det kan tilføjes, at disse betingelser virkelig blev overholdte — i modsætning til i Kristianopel og Karlshamn.

Kristianstads fald følte af den danske hær ikke blot som en skade, men også som en svidende skam. Da kommissionen i overgeneral Fr. Arensdorfs sag senere på efteråret gjorde indstilling til kongen, motiverede den sit resultat med, at »eders kgl. majestæts våben og den hele nation er tilføjet ikke alene en utænkelig skade og nachdel, men endog den allerstørste spot og vanære«. Også på det skånske folk var indtrykket stærkt. Otte dage efter kapitulationen skrev sekretæren i krigskanceliet Herman Meyer til Kongen: »Efter at Kristianstad er gået tabt, har alle indbyggere mistet håbet om at blive fri for det svenske herredømme, og man ser hverken nogen bonde eller præst mer i hæren«. Det var det sidste og afgørende stød mod Skånes genforening med moderlandet.²¹⁾

Den danske overkommandos optræden skulde heller ikke forbedre stemningen. Endnu inden Kristianstad havde overgivet sig, men ganske vist på et tidspunkt, da dette kunde forudses, havde Fr. Arensdorf udbedt sig en kongelig ordre til at *ruinere landet*, da fjenden ellers vilde få sit underhold af det. Overløbere havde nemlig meddelt, at den svenske hær efter byens fald vilde drage til Lund og furagere i »den Ystedske vinkel«, hvorfor det var særlig vigtigt at ødelægge hele dette strøg, som hidtil havde lidt mindre af krigen. I henhold hertil beordrede Arensdorf på tilbagetoget fra Ønnested 9. august friskytterne til at afbrænde Ysted, Trelleborg, Simmershavn og Skanør samt herregårdene Svaneholm, Øvedskloster, Søvde og Krogholm; al sæd og furage i denne egn skulde opbrændes, og

alle fartøjer og både ruineres. Samme skæbne bestemtes kort efter for Lund og Laholm med herregårdene Hækkeberg, Eriksholm, Knudstrup, Rosendal, Rønneholm (ved Ringsøen), Osbygård, Fogderup, Hørby, Hovdal og Møllerød samt alle vejr- og vandmøller. Som man ser, var det bestemte strøg af Skåne, der — ti år før Louvois i Frankrig gennemførte den samme barbariske »totalitære« krigsførelse i Rhinpfalz, — rantes af den: Sønderslette og vestkysten om de danske fæstninger Landskrone og Helsingborg. Men desuden opbrændtes overalt i Skåne, hvor friskytterne kunde nå hen, sæden og høet på markerne, mens utallige stude og køer dreves ind til Helsingborg og Landskrone. Samtidig fornyedes opfordringen til Skåningerne om at udvandre til Sjælland. Den danske konge viste herved, at når han ikke kunde beholde landet, var beboernes timelige velfærd en uvæsentlig sag for ham. Få ting har i den grad bidraget til at vende Skåningernes hjerter fra Danmark. Allerede 24. august kunde Herman Meyer meddele Christian V, at fjenden nu fik sin bedste kundskab gennem bønderne.²²⁾

Efter Kristianstads fald trak den danske hær sig tilbage til en stilling bag Rønne å for ikke at tabe følingen med fjenden, mens der af al kraft arbejdedes på at udbygge fæstningsværkerne omkring Helsingborg og Landskrone. Sundfæstningerne kunde jo nu ventes at blive Svenskernes næste mål. De egentlige krigshandlinger indskrænkede sig dog til mindre fægtninger. Friskytterne fik herunder atter lejlighed til at udmærke sig, som da ritmester Rantzau overrumplede en dobbelt så stor svensk styrke i *Båstad* 8. august. Det var nemlig *Eskild Nielsen* med 10 friskytter fra Bjerge herred, som drev igennem, at anfaldet foretoges, og de gik selv i spidsen for det. Kampen førtes med en sådan kraft, at de flygtende forfulgtes helt ud i vandet og blev tvungne til atter at gå i land. Ialt nedhuggedes 62 Svenskere, og 31 toges til fange, mens tabet på dansk side kun var 2 friskytter.²³⁾ Også en anden friskyttfører, *Henrik Ovesen Pflug*, havde — endelig en gang — held med sig, da han overraskede riksjägmästaren Ebbe Ulfeld på en jagt og tvang ham til at ty ind til Kristianstad med tab af 8 af sine folk. Men Pflug måtte samtidig meddele, at han ikke kunde

blive længer i Blekinge, fordi bønderne nu holdt med fjenden.²⁴⁾ Også i de skånske grænseherreder brændte jorden under friskytternes fødder. Kaptejnerne Åge Monsen Herlev i V. Gønge og Peder Lauridsen i N. Asbo, som ikke uden grund kunde beråbe sig på, at de »med all vor magt och krafft søgt eders kgl. majestæts fiender, och federne landet till nøtte igien at komme i sin gammel form under rette Danmarchs crone«, bad om at få et sted anvist til vinterkvarter, da de ikke længer kunde få deres underhold i Nordskåne. I slutningen af oktbr. indfandt ikke mindre end 6—700 friskytter, vistnok overvejende Gønger, med deres officerer sig i Helsingborg og erklærede, at de ikke længer kunde holde marken for fjenden. Ove Rommel, der efter Kristianstads overgivelse var blevet dansk amtmand i Helsingborg, anviste dem kvarter på Rosendal. Selv om der indtil freden, ja efter den, var snaphaner i grænseherrederne, hvor de var en frygtelig plage for den bofaste befolkning, hører man ikke længer om organiserede friskytter i Nordskåne. Deres virksomhed var under krigens sidste år forlagt til landskabets midterste og sydlige dele.²⁵⁾

Årets felttog var hermed til ende for Skånes vedkommende. Krigsskuepladsen forlagdes til Nordtyskland, hvor bedre resultater kunde opnås af den danske hærledelse. Men i Skåne havde 1678 været af epokegørende virkning: Da brast ved Kristianstads overgivelse de sidste politiske forhåbninger for den danske regering, og da blev det klart for den overvejende del af Skånes befolkning, at den måtte indstille sig på at leve videre under svenskt herredømme.

TRETTENDE KAPITEL

Den lille krig og freden

Efter Kristianstads fald fortsatte krigen i mere end et år, men større begivenheder forefaldt ikke inden for Skånes grænser. Ganske vist ønskede Christian V i efteråret 1678 endnu en gang at forsøge våbenlykken i et slag. Men Karl XI holdt sig tilbage. Han vidste, at tiden arbejdede for ham, uden at han behøvede nye sejre. Danmarks forbundsfæller trak sig nemlig efterhånden ud af krigen og sluttede fred, mens Sveriges forbundsfælle Frankrig havde ladet tydeligt forstå, at det ikke agtede at svigte sin allierede, men vilde skaffe den en fred uden landafståelser. Under disse forhold blev Danmarks politiske stilling for hver måned dårligere, og hovedmassen af de danske tropper måtte trækkes bort fra Skåne til sydgrænsen for at kunne imødegå et forventet fransk angreb.

I Skåne blev der så små regulære styrker tilbage i de endnu bevarede fæstninger, Helsingborg og Landskrone, at de — i forbindelse med friskyterne — kun kunde føre en »lille krig«. I Helsingborg var nu Ove Rommel dansk amtmand, ligesom Knud Thott havde samme stilling i Landskrone. Fra dansk side satte man hele sin energi ind på at skaffe så meget som muligt af den skånske høst og de skånske kreaturbesætninger ind i de to fæstninger. Desuden fremmede man efter evne udvandringen af Skåninger til Sjælland.

De danske »raids« ud på landet, under ledelse af så kyndige førere som general *Merheim*, oberst *Svanwedel* og oberstløjtnant *Rantzau*, gav betydelige resultater, rigtignok på befolkningens bekostning. Den befalede afbrænding af købstæder og

herregårde gennemførtes tildels: Af 300 gårde i Lund gik over halvdelen op i luer, og det skyldtes kun »Guds nåde og flittigt arbejde«, at domkirken blev reddet, da den allerede var antændt.¹⁾ Til denne virksomhed havde de danske korpsførere god hjælp af friskytterne, som nu myldrede i Mellem- og Sydskåne. Men man kæmpede også mod de svenske småafdelinger, der var udsendt for at furagere og opkræve kontribution. I denne lille krig var Danskerne i reglen overlegne, takket være deres anføreres raskhed og snildhed, og indtil sene tider levede hos den skånske bonde mindet om Svanwedels bedrifter; ja han blev efterhånden til en mytisk skikkelse, der »vidste mer end sit fadervor«, og, når han kom i knibe, kunde forvandle sine ryttere til siv eller træer.

Hos Svenskerne samlede forbitrelsen sig navnlig mod friskytterne, og nogle mænd som krigskommissær *Sven Erlandsson* og ritmester *Hummer* udviklede sig til ligefremme »snaphanejægere«, der dag og nat var rede til at fare ud, så snart de fik nys om, at der var friskytter i nærheden.

Af disse har *Sven Erlandsson* sørget for at efterlade en beretning om sine bedrifter, der må være nedskrevet adskillige år efter begivenhederne, da den indeholder forskellige kronologiske unøjagtigheder. Det er også tydeligt, at han undertiden tilskriver sig selv alene æren for snaphanejagter, som det af samtidige kilder fremgår, at han må dele med andre. Af en selvbiografi at være er dog denne »*promemoria om snaphanerne*« ret troværdig; det går ikke altid Svenskerne godt (således i nr. 8, 10 og 11) og i en enkelt historie (nr. 1) synes *Sven Erlandsson* ikke selv at ville være helten. I hvert fald giver denne promemorie et tydeligt billede af, hvorledes man fra svensk side så på snaphanerne, og hvorledes man behandlede dem.²⁾

Det er ikke mindre end 18 »affærer«, som *Sven Erlandsson* har med snaphanerne i løbet af et år, og som regel er resultatet strålende. Jeppe Bosen forfølges så hårdt, at han tilsidst må ty ud på en sten i havet ved Stenshoved, hvor han foretrækker døden ved drukning frem for at falde i fjendens hænder. Tage Bøg bliver skudt, mens han sidder og sover på hesten. Hans Severin og »lille Mads«, begge rømte svenske soldater, fanges og spidses eller stejles. På tilsvarende måde går det de menige snaphaner. Kun kaptajn »Tullsagra Simon«

[= Simon Andersen?] rider tværs gennem den svenske skare og undslipper.

Til den djærvhed, som præger bedrifterne, svarer den grumhed, som straffene udviser. Det skyldes kun præsten i Trydes forbøn, at en ung snaphane slipper med at blive skudt, og hængning anvendes kun over for dem, der falder i Svenskernes hænder efter døden. Men ellers er stejling og spidsning de sædvanlige straffe. I en af de sidste bedrifter (nr. 16) omtales, at de svenske furagører i en høstak fandt en snaphane, der allerede tidligere havde været spidset (!). Han blev så på ny sat op ved en høj på vejen fra Sønderhviddinge til Lund. »Da han sad på spidsen, begærede han at drikke af en skydskarl, som gik forbi, og lovede ham derfor sin hue«.

Det var vel nok heldigt for Sven Erlandsson, at han aldrig faldt i friskytternes hænder. Han havde dog ikke altid held med sig, som da han konvojerede proviantvogne til lejren og blev overfaldet ved Sønder Rørum. Han blev da forfulgt til Ravlunde, hvor han måtte prisgive alt og trække sig ind på kirkegården. Men snaphanerne skød fra taget af præstegården ned på konvojen, som kun blev reddet ved, at den svenskfødte præst, Jonas Petri Nericius, åbnede kirken for den og fik bud til hovedkvarteret efter hjælp. Til gengæld sved snaphanerne præstegården af. Men Sven Erlandsson slap ud af klemmen.

Det var intet under, at en så fortjent embedsmand blev belønnet med adling (Ehrenflycht).

Tilsvarende blev ritmester *Alexander Hummer* adlet under navnet Hummerhjem. Også han har efterladt optegnelser, oven i købet i dagbogsform, hvad der stiller dem i et højere plan af kildeværdi. Hummer er allerede omtalt for sin straffeekspedition til Milkelunge i septbr. 1677 (s. 150), men det var først i det følgende år, han ret kom til at vise sine særlige evner for guerillaen. Alexander Hummer havde den fordel at kunne så perfekt dansk, at han gang på gang narrede de danske soldater til at tro, at han var en af deres. Sin opmærksomhed delte han mellem de danske ryttere og snaphanerne, og han havde ofte heldet med sig; om de fangne friskytters skæbne behøver man ikke at spørge, og om de fangne soldaters må

det være nok at henvise til hans optegnelse 30. maj 1678: »Jag fick 12 à 14 fångar; jag måste göra neder en hop, som jag intet kunde släpa med mig«.³)

Var *friskytterne* således genstand for et specielt had hos Svenskerne, kunde de ikke finde trøst i at møde sympati hos Danskerne, dertil blev befolkningens klager efterhånden for stærke. Navnlig de to Skåninger, der var blevet amtmænd over det sidste stykke jord på danske hænder, havde en klar forståelse af det farlige i deres handlinger. *Ove Rommel* stævnedede i december 1678 alle friskytter i Helsingborg len til møde ved Kvidinge bro, hvor den tidligere borgmester i Kristianstad Falk Larsen (Dalhoff) (s. 66) var bemyndiget til at modtage deres troskabsed og indrullere dem i fire kompagnier med særlige faner. Men skytterne, som var mødt i et antal af 500, viste sig ret trevne; eden til kongen vilde de nok aflægge, men at lade sig indrullere i hæren og opgive deres selvvalgte officerer havde de ingen lyst til. Forfatteren Sten Jacobsen så heri et bevis på, at »en gammel skælm gør aldrig noget godt, ej heller bliver han nogen tid en god pilegrim«. Men *Ove Rommel* tabte ikke modet, og i april 1679, da en våbenstilstand var nær forestående, mente han, at friskytterne var blevet mere myge, så at de vilde lade sig optage blandt de regulære tropper. Det måtte dog være til hest eller på flåden; som fodsoldater vilde de absolut ikke tjene. En del friskytter søgte virkelig at redde livet ad denne vej, men det drejede sig om et mindre tal.

Endnu mere besvær med sine friskytter havde *Knud Thott* i Landskrone, hvad der ikke er så underligt, da han var af et mindre folkeligt præg end sin kollega. I sine indberetninger til kongen var *Knud Thott* lige ivrig til at rose friskytterne for den store skade, de voldte Svenskerne, og til at dadle dem for deres optræden over for bønderne. De vilde lige så lidt som *Ove Rommels* friskytter lade sig optage i hæren. Da de gik så vidt at hindre de danske embedsmænd i at opkræve kontribution og selv vilde oppebære skatten, flød bægernet over. *Knud Thott* havde navnlig et godt øje til kaptejn *Simon Andersen*, der var så »uforskammet« at forlange, at amtmanden skulde anvise hans kompagni nogle bestemte sogne, som det kunde

slå sig ned i og tage penge af. Knud Thott spekulerede over, om man ikke med magt burde indrullere Simon Andersen og hans folk i hæren, men han kom til det resultat, at så vilde de øvrige friskytter formodentlig tage imod pardon af fjenden. Derfor endte det hele, lidet heroisk, med, at han mønstrede de tilstedeværende friskyttekompagnier og gav dem kvarter i Albo og Jerrested herreder, »af hvilke vi i denne vinter ingen synderlig nytte har haft, [efter] som de ligger nær fjenden«. Det var en falliterklæring af reneste vand!⁴⁾

Det var dog et spørgsmål, om de *regulære tropper* ikke var en lige så stor plage for befolkningen som friskytterne. De påberåbte sig, næppe uden grund, at de ikke fik deres lønning regelmæssig udbetalt, og der findes eksempler på, at officererne så tillod dem at »marodere« og tage kvæg hos de bønder, som ikke havde kontribueret til Landskrone, men til fjenden. Oberst Barsse måtte endog indrømme, at hans ryttere på en ekspedition til Sydøstskåne (*Glimminge og Borby sogne*) trods forbud havde benyttet nattens mørke til at tage »was ihnen vorgekommen«; »es war nicht zu endern«, tilføjer han undskyldende. Der var også lejligheder, hvor rytterne arbejdede hånd i hånd med friskytterne, som da de i *Vester Sallerup* gav sig ud for Svenskere, beskyldte degnen for at være snaphane, mishandlede ham og hans hustru og plyndrede deres hjem, Ja, de gik endogså ind i Sallerup kirke; — kirkerne var som nævnt de steder, hvor beboerne ofte gemte sit gods; — brød de der opbevarede klædeskister op og bortførte deres indhold. Affæren blev særlig mærkelig ved, at præsten, Christen Johansen, beskyldtes for at have været i ledtog med ugerningsmændene og at have lånt dem en økse til at hugge kisterne op med. Denne sag kom for Landskrone byret, hvor den ledende friskytte blev dømt til at pligte efter jyske lov (2. bogs 6. kap.) og skånske lov (2. bogs 18. kap.), mens hr. Christen, der havde undskyldt sig med sygdom for ikke at møde i retten, »remitteredes til gejstligt forum«. Måske kom det ham til gode, at han havde skaffet Danskerne oplysninger om Karl XI og den svenske hærs størrelse.⁵⁾

Særlig grelt måtte det dog virke, når selve officererne deltog i sådanne plyndringer. Det var tilfældet i *Væsby præstegård* i

Kullen, en begivenhed, der ligeledes er godt belyst gennem en retslig afgørelse, denne gang for en krigsret. Ansvarret kom til at hvile på en kornet i garden, Frantz Altewelt, og dommen lød på, at han skulde erstatte den forvoldte skade og for edsbrud kasseres fra regimentet. Kornetten, — han kan ikke have været nogen årsunge, da han selv opgav at have tjent i garden allerede under Frederik III, — anfører til sit forsvar, at hans oberstløjtnant havde kommanderet ham afsted med otte mand »under påskud af at furagere« og havde befaleet ham at lukke øjnene for mulige plyndringer; desuden havde oberstløjtnanten ladet sine egne folk med tre store rustvogne følge efter. Man ødelagde ikke alene præstegårdens bygninger, men bortførte også en stor del inventar. Da sagen kom op gennem klage fra præsten, Hans Danielsen, lovede oberstløjtnanten kornetten at skaffe ham fri for arrest, hvis han tog skylden på sig, og at han skulde slippe med at få afsked. Men denne plan strandede, da generalfeltmarskal Wedel imens havde fået den rette sammenhæng at vide. Altewelt blev så dømt den nævnte straf, uden at hans chef ses at være blevet inddraget i processen.⁶⁾

Det sidste år af dansk krigsførelse i Skåne frembyder i det hele billedet af en bedrøvelig opløsning. L *Landskrone* kivedes Merheim og v. d. Osten, — der efter Kristianstads overgivelse var blevet forsat herhen, — om, hvem af dem der skulde betragtes som byens guvernør, og Jakob Ernstsens Baden, der efter at have forladt Herslev var blevet sogneprest i Landskrone, lå i fejde med den derværende kapellan Niels Delphin, der »injurierer ham offentlig med adskillige skældsord fra prækestolen, menigheden til største forargelse og daglig eftertale«. Forholdene var i det hele ikke lystelige i denne fæstning, som tit var helt afspærret fra omegnens befolkning, fordi man frygtede for spioneri af skånske bønder og præster. Sundhedsstanden var dårlig på grund af den store urenlighed, hvorfor magistraten ansøgte om at få de gamle vandløb og sluser rensede, så at vandet kunde få afløb. Borgernes antal var svundet stærkt ind, da de svenskfødte havde måttet forlade byen. Alligevel må de tilbageblevne have troet på varigheden af det danske herredømme, da magistraten så sent som den 20.

marts 1679, altså få måneder før freden, ansøgte kongen om, at den »i conformité af gamle privilegier och dereffter vahnlig-praxi« måtte have lov til selv at vælge rådmænd og andre stadsbetjente ud af byens borgere. Det var mærkeligt at vente sig det bevilget af den enevældige konge.⁷⁾

Var det småt med hyggen inden for Landskrones volde, stod det dog langt værre til i *Helsingborg*. Byen, der var åben, havde under kampene før slottets overgivelse til Danskerne lidt svært ved plyndringer, og beboerne havde fået ordre til at flytte til Helsingør. Da den svenske kommandant havde kapitulert, vendte de ganske vist tilbage, og der fandt så i efteråret 1678 storartede befæstningsarbejder sted, hvorved Helsingborg fra en åben by forvandlede til en lukket. Men en forudsætning herfor var, at der var tilstrækkelige tropper til et forsvar af så vidtstrakte linjer. Da de fleste danske soldater i foråret 1679 blev trukket bort fra Skåne af frygt for et fransk angreb på vor sydgrænse, var man nødt til atter at gøre Helsingborg åben, dog således at der anlagdes en befæstet linje fra slottet ned til skibsbroen, for at man kunde være sikker på at bevare forbindelsen med Sjælland. Alt hvad der lå uden for denne linje, gårde og huse, blev bestemt til nedrivning, for at de ikke skulde give Svenskerne ly under en mulig belejring. Når man tænkte på den skæbne, Lund og Ysted havde haft, syntes det altså, som om ruin var det eneste, de skånske købstæder havde at vente fra dansk side.

Naturligvis var det ikke muligt at gennemføre så drastiske foranstaltninger efter bogstaven, men den skade, byen led, var dog betydelig. Både før og efter dette påbud var forholdene i byen bedrøvelige. At kongen gav byen nye privilegier, betød ikke stort, og stod desuden i en mærkelig modsigelse til, at han samtidig opfordrede borgerskabet til at flytte over til »den anden side«. Trist var også den kiv, der her, som i Landskrone, herskede mellem civile og militære. Ove Rommel beskyldte stadsmajoren for at have opholdt de bønder, der kørte ved til byen, så at de ikke kunde komme hjem til aften; den hedlevrede amtmand »brugte mange eder«, duttede stadsmajoren og slog løs på ham, men det lykkedes dog de tilstedeværende at hindre, at kårderne blev dragne. Svend Pil klagede over,

at kaptejn Wilster havde slået hans vinduesrude ind, »med salig rigens skatmesters våben udi«, og derefter med stokken trængt ham tilbage og lukket ham inde i hans eget hus.⁸⁾ Uhyggeligst var dog den splid, som viste sig mellem borgerne indbyrdes, og som gav sig udtryk i beskyldninger for forbindelse med fjenden. Det gjaldt navnlig borgmester *Bent Pil* (*Pihlcrona*), der havde vakt mistanke hos de danske myndigheder allerede i november 1676 og derfor var blevet ført i fangenskab til København. Om han virkelig var skyldig i forræderi, må stå hen, men mærkeligt er det, at også Svenskerne betragtede ham som en frafalden og konfiskerede hans ejendom i Skåne.⁹⁾ Fra Bent Pil udstraktes mistanken til hans familie, først til hans svigersøn, rådmanden *Herman Schlyter*, der sammen med så mange af Helsingborgs indbyggere i forsommeren 1678 var draget over til Helsingør og nu fik befaling til herfra at begive sig til Nyborg i en slags hæderlig arrest. Herman Schlyter, der betegnede sig selv som »arve undersaat« og beråbte sig på, at han med sine medborgere havde aflagt ed til kong Christian og holdt den, bønfuldt om skånsel, og han opnåede ikke alene sit ønske, men også — som det synes — visse økonomiske privilegier. Herman Schlyter må efter hans senere skæbne at dømme virkelig have været dansksindet; — han sluttede sig tredive år senere, da Danskerne 1709 for sidste gang angreb Skåne, åbenlyst til dem;¹⁰ — men Bent Pils broder *Svend* blev også mistænkt af det danske militær for spioneri og sat under bevogtning. Nu var der ingen grænse længer for rygternes omfang; foruden de her nævnte tre medlemmer af familien blev Pilernes brorsøn *Tue* (han tjente oven i købet som løjtnant hos friskytterne), ridefogderne *Peter Klein* og *Iver Ravn* (der begge var besvogrede med den Pilske slægt) og en række andre familiemedlemmer angivne for svensksindethed og spionage. Den mægtige slægt havde åbenbart mange misundere og avindsmænd i Helsingborg.¹¹⁾ Men hvad enten det nu skyldtes, at disse anklager faldt til jorden på deres egen urimelighed, eller at de først fremkom umiddelbart før fredens afslutning, synes de at være blevet ignoreret fra dansk side og ikke at have ført til nogen indskriden.

Freden nærmede sig i virkeligheden med stærke skridt. Efter

at Frankrig og Nederlandene havde opgjort deres mellemværende på kongressen i Nimwegen i slutningen af juli 1678, begyndte også vore øvrige forbundsfæller at springe fra, og det øjeblik kunde forudses, da Danmark vilde komme til at stå ene. Om de skånske bønder siges det i foråret 1679, at de var begyndt på igen at pløje jorden, fordi de troede, at der nu blev fred. Dette stemte helt med Svenskernes ønsker, men peger også i retning af, at den skånske landbefolkning havde opgivet håbet om, at Skåneland skulde blive genforenet med moderlandet. Mærkeligere er det, at man både i Helsingborg og Landskrone møder stemmer i modsat retning, hos ingen dog kraftigere end hos den betydeligste Skåning, som havde sluttet sig til Danskerne, *Knud Thott*. Da der i foråret 1679 gik falske rygter om, at Karl XI var død, steg hans forhåbninger til det højeste, og han forsikrede Christian V om, at Svenskerne var »usigeligen kiede aff krigen« og gerne vilde købe fred på bekostning af Skåne. Ja, Knud Thott var så forsynlig at anbefale kongen, hvis Svenskerne afstod Skåne, at tage alt det bortdonerede krongods og Bornholms Vederlags gods tilbage fra de nuværende svenske indehavere. Selv efter at det havde vist sig, at Karl XI ikke var død den gang; da fredsforhandlingerne i Lund stod over for deres begyndelse, vedblev Knud Thott at tumle med lignende planer. Han påstod nu at have fået oplyst fra gode kilder, at både Johan Gyllenstierna over for Erik Dahlberg og Sven Erlandsson over for »en sin fortroed ven« havde ladet falde ytringer om, at man i nødsfald hellere vilde lade Skåne og Blekinge gå tabt, end forspilte freden. Sverige var blottet for folk og for penge, det havde mistet alle sine tyske besiddelser og kunde ikke genvinde dem, da den danske konge var »mester aff siøen«. Dets eneste ven var Frankrig, men Frankrig havde intet udestående med Danmark; »ses endog af alting, at han har andre desseiner, og at han *muligt kommer at søge eders majestæts venskab*«. ¹²⁾)

De sidste ord rummer virkelig en statsmandstanke — Griffenfeldts gamle tanke! — men det uheldige var, at Knud Thott ikke forstod, at det for Ludvig XIV var et »point d'honneur« at redde sin forbundsfælle Sverige ud af en trang situation.

At Christian V imidlertid har læst Knud Thotts udviklinger med bifald, kan ikke betvivles. Selv i de danske regeringskredse nærrede man jo lignende forhåbninger om, hvad der skulde kunne nås ved freden. Da forhandlingerne herom begyndte i Nimwegen i foråret 1678, mente man endnu at kunne redde det meste af erobringerne, ikke blot største delen af Skåne, men også Bohuslen, Gotland og det væsentlige af Sveriges besiddelser syd for Østersøen. Men hverken Sverige eller Frankrig vilde høre tale om sligt; de krævede urokkeligt, at freden skulde være en simpel stadfæstelse af de tidligere fredstraktater i Roskilde og København. Efterhånden som frafaldet af vore hidtilværende forbundsfæller skred fremad, sænkede Danmark sine krav; fra det meste af Skåne gik man ned til kun at forlange Helsingborg og Landskrone len, derfra til Landskrone len alene, og endelig til i stedet for dele af Skåne at kræve Bohuslen *eller* Gotland *eller* Wismar. Alt forgæves.¹³⁾ I sin desperation erklærede Christian V sig tilsidst villig til at lægge hele afgørelsen i kongen af Frankrigs hånd i det håb, at han vilde unde ham en rimelig satisfaktion. Denne appel lød imidlertid uhørt, og efter at et fransk korps var rykket ind i den danske konges stamlande Oldenborg og Delmenhorst, måtte Danmark ved *freden i Fontainebleau 23. august 1679* over for Frankrig bekræfte Roskilde- og Københavnsfredenes bestemmelser. Det lykkedes ikke at få nogen ændring heri ved den særlige fredstraktat, der under fransk og kursachsisk mægling sluttedes mellem Danmark og Sverige en måned senere, *26. septbr., i Lunds Domkirke*. Det var her, den franske gesandt afviste den danske forhandlers krav med de hånfulde ord: »Mon pauvre monsieur, pas un village«. Danmark havde for tredje gang måttet fraskrive sig de skånske landskaber.

»Den skidne og skammelige fred«, som præsten ved Helligåndskirke i København betitlede den under den påbudte taksigelsesgudstjeneste, var altså ikke en følge af den modgang, den danske hær så ofte havde lidt på skånsk grund. Det er endogså troligt, at resultatet vilde være blevet det samme, selv om den havde haft bedre held. Freden var en storpolitisk afgørelse, der viste, at Danmark og Sverige var blevet brikker i et større spil, som denne gang faldt ud til Danmarks skade,

og som fyrretyve år senere skulle give et modsat udslag. Men »den skånske krig«s betydning var i en anden henseende stor. Den havde i Skåne rystet troen på muligheden af en dansk generobring af landet, og hvad der var endnu vigtigere, den havde også nedbrudt ønsket om, at en sådan skulde finde sted.

For alle dem, der åbent havde stillet sig på Danmarks side, var freden således et hårdt slag. De blev dog ikke helt ladt i stikken. *Traktatens 13. paragraf* gik ud på, at alle undersåtter, danske som svenske, hvilken stand de end tilhørte, straks skulde genindsættes i »deres gods, løst og fast, samt indkomsterne deraf«, som var blevet konfiskerede under krigen. Det tilføjedes udtrykkeligt, at dette også gjaldt om alle, der havde sluttet sig til en af de to hære, og endvidere: »at det ikke skal blive nogen til forfang, skade eller præjudice, at han har fulgt det ene eller det andet parti«. — Denne amnesti var forøvrigt allerede lovet dem i *traktatens 2den paragraf*. — Endelig blev det tilladt dem inden år og dag [d. v. s. et år og seks uger] frit at flytte derhen, hvor de lystede, »således at der ikke kan kræves noget af dem til gengæld, hvad navn det så må have«. Alt dette var åbenbart indrømmelser, der først og fremmest sigtede på de dansksindede Skåninger.

Til gengæld var slutningen af paragrafen særlig af interesse for Sverige. Den lød således: »Men når de har valgt opholdssted, skal de alene være forpligtede med troskabsed til den konge, i hvis land de boer, selv om de også har deres godser i den anden konges land; dog skal de for disse godser og ejendomme nyde samme privilegier og rettigheder som andre indbyggere og undersåtter i dette land«. Dette betød altså en gentagelse af Roskildefredens bestemmelse om, at alle, der vilde tage fast bolig i de skånske landskaber, skulde aflægge troskabsed til Sveriges konge. Derimod indeholder freden i Lund ingen udtrykkelig bekræftelse af indbyggernes sikkerhed for at bevare deres ret, lov og gamle privilegier og friheder. Men de kunde trøste sig med, at det i den 4de paragraf hed, at »de roskildske, københavnske og westfalske traktater ... skal i hver og en af deres artikler uryggeligt forblive i kraft og vigeur og betragtes som gentagne i denne traktat, ret som om de var indførte deri fra ord til andet«. ¹⁴⁾

Freden i Lund søgtes yderligere styrket ved en række andre traktater, hvoraf de vigtigste skabte et forsvarsforbund mellem de to riger og et ægteskab mellem den svenske konge og den danske prinsesse Ulrikke Eleonore. Til disse aftaler hørte også en nærmere forklaring af, hvorledes tilbagegivelsen af det konfiskerede gods skulde finde sted. Tiltrædelsen af faste godser skulde, som allerede nævnt, ske straks, og kun hvis den nuværende indehaver kunde godtgøre at have haft nødvendige udgifter ved deres vedligeholdelse og drift, anerkendtes hans ret til erstatning derfor. Hvad den løse ejendom angår, anerkendtes derimod pligten til tilbagegivelse kun, hvis den ikke i mellemtiden var blevet splittet og kommet på nye hænder. Herefter måtte de landflygtige skånske adelsmænd, brødrene Thott, Ove Rommel, Hans Valkendorf o. fl. have gode udsigter til snart igen at komme i besiddelse af deres tabte ejendom.¹⁵⁾

FJORTENDE KAPITEL

Stemninger og tilstande på landet i Skåne ved krigens slutning

Den kursachsiske gesandt v. Gersdorff, en af mæglerne ved fredsværket i Lund, og i den anledning forud for forhandlingerne på et besøg hos kong Karl i Lyngby præstegård (Villands herred), har i et brev til sin herre kurfyrsten givet en skildring af sin rejse, der maler tilstanden i Centralskåne i forsommeren 1679. Rejsen tog flere dage fra Malmø til Kristianstad, ikke alene på grund af de »meget slemme veje«, og fordi man i det »temmelig ruinerede land« kun på enkelte steder kunde finde underhold og nattelogi. Det værste var, at man af hensyn til snaphanerne måtte tage omveje på flere mil for at holde sig uden for skovene. Den løjtnant, som anførte den svenske eskorte, viste således Gersdorff en trop på 40 beredne snaphaner, der holdt et bøsseskud fra konvojen i udkanten af en skov, »ordentlig rangerede«, d. v. s. i militær opstilling. Det var altså et af de danske friskyttekompagnier. Gersdorff fik da også på hjemvejen en forsvarlig svensk eskorte af Karl XI.

Også fra selve forhandlingerne i Lund giver gesandten nogle skildringer, der viser denne bys tilstand efter Frederik Arendorfs store brand. Den var med eet ord sagt elendig; de fleste huse lå i aske, og de tilbagestående var for størstedelen forladte af professorer og borgere. Da fredsmæglerne skulde indkvarteres i dem; — Gersdorff boede således i professor Nordemans hus; — måtte de først forsynes med døre, vinduer og alle andre nødvendighedsartikler.¹⁾

Er sådanne billeder typiske for Skåne i sommeren 1679? Det er meget svært at besvare dette spørgsmål, men der skal mindes om, at fortidens krige ramte et land mere ujævnt end misvækster, farsoter og andre landeplager, for ikke at tale om, hvad der sammenfattes under benævnelsen »dårlige tider«. Nogle egne kunde slippe forbavsende billigt fra en krig, mens andre blev totalt ruinerede. Det er derfor nødvendigt at undersøge Skånes forskellige egne og befolkningsklasser, for så vidt der er levnet os stof fra fortiden til at belyse disse. Men i så henseende er vi ikke godt stillede. Man kunde have ventet, at den svenske regering efter freden havde anstillet undersøgelser gennem synsforretninger over den materielle tilstand i det krigshærgede land. Dette er imidlertid ikke sket, bortset fra at man i generalguvernements landskontor optog lister over ødegårdene i de årligt skiftende »landsböcker«. Det har naturligvis sin interesse at erfare, at af ca. 6700 »mantal« i Malmøhus, Landskrone og Helsingborg len — Kristianstad len oplyses ikke — betegnes 2309 som »øde og ubrugte mantal«, altså godt en tredjedel, og at heraf gjaldt det i Harjagers, Rønnebergs og Onsø herreder (ved Landskrone) om ikke mindre end 70 p. ct.²) »Ødegårde« var dog heller ikke i fredstid noget ukendt fænomen. At egnen omkring Landskrone og Helsingborg hørte til de sværest medtagne, kan vi også ad andre veje end gennem ødegårdenes antal skønne. Men hvordan stod det til på »Søndersletten«, ved Simmershavn og i Gøngeherrederne? Og havde krigen ramt præster og bønder, adelsmænd og borgere lige hårdt? Svarene må sammenstykkedes af et meget spredt kildestof, og i mange tilfælde svigter det ganske. Til spørgsmålet om tilstandene i landet slutter sig naturligt det om den politiske stemning, altså om sympatierne for den danske sag. Også herom foreligger en del materiale, men det er desværre ligeledes ujævnt.

Ingen befolkningsklasse havde under krigen haft vanskeligere ved at finde sit politiske standpunkt end *præsterne*. Deres overhoved, *Peder Vinstrup*, havde i så henseende stået som en fuldgyldig repræsentant for sin stand, da han tillod sin

ægtefælle at træde i venskabelig forbindelse med de danske myndigheder, samtidig med at han selv bevarede en korrekt holdning over for de svenske. Han bøjede sig, om end med ulyst, for regeringens ønsker om at indføre svenske feltpræster i skånske præsteembeder, og han opnåede til gengæld, på grund af sin alder, tilladelse til at blive i Lund, mens han indførte sit gods og sine afgrøder til Malmø. Vinstrup kom ganske vist aldrig i så godt forhold til Jöran Sperling som til hans forgænger Fersen. Da biskoppen søgte om kontributionsfrihed for sin gård Søndertov, erklærede Sperling, at under de nuværende forhold sømmede sligt sig ikke for »nogen trofast undersåt«, ligesom han barsk forsikrede, at han ikke vilde lade sig bruge »som hans vikar« til at meddele de skånske provster plakater om bønnedage. Men kongen holdt — uvist hvorfor — sin hånd over bispen og pålagde sin viceguvernør at lade ham vederfares noget soulagement på hans gamle dage og i hans slette tilstand. Vinstrup bevarede da også sit embede under hele krigen, og det var vel et held både for ham og regeringen, at døden bortrev ham, da Skåne derefter stod over for dybtgående ændringer i sine kirkelige forhold.³⁾

Om regeringens planer kunde han nemlig ikke være i tvivl. Få dage efter *Kristianstads* kapitulation udnævnte Karl XI regimentspræsten ved sin livgarde til præst i byen, og inden årets udgang besattes stillingerne som kapellan og som hospitalspræst ligeledes med »Opsvenskere«. Dette var i god overensstemmelse med kongens erklæring om, at ingen danske eller skånske præster vilde blive indsatte i Kristianstad, og at den danske hører ved den derværende skole skulde erstattes med en Svensker. Men kong Karl nærede også videregående ønsker. Derfor skrev han 31. august til generalmajor Lybecker, der sammen med den bekendte generalkvartermester Erik Dahlberg ledede pacificeringen af Østskåne, følgende ord:

»Såsom vi anser det for en nødvendighed, at ikke blot *kirkeordningen, ceremonierne og gudstjenesten* i Kristianstad aldeles herefter bruges og forrettes på svensk manér og på samme sæt, som det ellers er øvligt og vanligt oppe i riget i menighederne, samt at der synges *svenske salmer*; men også, at det

ikke tillades danske eller skånske præster at forrette gudstjenesten, men at andre dueilige og svenskfødte præster forordnes i deres sted, som på behørigt og ovenfor omtalte sæt kan administrere samme; altså befale vi« o. s. v. Kongen tilføjede endda, at da det forlød, at der i Kristianstad opholdt sig nogle skånske præster, skulde de udvises af byen for ikke i fremtiden at kunne udføre præstelige forretninger.⁴⁾

Hensigten er tydelig nok. Kristianstad skulde være en »forsøgsmark« for forsvenskningen af den skånske kirke og skole, og i byen skulde værket foretages uden befolkningens samtykke og uden den skånske gejstligheds medvirkning, alene på kongelig ordre og gennem svenske mænd. Denne tanke var blevet knæsat af Halmstadrigsdagen i foråret 1678, og hverken Johan Gyllenstierna eller Jöran Sperling kunde have noget at indvende mod dens virkeliggørelse. Den bundede i den afgjorte mistillid til Skåningernes troskab, som fyldte kongens sind under krigen, og som tillige fik ham til at planlægge en indvandring af svenske bønder til Skåne og til at forbyde, at andre end Svenskere måtte ride for de skånske »rusthåll«.⁵⁾ Fremtiden skulde vise, om denne fortrængning af alt skånskt væsen kunde vinde kongens besindige rådgivere for sig, ja om den overhovedet lod sig gennemføre i praksis.

Meget måtte i så henseende afhænge af den skånske *præstestand* selv, navnlig af, hvor stærkt kompromitteret den måtte stå i Svenskernes øjne. Store var de krav om loyalitet, som var blevet stillet til den; de omfattede ikke blot, at præsterne skulde besørge brevvekslingen mellem Malmø og den svenske hær, trods Danskernes forbud, men endogså at de skulde hjælpe til ved spionering i de danske fæstninger og på Sjælland. Knud Thott satte som dansk amtmand i Landskrone alle sine kræfter ind på at modarbejde sådanne forsøg. I januar 1679 var han blevet klar over, at præsten *Morten Hansen Møller i Brågerup* (Bare h.) spillede en afgørende rolle ved spioneriforsøg i Landskrone; da han var blevet taget fast, blev han hurtigt myg og røbede to kaldsfæller, deriblandt provsten i V. Gønge herred, *Christen Karstensen Fundanus i Finje*, en skånsk præstesøn, som tidligere havde været en af den danske sags støtter på sin egn. Hr. Christen skulde igennem sin skole-

mester have sendt adskillige breve til den svenske konge. Belysende for en skånsk præsts sjælekvaler er Knud Thotts breve til Christian V om forhøret over ham. 20. jan. 1679 hedder det således:

»Jeg lod ham hente med alt, hvis skrevet papir som fandtes i hans hus; det er en forsoren ånd; han forbandte sig [o: svor], at han aldrig havde sendt noget brev frem.«

Men fjorten dage senere, 2. febr., fortsætter Knud Thott:

»Provsten i Finnie begynder nu nogenledes at komme til sandheds erkendelse; han har været i nogle dage ligesom fortvivlet; derfor begærede han, at sakramentet måtte meddeles ham. Jeg lod mester Jakob [Ernstsen Baden] her om afdage, til hvilken han sagde, sig højliggen at have fortørnet Gud, idet han havde forsvoret sig [aflagt ed]; var den hele dag desperat, så jeg måtte lade præsten hente til ham igen; endelig brød han ud og sagde, at der førtes levende humlesække til København. Jeg lod ham ingen ro, der jeg først havde ham så vidt, førend jeg fik større oplysning; endeligen sagde han, at degnen i Hestved havde ofte været i København og spejdet, og hvis jeg kunde få ham, skulde jeg erfare det, som var utroligt. I lige måde talte han om *præsten i Broby* [Mogens Pedersen], som er hans svoger, at han skulde haft breve fra Helsingborg og Helsingør; men det gik han fra igen og vilde ej give det skriftligt. Han er endnu helt angst og urolig, thi der er ham mere om hjertet, men han tør ej ret ud dermed, thi han har sine midler i Kristianstad; men det er sikkert, han véd en hel hob om Svenskes donter.« ...

Christen Fundanus' skæbne blev sørgelig. Han havde foregående år været i unåde hos den svenske regering, fordi han havde vist forsømmelighed med at sende kgl. breve til den svenske kommandant i Helsingborg, og nu blev han ramt af Danskerne, fordi han havde adlydt den svenske befaling. Om han fra dansk side blev straffet, vides ikke. Derimod er det sikkert, at han døde i Landskrone i det sidste krigsår og således aldrig vendte tilbage til sit embede. Som han måtte mange skånske præster sande, at det ikke er muligt at tjene to herrer.⁹⁾

I de skånske grænseherreder (Ø. og V. Gønge, N. Asbo samt

Villands) bøjede de fleste præster sig efter Kristianstads overgivelse for kong Karls befalinger. Tidligere havde det kun gældt om Poul Ennertsen i *Glimaker*, der til gengæld sad som dansk fange i Kristianstad og København under hele krigen. Nu var det blevet almindeligt at lyde svenske ordrer, selv om Fundanus' historie viser, at det ofte skete nødtvungent. Præsten i *Ferlev*, Oluv Nielsen Vankiv, kunde takke generalmajor Lybeckers forbøn for, at han slap hjem til julen fra svensk arrest. Præsterne i *Vinsløv*, *Hestved* og *Fjelkestad* har åbenbart vist sig særligt føjelige, da de opnåede betydelige kongelige gaver og bevillinger. En speciel kongelig omsorg nød provsten i Villands herred, Henrik Nissenius til *Lyngby*, der havde siddet i dansk fangenskab, så stærk, at rygtet satte den i forbindelse med indrømmelser, som hans datter skulde have gjort over for den unge konge. Ligesom i Gønge og Villands herreder faldt præsterne til føje i N. Åsbo, men Jørgen Christensen Fischer i *Ørkellunge* sad længe i svensk fangenskab, og hans kollega i *Oderlunge*, Morten Jørgensen Odder, der sammen med sin søn var dømt til døden »formedelst deres utilbørlige forhold«; — efter sagnet, fordi han havde taget snaphaner til alters ude i skoven; — benådedes kun mod at lade sig forflytte fra skovbygden til Espø i Vemmenhøgs herred.

Den mærkeligste skikkelse i Nordskåne er dog David Arendsen Mølensted i *Melby* (V. Gønge herred). Han var — skønt Sjællænder — nogle år før krigen blevet udnævnt til dette kald og havde i krigstiden uden Svenskernes vidende haft sit hjerte helt på dansk side. Under Kristianstads belejring gav han de budbringere, som søgte at opretholde forbindelsen mellem fæstningen og det danske hovedkvarter, husly i sin præstegård, og han betegnes af dem som »en god, ærlig, dansk mand«. Endnu i begyndelsen af 1679 indberettede »her David i Melby« til Knud Thott sine iagttagelser om Svenskernes militære forhold. Det var først, da ethvert håb var slukket for den danske sag, og freden sluttet, at David Arendsen tog den fulde konsekvens af sine erfaringer. Han blev da en af de klogeste og kraftigste forkæmpere for Skånes sammensmeltning med Sverige.⁷⁾

I *Østskåne* (Gers, Albo, Jerrested og Ingelsted herreder) lå de fleste sogne uden for de to hæres operationslinjer, men til gengæld fik de ofte påhilsener af rytterpartier og friskytter. Her synes de danske sympatier inden for præstestanden at have været svagere, og det er ret enestående, når man om præsten i *Træne*, Peder Vankiv, hører, at han en tid sad fængslet i Kalmar eller at Jørgen Offersen i *Vram* gik til København. De fleste præster undgik at tage politisk standpunkt. Men der fandtes også adskillige bestemt svensksindede, som Christen Lauridsen Klim i *Vidtskølle*; hans svigersøn Andreas Schartau i *Andrerum* — senere en fremtrædende uniformitetsmand; — Jonas Petri Nericius i *Ravlunde*; Oluv Bertilsen Aquitonius i *Løderup* og hans søn Lars i *Vemmerlev*; ligesom det sikkert var af samme grund, at præsterne i *Stiby* (Peder Johansen Kok) og i *Ingelstrup* (Jonas Petri Ekman) var genstand for snaphanernes særlige forfølgelse. Præsten Joh. Simonsen Ingellotz i *Åsum* ved Kristianstad, hvis broder i Landskrone stod i gunst hos Christian V, skildrede i en ansøgning til den danske konge sin og sognets tilstand: »Det hele sogn er en del [= til dels] afbrændt, og det øvrige ganske ruineret og øde. Vores fattige formue, som vi ikke i en hast kunde få med os, har vi indsat i kirken, i forhåbning at ingen gevalt på Guds hus skulde forøves. Dog må vi nu med suk og gråd desværre fornemme, hvorledes eders kgl. majestæts krigsfolk har med magt opbrudt kirkedøren og ganske borttaget det, som de Svenske havde levnet os«. Selv sad præsten nu for betaling til huse hos en bonde i Skiberslev. Skildringen er næppe overdreven; løjtnant Peter Sten indberettede jo under Kristianstads belejring om den hårde nød i nogle landsbyer omkring fæstningen (s. 166).⁹

At de danske soldater ikke viste sig at være et hår bedre over for befolkningen end de svenske, måtte virke meget forstemmende, og at friskytterne kappedes med dem, gjorde ikke sagen bedre. I begyndelsen af august 1678, da Kristianstad stod over for sin kapitulation, skrev den svensksindede præst i *Vidtskølle*, Chr. Lauridsen Klim, til sin datter Anne, præstekonen i *Andrerum*: »Friskytterne begynder nu at komme os altfor nær. I onsdags forgangen var de her ved gården i heste-

haven om lysen dag og borttog i hast en stor hob heste, øksen, køer og ung fæned; deriblandt var to unge stude og to kvier, som var vores, de var i andet år, jeg havde dem aldrig skønnere. Om natten var de med dem ved Maltesholm; anden dagen drev de bort med dem. Jeg havde mit bud efter dem, men kunde ikke bekomme dem igen. Kaptejn Simon [Andersen] førte partiet. Nu véd jeg, han kommer ofte til Jer; kan I gøre ham så god, at han vil lade mig få dem igen, bad jeg gerne om de tre blakkede; den fjerde er sortstjernet.« Det var altså sejrherren fra Øster Sønderslev, som her viser sig fra en ny side, og kaptejn Simon var en vældig kvægrøver, så vældig, at man i Landskrone bebrejdede ham, at han helt havde glemmt sin hovedopgave, at slås med Svenskerne. Dette var ikke helt retfærdigt, men vist er det, at Simon Andersen tog den opgave at proviantere de danske fæstninger — og sig selv — meget alvorligt, hvilket åbenbart ikke udelukkede, at de pågældende personer kunde tilbagekøbe deres ejendom mod et passende — eller upassende — vederlag.

Også i Østskåne er præsterne således blevet stærkt plagede af plyndrende partier, og hvilket omfang disse hærgninger kunde få, ser man af den lange liste over ejendele, som præsteenken i *Tosterup* i febr. 1679 erklærede, at oberst Barsses parti havde frataget hende (se side 177). Den bestod af 14 tdr. havre, to tdr. malt, 6 heste, et forgyldt ur, en lille sølvkande, fire sølvskeer, 26 sletdaler i dansk mønt og 44 i svensk, 12 tinfade, 12 tintallerkener, fire »ehrnene grapen« [kedler], to store kobberkedler, to par messinglysestager, en messingmorter, 8 senge, fem bolstre, 6 par puder, gardiner til to senge, lagener, kjoler og alt hendes børnetøj. Hun ejede nu næsten ikke andet, end hvad hun gik og stod i. Fra hendes broder havde man taget en sort klædning, et par brune bukser, forskellige gangklæder samt »en kårde med gehæng af brun silke«. En fortegnelse over, hvad pastor Ejler Henriksen Barfod i *Glimminge* på samme togt mistede, lyder på tre dusin store tinfade, fire dusin tintallerkener, 8 sølvskeer, et stort sølvbæger, tre par store støbte messingstager, fem kobberkedler, et kobberbadekar samt forskellige beklædningsgenstande, »alle mine og min hustrus klæder fra hoved til fod«. ⁹⁾ —

Det må siges, at de tyske officerer i den danske hær kunde deres håndværk til bunds. Men disse lister giver også et billede af gammel velstand og hvad der efter fire års krig endnu kunde findes i skånske præstegårde.

I *Midtskåne*, i herrederne omkring Ringsø (Fers, Froste og On sø), hvor de danske sympatier hos befolkningen var mere livskraftige, møder man tilsvarende adskillige præster, der — mer eller mindre godvilligt — begav sig til Landskrone eller Sjælland. Det gjaldt således om Abraham Larsen i *Torløse*, Jakob Sørensen i *Reslev*, Hans Hansen i *Hørby*, Henrik Sparre i *Strø* og vistnok flere. Andre præster (som Mads Jakobsen Wolff i *Fultofter*) støttede i stilhed Danskerne, når det var dem muligt, og kun sjældent møder man her en gejstlig med positiv svensk indstilling. Et eksempel er dog Bartol. Ledebur i *Gårdstång*, som gav Svenskerne oplysninger om Landskrones tilstand. Det var jo også i denne vanskeligt tilgængelige egn, at snaphaneriet havde en fast rod, og lavadelige som jomfru Else Munk på Lungerum (på Linderødsåsen) og v. Raden på Snellerød spillede under dække med det lige til krigens slutning. Det skulde senere vise sig, at Centralskåne var den egn af landet, der kom til at yde den sejgeste modstand mod forsvenskning sværket, da dette for alvor satte ind.¹⁰⁾

Også i *Sydsåne*, egnen mellem Lund, Skanør og Ysted (herhederne Torne, Bare, Oksie, Skyds, Vemmenhøgs, Ljunits og Herrested) fandtes der åbenbart endnu stærke danske sympatier i præstestanden; det gælder således om Griffenfeldts morbroder Henrik Motzfeldt i *Arrie*, og om Dominicus Jakobsen i *Alstad*, Hans Dominici i *Kelstrup* og Anders Sørensen Viby i *Gerslev*, som flygtede til Danmark, mens Mikkel Bentsen i *Hvellinge*, Søren Jensen Års i *Tyngelsø*, Chr. Gjersing i *Dalkøbing* og Bastian Madsen Odder i *Håsløv* endog blev dømt af den svenske regering. Den første af disse sendtes af Karl XI op til Sverige til de landflygtige skånske adelsmænd. Men i Torne herred havde den svenske regering en pålidelig tilsynsmand i provsten *Sven Knudsen*, senere en af de ivrigste talsmænd for den svenske »uniformitet«, og skønt flere af præstekaldene her var fornedede med professorater ved Lunds universitet, lykkedes det ham i det hele at holde sit

provsti i lydighed under den svenske krone, dog med en enkelt undtagelse (Anders Nielsen i *Igeløse*). Det samme gjaldt om Bare herred, hvor enkelte præster som Gotfried Hyphof i *Bare* og Morten Hansen i *Brågerup* (s. 188) endda gik temmelig vidt i deres iver for at tjene den svenske krone.¹¹⁾

Tilbage står *Vestskåne* fra Hallandsås til Lødde å (Harjagers, Rønnebergs, Luggude, S. Åsbo og Bjerger herreder), den del af landet, som den danske hær lige til krigens slutning kunde kontrollere gennem besiddelsen af fæstningerne Helsingborg og Landskrone. Her kunde følgelig de præster, der følte sig dragne til den danske side, frit give udtryk herfor; omvendt måtte de, der hørte til den modsatte lejr, optræde med særlig forsigtighed. Men det skyldtes næppe alene dette, når flertallet af præsterne i denne egn støttede den danske sag. At Sjælland lå så nær ved, og at den skånske adel, der havde kaldsret til mange embeder, havde holdt sig bedst i Sundherrederne, var omstændigheder, der måtte virke i samme retning. Hans Jul i *Kjelds Nøbbelev* (Rønnebergs h.) ansøgte efter 30 års tjeneste i dette kald om befordring, »helst her udi Sæland, mit kiere fødeland«, og bad i den anledning om at måtte udføre »hvis ringe qvæg, som ieg her og der *under kgl. majestets militaire betiente haver haft udi nogen forvaring*«, et vidnesbyrd om, hvor intimt samarbejdet mellem præsterne og de danske myndigheder kunde forme sig. I Harjagers og Rønnebergs herreder stod overhovedet de fleste embeder tomme, da præsterne var tyede til Landskrone eller Danmark; det samme gjaldt om en stor del af Luggude herred, når da ikke den pågældende præst, som Sten Jakobsen i *Kågerød*, forstod at skjule sin politiske indstilling over for den svenske regering. Det var jo også fra denne del af Skåne, at den overvejende del af udvandrerstrømmen til Danmark i disse år kom. Nord for Skeldervigen synes bevægelsen at ebbe ud både hos præster og bønder.¹²⁾

Ingen del af Skåne led dog under krigen som Sundherrederne. Det myldrer med klager fra bønderne over den medfart, de havde fået af danske soldater, og undertiden lykkedes det Merheim og Svanewedel på deres togter at opsnappe sådanne marodører, som red rundt og udplyndrede befolkningen. Det

var nu som tidligere de tyske elementer i hæren, som var værst, og der synes i så henseende ikke at have været forskel på under- og overordnede. Et særlig grelt eksempel frembyder den ovenfor (s. 178) nævnte *plyndring af Væsby præstegård i Kullen*.¹³⁾

Præsternes holdning og tilstand er symptomatisk for *hele befolkningens*. Skåne var et hærget land, men krigen havde ikke ramt alle dele i samme grad. Værst stillede var Vestskåne og Kristianstadsletten; det var også gået hårdt ud over de landsbyer, som lå i nærheden af de store forbindelsesveje; men afsides liggende egne, som Østskåne, havde sluppet billigere, når de da ikke blev genstand for rytterpartiers eller friskytters besøg. Hvilken *velstand*, der her kunde gemmes, er der allerede vist eksempler på ved præsteenken i Tosterup og præsten i Glimminge. Men de spredte træk, vi har bevaret fra andre egne af Skåne, peger ikke i en så gunstig retning. At *adelen*, der selv var i landflygtighed, og hvis gårde for en del var afbrændte, har lidt uhyre tab ved krigen, er utvivlsomt. Da der i oktbr. 1677 blev optaget fortegnelse over det inventar, som sal. jomfru *Margrete Hundorf* på Rønneholm (ved Ringsøen) havde efterladt sig, »befandtes det meget dårligt«, og over for det stod en gæld på 12060 daler smt., foruden hvad hun skyldte Thomas Jyde, sal. Mohrbecks enke m. fl. købmænd i Malmø. Ser man nærmere på gældsregnskabet, viser det sig, at jomfruen lige siden krigens begyndelse havde måttet låne store summer bl. a. hos handelsmænd i Malmø, Landskrone og Kristianstad, og så havde endda hendes foged sin løn til gode for — 8½ år, for ikke at tale om, at hendes fisker, gårdskarl og tjenestepiger heller ikke havde fået deres tilgodehavender i år og dag. Men om dette tilfælde er typisk for den skånske adel, er vi ude af stand til at afgøre.¹⁴⁾

Dødsboerne er overhovedet et af de sikreste midler til at opgøre en befolknings økonomiske tilstand. Men fra den skånske krigs tid er kun få bofortegnelser kommet til os. Det kan således anføres, at i marts 1677 fandt der skifte sted efter en bonde i Svaløv i *Rønnebergs* herred mellem hans enke og søn. Enken, som var frugtsommelig, fik udlagt en hoppe til 6 dlr., part i en sorthjelmet ko for 1 dlr. 3 mrk., samt forskelligt an-

det; ialt 8 dlr. 1 mrk. Drengen fik 6 får og en vædder; ligeledes for 8 dlr. 1 mrk. Det øvrige gods ansloges til 58 dlr. 2½ mrk.; heraf fik sønnen 5 års »brødstok«: 20 dlr., mens de resterende 38 dlr. 2½ mrk. henlagdes til det ufødte barn. I denne husstand var der således meget beskedne forhold; hele boet udgjorde kun 75 daler.

Bedre står det ikke til ved to boer fra *Froste* herred samme år. Det ene er skiftet efter en mand i Køinge ved Høgserød, hvis samlede ejendom i korn, kvæg og kobber kun vurderedes til 45 dlr. Desuden fandt der et skifte sted i Ollerup ved Espholt mellem en enke og hendes børn, hvorved disse sidste tilsammen fik 119 dlr. 1 mrk. 8 sk. Fra *S. Åsbo* herred har vi ligeledes to skifter efter bønder fra samme år; i det ene vurderedes boet til 147 dlr. 2 mrk., i det andet til 91 dlr. 8 mrk. Et tredje skifte fra 1678 er endog så lavt som på 48 dlr. 3 mrk. 12 sh. I det tilgrænsende *Luggude* herred efterlod en bonde samme år indbo og besætning for ialt 326½ dlr.

Derimod viste der sig i novbr. 1677 at være virkelig velstand på David Jonsens gård i *Bjerge* herred (sognet er desværre ikke angivet). Denne gård må have været selveje, thi værdien af dens bygninger angives til 600 dlr. smt., af marken til 205, hvorhos der fandtes 288 dlr. i kontanter og 490 i udestående fordringer — bl. a. i *Kopparberget*! — foruden at der var sager af sølv og kobber for 155 og indbo til 307 dlr. Det hele udgjorde den nette sum af 2045 dlr. smt., så at hver af de fire børn kunde få 270 dlr., mens resten formodentlig tilfaldt moderen. Mærkeligt nok var besætningen ringe og bestod kun af en gammel hest, fem køer og fire får. Men Daniel Jonsens tilfælde er næppe typisk for bøndernes tilstand i *Bjerge* herred, skønt forholdene her synes at have været bedre end mange andre steder. Thi det følgende år 1678 hedder det om et andet bo i *Errerup* ved *Engelholm*, at da gælden var betalt, »var der intet, som børnene kunde bekomme til arvegods, uden 22 dlr. og 3 mrk.«.

Skal man slutte fra disse få vidnesbyrd, har det altså været det almindelige, at når gæld og resterende folkeløn var betalt, blev der i en afdød gårdmands bo mellem et halvhundrede og et par hundrede dalers værdi i besætning og indbo til de-

ling mellem arvingerne.¹⁶) For præsternes vedkommende har det tit ikke stået bedre til. Da der 1677 holdtes skifte efter *pastor Hans Lauridsen til Vester og Frue Alsted* sogne i Skyds herred, udgjorde aktiverne 954 dlr. 4 mrk., men gælden 617 dlr. 8 mrk. Præsten skyldte skat til kronen, afgift for en år-række af en jord, han havde fæstet under Børringekloster, og forskellige summer til købmænd i Malmø; ja, man møder endog sådanne poster, som at han havde lånt 8 dlr. af Frue Alsted kirkestok. Om hans bogsamling hedder det: »Den salig mands bøger, som dog var ganske ringe, hvilke ej blev takseret«, fordi de skulde gemmes, til børnene kunde bruge dem. Der fandtes dog i præstegården et meget fyldigt bohave — deriblandt seks sølvkæder — og en del stude, køer og heste. Af nettosummen fik enken 152 dlr. 2 mrk., og hvert af de fem børn (af hvilke det var pigerne bevilget at arve lige med drengene) 30 dlr. 2 mrk.¹⁶)

Bedre stod det til på *birkefoged Svend Andersens gård i Brandsberg ved Herrevadkloster*, men da der stadig fremkom nye tilgodehavender og gældsposter, trak det endelige opgør af boet ud gennem flere år, lige til 1681. Der findes ganske vist ingen samlet oversigt over aktiver og passiver, men allerede i 1677 fik de fire sønnebørn 8 stude, 5 køer, 19 får, 8 lam, en masse indbo, 22 lod »bæltessølv« (= 13 dlr. 3 mrk.) og 54 daler i rede penge, mens der for gæld og lønrestancer udlagdes 5 køer, 1 får, 2 lam og 10 svin. Desuden fik to af børnene for mødrearv besætning til en værdi af 319 dlr. 3½ mrk. Arvingerne fik altså i første omgang over 500 dlr. Men hertil kom efter krigens slutning yderligere store summer, som udenforstående personer havde »i forvaring«; ganske vist også yderligere gæld. Alt i alt står man åbenbart over for en velstående mand og en gård med en usædvanlig stor besætning (mindst 10 stude, 18 køer, 30 får, 14 lam, fem geder, 10 svin og en hoppe.¹⁷) Tør man heraf slutte, at de bønder, som opnåede at blive bestillingsmænd, derved havde mulighed for at forbedre deres stilling væsentligt?

Det stærkeste indtryk af Skånelands lidelser under fejden får man dog af *kirkebøgerne*.

De er bevarede fra krigens tid i et antal af c. 30, men ganske vist ikke alle lige værdifulde. Normalt førtes de af præsten i sognet, men adskillige steder — som i Ø. Espinge, Gladsaks, Ausås og Ramdala (i Blekinge) — må dette hverv, efter indholdet at dømme, have været overdraget klokkeren (deggen); i senere tid måske også kapellanen. Ikke altid står vi over for de originale optegnelser, men undertiden er ældre notitser overførte til en senere anlagt bog, som da præsten Henr. Hagma i Reng og Store Hammer 1689 købte sådanne, eller da provsten i Ingelsted herred E. H. Barfod 1695 indrettede nye kirkebøger for Ingelstorp og Valleberg sogne. Dette kan da vække mistro til deres absolute nøjagtighed. Findes originalerne bevarede, kan de være så afblegede af sol og væde, at de er helt ulæselige for os. Endnu skal det påpeges, at kirkebøgerne undertiden er delte i særlige afdelinger — eller endog særlige bind — for døbte, trolovede, viede og begravede, men at det ligeså ofte er tilfældet, at alle disse oplysninger er indførte mellem hinanden i kronologisk rækkefølge. Hvad efterretningerne fra krigsårene angår, må man huske, at nedskriverne her har måttet kæmpe med særlige vanskeligheder, som det bl. a. fremgår af St. Marie i Ysteds kirkebog 1677 og 1678: »I dette år har man på grund af krigens besværligheder glemt og forbigået meget, som burde have været notificeret her«; eller af Barsebæk kirkebog 1678: »Førmedelst det vedermodige krigs besvär blev nogra åhrs anteckningar förhindrade till annum 1681.« Kuriøs er optegnelsen i Gullarp-Næs dåbsbog 1677 (foran et udrevet blad): »Den der har aftaget og afrevet det følgende »kastblad« af en præst, var meget uforstandig, efter det var til Guds navns ære og ingen til forargelse; Gud lønne alle sine i dette timelige og siden i det tilkommende liv.« Har der stået danskvenlige udtalelser på bladet, som har forarget en senere præst, eller hvad var grunden? Kirkebøgerne fra den skånske krig er således behæftede med adskillige skrøbeligheder, der må have i erindring, navnlig når man vil udnytte dem i statistisk øjemed.

Men noget kan man dog læse ud af dem, som er uigendriveligt. Medens dødsfaldene i årene før krigen i tal stod betydeligt lavere end fødslerne, i reglen på 60—70 p. ct. af disse, viser der sig allerede fra og med 1675 en foruroligende stigning i dem. Grellest i så henseende stiller vel Halmstad og Sirekøbing (i Luggude h.) sig, der lå lige i krigszonen; i disse to sogne begravedes 1675—79 årligt i gennemsnit 83 personer, mens der kun døbttes 24 (de tilsvarende tal for perioden 1672

—74 havde været 22 og 32). Sættes fødselstallet i de fem krigsår = 100, bliver dødstallet 346, altså mellem tre og fire gange så højt. Endnu uhyggeligere viser forholdet sig, når man betragter de absolute tal for hvert enkelt år: 1676 døbt 26 og begravet 58; 1677 døbt 9 og begravet 280. Så galt stod det vel ikke til overalt i Skåne, men det må huskes, at kirkebøgerne er gået tabt i de sogne, som led hårdest af krigen (omkring Helsingborg, Landskrone og Kristianstad). Men enten man vender sig til Gøngebygdens mest afsides egne, til »Sønderletten« eller til Simmershavnseggen mod sydøst, der dog lå så langt fra krigsskuepladsen, er det overalt en sjældenhed at finde sogne, hvor ikke dødeligheden overstiger fødselstallet, tit med op til et par hundrede p. ct. Eksempelvis skal anføres fra Gøngeherrederne: Osby-Loshult 158 p. ct., Røke 163, Gumløse-Sørby 156, Kviinge-Gryd 130 og Brønnestad 180 p. ct. Synnerligt bedre er det ikke fat i Blekinge, hvor Fridlevstad-Rødeby har lige så mange døde som fødte, altså 100 p. ct.; Ramdal 154 og Bregne-Hoby endog 173 p. ct., medens i Haland Torup-Kinnared, der ikke berørtes direkte af krigen, dog har en dødelighed på 120 p. ct. I Vest- og Sydsåne, — hvorfra Halmstad-Sirekøbing allerede er omtalt,¹⁸⁾ — er forholdstallet i Barsebæk ved Sundet 282, i Skurup i Vemmenhøgs herred 315, altså er der begge steder tre gange så mange døde, som der blev født. Længere mod øst er det i Villie-Ørsø (Ljunits h.) 147 og i Ingelstorp-Valleberg (i Ingelsted h.) 127. Hvad købstæderne angår, er kun kirkebøgerne fra Kristianstad og St. Marie sogn i Ysted bevarede i nogenlunde fyldestgørende skikkelse. I den førstnævnte, der som fæstning led særlig hårdt under krigen, var forholdet følgende:

1675:	59	døbte,	75	begravede
1676:	60	— ,	193	—
1677:	62	— ,	182	—
1678:	68	— ,	143	—
1679:	39	— ,	40	—
Ialt:	288	døbte,	563	begr.;

således at dødstallet her var dobbelt så stort som fødselstallet (198 p. ct.). I Ysted viser kirkebogen for de tre år 1677—

1679 et samlet antal døbte på 124 og af begravede på 165, men angående tallenes fuldstændighed skal mindes om den reservation fra samtiden, som foran er gengivet.

Den forfærdende dødelighed for hele landet, kun gradvis forskellig i de forskellige egne, som hermed synes godtgjort, kan analyseres nøjere. Det er ikke faldne soldater, som får tallene til at svulme så voldsomt op, men sognenes egne beboere. Blandt disse udgør børnene (til 14-års alderen) ofte halvdelen eller mere af de samlede tal. Typisk er en notits, som denne fra Reng og Hammer (i Skyds h.) 1678: »In majo begrafves 6 stycken Per Hansens barn i L[ille] H[ammer]«. At Per Hansens børn er faldet som ofre for en smitsom sygdom, er sandsynligt. Næst børnene udgør de gamle den talrigste del af dødsfaldene. Disse to klasser har haft sværest ved at tåle de savn og farsoter, som fulgte i krigens spor. Sjældnere anføres det ved et dødsfald, at vedkommende er omkommet ved vold, det være sig på den ene eller anden side. De hyppigste oplysninger herom findes i Gønge herredernes kirkebøger, der forøvrigt hører til de omhyggeligst førte. Fra det første krigsår indeholder Kviinge kirkebog under 6. juli: »Blef stallmesteren af Ferløfsholm begraffuet, som blef skudt af Sichtemöleren i Sandby sogn ved Kumlebro.« Da denne staldmester på Ebbe Ulfelds gård sikkert har været svensk, drejer det sig vel om et politisk drab eller en personlig hævnakt. 30. okt. 1676: »Blef en vagt begraffuet, som blef skudt i Neiregaardt af di Dansche; *intet taldes videre af [= om] hannem*«; altså et led i grænsekampen ved Karl XI.s indrykning i landet. En tilsvarende notits findes ved årets udgang i Visseltoft om en »fattig« soldat. Hyppigere er dog efterretningerne fra 1677, nemlig i Kviinge 5te søndag efter påske: »Bleff en rytter ved navn Haagen Suendtzøn af Quidinge begraffuet /: skudt ved Næsby leyer af de danske ./, hans alder 38 år«; og i Gryd sogn som modstykke hertil 13. juli: »Bleff Rasmus Tuesson(?) begr/: bleff skudt af di Suensche i Olinge./ hans alder var 64«. Dette er minder fra ophævelsen af Kristianstads belejring og forstadierne til slaget ved Landskrone;¹⁰⁾ til det senere føres vi også ved en notits i Verum kirkebog så sent som 1680: »2 pintzedagh ehr begr. den gudfryctige dannemand sl. Christiern

af Meyerp, som a. 1677 bleff døder och nedergruffuett i Rønnebjerg Höye, till nu hans effterladte børn haffuer hans been hiemhembt och her ladet begruffue udi hans alders 80 åhr«. Man forstår ikke, hvad den gamle mand har haft at gøre i slaget, med mindre han da er blevet presset som troskusk på svensk side.

Særligt malende er dog optegnelserne af præsten i Osby-Loshult, den i Helsingborg fødte Thomas Andersen, der gennem en 30-årig tjeneste (1660—90) nåede at vokse nøje sammen med sine sogne. Langfredag 1677 begraver han to mænd fra Revninge og en fra Perstorp i Hestved sogn, »hvilche... bleffve ynkeligen affliffvede offuer gamle grentzen i feydens tid, fordi de bleffue befundne aff Svenske krigsfolk at haffue gewehr effter de Danskis ordre. Siden bleff det bevilget aff hans excell. Gyldenstiern, at deris legemer motte hentis oc begraffvis«. At disse tre mænd har hørt til det landeværn, som Christian V beordrede opsat i efteråret 1676, er indlysende. Fra 1678 stammer præstens optegnelse af 6. august — altså just den tid, da Kristianstad måtte overgive sig til Svenskerne, — om Per Persen af Vester Hylten, der »bleff ihielskut aff Sven Nielsen i Vester Ginnestorp i Malsholt 3. august«, og (i Loshult kirkebog) om den 11—12 års dreng fra Næsum sogn, »som bleff fundet død i L. Loshult haffve; sagdis at være myrdt, man veed icke aff huem; haffde voctet geeder for Byrge i N. Hulte«. Endelig fra krigens sidste år 1679 om »tre [svenske] dragoner oc 1 dreng, som voctede fæ i Hønieroms vang, hvilcke 4 bleffue yncheligen mördede oc martererede aff snaphaner ved Hønierom skantze d. 3. julii circa 3—4 pom. [d. v. s. om eftermiddagen]«, og 7. august om »en dragon aff Hønierom skantze ved naffn Jon; om hvis foreldre, leffnet, alder jeg inted fick at vide«. På sidstnævnte tidspunkt var krigens dog praktisk talt ophørt, så det jo er muligt, det i dette tilfælde drejer sig om en naturlig død.

Notitser som disse lader os skimte mange tragedier, men det er sandsynligt, at de ikke udtømmer disses antal. Man bemærker, at man i kirkebøgerne meget sjældent møder ord som »friskytte« eller »snaphane«, så hvis disse overhovedet har nået at komme i viet jord, må de skjule sig bag deres almin-

delige bondenavne. Dette vilde stemme godt med den forsigtighed, som præger kirkebøgerne i krigsårene, bl. a. deres sky for at fremkomme med udtalelser af politisk rækkevidde. Det var ikke alene for borgmestre, at forsigtighed var en dyd.

Men krigens rædsler kan ikke måles alene ved tallet på de døde. Ausås' kirkebog 11. aug. 1678 indeholder følgende: »Blev kristnet et uægte barn, kaldet Anders; moderen Anne Svendsdatter; faderen en rytter, hans navn ubekendt, som *voldtog hende i Vrams enge*«. Da dette formentlig må være sket i okt. — nov. 1677, efter at den danske hær havde rømmet Skåne, taler sandsynligheden for, at gerningsmanden har været svensk. Ikke mindre rystende er en notits i Osby begravelsesbog 1678: »Hålle Pers søn i Loshult ved navn Oluv; uden tvivl [død] af hunger og [kulde], der han gik omkring og tiggede. 8 år gammel«.

Indtrykket af krigen på befolkningen må have været meget stærkt. Men — »livet vil leves«. Ser man på de tilsvarende lister over døbte og viede, kan man ikke undre sig over, her at møde lavere tal end på de afdøde. Snarere må det vel forbavse, at de er så relativt høje. Navnlig i Gøngeherrederne er det årlige fødselstal i femåret 1675—79 ikke så meget lavere end i treåret 1672—74, som man skulde vente. Se nogle eksempler: Osby-Loshult (66—77); Verum-Visseltoft (35—35); Røke (16—19); Gumløse-Sørby (16—18); Brønnestad (15—16); ja, i Kviinge-Gryd endog højere (30—24). Slet så godt står det vel ikke til på slettebygden, hvor det årlige fødselstal i Halmstad-Sirekøbing 1675—79 er 24 mod 32 i 1672—74, og i Fultofte-Ø. Espinge (16—31) samt Barsebæk, hvor det er halveret (11—20). På »Søndersletten« — i Dalby, Knæstorp-Totterup og Skurup — er forholdet som i Gøngeherred, altså kun en svag tilbagegang, og i Gladsakse-Ø. Tommerup i det fjerne Jerrested herred spores der ingen virkelig tilbagegang i fødslerne under krigen (29—31).²⁰⁾

Endnu mere overraskende er det måske, at de skånske bønder ikke lod sig afskrække af krigens utryghed fra at indgå ægteskab. I Gøngeherrederne sank det årlige antal vielser i seks sogne kun til to tredjedele af det tidligere, og på slettebygden,

selv i sogne som Halmstad og Sirekøbing, holdt det sig endog på sin gamle højde. Selv om det må indrømmes, at tallene ofte er vel små til videregående slutninger, peger de i hvert fald i retning af en vis optimisme med hensyn til fremtiden.²¹⁾

Ulykkerne har vel også ofte bidraget til at føre befolkningen tættere sammen, selv om vi ingen vidnesbyrd herom har bevaret fra bøndernes side. At dette i hvert fald har været tilfældet mellem dem og deres præster, turde fremgå af den store interesse, vi flere steder ser disse vie sine sognebørn, og som fører til, at de undertiden betegner en ældre bonde som »min ven«. Pastor Thomas Andersen i Osby giver i sin kirkebog hele små nekrologer og karakteristiker af de afdøde, som t. eks. »Lars Jonsen i Marklunde; hans moder Nille; var sine forældre en lydig søn og deres eneste håb i faderens vanførhed. Død i en alder af omtrent 20 år«. Eller: »Mogens Eriksen i Marestorp, født i Lindolt og Stenbrohult sogn.²²⁾ Mater Else. *Uxorem duxit Elne in conjugium 45; liberi 7, quorum 4 superstites. Vir pius, simplicitatis et recti amans, qui aliis bono præluxit exemplo; utinam imitent. Ætatis 85 aar*«. ²³⁾ Præsten var i det hele altid ivrig efter at fastslå sine menighedsmedlemmers moral, især på det kønslige område; kvinderne betegnes som »casta« eller »pudica«, og om en mand hedder det: »En gammel dreng, som aldrig var gift og dog ikke havde forset sig enten med horeri eller anden forargelse; død i sin alders 84. år«; om en anden: »Han levede ugift, dog uden at begå notorisk skandale, indtil sin alders 68. år«. At der i Osby-Loshult sad en hyrde, der ikke lod sin hjord i stikken, er åbenbart.

Det kan dog ikke undre, at man i kirkebøgerne undertiden møder hjertesuk, der viser, at man længtes efter en ende på elendigheden. Pastor Jørgen Simonsen Schee i Visseltoft, en født Nordmand, der havde siddet i kaldet lige fra 1640, plejede at begynde hver årgang med ønsket om »et fruchtsommeligt och lycksaligt nyt aar«, men ved 1678 lyder det: »Hielp, Herre Jesu Christ, till frædh, lycke och salighed. Amen, Amen, Amen«; og 1679 forstærkes det til: »Hielp, Herre Gud, wii i dette aar maatte bekomme een goder fræd och naae een god

udgang paa ald voris jammer och møde. Amen«. Endelig gik ønsket i opfyldelse. Ved aarets udgang kan han notere: »1679 den 12. december var den højtidelige taksigelsesdag for den ønskelige fredsslutning mellem Sverige og Danmark«.

FEMTENDE KAPITEL

Skånsk indvandring til Danmark

Freden i Lund havde lovet alle dem, der i krigsårene havde sluttet sig til den danske hær, fuld amnesti. Det er dog forklarligt, at ikke alle Skåninger turde slå sig til tåls hermed. I hvert fald kunde de, som havde indtåget en mere fremskudt plads indenfor de danske rækker, gå ud fra, at de ikke havde mange chancer indenfor et Skåne, der på ny var kommet under svenskt styre. Først og fremmest gjaldt dette om *de danske ridefogder*, som Anders Dolmer og Johan Haksen, der havde måttet flygte til København, og nu anråbte den danske konge om et lille stykke levebrød til løn for deres fortjenester. Johan Haksen påberåbte sig således, at han (og hans to afdøde brødre) ikke alene havde passet deres embede flittigt, men at han selv »udi mange andre måder eventyret mit liv for hans kgl. majestæts villie at søge med kundskaber at indbringe, så vel som kongen af Sveriges postbreve optaget og udi velbårne hr. Knud Thotts hånd leveret, samt med mange kommanderede partier på fjenden været med og søgt min fjende«. — Det var naturligt, at så fortjente mænd ikke blev glemte og opnåede nogle af de talrige småembeder, som en enevældig konge havde til sin rådighed.¹⁾

Endnu vanskeligere var *friskytterne* stillede. Der fandt efter krigens afslutning forskellige mønstringer af disse sted, sidste gang i København i februar—maj 1680. De bevarede ruller viser, at en stor del af dem da var organiserede i korpset »De skånske national-friskytter«, der havde Åge Mosen Herlev til major og omfattede fire kompagnier: Hans eget livkom-

pagni samt Niels Andersens, Simon Andersens og Anders Pedersens kompagnier, altså overvejende mænd fra de skånske grænseherreder. Det samlede antal på officerer og menige inden for korpset var 349 mand. Eskild Nielsens kompagni fra Bjerge herred var nu delt, så at han selv havde 60 mand under sig, og hans tidligere løjtnant Peder Kristoffersen 42. Peder Lauridsens kompagni fra N. Åsbo herred var på 80 mand. De blekingske friskytter, hvoraf major Jens Keldsens lå på Bornholm, udgjorde ialt 111. Hertil kom Børringe klostres friskytter under Knud Bøg, 29 mand, og den spidsede Kasper Dues kompagni på 31. Alt i alt når man hermed til tallet 702.²⁾ Nu er det mere end sandsynligt, at der har fundet et stort frafald fra kompagnierne sted efter fredens afslutning, og vi har heller ingen sikkerhed for, at rullerne over dem alle er bevarede. Men der kan dog ikke råde nogen tvivl om, at friskytternes antal til alle tider har været lavere, end det i almindelighed formodes, og at det i hvert fald ikke har oversteget 1000—2000 mand. Hertil må så lægges de uorganiserede snaphanebander, hvis tal unddrager sig enhver beregning, men som dog må have været langt lavere end friskytternes. At enkerne og børnene efter de mænd, som havde sat livet til i deres virksomhed for at tjene den danske konge, ligeledes søgte til Danmark og anråbte om offentlig understøttelse, er en selvfølge.³⁾

Men et langt større antal Skåninger følte sig — uden at være politisk kompromitterede — fristede til at ryste fædrelandets støv af deres fødder og udvandre til Sjælland.⁴⁾ De danske rømningsordrer under krigen var gået ud fra, at foranstaltningen kun skulde være *foreløbig*, og at befolkningen efter »den ønskelige fred« skulde kunne vende tilbage til sine hjem under dansk herredømme. Således kom det jo ikke til at gå. Da det blev klart for den danske regering, at genvindingen af Skåne måtte opgives, fik melodien en anden lyd. Nu tilbød man i sommeren 1679 først beboerne af Helsingborg, og derefter alle *skånske købstæders indbyggere*, at hvis de *nedsatte sig i danske byer*, skulde de i de første 20 år være fritagne for alle skatter, borgerlige pålæg og bestillinger; de skulde blot inden 6 uger i kancelliet opgive, hvor de agtede at slå sig ned. Hvad *de skånske bønder* angår, skulde de henvende sig hos den

pågældende amtmand i Danmark, som vilde indrømme dem visse års frihed (altså for skat og landgilde); og — tilføjede kongen — »ville Vi dem efter Gaards og Gods' Lejlighed med Bygningstømmer og andet allernaadigst til Hjælp komme«.

Det er ikke underligt, at den skånske befolkning viste sig lydher over for sådanne tilnærmelser. Bortset fra, at dens nationale sympatier afgjort førte den i dansk retning, var hærgningerne overalt, hvor hærene drog frem, udskejelserne af snaphanerne, der var blevet et tveægget våben for den danske hærførelse, og de smitsomme farsoter, som krigen førte med sig, altsammen omstændigheder, der kunde friste til at emigrere. Fremragende medlemmer af den skånske adel, som de tre brødre Thott og Ove Rommel, og lundensiske professorer som Josua Schwartz og Kasper Weiser havde vist vejen. Den brede befolkning undlod ikke at følge den.

Vi har visse midler til at bestemme denne udvandrings styrke. For de mest trængende emigranter, navnlig sådanne, som havde fået deres gårde og huse afbrændte af fjenden, udstedte kancelliet i København de såkaldte »bækkenbreve«, hvorved det tillodes dem at henvende sig til godtfolk i Danmark om hjælp og at sætte bækkener for kirkedørene »for alle og enhver, som af kristelig medlidenhed hannem noget derudi give ville«. Spredte eksempler på den slags bækkenbreve findes vel allerede fra krigens første år, men 1678 stiger deres antal til 94, og *det følgende år* vokser det til 239. Lægger man til bevillingshaverne deres koner og børn, er det altså et samlet tal på mange hundrede personer, man har at gøre med. De der opnåede denne bevilling, var i nogle tilfælde præsteenker og degne; hyppigere dog borgere, især fra Lund, der var blevet så hårdt ramt af Danskerne selv; også undertiden fra Ysted, Landskrone, Helsingborg, Engelholm eller det fjerne Kristianopol i Blekinge. Men 85 p. ct. af bevillingerne tilfaldt skånske bønder, og det overvejende antal af disse stammede fra vestkysten, der var særlig medtaget af svenske ødelæggelser. Ydermere hørte sikkert også de fleste af dem, der blot opgav at komme »fra Skåne«, til i egnen omkring Landskrone og Helsingborg. Eksempelvis skal anføres, at 1678 fik ikke mindre end 29 mænd fra Glumslev og 18 fra Kvistofte — begge lands-

byer tæt udenfor Landskrone — bækkenbreve, og 1679 gjaldt det samme om henholdsvis 9 og 14 bønder. Begge landsbyer må herefter have været helt folketomme. I sammenligning med vestkysten var de øvrige egne af Skåne langt svagere repræsenterede ved disse officielle bevillinger til tiggeri. Navnlig gælder det om Østskåne (d. v. s. kysten mellem Kristianstad og Simmershavn). Men ejendommeligere er det, at heller ikke fra grænseherrederne til Sverige: N. Åsbo, Gønge og Villands herreder, er tallene på dem, der søgte at få bækkenbreve, synderligt stort. Her havde dog befolkningens tilslutning til den danske konge været stærkest, og den svenske straf herfor til gengæld hårdest.

I de følgende år efter freden fortsættes udstedelsen af bækkenbreve, dog nu i synkende tal. Men til erstatning vokser i begyndelsen af 1680erne et andet materiale frem, nemlig kancelliets *bevillinger af skattefrihed* for skånske borgere og bønder, der vilde bosætte sig i Danmark. I 1680 udstedtes der ikke mindre end 317 af denne slags breve, og karakteristisk nok er borgerne her langt stærkere repræsenterede end i bækkenbrevene. Skattefrihedsbrevene er åbenbart tildelte sådanne mænd, der var noget bedre stillede end forrige klasse; de var ikke ligefrem bragt til tiggerstaven og håbede ved egne kræfter at kunne bygge en selvstændig tilværelse op i nye hjem.

Af de 165 borgere fra Skåne, Halland og Blekinge, som i 1680 opnåede skattefrihedsbreve, var 51 fra Helsingborg, 30 fra Landskrone og 28 fra Lund; fra de øvrige stæder lå tallet under 10, men selv småbyerne i Blekinge var ret stærkt repræsenterede. Af landbefolkningen opgav mange i kancelliet kun, at de kom »fra Skåne«, hvilket jo ikke er meget oplysende, men det kan her — som ved bækkenbrevene — formodes, at de navnlig havde hjemme i herrederne ved Sundet. At de stammede herfra, udtalte udtrykkeligt et betydeligt antal bønder, men ligeså mange kom fra Grænseegnene til Sverige, og iøjnefaldende er navnlig det anselige antal, 51, som hørte hjemme i det fjerne landskab Blekinge.

Allerede i 1681 synker tallet på skattefrihedsbreve, og fra 1683 henvendte kun en snes Skåninger sig årligt i kancelliet for at opnå dem, indtil bevægelsen i den sidste halvdel af 1680erne løber ud i sandet. Sammenfatter man sit indtryk af

bækken- og skattefrihedsbrevene under eet, ser man, at *bevægelsen havde sin egentlige styrke i 1678—81*. For borgernes vedkommende kommer de først og fremmest fra det ødelagte *Lund*, åbenbart med tomme hænder, men også *Helsingborg* og *Landskrone* giver meget anselige tilskud, som dog synes knap så dårligt stillede økonomisk; endelig møder de blekingske stæder frem med ikke-ubetydelige udvandringstal. Bønderne stammer overvejende fra *kystherrederne* ved Øresund, og de er som regel ludfattige. Men også fra *grænseegnene til Sverige* og fra *Blekinge* er der en ikke ubetydelig emigration, og her synes kårene at have været knapt så fortvivlede. Endelig hører mindre skarer bønder hjemme i Centralskåne og Sydsåne, mens Østskåne så at sige ikke er repræsenteret i udvandringen.

Af bækken- og skattefrihedsbreve er der ialt udstedt o. 950 stkr., heraf godt to tredjedele til bønder, og beregnes hver husstand i datiden til gennemsnitlig 5 personer, hvilket næppe er for højt, når både børn og tjenestefolk er indbefattede, får man herved et samlet tal på henved *5000 personer*. Men omfatter dette tal *hele udvandringen*? Er det ikke ad andre veje muligt at nå lidt nærmere til at *måle styrken af den skånske udvandring* til Sjælland?

Hovedmassen af indvandrerne var altså *bønder*, og de skulde ifølge kongebrev af 27. aug. 1679 henvende sig hos amtmanden i det amt, hvor de ønskede at bosætte sig, for at opnå visse års friheder og hjælp til opførelsen af nye bøndergårde. Som vi allerede har set, var det imidlertid kancelliet, som bevilgede skattefriheden, så at den rolle, der må have været tiltænkt amtmanden, kun kan have været nedsættelser i landgilden for dem, der ønskede at blive kronens fæstere. Desværre er de østsjællandske amtmænds arkiver meget dårligt bevarede for disse år, og dette er måske grunden til, at vi i dem ikke finder sådanne aftaler med bønder, som kom fra Skåne. Man må derfor gå andre veje og dels søge til amtsregnskaberne, navnlig de *bilag til ildsted-, kop- og kvægskatter*, som indeholder *præsternes mandtaller* over sognenes samtlige befolkning, dels må man inddrage *kirkebøger og tingbøger* i undersøgelsen, for heri at søge spor af Skåningerne. Men her melder sig straks det

spørgsmål: *Hvorpå skal man kende en Skåning?* Navnene selv siger intet, da navneskikken i det hele var den samme på begge sider af Sundet. Et navn som f. eks. Morten Andersen oplyser intet om, hvor vidt indehaveren var født på Sjælland eller i Skåne.

En ariadnetråd i dette mørke får vi imidlertid, når vi ofte i præstemandtallene finder ordet »Skåning« føjet til et fornavn, som »Morten Skåning« eller »Niels Skåning«. Kan man imidlertid stole på, at dette betyder: »født i Skåne?«. Vi har dog rig erfaring for, at en mand, som kaldes »Jens Kræmmer«, i virkeligheden godt kan være kromand, eller at »Niels Jyde« ikke behøver at være født i Jylland, men at dette måske gælder om hans fader eller bedstefader. Tillægsnavnet er blevet ved at klæbe til familien.

Alligevel kan der for den, som har gennemgået de talrige præstemandtaller fra Østsjælland i 1670erne og 1680erne, næppe være nogen tvivl om, at benævnelsen »Skaaning« — »Skonning«, »Schoning« — her er brugt i betydningen: »kommende fra Skåne«. Tre omstændigheder bidrager dertil. Først den *overordentlige hyppighed* af ordet i fortegnelserne fra slutningen af 1670erne, mens det tidligere har været meget sjældent. En anden grund til, at ordet »Skaaning« utvivlsomt må forstås i sin naturlige betydning (»fra Skåne«), er, at de mænd, som i så stort tal dukker op i mandtallene fra 1678, så *godt som aldrig kan påvises på samme sted i de foregående år*. Endelig er de benævnelser som man ofte møder, hvor selv fornavnet er præsten ubekendt, talende: »en Skonning«, »en fordreffved schaansch mand«, »et fordrefven Skaansch qvindfolch«, »en fordrefven Skaansch pige«, »adschillig fordrefven Skaansche folch« o. s. v. Sådanne betegnelser veksler med navnene »Per Skaaning«, »Jon Skaaning«, »Niels Skaaning« o. l. Om Skovshoved skriver præsten i Gentoftte endog: »Formedelst moxen hvert hus er fuldt med fordrevet Skaansk folk, syntes mig uforfødt at tegne nogen Skaansk folk der«. Ligesom man til alle tider i de sjællandske regnskaber kan møde en og anden »Per Jyde«, »Povl Fynbo« og »Søren Laallik«, gælder det samme naturligvis om enkelte »Skåninger«. Men fra slutningen af

1670erne vokser deres antal så stærkt, at man øjensynligt står over for et helt nyt fænomen.

Når »Skåning« altså normalt må fortolkes som »kommende fra Skåne«, følger naturligvis ikke heraf, at kun de, som bærer denne benævnelse, er Skåninger. Tallet på dem, der benævnes »Skåning«, er i forhold til hele indvandringen et *minimumstal*. Så snart præsten foruden den pågældendes dåbsnavn også kendte hans patronymikon, tilføjede han sjældent »Skåning«, og dette gælder især om gårdmændene — på sjællandsk »bo-mændene« —, der som regel alene kaldes »Per Andersen« o. l. Men man kan også drage en anden og mere betydningsfuld slutning af den kendsgerning, at man forholdsvis sjældent møder betegnelsen »Skåning« knyttet til en gårdmands navn. Dog herom mere senere.

Det var naturligt, at de skånske bønder for en stor del kom til Sjælland gennem København, og at *Københavns Amt* derfor blev det strøg, hvor de først og fremmest slog sig ned. Amtet omfattede den gang kun to herreder, Sokkelund og Smørum. I august 1677 ser vi, at 17 »Skåninger« har fæstet bo her, næsten alle husmænd eller indsiddere og gennemgående fattige folk. Men året efter, 1678, er tallet steget til ca. 200, deraf et halvt hundrede i Gentofte, 35 i Gladsakse og adskillige på Amager, i Herlev, i Brøndbyvester samt i Herstedøster og -vester. Det er kun i få sogne, man nu ikke træffer Skåningerne. Men i få tilfælde ses de at være kommet i besiddelse af fæstegårde.

I alt opnåede i de otte år mellem 1678 og 1685 Skåninger i et dusin tilfælde at overtage fæstegårde inden for Københavns amt, og i adskillige tilfælde drejede det sig kun om halvgårde, som de oven i købet måtte dele med sjællandske bønder. At Skåningerne som regel havde ret fyldige besætninger på disse gårde, finder sin forklaring i, at disse besætninger var medbragte fra Skåne. Men oftest var gårdene ude af drift, og i så tilfælde opnåede de nye bomænd frihed for landgilde, men kun for den korte tid 1—2 år. De øvrige Skåninger er ikke nået højere end til stillingen som husmænd, og mange har måttet nøjes med at blive indsiddere på bomændenes gårde med eneste besiddelse af en hest og en ko, som kunde græsse på fæl-

leden. Den skånske ungdom måtte tjene på de sjællandske gårde som karle, piger og drenge, og i sognene uden for København myldrer det bogstavelig talt med skånske tjenestefolk. Allerstørst er dog det kontingent, som Skåningerne giver til proletariatets klasse, der bestod af de fattige, vanføre og gamle. Denne klasse var til alle tider stor i de gamle danske landsbyer, den levede hovedsagelig af tiggeri og var altid i bevægelse, på vandring fra by til by og fra gård til gård. Karakteristisk ender præsten i Brøndbyøster, Peder Skov, sit mandtal med at bemærke, at han ikke har medtaget de nyankomne skånske folk; »thi hverken ere de nogen vis sted at tegne (d. v. s.: optegne), mens vagerer nu her, nu dér; ej heller formodes, skat af dem at begæres, thi de selv har intet, men lever af hver mands naade«.

Fire år senere, i 1682, er tallet på »Skåninger« i Københavns amt sunket fra 200 til o. 100, hvad enten nu grunden er, at døden har gjort sin høst blandt de mange gamle, eller at Skåningerne havde spredt sig over et større landområde. De fleste var nu kun »husfolk«, d. v. s. boede til huse på de sjællandske gårde, et talende vidnesbyrd om, at bolignød ikke alene er et moderne fænomen. Navnlig er det mærkeligt, hvor de samlede sig i Værløse, deriblandt flere tidligere friskytter. Når man betænker Værløses naboskab til de store skove, får man en mistanke om, at friskytter har yndet dette naboskab, da deres bøsser jo kunde bruges til andet end til at nedlægge fjendtlige Svenskere. Også den lette adgang til at skaffe sig brændevad og bygningstømmer her, kan vel have virket dragende.

Meget svagere var den skånske indvandring til *Roskilde amt*, som dengang bestod af Sømme, Tune, Ramsø, Voldborg og Horns herreder, nemlig et halvt hundrede personer om året. Også her nåede enkelte Skåninger at blive *bomænd*, og de synes — efter antallet af deres tjenestefolk og besætninger at dømme — ikke at have været værst stillede. Men de var undtagelser fra hovedreglen, der også her førte hovedmassen af Skåningerne ind i klassen af »høj-bedagede, husarme og skrøbelige«, altså det rene proletariat. At besætningerne af heste og kvæg var den vigtigste ejendom, som datidens landbefolkning

sad inde med, og som man stræbte at redde ud af det store Ragnarok, turde også fremgå af den hyppige meddelelse fra sognene, at der på fælledeerne fandtes store mængder kvæg, som tilhørte fordrevne præster fra Skåne.

I *Holbæk amt* ebbede åbenbart strømmen af skånske flygtninge ud. 1682 nævnes kun 27 »Skonninger« i amtsregnskabet, og ingen af disse anføres blandt bomændene. Det samme indtryk af indvandringens aftagende styrke får man ved fra Roskilde amt at gå mod syd til *Tryggevælde amt*, der omfattede de tre herreder, Bjæverskov, Stevns og Fakse. 1678 var »Skånin-gernes« tal her kun 14, fire år efter var det steget til 37, — heraf to bomænd —, men herefter gik det igen stærkt tilbage. På den anden synes nøden i de laveste lag her — ligesom i Holbæk amt, — at have været mindre end i egnen mellem København og Roskilde.

Stor lighed med Københavns amt frembyder derimod *Frederiksborg og Kronborg amter* (den gang uden Horns herred), der på grund af deres nærhed til Skåne og deres beslægtede naturforhold (skovrigdommen) måtte virke tillokkende på mange skånske bønder. Det er da også relativt betydelige mængder, vi møder her. Fra en halv snes i 1677 stiger tallet til et halvt hundrede i 1678, og det voksede yderligere i de følgende år til mellem 50 og 100. Men også i dette amt er 1682 kulminationsåret, hvorefter tallene går stærkt tilbage. Som bekendt var Nordøstsjælland særlig rigt på krongods, og man kunde derfor vente her at finde et større tal af Skåninger i besiddelse af *kronens fæstegårde*. Dette slår imidlertid ikke til. Af de 80 ødegårde, der 1681—82 besattes i Frederiksborg amt, var det kun 4½, som faldt i Skåningers hænder med ganske få frihedsår; når de manglede besætning, redskaber og udsæd, overlod amtet det undertiden til de »velhjulpne husmænd« i byen at støtte nybyggerne med disse fornødenheder. Af 50 almindelige gårde i drift, som amtmanden samme år bortfæstede, opnåede Skåningerne ikke en eneste. Desuden var der i de foregående år kommet 5—10 skånske gårdmænd til amtet, og flere af disse synes — hvis man tør slutte ud fra deres voksende kvægbesætninger — i den følgende tid at have klaret sig ganske godt. Men for hovedmassen at Skåningerne gælder det her,

som andre steder, at de har måttet slå sig til tåls med mere beskedne stillinger end som bomænd. Relativt heldigt stillede var de, som blev husmænd. Ligesom friskytterne i Københavns amt havde søgt ud til Hareskoven (Værløse), slog de sig her med forkærlighed ned mellem Gribskov og skovegnene omkring Gurrese, hvor de desuden var i nærheden af kysten og kunde bevare forbindelsen med deres frænder i Skåne. Eller de drog ud på Halsnæs, der frembød de samme fordele for forbindelsen med hjemlandet. De mere fredelige elementer fæstede derimod bo i de frugtbare sogne mellem den nuværende jernbane og Issefjord, og ungdommen fandt sit brød som tjenestekarle og piger på de sjællandske bønders gårde. Men en meget stor del af Skåningerne nåede her, som andet steds, ikke en gang til husmandsstillingen, de sank ned i tiggernes klasse, fandt husly i en eller anden udlænge på en gård og måtte supplere den sparsomme indtægt af deres medførte køer, får og svin med de endnu sparsommere skillinger, som faldt i deres »bækkener« foran kirkedørene.

Det kan altså ikke siges, at den danske regering har indfriet de løfter, som den så rundhåndet havde udstedt for at lokke de skånske gårdmænd til at forlade deres hjemland. Ca. 25 skånske fæstegårdmænd i hele Nordsjælland var det magre resultat. Hvad var grunden hertil? Næppe ond vilje. Det må erindres, at tidspunktet til at skaffe de skånske bønder nye gårde i Danmark var meget uheldigt. Kronen stod efter afslutningen af »skånske krig« over for den opgave at *udlægge ryttergårde* til det hvervede rytteri, og i Nordøstsjælland måtte det væsentlig dreje sig om krongårde, navnlig sådanne, som var »øde«, d. v. s. ude af drift. Men også fra de sjællandske bønders side var der betydelig efterspørgsel efter disse, og dette er måske grunden til, at vi i Frederiksborg amt ser så få Skåninger opnå disse ødegårde. Formentlig må vi også heri se en årsag til, at så få Skåninger i det hele blev fæstegårdmænd i Nordøstsjælland. Men hertil kommer et forhold, der måtte ramme Skåninger overalt på Sjælland, når de ønskede at erhverve gårde. »Indfæstningen« (Stedsmålet) var for alle jordrotter, — det gælder lige så vel kronen som for private, — en væsentlig indtægtskilde, tit en snes rdlr. eller mere, som

fæstebonden måtte erlægge ved overtagelsen af gården. Man kan betragte det som givet, at kun få af de udvandrede Skåninger har været i besiddelse af synderlige likvide midler, og det måtte for enhver grundejer, også kronen, være fristende at foretrække sjællandske bønder, som havde rede penge i nærverne. Men derfor er det lige forstemmende at se en forflyttet gårdmandsklasse blive deklasseret og synke ned til kårene som husmænd, inderster, ja tiggere.

Til at belyse, hvorledes de landflygtige Skåninger fandt sig til rette under de nye forhold, har vi ikke mange kilder. Nogle træk kan dog læses ud af de bevarede kirke- og tingbøger. Først og fremmest er det iøjnefaldende, hvor velvilligt Sjællænderne modtog de skånske nybyggere. Det fremgår først og fremmest af *ægteskaberne*. Det synes ikke at have været svært for en skånsk karl at vinde en sjællandsk kvindes hånd, navnlig hvis hun var en »varm« enke; heller ikke Sjællænderne viste sig ufølsomme for de skånske kvinders tiltrækkende egen-skaber. En vanskelighed mødte der derimod fra øvrighedens side, hvis den skånske ægteskabspart ikke var i stand til at fremlægge attest fra sin tidligere præst på, at han — eller hun — ikke allerede var bundne af ømme bånd i hjemstavn. Havde vedkommende ikke en sådan attest, klarede man sig ved at møde frem med »forløftemænd«, som garanterede for, at der i det foreliggende tilfælde ikke kunde blive tale om bigami. De sjællandske præster var meget påpasselige med at skaffe sig en sådan sikkerhed for, at de ikke senere skulde møde ubehageligheder hos deres overordnede myndigheder.

Et andet tegn på Sjællændernes medfølelse over for de indvandrede skånske bønder er den lethed, hvormed det lykkedes disse at finde *faddere*, når deres børn skulde døbes. Og det var sognenes overklasse, det drejede sig om: præstens og klokkerens hustruer, velsituerede gårdmænd med deres koner o. desl. I disse grupper af faddere mødtes de autochthone og de indvandrede elementer, og man kan ikke betvivle, at de påfølgende dåbsgilder har bidraget til sammensmeltningen. Dette forhold kan i visse sogne konstateres helt op i d. 18. århundrede. Ejendommelige forhold udviklede sig i Værløse, der, som påvist, var et særligt tilholdssted for tidligere snaphaner,

»friskytterne«. Her havde 1680 to friskytter barnedåb, og som faddere stillede ikke blot »præstens Christen«, »degnens Svend«, »præstens pige Else« og en række ansete kvinder fra byen, men også to friskyttekaptejner, Hans (Bentsen) og Simon (Andersen), deres løjtnant Rasmus samt menige friskytter. Man tør gå ud fra, at spunset er blevet slået fra adskillige øltønder ved disse lejligheder, og at stærke krigsminder er blevet fremdragne til gammen for deltagerne i »den skånske fejde« og til undren for de Sjællændere, der sad bænkedede imellem dem.

Men der var en kategori af børn, som havde svært ved at finde faddere, i hvert fald når det gjaldt Københavns amt. Det var *de uægte børn*. Eller de måtte nøjes med de jevnere stillede lag, som i Lyngby, hvor 1684 et sådant barn kun opnåede at få skrædderens og spillemandens koner til gudmødre. I Værløse hedder det 1680 ved en sådan dåb rent ud: »Faddere var ingen tilstede ved [døbe-]funten«. Det var vel for at undgå denne skam, at et uægte barns fader i Glostrup 1683 lod sig troløve til moderen, hvorved han opnåede at få tre faddere til barnet. »Men — tilføjer den bedrøvede præst — efter at der var udlyst for dem, blev han borte og kom ikke til vielsen«.

Mere liberalt stillede befolkningen sig i Frederiksborg og Kronborg amter. Her stammede de uægte børn forøvrigt nok så ofte fra Halland som fra Skåne, og længe efter at den egentlige indvandring var standset, blev kvinder, der var kommet galt afsted hinsides Sundet, ved med at søge over til Sjællands kyst for her at skjule følgerne af deres fejltrin, ligesom — tilsvarende — kvinder fra København og nærmeste omegn i lignende situationer for en tid gemte sig ovre på den skånske side i Barsebæk og andre kystsogne.

Det synes altså, som om den venlighed og gæstfrihed, der altid har præget nordsjællandsk almue, og som præsten *Joa-chim Junge* hundrede år senere fremhævede i sin berømte bog, også har vist sig over for dens skånske standsfæller, og sikkert har det daglige samliv, der førte til samarbejde i mark og eng, i skov og mose, bidraget til, at en sammensmeltning let og smertefrit har fundet sted. Efter besætningernes vækst at dømme synes jo også de Skåninger, som blev bomænd, at have

forbedret deres kår i de nærmeste år efter overflytningen. Helt uden gnidninger er forholdet mellem dem og de indfødte vel ikke sket. Skåningerne kom fra lovløse tilstande, og det kan ikke være gået sporløst hen over hver eneste af dem. I København og Frederiksborg amters kirker må hyppigt skånske kvinder stå offentlig skrifte, og man hører undertiden om tyverier eller manddrab. Sikkert var der mange urolige elementer blandt indvandrerne, som havde vænnet sig til i de foregående år at tage loven i deres egen hånd eller endog at sætte sig ud over den. Men det fulde indtryk af, hvad Skåningerne havde gennemgået, får man først, når man ser på de sjællandske kirkebøgers optegnelser over *døde og begravede*, som i en uhyggelig grad minder om, hvad vi har læst i de skånske.

Det var navnlig børnene, som det gik ud over ved flugten og bosættelsen i det fremmede. I Værløse var alle de børn som begravedes i 1680, ialt *syv*, skånske. Her jordedes 1679—85 ialt 23 Skåninger, og i Gentofte i tiden 1678—87 19 *Skåninger*, hvilket var 8 p. ct. af alle begravelser. I Kongens Lyngby drejede det sig 1677—85 om 32 Skåninger (heraf 12 børn), en næsten lige så høj procent. Også i Uggeløse, Uvelse og Hjørlande sogne er tallene på døde Skåninger iøjnefaldende høje. Foruden børnene var det navnlig de gamle og ludfattige, som overalt rantes hårdest. Intet under, når man betænker, hvad deres omflakkende liv fra landsby til landsby måtte føre med sig. Datidens mennesker må til en vis grad været blevet hærdet mod rædsler, men præsterne kunde dog ikke undgå at give luft for deres medfølelse, når de i kirkebøgerne indførte notitser, som at en Skåning var død på vejen uden for en af byens gårde, eller at en 6½ årig skånsk tiggerdreng var »båret til jorden af de dannemænd der i byen«. Intet under, at præsten i Gentofte ved en sådan lejlighed endte sin indførsel med udbruddet: »Det ulykkelige Skåne!«

Strømmen af skånske bønder var talmæssigt den største. Men der kom også mange *borgere* over til Sjælland; efter bækken- og skattebreve at dømme halvt så mange som bønder. Den købstad, hvor det måtte ligge dem nærmest at slå sig ned, var *Helsingør*. Også mange af almuen kan have foretrukket at søge deres erhverv her frem for de lidet fristende stillinger som hus-

mænd eller indester på landet. Huskes må det desuden, at denne halvt-internationale by til alle tider har virket stærkt dragende på de bevægelige folkeelementer i Norden. Man vil derfor på forhånd vente at finde en særlig stærk indvandring af Skåninger hertil i årene efter »den skånske krig«.

Man bliver heller ikke skuffet. Man kan til en vis grad læse den ud af tallet på dem, der tog borgerskab i Helsingør, selv om dette naturligvis kun skete for en del af indvandrerens vedkommende. Antallet af nyborgere må altså være lavere end af indflyttere, hvor meget lavere, er vi afskåret fra at fastslå. Atter her, som så ofte ellers, er det minimumstal, vi må røre os med. Det viser sig da, at medens der under selve »den skånske krig« kun findes spredte eksempler på, at mænd fra Østdanmark tog borgerskab i Helsingør, voksede tallet fra *november 1681* overordentlig stærkt og udgjorde i løbet af det første ti-år (*til 1690*) o. 125 personer, eller godt 48 pct. altså næsten halvdelen af det samlede antal nye borgere. Selv om det i det følgende decennium 1691—1700 gik noget tilbage, til 76 mænd, repræsenterede disse dog 31,3 p. ct. af alle, som optoges som nye borgere, og næsten på samme højde, 29,2 pct., holdt Skåningerne og Hallandsfarerne sig indtil det ulykkelige slag ved Helsingborg 1710, for derefter langsomt at synke. Dette vil altså sige, at rundt regnet *en tredjedel af Helsingørs tilvækst af borgere i den første menneskealder efter freden i Lund* kom fra øst for Sundet.

Af de halvtredjehundrede Østdanskere, som i løbet af denne trediveårige periode tog borgerskab i Helsingør, kom en fjerdedel fra det fattige landskab Halland, men kun enkelte fra den tredje af de skånske provinser, Blekinge. Mærkeligt er det, at kun få af nyborgerne fremlagde *det kongelige frihedsbrev*, hvorved de fritoges for skat i 20 år. I virkeligheden gælder dette kun om en snes stykker i de første år efter 1680. Der er ved omtalen af bækken- og skattefrihedsbrevene allerede peget på, at man ikke ud fra deres antal tør slutte noget om indvandringens absolute styrkegrad. Borgerskabsbrevene i Helsingør understreger rigtigheden af denne betragtning og viser, hvor overordentlig stærk bevægelsen må have været. Allerede 1682 klagedes der i Helsingør over, at de indvandrede skatte-

frihed gjorde byrden så meget mere tyngende for de indfødte, da de 59 skånske familier udgjorde 8 pct. af den samlede befolkning. Dette skulde altså svare til omtrent 300 personer af et indbyggertal på 3—4000.

Men selv om nøden hos de helsingørske indvandrere vel ikke nåede samme højde som på landet, kan det *ikke siges, at de fleste havde lykken med sig* i deres nye hjem. Stillinger som arbejdskarle, fiskere, søfolk, færgemænd, høkere, øltappere eller skoflikkere var, hvad de fleste måtte nøjes med; kun om enkelte hører man, at de straks kunde begynde som møllere, bagere, bryggere eller — endog — vinhandlere. Der er heller ikke tegn til, at der med årene fandt en forskydning til det bedre sted i livsstilling. Det er derfor forståeligt, at enkelte igen opsagde deres borgerskaber i det håb, at hovedstaden skulde frembyde større forhold at virke under. Dette har dog sikkert vise sig at være Fata Morganaer.

Et snurrigt vidnesbyrd om, *hvorledes magistraten så på de nysankomne*, har man allerede under krigen, da byen 1678 skulde stille 6 troskuske til hæren. Man sendte da de militære myndigheder en liste, bestående af 5 Skåninger eller Hallandsfarere og 1 Københavner. Men listen blev da heller ikke anerkendt, fordi det viste sig, at flere af de pågældende ikke havde lyst til at tjene, en af dem havde »den slemme siuge« og en anden var oven i købet blind. Måske skal man ikke lægge alt for megen vægt på et sådant forsøg på at dække sine gamle hysbørn og lade Sorte Pér gå videre. Mere betyder vel den økonomiske modsætning, som i trange tider let kunde opstå mellem de gamle og de nye borgere. 1685 vilde således væverlavet ikke optage de skånske vævere Niels Pedersen og Jørgen Fich som medlemmer, skønt de befandtes at være »ærlige mænd og (lige) så dygtige udi deres håndværk som de andre mestre«. Magistraten dømte da, at de havde ret til at optages, og hvis dette ikke skete, skulde de have lov til at drive lige så mange vævestole, som de evnede; dog således, at kun to af disse ifølge det kongelige frihedsbrev skulde være skattefri. Dette lille bidrag til industrialismens historie viser, hvorledes myndighederne støttede et friskt initiativ og gerne så de gamle lavsranker nedbrudte.

Men i det hele synes det, som om *forholdet mellem de indfødte og de indvandrede* er blevet lige så godt, som det vi mødte i de nordsjællandske landsogne. I hvert fald fik Skåningerne her lige så gode faddere til deres børn, som borgmester Hans Hansen, dennes hustru Birgitte, toldvisitørens kone, andre fornemme borgere etc.

København måtte for Sydvest- og Sydskånes vedkommende blive en konkurrent til Helsingør, når talen var om at tiltrække Skåninger. — Hertil kom, at det som hovedstad syntes at byde emigranter større chancer for at fortjene det nødtørftige til livets ophold. Imidlertid er vi meget uheldigt stillede, når vi vil danne os en forestilling om styrken af den skånske indvandring til København i 1680erne. I rådstueprotokollen er ganske vist indført de »borgerskabsbreve«, som nye borgere har løst hos magistraten, men meget sjældent føjes der før 1700 til deres navne oplysning om deres fødested eller hjemsted. Når dette er tilfældet, viser det sig, at Skåningerne og Hallandsfarerne — der synes at være til stede i nogenlunde lige tal — gennemgående kun har nået beskedne livsstillinger: øltappere og arbejdskarle, skippere og båds mænd; dog er der også nogle faglærte håndværkssvende fra Skåne. Fra 1700 er vi derimod i stand til at fastslå hver enkelt nyborgers hjemsted. *Mellem 1700 og 1710 stammer 15—20 pct.* af dem fra landskaberne øst for Sundet, deraf 200 fra Halland, 174 fra Skåne og 5 fra Blekinge. Det er stadig de samme jevne stillinger, de indtager; kun en enkelt når til at blive købmand, bager eller vintapper. 1705 siges det, at de fleste færgemænd er fra Skåne og Halland, og P. K. Thorsen mener endog at have fundet påvirkning af skånsk dialekt på *det gamle* Nybodersprog. Indvandringen ophørte ikke med 1710, da alle tanker om en genforening måtte opgives. Men den blev svagere, så at den i borgerskabslisterne for 1711—20 kun viser sig halvt så stærk som i det foregående tiår (199 personer), og den gik yderligere tilbage under den følgende fredsperiode. Helt ophørte den aldrig, og det samlede tal på borgerskabsbreve til indflyttere fra de skånske landskaber er 1701—60 1054, heraf de to tredjedele til Skåninger. Det var 8 pct af alle dem, der i disse år søgte om

at blive borgere i hovedstaden. Tallet er belysende, når man ser, at fra det egentlige Sverige kom i den samme periode kun 1 pct.

Vender vi tilbage til det første år efter »skånske krig«, hvorfra vi har så mangelfuldt statistisk materiale, kan man ad andre veje få et og andet at vide om Skåningerne i København, f. eks. gennem 1680ernes skattemandtaller. Det gælder naturligvis her, som ved amtsregnskaberne, at mange flere i listerne kan være Skåninger end de, der betegnes som sådanne, samt at heller ikke her, som i Helsingør, hovedparten af nyborgere har fået skattefrihed.

Tilbage står at undersøge forholdene på *Bornholm*. Her svigter det arkivalske materiale imidlertid fuldstændigt. Dels findes der ingen præstemandtaller herfra, thi Bornholm blev 1682 fritaget for at yde »kop- og kvægskat« mod årligt at levere 1000 tdr. havre, dels begynder de kirkebøger, som er bevarede, først 1687—1688. Vi mangler altså de kilder, hvoraf vi kunde øse i så rigeligt mål for Sjællands vedkommende. Fra anden side er det imidlertid bekendt, at ligesom der under krigsvintrene havde ligget friskyttekompagnier på øen, fandt der også efter krigen en ret anelig indvandring sted af folk fra de skånske landskaber, navnlig fra Blekinge. Et eksempel herpå er den berømte familie Madvig. Men til at måle denne indvandrings styrke, selv i de groveste træk, mangler vi altså desværre alle midler.

Emigrationen til Danmark var ikke udtømt med de skånske borgere og bønder. Der kom også et rundeligt antal *præster* herover, ikke så underligt, da en stor del af præstestanden på en særlig åbenhjertig måde havde lyst sin velsignelse over de danske våben og undertiden endog bedt for kong Christian i deres kirker. I spidsen stod de professorer i Lund, der hermed forbandt præsteembeder, som Josua Schwartz, der belønnedes med bispestillingen (generalsuperintendent) i Slesvig, og Kasper Weiser, der blev lektor i Kristiania. Også andre præster tog kongen sig af, som Jakob Ernstsens Baden, der blev købstadpræst i Holbæk, eller Hans Dominici, tidligere præst i Kelstrup og Bedinge, der var så reduceret, at han først fik konge-

brev til at sætte bækken for kirkedørene, inden han udnævntes til præst i Svaneke og Ibsker på Bornholm. Men mange af de fordrevne skånske præster forsvinder sporløst fra vore øjne og har sikkert fristet en kummerlig tilværelse. Kun i kirkebøgernes dødelister møder de frem, når deres jordevandring er tilendebragt, som i Holmens sogn i København, hvor vi 1679 hører, at den skånske præst Jørgen Offersen (vistnok fra Ø. og V. Vram) lod sit kun 5 dage gamle barn begrave, og at hr. Anders Nielsen fra Igeløse-Oderslev 1681 blev »stille betjent hora mediana 2da« (kl. 2 om eftermiddagen).

Væsentlig forskellig var derimod den modtagelse, som den danske regering gav de *skånske adelsmænd*, som sluttede sig til den og tog følgerne af dette skridt ved at fæste bo i Danmark. Og dog havde adelen af alle skånske stænder været den mest tilbageholdende med at vise sympati, da den danske hær første gang gjorde landgang i Skåne. Ikke desto mindre gjorde Christian V mere for de adelige flygtninge end for alle andre, hvad der vel kun kan forklares ved, at kongen endnu den gang anså adelstanden for den naturlige inderkreds omkring tronen. Om noget stort tal af skånske adelsmænd, som gik over til Danmark — i disse ords dobbelte betydning — var der ganske vist ikke tale. Den skånske adel var i sig selv meget fåtallig, og det var egentlig kun de tre sønnesønner af »kongen i Skåne«: *Knud, Holger og Tage Thott*, samt *Ove Rommel*, som i 1677 trådte åbent over på dansk side. Knud Thott og Ove Rommel blev straks udnævnte til amtmænd i deres hjemland. Efter overflytningen til Danmark indskrænkede den sidstnævnte sig ganske vist til en virksomhed som godsejer med etatsrådtitel, men Knud Thott kom til at gøre en betydningsfuld indsats i kongens og statens tjeneste. Han nåede i århundredets slutning så vigtige embedsstillinger som præsident i generalkommissariatet for land- og søetaten, første deputeret for finanserne og medlem af regeringen (konseillet) og står således ved siden af Jens Juel som de mest indflydelsesrige medlemmer af den gamle danske adel. Denne indflydelse var åbenbart velfortjent, thi det er bl. a. godtgjort, at det var Knud Thott, som — efter svenskt mønster — gav stødet til, at man

ved den nye matrikulering forlod landgildehartkornet som ligningsgrundlag og i stedet gik over til at vurdere gårdene efter deres jorders godhed og areal. Det var også ham, der i sine sidste år på den danske regerings vegne forhandlede med den landflygtige Livlænder Patkul som repræsentant for Sachsen-Polen og Rusland om et angreb på deres fælles fjende Sverige. Det er et ejendommeligt billede at se disse to mænd, der begge var landflygtige fra deres af Sverige erobrede fædrelande, i fællig konspirere til den svenske stormagts undergang. Den kongegunst, som Knud Thott således med rette nød, kom også hans brødre til gode, der begge knyttedes til det store matrikelarbejde, hvorhos den yngste af dem, Tage, i en årrække var en pligtopfyldende amtmand i Holbæk, der ikke veg tilbage for at gå imod sine egne standsfæller, når det gjaldt almene interesser. —

Der fandtes således mænd, der kom på deres rette hylde efter overflytningen til Danmark. Men om hvor mange gælder dette? Hovedindtrykket af den skånske indvandring til Sjælland i det nærmeste slægtled må for eftertiden blive en stor tragedie; et af de mørkeste blade i »det ulykkelige Skåne«s historie.

Skatteemandtallene og kirkebøgerne viser således, at listerne over bækken- og skattefrihedsbreve ingenlunde giver et fuldstændigt billede af den skånske udvandrings styrke. Mange mennesker er kommet til Danmark uden at have opnået et formelt tiggerbrev af øvrigheden eller uden at have brug for skattefrihedsprivilegier, da de ikke evnede at fæste en gård eller formåede at løse borgerskab i en købstad. Uden for de kongelige bevillinger falder også mængden af skånske tjenestefolk i Københavns og Frederiksborg amter, og de friskyttekompanier, som blev aftakkede af den danske regering efter krigens slutning. Men at bestemme indvandringens omfang i eksakte tal, er ikke muligt; folketællinger fra datiden kendes ikke, og det er kun *nogle* af Skåningerne, vi kan konstatere i skatteemandtallene. Så meget tør dog siges, at udvandringen har omfattet adskillige tusinde, måske endog mange tusinde personer. Rent skønsmæssigt kan det samlede tal vel anslås til at ligge

over ti tusinde. For et moderne menneske, som sammenligner dette med den tyske folkeflugt fra Østpreussen og Østzonen, lyder tallet vel ikke imponerende. Men alt er relativt, og man må ikke glemme, at talen er om en tid for næsten 300 år siden, da en dansk landsby ofte kun omfattede ti-tyve familier, og da Danmarks samlede indbyggertal lå betydeligt under en million.

EPILOG

Under krigen har der været rig lejlighed til at følge Skåningernes vekslende politiske stemning, hvorledes den fra en stærk optimisme, der i dele af landet gav sig udtryk i aktiv handling, gradvis sank til den tunge fortvivlelse eller sløvhed, som var det almindelige karaktertræk ved krigens slutning. Skåningerne opnåede ikke den nationale genforening, som de havde håbet på. Man kunde ikke vente, at de herefter skulde vise stor modstandskraft, når den svenske regering begyndte den assimilationsproces, der tilsigtede at fjerne landets danske præg. Adelen var decimeret og forarmet, præstestanden sad for en del på anklagebænken og var for en anden dels vedkommende flygtet, og hvad borgere og bønder angår, var de så mishandlede af begge de krigsførende parter, at de simpelthen kun orkede at tænke på eet: hvorledes de skulde skaffe sig og sine brødet.

Der er tidligere (s. 13 f.) peget på, hvorledes danskhedsfølelsen den gang endnu skjulte sig i kongetroskaben, og under krigen havde denne vist sig at have en virkelig bærekraft, ikke mindst inden for befolkningens brede lag. Christian V var for Skåningerne i sommeren 1676 mere end et symbol, han var virkelig »den fromme landsens fader« (s. 40), som man vilde »tjene med liv og blod« (s. 35). Knud Thott udtrykte endog statspatriotismen i de ord, at »Gud har således vendt undersåtternes hjerter til eders majestæt, at ingen trængsel er kapabel til at forandre deres trofasthed«. Men — »ud over sin evne kan ingen forpligtes«. Klogt havde kong Christian straks efter landstigningen erklæret Skåningerne for løste fra deres

trokskab til Sverige og henvist til sine forfædres mangehundredårige milde styre af Skåneland; han havde stillet dem frelse og velstand i udsigt, når de blev forenede med Danmarks krone som lemmerne med legemet (s. 31). At dette håb, ved begivenhedernes udvikling i almindelighed og dansk ødelæggespolitik i særdeleshed, blev så grusomt skuffet, måtte få katastrofale følger for ønsket om en genforening med Danmark.

Men at Skåneland også havde sit eget skånske ansigt, turde fremgå af den tidligere påviste kendsgerning, at det ord »*fædreland*«, som vi nu anvender om helheden, Danmark, den gang af den brede befolkning *tillige* opfattedes som gældende en af dets tre hoveddele: Jylland, Sjælland og Skåneland. Vidnesbyrdene fra krigens slutning om, at det forstodes på denne måde, er talrige. Eksempelvis kan anføres Gert Rasmussen i Helsingør, der i 1678 blev udskrevet til tjeneste på Niels Juels flåde, men erklærede, at han foretrak at »fegte paa Schaane, som var hans federneland«. Det samme gælder den friskytte Jakob og de to lensmænd fra Froste herred, som året efter i København klagede over at være fordrevne fra »woris federneland«. Når ridefogden Anders Dolmer samme år og på samme sted påtalte, at mange dygtige karle [i Skåne] hellere ønskede »formedelst affektion til fædernelandet at tjene vor allernådigste konge end som være de svenskes trælle«, er fædrelandet sikkert her også at forstå som Skåneland. 1678 havde de to friskyttekapitajner for V. Gønge og N. Asbo herreder, Åge Monsen og Peder Lauridsen, udtalt det ønske »federnelandet til nøtte igien at komme i sin gammel form *under rette Danmarks Krone*«. Her er det tydeligt udtrykt, at fædrelandet Skåne var en del af den danske konges samlede besiddelser. Christian V havde jo også betegnet den helhed, som Skåningerne skulde genforenes med, som »Danmarks krone«. Den sum af minder og traditioner, som for os forbinder sig med begrebet »fædreland«, var altså væsentligt knyttet til Skåneland. Det er et middelalderligt levn, man her møder, og som et bevis på dets gyldighed stod den stadigt gældende »skånske lov«.

Denne »fædrelandsfølelse« havde dog — ligeledes på gammel-dags vis — et mere negativt end positivt indhold. Den viste sig mindre i en samhørighedsfølelse blandt Skåningerne indbyr-

des end i et *had til Svenskerne* af den voldsomste art. Man møder det i Helsingborg 1676 (s. 41) som i Kristianstad 1677 (s. 108); grellest dog i Vest-Blekinge, hvor bønderne i 1676 helst vilde have dræbt alle af svensk nation (s. 39). Svenskerne besvarede fuldtud disse følelser. For dem, fra Karl XI til den jevne soldat, var den skånske befolkning *menedersk*, da den havde brudt sin troskabsed til den svenske konge (s. 35). Den var i de flestes øjne tillige *forrædersk*, da den ikke blot havde undladt at opfylde sine forpligtelser over for Sverige, men også i handling gjort alt for at komme dette land til livs (s. 73). Som oprørere havde Skåningerne derfor forspildt al deres ret og kunde kun håbe på kongens nåde.

Der er god overensstemmelse mellem, hvad man i begge lejre opfattede som statspatriotisme. Hos den svenske konge synes der dog at have rørt sig tanker, der gik videre og peger frem mod mere moderne begreber. Da han i slutningen af 1677 krævede en afbigt af Kasper Weiser for at benåde ham, måtte Weiser heri erkende, at han ikke alene havde brudt sin troskabsed, men også vist »dhen förkollnade kierleck och onda hiertelag, iagh emot h. kgl. mt., Sweriges crono och *den swenske nation* draget hafver«. Her opstilles altså det krav, at Skåningerne skulde have betragtet det egentlige Sveriges beboere som sine landsmænd og næret de hertil svarende kærlige følelser over for dem. Til at være en sand patriot kræves nu ikke blot troskab mod statens overhoved; det betyder tillige, at man nærer en følelse af inderlig samhørighed med alle statens indbyggere.

Vist er det, at Karl XI, der snart skulde fremtræde som Sveriges enevældige hersker, forlængst havde vist, at han ikke i fremtiden vilde nøjes med, at Skåneland var et led af den svenske krone med en hertil svarende særstilling. Hans mål var at gøre det til en svensk provins, ligestillet med landskaberne i det gamle »Opsverige«. Det var først og fremmest militære hensyn, som bestemte kongen dertil; den overbevisning, at kun en fuldstændig inkorporation af de skånske landskaber i Sverige kunde give sikkerhed mod en gentagelse af det frafald, han havde oplevet ved krigens begyndelse. Han havde altid haft karakterfasthed, og den selvtillid, som det hidtil

havde skortet på, havde han lært i krigens hårde skole. Den lille kreds af fortrolige venner, der omgav ham, bestyrkede ham heri. Da Johan Gyllenstierna ved udgangen af 1679 bragte Karl XI sin nytårslykønskning, forsikrede han ham om, at han havde vundet »udødelig berømmelse« ved at skaffe sit rige en sikker og hæderlig fred, og at dette ene skyldtes »eders majestæts uforfærdede hjerte og retsindighed«. »Og« — tilføjede Gyllenstierna — »da det er ufejlbarligt, at riget under en så nådig og tapper konge som e. mt. ikke kan andet end at tiltage stærkt og vokse til en kraft, som kan forsikre det i fremtiden mod dets fjender og gøre det konsiderabelt i verden; altså ønsker jeg af det trofasteste hjerte, at e. kgl. mt. må leve i mange sådanne lykkelige år som dette, på det at *e. kgl. mt. mere og mere må udbrede den berømmelse, e. kgl. mt. har vundet ved under så svære konjunkturer at konservere sit rige, og at Sverige må nå den glans, som det under e. kgl. mts. styre bør nå*«.

Fremtiden skulde vise, om den unge konge kunde indfri disse forventninger.

TILLÆG

NOGLE FRISKYTTERULLER

(fra pakken »Friskytterne i Danmark« i D R A)

I

Rulle paa *Børinge Klosters* Compagnie Friskytter. $\frac{4}{3}$ 1680. (Kbhvn.).

Captain *Knud Bøg*,
Leutnant Peder Erichsen Krudtbrender,
Cornet er skiøt (= skudt),
Corporaler Peder Pedersen,
Jens Børgesen,
Tambur Erick Pedersen,

Gemeene:

Oluf Kiølling far (= for) gemeen,
Niels Bake,
Lauridtz Rytter Viertouf(?), Pas,
Peder Mortensen,
Niels Skomager,
Peder Christophersen, Blendtorp (Blentarp),
Gortmand Jensen, Frielt (Frihult),
Mortten Jensen, Biereshøy (Bjäresjö),
Haagen Ross, Trelborg (Trälleborg),
Jørgen Marckie (Markie),
Niels Trudsen, Giødeløf (Gödelöv),
Peder Olsen, Giødeløf (Gödelöv),
Jonas Eskildsen,
Niels Pudt,
Niels Trugesen, Huse (Husie),
Mickil Pedersen, Døret (Dörröd),
Jens Nielsen, Lundt (Lund),
Hans Pedersen, Esping (Äspinge),
Samuel Knudsen, Dalby (Dalby),
Hans Jensen,
Jens Hansen,
Jens Nielsen, Dume (Domme).
Transport 28 mand.

Hafniæ 4. Martij
Ao. 1680.

Knudt Bøg,
Kaptin.

II

Jens Jensens Kompagni u. Dato.

Fortegnelse paa mine medhafuende frischötter, neml.:

Capitain Jens Jensen,
 Lieutenant Tomahs Finne,
 Cope[ral] Olluff Jensen,
 Aage Andersen (Pas),
 Björman Nielsen, Strøe (Strö),
 Tønnes Laursen, Stehaff (Stehag),
 Rasmus skomager,
 Jens Tving Nielsen,
 Peder Jensen, Stehaff (Stehag),
 Hans Jørgensen,
 Anders Andersen, Stehaff (Stehag),
 Anders Michelsen, Stehaff (rettet til Billinge),
 Maaens Pedersen, Stehaff (Stehag),
 Olluf Andersen, Hør Sogen (Hör),
 Niels Busse Nielsen,
 Peder Hetinge (Henninge),
 Anders Nyby (Nyby),
 Anders Ogesen (Pas),
 Bent Nielsen (Pas),
 Jens Pedersen, Stehaff (Pas paa Nye), (Stehag),
 Anders Ormanes Aagesen (Ormanäs),
 Peder Mortensen (Pas),
 Anders Nele Oelss? (Pas),
 Jens Erichsen, Stehaff (Stehag),
 Niels Pedersen, Hiortleff (?),
 Pouell Andersen, Andersløff (Anderslöv),
 Morten Oelsen (Pas),
 Olluff Stefensen (Pas),
 Torsten Bendsen (Pas),
 Peder Oelsen (Pas).

Capitain *Jens Jensen*.

Egen Haand

(skrevet før de 4 sidste navne er tilføjede).

III

Munstrings Rulla offuer Capitien *Eskell Nielsens* Compagnie,
holden i Helsingborg d. 10. Julij Ao. 1679.

Prima Plana:

- Capitien Eskell Nielsen af Christianstad,
Lieutenant Peer Flink af Ossie (Össjö),
Cornet Olle Flinch ibm. (do.),
Quartermester Torchell Nielsen i Engelsbech (Ängelsbäck),
Vagtmester Christopher Starby (Starby),
Munsterskriffuer Ingemand Turesen i Refvelbierge
(Rebbelberga),
3 Corporaler: Jens Ry af Vantinge (Vantinge),
Knud Ry af Vantinge (Vantinge),
Olle Tuesen i Vanstad (Vanstad).

Gemeene:

1. Bent Persen i Giellerby (?),
2. Olle Jensen af Houby (Hov),
3. Eskell Kielsen i Giørsløf (Görslöv),
4. Toer Bentzen i Kullen,
5. Troed Bentzen af Siunelt (?),
6. Niels Jensen i Hulruerød (Hulrugered, Halland),
7. Peer Siunesen i Brammerød (Brännalt, Halland),
8. Anners Jepsen i Reffvelbierge (Rebbelberga),
9. Olle Tuesen ibm. (do.),
10. Olle Peersen i Tuehøye (?),
11. Nichlaus Jonsen i Christianstad,
12. Suen Jørgensen i Tocharp, (Tockarp),
13. Anners Jensen ibm. (do.), Absentz,
14. Peer Turesen i Vansta (Vanstad),
15. Johan Knudsen i Rennesløf (Ränneslöv).

2dre Corporals skab:

16. Michel Jensen i Reffvelbierge (Rebbelberga), Absentz,
17. Lars i Skiørpinge (Skörpinge), Absentz,
18. Niels Persen i Brammerup (Brammarp),
19. Hans Møllere i Skrammerød (Skråmered, Halland),
20. Herman Olsen i Barchager (Barkåkra),
21. Peer Peersen i Øssie (Össjö).
22. Villem Olsen i Barchager (Barkåkra).
23. Erich Nielsen i Karsterup (Karstorp).
24. Niels Heggesen i Vælinge (Välinge).
25. Niels Iffuersen ibm. (do.).
26. Pouffvel Gunnensen ibm. (do.).

27. Anners Persen i Loholt (Långhult?).
28. Peer Jensen i Kleinstorp (Klintorp?).
29. Peer Hansen i Karsterup (Karstorp).
30. Suen Persen i Rye (Rya).

3die Corporallskab:

31. Adtzer Gudmansen i Slammerup (Slammarp).
32. Pouffvell Turesen i Verje by (?).
33. Peer Erlansen i Olstorp (Olstorp).
34. Niels Tørlsen i Tørstensbygge (Torstensbygget).
35. Lille Gudmen fra Gyngeherrred. Absentz.
36. Jens Olsen i Barchager (Barkåkra). Absentz,
37. Hans Jensen i Vantinge (Vantinge),
38. Rasmus Olsen ibm. (do.),
39. Peer Nielsen i Øssie (Össjö). Absentz,
40. Peer Arfuedsen i Falchenbier (Falkenberg),
41. Johan Jensen i Kleinsterp (Klintorp?),
42. Jens Gudmansen i Engelsbech (Ängelsbäck),
43. Jens Persen Nørlyche (Norrlycke),
44. Lars Persen i Rennisløf (Ränneslöv, Halland),
45. Gunner i Væstereby (Västraby). Absentz,
46. Niels Gunnersen i Mørchelt (Mörkahult),
47. Knud Persen i Vindrop (Hinderup),
48. Søren Gudmansen i Ysolt (Ishult),
49. Christopher Suensen i Gomarp (?),
50. Johan Persen i Nytte (?),
51. Niels Mattiesen i Øssie (Össjö),
52. Bent Tuetsen i Stehauf (Stehag),
53. Peer Nielsen i Ebberup (Ebbarp).

Herforuden findis nogen, som siden sidste munstring ved Quidinge companiet hafuer entviget, som formodis ved neste munstring sig igien skall instille, och saa som vij samptlige ere plichtige at tiene hans kongl. maytt. till Dannemarch och Norge etc; voris allernaadigste herre och arffue konge, huor och naar paa eskis, saa loffuer vij underskreffne paa companiets veigner, at dee samptlig, huor det os paa kongl. maytts. veigner befallendis vorder, [sig] hørsomst at instille, och det for eet frij compagnie rytter, derfor vij ochsaa hans kongl. maytt troligen vill tiene. Till vitterlighheed underskreffuit vore hender, Helsingborg ut supra.

(Kaptejnen, Lieutnanten og Kornetten underskriver kun med deres forbogstaver ENS, PNE og ONS).

IV

Vester Gønge herrct.

29/1 1677 (Kbhvn).

I spidsen står ltnt. *Aage Mosen* og hans broder, kornetten *Per Mosen* (den første til 4 (rdl.), den anden til 3, anden gang til 5). Dernæst vagtmester *Per Bentsen* »velbekent i *Suerrig*«: 2½ rdl., anden gang 4. Kvartermester *Oluv Persen*, 2 rdl., »hafuer tient en lendtzmand i *Skaane*«; tre korporaler à 1½—2, anden gang 3½, der betegnes som »bønder«, og mønsterskriver *Ole Larsen* til 1 rdl., »er rømt fra *Suendschen*«. Endelig 16 mand à 1, der kaldes »bønder karle«; ialt 24 mand. »Haffuer emfanget her første gang die ofuerkom à 2 rixdlr., och sidste gang 3 rixdlr.«

Aage Mosen underskriver med A M.

»*Aage Mosen* hafuer bekommet mayestetens bref, dend tid armaden stoed for *Lund*, at hand motte udfordre en karl af huer gaard i baade Gøngeherrederne til at passe paa veiene med, huilchet hand siger at hafue giort, saa uel som at hafue bragt adtschillige fanger, iblandt ander en rigtmester med fem fanger och en kvartermester, og trey gange at hafue bragt fanger til armadan fra *Malmøe*; han er ogsaa her ofuerkommen for 2 maaneder siden og begierer underholdning til *Aprilij* maanedt, da at komme ofuer til *Skaane* igien, og deris bedste bruge, fienden mueligen afbrech at giøre«.

18/10 1679.

På en liste over major *Aage Herloffs* eget kompagni, der omfatter majoren, en kaptejnlttn., en kornet, en vagtmester, en kvartermester, tre korporaler og en mønsterskriver samt 67 menige, anføres hjemstedsangivelse ved følgende menige:

Lauridtz Nielsen Fastrup (Farstorp),
Jep Nefflinge (Nävlinge),
Thorkild Aresløff (Araslöv),
Jens Aresløff (do.),
Thue Nielsen Hørred (Hörröd),
Jens Nielsen Hørred (do.),
Morten Saxtorph (Saxtorp),
Sønne Holme (Holma),
Thue Nielsen Roeinge (Röinge),
Niels Hellebierge (Hälleberga),
Thorkild Gumløse (Gumlösa),
Peder Nielsen Eskelstrup (Eskilstorp),
Jørgen Engelidt? (Ängalag, Bjäre h.?),
Hendrich Gullestorp (Gulastorp),
Suend Thysbor (Tysborg),
Niels Pedersen Stobye (Stoby),

Niels Pedersen Melkelange (Mjölkalånga),
 Peder Dalsøe (Dalsjö),
 Johan Røge (Røke),
 Peder Kierager (Kärråkra),
 Hans Bendtzøn Vebre (Veberöd i Torna h.).

Captain *Olluf Pedersen af Vestre Gønge herred*; 18/10 1679 (Kbh.).

Leutenant Suend Nelsen,
 Cornet Lasse Jensen,
 Cortermester Niels Vildh,
 Vachtmester Jens Tørchelsen,
 Mønsterskrifre Bent Nelsen,

3 Corporaler { Nels Tuesen i Hestelt (Hästhult),
 Jens Mørk,
 Peder Tuesen,

(Menige):

Age Jensen i Emmeliunge (Emmaljunga),
 Sifuer Truelsen,
 Anders Jortt,
 Nels Ubesen,
 Hagen Olsen i Vandkif (Vankiva),
 Suend Gudmensen i Algutztorp (Algustorp),
 Lars Bensen i Veiselt (Vejsult),
 Jens Tuesen i Hestelt (Hästhult),
 Tue Tuesen ibidem. (do.),
 Kiersten i Slettered (Slättaröd),
 Bendt Persen ibm. (do.),
 Jon Bensen i Ellielt (Eljalt),
 Nels Suensen i Blasholme (Blaholma),
 Peder Torsen i Ellielt (Eljalt),
 Jens Mansen ibm. (do.),
 Nels Suensen i Hestelt (Hästhult),
 Niels Jensen ibm. (do.),
 Jens Nelsen i Frösboholme (Frösboholm),
 Skindere Per Nelsen,
 Niels Olsen i Oretorp (Oretorp),
 Tue Olsen ibm. (do.),
 Peder Agesen i Birkeholm (Björkholma),
 Jens Andersen i Høgeholm (Högholma),
 Jon i Harrestorp (Harastorp),
 Ube Andersen i Høgeholm (se ovenfor),
 Preste Jensen,
 Nels Tuesen i Snørsolt (Snärshult),
 Nels Jonsen i Holmetorpet (Holmatorp),

Nels Nelsen i Hettinge (?),
 Kresten Barke (Barkatorp),
 Troed Suensen,
 Suend Mansen
 Lorrans Gardenshof,
 Peder Modisen i Kampholm (Kampholm),
 Peder Mansøn i Hullt (Hulta),
 Jeppe i Polstorp (Pålstorp),
 Bent i Boserup (Bosarp),
 Peder Martensen i Hissosse (Hissmossa),
 Lavris Pedersen,
 Jens Iffuersen,
 Johan i Melckelange (Mjölkalånga),
 Martten i Suenstorp (Svenstorp),
 Suend Olsen i Kampholm (Kampholma),
 Suend Mansen i Torrup (Torup),
 Jens i Hettinge (?),
 Tue i Andbøge (Angsbygget),
 Nels Sme i Matered (Matteröd),
 Trøls i Strandbøge (Strandböke),
 Peder Persen i Slesøe (Slättsjö),
 Kiersten i Hognerup (Hågnarp).

50 mand.

Hafniæ d. 18. october 1679.

Olluff Pedersen,
 Captein.

 V

18/10 1679 (Kbh.).

Captein *Nels Andersøn af Østre Giønge* hæredt;
 Leutenant Erick Nelsen,
 Kornet Abolle Peder (Åbrolla),
 Vachtm. Tue Erichsen af Giennestorp (Genastorp),
 Kortterm. Suend i Mossered (Mossaröd),
 Corporaler { Peder Olsen i Paarp (Påarp),
 Jens Persen i Frøstentorp (Frostentorp),
 Sven Tob,
 Munsterskr. Suen Erichsen i Gienestorp (Genastorp).

(Menige):

Jens Bensen i Os By (Osby),
 Andreas Bensen i Kalholt (Kalvshult, Småland),
 Suen Persen i Hyltena (Hyltan),
 Jens Agesen i Toberp (Toarp?).

Peer Peersen i Tostebo (Tostaboda),
 Peer Suensen i Aagarp (Åkarp),
 Bent Suensen i Gomerup (Gummarp),
 Niels Bensen i Bennerp (Benarp),
 Peder Michelsen i Quidinge (Kviinge),
 Anders Pedersen i Angolt (?),
 Peder Suensen i Ædema (Edema),
 Bent Peersen i Eberup (Ebbarp),
 Age Olsen i Dønnebiege (Dönaberga),
 Bent Suensen i Basserup (Bosarp),
 Trøls Bensen i Malsholt (Malshult),
 Nels Giøg i Giøgøecn (Gökön),
 Tue Jonsen,
 Nels Ingemandtzen i Flacharp (Flackarp),
 Jepe Peersen i Smørby (Smörby),
 Eskel i Jærsaaes (Hjärsås),
 Peer Andersen i Eskebiege (Äskeberga),
 Mans Tørckelsen i Quidinge (Kviinge),
 Jon Peersen i Bronkelstorp (Brunkelstorp),
 Jens Jensen i Biffueredh (Bivaröd),
 Nels Gamelsen i Myra (Myren),
 Olle Jensen i Bifuered (Bivaröd),
 Peer Jensen,
 Olle Peersen i Sebarp (Sibbarp),
 Gissell Clemmesen i Selstorp (?),
 Christoper Rasmusen,
 Anders Jensen,
 Søfren Larsen,
 Emanuel,
 Peer Mortensen,
 Gudmen Nelsen i Stareholt (Starhult),
 Peer Andersen,
 Anners Olsen,
 Hans Peersen Skyt,
 Olle Ladefoget,
 Jon Biørsen i Mossered (Mossaröd),
 Torchild i Bierløf (Bjärlöv),
 Carll Tob,
 Ore Suennen,
 Peer Fiskere,
 Esbiørn Skredere,
 Voldemar i Hyltena (Hyltan),
 Baage Benten,
 Nels Mansen i Ollinge (Olinge),
 Isak Voldemarsen i Hestvede (Hästveda),

Mickell Voldemarsen *ibid.*,
 Frøsten Hansen,
 Gunde Nelsen i Starholtt (Starhult),
 Øboa Nelsen,
 Niels Nelsen i Killinge (Killinge),
 Barn? Borgeren,
 Mans Nelsen i Frøstenztorp (Frøstentorp),
 Smørby Nelsen (Smörby),
 Anders Jacobsen,
 Jæsse Peersen i Slælt (Slähult), og
 Bent Nelsen i Killinge (Killinge).

 VI

18/3 1680 (Kbhvn.).

Rulla offuer Capitein *Casparus Dues* Compagnie Friskötter
 (Villands herred).

Capiteinen self er af fienden spidtset.

Leutnant Nils Ingemandsen, Rønåas (Rönås),

Fenrich Peder Nilsen Fielkinge (Fjälkinge),

Quartermester Haagen Bengtsen Aarij (Äröd),

Corporaler	}	Oluf Bommersen
		Aage Tommesen,
		Peder Monsen Aserum (Asarum, Bleking).

Gemehne:

Olle Tommesen Arkelstorp (Arkelstorp),

Suen Lauridzen Torp (?),

Mons Ingemandtzen Rønnaas (Rönås),

Nils Jakobsen Kilckesta (Fjälkestad),

Suend Liden Neffling (Nävlinge),

Klæmed Monsen Opmand (Opmanna),

Hans Gammelton Arsum (Åsum),

(Pas) Knud Nydeboe Vange, Oelsen (Nyteboda, Vånga),

Erich Olsen Pigetorp (Pinkatorp),

Gomme Nilsen Hollje (Holja),

Erich Nilsen Vange (Vånga),

Peder Jensen Nesum (Näsum),

Anders Olsen Filckisboe (Filkesboda),

Nils Suendsen Rønnaas (Rönås),

..en Simonsen Filckisboe (Filkesboda),

Christen Suendsen Norgie (Norje, Bleking),

Peder Torbiørnsen Røsmaale (?),

Ole Persen Madvig (Madvig, Bleking),
 Ole Nilsen Terne (?),
 Ole Handsen Børstrup (Björstorp),
 Gammel Suendsen Boge (?),
 Christen Suendsen Ivetoffte (Ivetofta),
 Jens Sørensen (Trundsen overstreget),
 Hans Jensen Gremum (Gränum, Bleking),
 Peder Monsen Vild.

Hafniæ d. 18. Martij Ao. 1680.

(egh. Navn) *Niels Ingemandsen*,
 Leutenant.

VII

Ridefoged Johan Hacksens attest for *friskytterne af Simon Andersens
 kompagni* (Centralskåne) (¹⁰/₆ 1680).

Vagtmester Morten Jyde,

Corporaler { Mogens Suendsen,
 Mathias Isachsen.

NB. Morten Ibsen.

Gemene:

Niels Truelsen af Espinge sogn (Äspinge),
 Peder Nielsen af Gyngeherridt,
 Mogens Hald af Vrams sogn (Vram),
 Niels Johansen af Espel sogn (Äsphult),
 Aage Jonsen af Nefninge sogn (Nävlinge),
 Peder Joensen af Vanebierg (Vanneberga),
 Jep Hansen af Heylinge sogn (Häglinge),
 Aage Nielsen af Espinge sogn (Äspinge),
 Bendt Mogensen af Heylinge sogn (Häglinge),
 Trier Olsen af Heglinge sogn (Häglinge),
 Anders Erichsen af Heglinge sogn (Häglinge),
 Niels Tuesen af Heglinge sogn (Häglinge),
 Olle Mortensen af Heglinge sogn (Häglinge),
 Niels Suendsen af Heglinge sogn (Häglinge),
 Niels Suendsen af Espinge sogn (Äspinge),
 Anders Børgesen af Heglinge sogn (Häglinge),
 Peder Suensen af Espinge sogn (Äspinge),
 Aage Andersen af Scharelte sogn (Skarhult),
 Hans Holgersen af Espinge sogn (Äspinge),
 Jens Pedersen af Steha sogn (Stehag),
 Niels Olsen af Vrams sogn (Vram),

Niels Bendsen af Vrams sogn (Vram),
 Per Larsen af Vrams sogn (Vram),
 Jon Jepsen af Vrams sogn (Vram),
 Niels Nielsen af Rørums sogn (Rörum),
 Michel Børgesen af Rørums sogn (Rörum),
 Abraham Andersen af Espel sogn (Äsphult),
 Olle Bendsen af Gamelstorps sogn (Gammalstorp,
 Bleking).

 VIII

u. D.

Aff Blliging.

Capitien *Jens Andersen af Gimmsø Sogen* (Jämshög).

Suend Andersen *ibid.* (do.),
 Oluff Suensn *ibid.* (do.),
 Lauris Suensn *ibid.* (do.),
 Nills Sebesen *ibid.* (do),
 Olluff Pedersøn *ibid.* (do.),
 Christin Børgesen *ibid.* (do.),
 Hollgør Suensn *ibid.* (do.),
 Hogen Monsen *ibid.* (do.),
 Peder Jeppesen *ibid.* (do.),
 Anders Nillsen *ibid.* (do.),
 Nills Pedersen *ibid.* (do.),
 Kierte Aagen *ibid.* (do.),
 Olluff Gissellsen *ibid.* (do.),
 Hans Ellisensen *ibid.* (do.),
 Hans Eengellsen i *Nedreby Sogen* (Nättraby),
 Mons Nillsen i *Tuing Sogen* (Tving),
 Nills Andersen i *Røneby Sogen* (Ronneby),
 Olluff Pedersen i *Hellerij Sogen* (Hällaryd),
 Peder Monsen i *Aarij Sogen* (Äryd),
 Olluff Bonesen(?) i *Asserum Sogen* (Asarum),
 Jens Isakesen *ibid.* (do.),
 Schone Erick Suensen i *Nessume Sogen* (Näsum),
 Ingeman Fillipisen i *Østerløffs Sogen* (Österlöf),
 Peder Hansen *ibid.* (do.),
 Suend Ingemansen *ibid.* (do.),
 Nills Gismensen i *Opmans Sogen* (Opmana),
 Jeppe Suensen i *Guetoffte Sogen* (Guelöffue? = Gualöf).
 29 Personer.
 Inu Suend Poullsen i *Brøssurpe Sogen* (Brösarp).
 30 Personer.

De blegingsche Compagnie Friskötter.

Capitein *Hanns Bengtsen*,
 Leutnant *Oluf Bengtsen*,
 Fenrich *Jens Lauritzen*,
 Quartermester *Haagen Madtzen*,
 Corporaler { *Arfuid Madtzen*,
 { *Boedil Lauridtzen*,
 { *Sønne Jensen*.

Gemene, som nu findis her i landet:

Lauritz Trølsen, hiemme i *Torsebircke*,
Matz Lister (*Lister*),
Knud Jensen Torsebircke,
Suen Pedersen Nørrie (*Norja*),
Anders Jensen Aurum (*Agerum*),
Oluf Bengtsen Aurum (*Agerum*),
Ingemar Bengtsen Hollebeck (*Holjebäck*),
Mathias Øye vad,
Peder Suendtzen i Jukarp,
Suen Pedersen Aurum (*Agerum*),
Abraham Gislesen Guslestorp,
Truid Gislesen Koparp (*Koppartorp, Vånga s.*),
Børre Listerboe (*Listerby*),
Peder Lauridtzen Listerboe (*Listerby*),
Anders Vree Oster herridt,
Knud Bertilsen Aurum (*Agerum*),
Peder Brenner,
Nils Pedersen Persgier,
 (*Pas*) *Hans Nielsen Hørbye*,
Hans Lister (*Lister*),
Suend Jensen Bircked,
Jens Pedersen Asserum (*Asarum*),
Jens Gamelsen.

Paa officerer och gemeene summa 28 mand, som findis her i landet.

Ellers af samme mit compagnie, nembl. 34 mand, ere af fienden aflifuede och ligger nu paa steiler och jyfl.

(egh. underskr.) *Hans Bentsen* Kapitin, mens lieutnanten kun signerer med sine forbogstaver.

Sammen hermed findes rulle over de blek. friskytter på *Bornholm*, (dat. 5/3 1680), hvis major *Jens Keldsøn* har bestalling af *Ove Rommel*, mens lieutnanten og fændriken har fået deres af Gen. (*Niels*) *Juel*. Foruden 8 befalingsmænd omfatter den 24 menige. Da den sjældnere nævner hjemsted, forbigås den her.

NOTER OG ANMÆRKNINGER

TIL

TREDIE DEL

Noter til Indledningen

Da indledningen er et resumé af 1ste og 2den del, henvises angående kildehenvisninger til de i disse dele givne noter. Da der imidlertid siden 1906 er fremkommet så megen videnskabelig litteratur i Sverige om samme emne, skal her anføres en række rettelser til de to første dele, som derved er blevet nødvendige.

- Bind I, 28, linie 12: Kun i ganske enkelte tilfælde ses Svenskere at være blevet ansatte som præster i Halland mellem 1645 og 1658; de fleste var sikkert indfødte Hallandsfarer (Y. Bogren, *Den kyrkliga försvenskningen av Skånelandskapen och Bohuslän* (1937), 27—43).
- I, 104 l. 8: Hans Kofod var ikke købmand i Ysted, men i Malmö (O. og G. Palme, *Släkten Palme* (1917) II, 66).
 - I, 140 f: Om den danske landgang i Ysted 1659 se Fr. Ahlefeldts beretn. til Frederik III i Kbhvns garnisonsprot. 1671 i DRA (Palme II, 47).
 - II, 45 f: På riksdagen 1668 stillede Jørgen Krabbe og de borgerlige stænder sig køligt til en uniformitet med Sverige i kirke- og retsvæsen (J. Rosén, *Skånska privilegie- och reaktionsfrågor 1658—1686* (1944), 100).
 - II, 79—87: »Med Norrköpingsbesluts vilkår« betød kun, at de heri fastslåede arveregler fik gyldighed for det pågældende skånske gods, ikke nogen forskel i privilegier fra de skånske adelige (Rosén 77 anm. 3 og 4).
 - II, 122 l. 18: Misstemningen i riksrådet mod Vinstrup fremtræder først 1666, da Banér var generalguvernør (Bogren 74 anm. 7).
 - II, 146 l. 4—21: Det her skildrede synodalmøde i Göteborg holdtes først 1685 (Bogren 252 anm. 24).
 - II, 155 l. 21: »1661«; læs »1662« (Bogren 72 anm. 35 og G. Göransson, *Canutus Hahn* (1950), 32 ff.).

- Bind II, 171 f. Det er urigtigt, at Harman og Kofoed begge blev borgmestre i Ysted. 1674 blev Simon Jakobsen og Laur. Kofod udnævnte, men da Simon døde allerede i det følgende år, fik Leyonsköld kongen påvirket, så at Harman og Karlsson fik de to stillinger (Palme 188).
- II, 184: Ysted kan næppe for tiden mellem 1658 og 1676 betegnes som en »småby eller flække«. Det var vistnok på størrelse med Helsingborg og havde c. 2000 indb. (Palme II 45).
 - II, 201 l. 31: Foran »156¹¹/₂₄« indskydes »44¹/₂₄; ialt« (A. Åberg, Indelingen av rytteriet i Skåne åren 1658—1700 (1942), 36 anm. 117).
-

Noter til tredje Del

FØRSTE KAPITEL

- 1) *Fersen, Leyonsköld og Durell*: Generalguvernementets regnskaber 1675. — Ny generalguvernør: Kg. t. Kammarkoll. $\frac{20}{6}$ 76 (RR).
- 2) *Fersen til Karl XI* $\frac{24}{2}$ 76 (SRA). — Kg. t. *Fersen* $\frac{15}{1}$ 76 (SGA). — Om den i foråret planlagte, men ikke gennemførte demolering af Glimmingehus se Hist. Tidskr. f. Skåneland II, 332.
- 3) *Leyonsköld til Karl XI* $\frac{19}{7}$, $\frac{24}{8}$ og $\frac{19}{9}$ 75 (Landshövdingsskrivelser i SRA).
- 4) *Durell t. Karl XI* $\frac{14}{9}$ og $\frac{14}{12}$ 75 (Stds.).
- 5) *Udskrivningen i Skåne*: *Durell t. Karl XI* $\frac{5}{10}$ 75; $\frac{17}{2}$, $\frac{22}{2}$, $\frac{2}{4}$, $\frac{24}{4}$, $\frac{16}{5}$ 76 (Stds.).
- 6) *Udskrivningen i Halland*: *Hård t. Karl XI* $\frac{19}{1}$ 75; $\frac{1}{2}$, $\frac{15}{3}$ 76 (Stds.).
- 7) *Kristianstad*: *Durell t. Karl XI* $\frac{14}{9}$ 75 (stds.).
- 8) *Helsingborg, Landskrone og Malmö*: *De la Gardie t. Karl XI* $\frac{27}{8}$ 75 (SRA: Skr. t. konungen). — *Bent Pil* lovede $\frac{3}{1}$ 76 *Fersen*: »Medh kundschap från andra sidan schall iag giöra min yttersta fliit« (SGA: Inkomna skr.). Sammes klage over en svensk løjtnant, som vilde hverve helsingborgske borgere (stds. $\frac{10}{5}$ 76).
- 9) *Halmstad*: Bilag t. *Hårds* brev t. *Karl XI* $\frac{31}{7}$ 75 (SRA).
- 10) *Adelen*: *Leyonsköld t. kongen* $\frac{23}{5}$ 76 (SRA). — *Durell t. samme* $\frac{2}{5}$ 76 (ibid.). — Derimod gik adelen ind på at yde forstrækninger til det svenske militær (se *Durells* brev af $\frac{1}{3}$ 76 som bilag til oberst *Lybeckers* skr. af $\frac{9}{3}$ i SGA).
- 11) *Indkvarteringen*: *Leyonsköld t. Fersen* $\frac{4}{4}$ 76; *Durell t. samme* $\frac{18}{4}$, $\frac{9}{5}$; oberst *Borstell t. samme* $\frac{15}{3}$ og $\frac{30}{3}$ (alle disse breve i SGA). — *Jomfru Margrete Rosenkrantz Jakobsdtr.* skriver $\frac{29}{3}$ til *Fersen* (SGA), at hun har ladet sit løsøre indføre til *Kristianstad* fæstning, men at hendes ugedagsbønder under *Gundestrup* (i *Kullen*) og *Rosensæde* ikke blot plages med overdreven indkvartering; — bønderne selv oplyser, at 28 gårde må underholde 200 mand; — men at de desuden besværes med hestehold, skyds-

ning m. m. Fersens svar, der er konciperet i randen af brevet, er velvilligt og indrømmer, at soldaterne kun har ret til at nyde »hausraum und lagerstat«.

ANDET KAPITEL

- 1) *Den danske landgangshær*: K. C. Rockstroh, *Udvikl. af den nationale Hær i Danmark II (1916)*, 168. — N. P. Jensen, *Den skaanske Krig 1675—79 (1900)*, 123.
- 2) *Landgangen*: Rålambska saml. fol. 167 (Sv. kgl. bibl.). — Sthen Jacobsen, *Den nordiske Kriigs Krønike (udg. af M. Weibull 1897)*, 35 f.
- 3) *Den danske plakat af 1. juli 1676* (trykt hos Sthen Jacobsen 38 ff.) findes i koncept i »Krigskollegiets Dépêches Decbr. 1676«, lægget »Koncepter fra Kommissærerne i Skaane«. Det fremgår af denne, at indledningen til plakaten oprindelig var langt mere kortfattet og både savnede henvisningen til Skånelands lykkelige tilstand under den tidligere danske regering og til, at beboerne gennem det svenske forfatningsbrud var løste fra deres troskabsed til den svenske krone. Koncepten bærer følgende påtegning: »Læst først for hans kgl. majestæt selfver den 14. Junij, og indgangen forandret; saa læst udj Geheime Raad d. 17de dito, og efter h. mts. allern. befaling, saa som ofuuen staar, forandret; og derpaa approbered«. Indledningens skærpelse skyldes altså kongen personlig; de senere i gehejmerådet gjorde ændringer er ubetydelige og af rent formel karakter.
- 4) Plakaten om fremlæggelsen af jordebøgerne er dateret $\frac{4}{7}$ 1676 fra lejren ved Helsingborg. Meddelelsen om, at Christian V tillige påbød, at præsterne skulde bede for den danske konge i alle kirker, og at stænderne skulde hylde ham, stammer fra Hakvin Spegels dagbog, men bekræftes ikke af de danske arkivalier.
- 5) Bierman til Chr. Lente $\frac{4}{7}$ 76 (DRA: Lentes Ark.). — Brødrene Brandt t. Frederik Wilhelm I $\frac{27}{6}$, $\frac{1}{7}$, $\frac{4}{7}$ og $\frac{7}{7}$ (Berlin. Staatsarch. Rep. 63—11 F.). — Kørbitz og v. Stöcken t. kongen $\frac{7}{7}$ (Krigskoll. i. S.).
- 6) *Karl XI.s Kontraplakat* $\frac{10}{7}$ (Krigskoll. i. S. Nov. 1676 A Nr. 570).
- 7) Sthen Jacobsen 65.
- 8) *Edsaflæggelse i Ysted*: Sthen Jacobsen 35; i *Helsingborg*: Herm. Schlyter t. Chr. V $\frac{7}{7}$ 78 (Krigsk. i. S.).
- 9) *Loshullaffæren*: Sv. Krigsark., Rättargångshandl., Ransakningsakter 1684. — Alf Åberg, *Snapphanarna (1951)*, 89—96. — Samme i *Sydsvenska Dagbl.* $\frac{7}{6}$ 1950.
- 10) *Bondefredede*: Weibull 1870, 19 f. — Ibid. 1871 II, 64 ff.

- 11) Stoby sogn t. Chr. V $11/8$ (Generalkomm. i. B.). — Karl XI t. Fersen $23/7$ (RR). — Spegels dagbok $30/6$, $24/7$ (Da. kgl. bibl.: Ny kgl. Sml. 4°. 1072).
- 12) *Det skånske rytterregiment*: Steensen og Reventlow i Hirschs officersetat (Da. kgl. bibl.).
- 13) *Det skånske dragonregiment*. Østergøngepetitionen $17/8$ (Generalkomm. i S.). — Sten Brahe i Hirschs officersetat (Da. kgl. bibl.). $9/8$ modtog S. B. a conto til sit og sine officerers underhold 400 rdl. (Krigskasseregnskaber V c i DRA).
- 14) *Friskytter og landeværn*: Militære Regnsk., Krigskasseregnsk. V e Nr. 419. — Krigskoll. Dépêches Nr. 1076, 1209 og 1212. — Mogens Haksen til generalkrigskomm. $23/7$, $31/8$ (Generalkomm. Skåne, Herrederne). — Krigskasseregnsk. V e Nrr. 342—343 og 36—37.
- 15) *Joh. Johansen Hollender*: $12/6$ 1676. Udat. brev i Generalkomm. i. B. (Blekinge). — Bilag t. Sten Brahes rapport (Krigskoll. i S. novbr. 76 c).
- 16) *Alexander Murray*: Hans ansøgning $18/3$ 1685 (Generalkomm. i. B. 1683—93) og hans indberetning $30/10$ 1676 (Gen.komm. i B. Bleking).
- 17) *Mikkel Mørch*: Hans indberetn. $30/8$ 76 (Gen.komm. i B.). — Eks-trakt med Herm. Meyers håndskrift $10/10$ 76 (Krigsk. i. B. 1678 (sic!)).
- 18) *Den skånske slettebygd*: Eksempelvis kan anføres breve fra Bjerger herred $20/7$, fra Kærregård i N. Åsbo herred $9/8$, fra Skiberslev i Gers h. $12/8$, fra Oksie h. $16/11$ o. s. v. (Gen.komm. i. Br.). — Det tal på bønder fra herrederne omkr. Malmø, 4000 mand, som senere opgives at have deltaget i blokaden af denne by, er dog sikkert overdrevet (P. Sørensson i Karolinska Förbundets Årsbok 1916, 11) (jfr. Aksel Villumsens ans. t. kg. $28/12$ 79 (Krigskoll. i S.)).
- 19) *Sydhalland*: Hårds indberetn. $17/7$ (SRA: Landshövdingsskrivelser). — Udskrift af Halmstad rådstueprot. $14/8$ (Bil. t. Sperlings breve i SRA).
- 20) *Købstæderne*: Helsingborg: Forhør over byfgd. Chrf. Andersen og vognmand Knud Olsen (Krigskoll. opsnappede breve $1/3$ 77). — Ysted: O. og G. Palme, Slakten Palme I, 208). — Degnen Niels Dirichsen $4/2$ og $28/6$ 1679 (Krigskoll. i. S.). — Urmageren og Kortmageren: Citaterne desværre bortfaldne.
- 21) *Malmø*: Rådstuerettens dombog $14/3$ og $9/10$ 76 (Malmø rådhusark.). — Weibull 1873, 47 ($28/6$ 76).
- 22) *Patricierne i byerne*: Gen.komm. korrespondanceprot. $15/7$, $19/7$, $30/7$, $31/7$ (DRA). — Om den upålidelige beretning af rådmand Herm. Schlyter se note 10 til s. 180. — Om Bent Pihl (crone) se Skaanes Overgang, II, s. 83. — B. Ment og Lars Swan fra Ysted udveksledes i jan. 77 med Svenskerne (Krigskoll. i. S.).
- 23) *Jørgen Krabbe*: Breve t. Per Brahe d. y. $30/3$ 67 og $14/4$ 73 (SRA:

Sksklostersml. fol. 26). — Breve t. Fersen $\frac{1}{7}$ (bil. t. dennes skriv. t. Karl XI $\frac{3}{7}$ (SRA). — En sandfærdig Replique imod den falske Deduction .. offver .. Baron Sl. Jørgen Krabbe .. aff en Aletophilo (1678), 66 og 69. — Een sanfærdigh och uthfærligh Deduction øfver .. Hr. Jøran Krabbe (Mallmø 1678), 8 f. — Gen.komm. i B. Skaane, Herrederne $\frac{1}{8}$, $\frac{29}{8}$, $\frac{14}{11}$ og oftere (DRA) (Breve fra J. Krabbe). — SRA: Biographica K (udat. ansøgninger fra J. Krabbe).

- 24) *Biskop Vinstrup*: Breve til Fersen i SGA. — Sthen Jacobsen 45. — Om Dorothea v. Andersen: Danmarks Adels Aarvog 1884.
- 25) *Oluv Bagger*: Bagger t. Fersen $\frac{4}{7}$ (SGA: Ink. bref).
- 26) *Universitetslærerne*: P. G. Ahnfelt: Lunds Universitets Historia I (1859), 119, 141, 198, 249, 304, 330, 350, 413, 418, 425, 432, 436. — M. Weibull og E. Tegnér: Lunds Universitets Historia (1868), II, 178, 235, 437. — Om Hans Hjort: Kommand. i H.borg Hård t. Sperling $\frac{25}{1}$ 78 (SGA, Ink. bref). — Om Kasper Weiser: H. F. Rørdam, Hist. Saml. og Studier I, 160 ff. — Om Chr. Foss se hans forsvarsskrift $\frac{18}{8}$ 1680: H. F. Rørdam I, 122—141. — Om Martin Nordeman: Weib. 1871, 77 ff. Udat. brev fra Konsistorium t. gen.komm. (Indk. Br. nvbr.). Bagger t. Kørbitz $\frac{20}{11}$ og F. Pedersen(?) t. gen.komm. $\frac{28}{11}$ (stds.).
- 27) *Studenterne*: Weibull — Tegnér II, 487. — Ahnfelt I, 440. — Hans Mand: Univ. sekr. Silnecker t. Fersen $\frac{27}{2}$ (SGA: I. bref).

TREDJE KAPITEL

- 1) *Justits i den danske Hær*: Instruks (gennem general Sandberg) for Drewitz $\frac{31}{7}$ (Krigskoll. Dépêches).
- 2) *Danske ridefogder*: Alle udnævnelser i Gen.komm. Korrespondenceprotokol. — Wulf Ravn er formodentlig den samme, som 1658 havde været .Korfits Ulfelds foged på Herrevadskloster (se Skaanes Overgang I, 135 f.)

I Krigskoll. indk. Sager Febr. 1677 findes en liste over de *danske ridefogder*, sålydende:

Oksie-Skyds h.: Anders Dolmer i Dalkøbing (tidligere Johan Jungh);

Torne-Bare h.: Peder Svendsen i Ynderup (tidligere Reinhold Eriksson);

Vemmenhøgs h.: Hans Nielsen Krag i Hemmesdyng (tidligere Nils Skåning);

Ljunits-Herrested h.: Jakob Hansen Ring i Ysted (tidligere Nils Skåning og Hendrik Johansson);

Ingelsted h.: Peder Hansen Gode i Ysted (tidligere Hendrik Johansson);
 Jerrested-Albo h.: Hans Brügman i Simmershavn (tidligere Hendrik Johansson og ?);
 Froste-Fers h.: Mogens Haksen i Hørje (tidligere Jöns Bengtsson);
 Rønneberg h.: Åstred Jensen i Herslev (tidligere Bonde Olufsson);
 Onsø-Harjagers h.: Laurids Grundal i N. Vedinge (tidligere Bonde Olufsson);
 Luggude-S. Åsbo h.: Peter Klein ved Helsingborg (tidligere samme);
 Bjerger h.: Wulf Ravn ved Helsingborg (tidligere samme);
 N. Åsbo h.: Iver Ravn (tidligere samme);
 Ø. og V. Gønge h.: Trud Bendsen i Tågerup (tidligere Johan Anckar);
 Villands og Gers h.: Jesper Gregersen i Lyngsø.

Lister og Bregne h.: Joh. Johansen Hollender.

Medelsted h.: Alexander Murray.

Øster h.: Mikkel Mørch i Kristianopol (tidligere Blasius König).

Høgs og Tøndersø h.: Bent Jensen i Høgholm.

- 3) *De konfiskerede godser*: Enkelte ejendomme, som Grev Sparres Belteberg, synes dog at være blevet oversete eller undtagne. Om udnævnelsen af de nye fogeder se Gen-komm. Korrespondenceprot. — Svabesholm: Brev $17/8$ i Gen-komm. i B., Skåne, Herrederne.
- 4) *Købstædernes embedsmænd*: Gen-komm. Korrespondenceprot. — Matthias Friis $16/8$ (Gen-komm. i Br., Købstæderne). — Dombøgerne fra Vemmenhøgs, Froste, Ø. Gønge og Gers herreder i SLA.
- 5) *Danmarks krigsbyrder*: C. Christiansen, Bidr. t. dansk Statshusholdnings Hist. under de to første Enevoldskonger II (1922), 890 ff.
- 6) *Rustning af bøndergårde*: Talrige breve i Gen-komm. Korrespondenceprot., deribl. $20/7$ om Rebbelsberg.
- 7) *Kontribution til hæren*: G.k. Korresp.prot. $5/8$. — Bønderne i Oksie og Skyds herreder skulde hver fjerde dag yde 200 lbund brød, 6 øksne, 12 får, 64 læs hø og 100 tdr. havre til det danske blokadekorps ved Malmø.
- 8) *Landeværn*: Vemmenhøgs h. dombok $4/9$. — Frosta h. dombok $8/9$. — Ø Gønge h. dombok $19/10$ (alle i SLA).
- 9) *Bøndernes klager*: Gen-komm. i Br. (Skåne, Herrederne): $17/9$ (Filborne-Ramløse), $20/9$ (Sæby, Herslev, N. og S. Møinge);? (Harjagers h.); Sept. (Billesholm); $13/10$ (Elsebe Pedersd.);? (præsten på Hven).
- 10) *Tundbyholm*: Knud Rønnev $5/8$ (Gen-komm. i Br. Skåne, Her-

rederne). Heri skydes skylden på soldaterne — eller snaphanerne, men $^{14}/_8$ mener han dog, at den dårlige tilstand væsentlig skyldes den svenske inspektør, der også på anden måde havde misbragt sin stilling før Danskernes ankomst. — Se iøvrigt de i note 8 nævnte dombøger.

- 11) *Danske myndigheders indgriben*: Krigskoll. Dépêches $^6/_8$ (nr. 1256), $^{12}/_8$ (nr. 1258).
- 12) *Fornyeede forbud*: Orig. Manusk. t. Chr. V.s Krigshistorie (DRA). — Dépêches $^{16}/_0$ (nr. 1434).
- 13) *Beskyttelse af Svenskerne*: Dépêches $^{20}/_8$ (nr. 1299), $^2/_9$ (nr. 1390), $^{13}/_0$ — $^{19}/_0$ (nr. 1445, 1449 og 1459), $^{10}/_{10}$ (nr. 1585).
- 14) *Klager over kontribution og indkvart.*: Gen.komm. i. br. Skåne, Herr.: $^{13}/_{10}$, $^{23}/_{10}$ (Klager fra slettebygden), jfr. Anders Dolmer $^6/_10$ (ib.). — Stds. $^8/_10$ (fra Osby, Loshult, Broby og Glimaker).
- 15) *Desperation*: Peter Klein $^{13}/_{10}$ (Gen.komm. i Br. Luggude h.) — Peder Svendsen $^1/_10$ (stds. Torne h.). — Villum Ravn $^{22}/_{11}$ (Stds. Vemmenhøgs h.). — And. Dolmer $^6/_10$ (stds. Oksie h.) — Merheim t. Fr. Arcnsdorf $^7/_10$ og Rauch t. Herm. Meyer ca. $^{20}/_{10}$ (begge i Krigskoll. i S.).

FJERDE KAPITEL

- 1) *Overvejelser om krigsførelsen*: Jens Juels forslag $^{23}/_{10}$ (Krigskoll. Reg. Sager). — Kg. t. K. Arensdorf $^{14}/_{10}$ (Dépêches Nr. 1569).
- 2) *Forberedelser mod angreb*: Dépêches $^{22}/_{10}$ (Nr. 1596), $^{26}/_{10}$ (Nr. 1604); $^{19}/_{10}$ (Nrr. 1582 og 1584), $^{22}/_{10}$ (Nr. 1597).
- 3) *Udførelsen heraf*: Reventlow $^{24}/_{10}$; ridefoged Finnianus $^{23}/_{10}$; Jørgen Jensen $^{25}/_{10}$; Thomas Andersen $^{21}/_{10}$; overløberen Balsler Jørgensen $^{16}/_{10}$; Andreas Schäffner $^{21}/_{10}$; Jakob Ulfeld $^{16}/_{10}$ (alle i Krigskoll. i S.).
- 4) *Karl XI.s indfald*: Sthen Jacobsen 56 og 60 ff. — Ridefgd. i Høgs og Tøndersø herr. Bent Jensen u. d. og Hans Nielsen $^{25}/_{10}$ (Krigskoll. i S.).
- 5) *Grænsekampe i løbet af sommeren*: Karl XI t. P. de la Gardie $^4/_7$ (RR). — Landshövdingsskrivelser fra Kronobergs län I $^5/_7$, $^{30}/_7$, $^3/_8$, $^{14}/_9$ (SRA).
- 6) *Gyllenstiernas indfaldsplan*: Gyllenstierna og Dahlberg t. Karl XI $^8/_10$ og G. t. samme $^{20}/_{10}$ (SRA) — Krigskoll. i. S. novb. A. — De la Gardie t. kg. $^{23}/_8$ (SRA: Skr. t. kon.). — Udat. plakat fra samme i Krigskoll. i. S. — Ebbe Ulfeld t. Lister $^{30}/_8$ (Krigsk. opsnappede Breve).
- 7) *Indfaldet i Ö. Gønge h. og Vest-Blekinge*: De la Gardie t. Karl XI $^{13}/_{11}$ (SRA), jfr. Weibull 1871 II, 61—62. — C. G. Skytte t. Ulfeld $^{12}/_{11}$ (Krigsk. opsn. Breve). — Falk Larsen (Dalhoff) $^{10}/_{11}$ (Krigsk. i S.). — Den i et brev fra en ridefoged til obtltn. Lange $^{17}/_{11}$ om-

- talte fægtning ved *Knislinge bro* er formodentlig den samme, som Skytte ¹²/₁₁ henlægger til Hønjerums bro.
- ⁸) *Karlshamns belejring*: Oberst Egid. Lützow ⁹/₁₁ (Krigskoll. i S.).
- ⁹) *Ulfelds indfald i Østblekinge*: Obltn. B. V. Lützow ⁶/₁₀, ²⁰/₁₀, ¹/₁₁, ⁵/₁₁, ¹⁰/₁₁ (Krigskoll. i S.) — Ulfeld t. Karl XI ¹⁹/₁₀ (SRA: Skr. t. konungen D).
- ¹⁰) *Povl Ennertsen*: P. E. t. Niels Bentsen i Lønsboa ⁵/₁₁ (Krigskoll. Opsnappede Breve).
- ¹¹) *Smålændingernes mytteri*: De la Gardies brev ¹³/₁₁ (se note 7).
- ¹²) *De la Gardies afmarsch fra Blekinge*: Kongebreve ⁴/₁₁ og ²³/₁₁ (RR); det sidste vel først indløbet efter opbruddet. — Lilliecrona t. Karl XI ²³/₁₁ (SRA: Ldshvdingsskrivelser, Kronobergs län I). — Ekstrakter af Ob. Lützows indberetninger ²⁶/₁₁ og ²⁸/₁₁ (Krigskoll, registr. Sager).
- ¹³) *Blekinges tilstand*: Obltn. B. V. Lützows indberetninger, se note 9. — Lilliecrona t. Karl XI ¹⁴/₁₂, ²⁴/₁₂ (SRA: Ldshvdingsskr.).
- ¹⁴) *Helsingborg*: Dahlberg t. Banér u. d. (Loenboms Handl. t. Carl XI.s hist. I, 95). — Forhør over to af Pihlcronas tjenere ⁸/₁₁ (Krigskoll. i S.). — Kommandant G. Møller u. d. og ¹¹/₁₁ (stds.). — H. Schlyter ⁹/₁₁ (Stds.). — Schlyters relation ²¹/₂ 1682 til den sv. kommiss., der selvfølgelig er stærkt farvet (Weibull 1871 II, 81).
- ¹⁵) *Svenskernes modtagelse i Skåne*: Karl XI t. Strömfelt, Ulfeld og Lilliecrona ⁷/₁₁ (RR). — Salvagardiebrev f. Chr. Gedde ¹⁶/₁₁ (RR). — Protectorium f. Fagerhult ¹⁹/₁₁ (jfr. breve t. Hilletan og Nils Nilsson ²⁴/₁₁ (alle i RR). — Chr. V.s plakat ²¹/₁₁ (Weibull 1877, 21 fra Gers h. provstjournal. Et andet ex. i Krigskoll. Registr. Sager).
- ¹⁶) *Dansk agitation*: Krigskoll. Dépêches ¹⁵/₁₁ (nr. 1618). — Korbitz og v. Stöcken ¹¹/₁₁ (Krigskoll. i S. jan. 77).
- ¹⁷) *Svenske trusler*: Örnfelt til Rasmus Hofgaard i Krop ¹⁰/₁₁; P. Strammberg ¹¹/₁₁; C. Lillienberg ⁹/₁₁ og Kock v. Crimstein ⁸/₁₁ (alle i Krigsk. Opsnappede br.). Chr. Jostsen t. And. Dolmer ⁴/₁₁; Peder Svendsen og A. Dolmer u. d. (Gen.komm. i Br.). — Ysteds mag. t. Chr. V ¹¹/₁₁ (stds.). — M. Friis t. v. Stöcken (Gen.komm. i Br.)
- ¹⁸) *Tilstanden i den sv. hær*: Sthen Jacobsen 69 f.

FEMTE KAPITEL

- ¹) *Svensk hævnlyst*: Sv. Erlandsson t. Kn. Persen i Ruggerød ¹³/₂ 77. (Opsn. Breve). — Mange soldaterberetninger i Krigskoll. i S. — Sthen Jacobsen 75.
- ²) *Flugten til Kbhvn.*: Krigskoll. registr. S. 1678 I (¹⁸/₂ 77). — For-

tegnelser og Ruller over Friskytterne 1677—80 (stds.), især ²⁹/₁ og u. dat.

- 3) *Dansk agitation*: Dépêches ⁵/₁₂, ⁹/₁₂, ¹⁶/₁₂ og ¹⁸/₁₂ (det sidste = Weibull 1877, 21); ³⁰/₁ 77.
- 4) *Ruineringsplan*: Krigskoll. i S. ²/₂ og i marts.
- 5) *Karl XI*: Sveriges Historia intill tjugonde Seklet VI (af G. R. Fähræus) (1906), 49 f., 212—217. — Bilag t. Reenberg's brev t. H. Meyer ²³/₄ 78 (Krigskoll. i S.). Interessant er en skånsk bondes (Torsten Persen fra Kastrups) udtalelse ³⁰/₃ 1677 (Krigsk. i S.), at »for en 3 uger siden gjorde de danske [i Kristianstad] udfald og eftersatte kongen udi en præstegård, hvor kongen blev klædt i kvindeklæder og undkom«. Hermed sigtes måske til Karl XI's eventyr hos Karsten Rønno v i Åhus præstegård, der er blevet udsmykket med endnu flere enkeltheder af folkesagnet. Denne begivenhed henføres dog som regel til et senere tidspunkt af krigen.
- 6) *Svensk oprydning*: Talrige breve i RR, særlig ¹⁵/₃ (om kommissionen), ¹⁹/₃, ²/₄ og ²⁸/₃ (om P. Klein se dog også ¹⁶/₅).
- 7) *Svenske præster*: RR ²⁹/₁₂ 76; ²⁸/₁₁, ²⁸/₂, ²²/₃ og ¹⁵/₅ 77. ²⁴/₅ får komminister Gustav Wising i S. Vedinge-Annelev kollation på Hyby (jfr. kgbrev t. Sperling ⁷/₉). — Krigskoll. opsnappede Breve ³/₃.
- 8) *Landsdommer i Blekinge*: RR ⁵/₁ 77.
- 9) *På tænkt afskedigelse af Vinstrup*: RR ²⁶/₅ 77.
- 10) *Skånsk reaktion*: Anders Pedersen Kongelf ²⁸/₃ (Krigskoll. i S.). — Hård t. Karl XI ²⁴/₄ (SRA: Kommandantskrivelser). — Reenberg ⁶/₁ (Krigskoll. i S.).
- 11) *Opløsning*: Vemmenhøgs Dombok ⁵/₂—²⁰/₃ 77 (SLA).
- 12) *Præsterne*: Trænovius: RR ¹⁴/₄ og ²⁴/₅; Hans Alrum ¹¹/₅ (Krigskoll. i S.). Ifølge Jørgen Hansen Horster (¹¹/₄ stds.) beskyldtes Trænovius desuden for at have taget fire hopper på Børringe, den gang Tromp var i Ysted. — Præsterne i St. Harrie, V. Karleby, Heselunde og Riseberg. Opsnapp. breve ⁶/₂, ¹⁶/₂ (Krigskoll.). — Hans Broch: Krigsk. i S. ²⁴/₅). — Hundorph: Schack ²⁴/₄ (stds.). — Baden: Bibow og Reenberg ⁶/₁, ⁷/₁, ⁸/₁; Baden t. Schack ²⁸/₄ (alle i Krigsk. i S.). — Vinstrup om bønnedagene ²⁵/₄ (stds.). — Gemzæus og St. Jacobsen: Fr. Arensdorf ³/₄ (stds.). Som bilag t. general Bibow's brev t. Chr. V ²⁶/₃ ligger en seddel uden dato eller underskrift, hvori udtales varme ønsker for Kristianstads undsætning. Både stil (således de latinske citater) og skrift synes at være Sten Jacobsens. — Nissenius: Merheim ²³/₁ med indlagt forsværsskrift fra N. af ¹⁵/₁ (stds.).
- 13) *Jakob Jørgensen Visseltoft*: Indberetn. i Krigsk. i S. ²⁷/₂. (Visseltoft præstegård var afbrændt 1674 og genopført ved alm. kollekter i Skåne (Gers h. provstjournal i LUB)). — Per Sørensson i Karol. förb. årsb. 1916, 73.

- 14) *Ove og Hans Rommel*: Fersen t. Karl XI $17/1$ og $17/2$ (SRA). — Kg. t. Fersen $8/2$ (SGA). — Hans Rommel t. Vibeke Lindenov $9/3$ (Krigsk. opsn. Breve). — Merheim t. Chr. V $4/4$ (Krigsk. indk. Sager).
- 15) *Hans Valkendorf*: Forhør $15/3$ (Krigsk. reg. Sager). — Fersen t. Kg. $11/5$ (SRA).
- 16) *Knud Thott*: En kort og sandfærdig Relation imod den figurerede Executionsdom .. over Knud, Holger og Tage T. (Lübeck 1679). — Bibow $26/3$ og Fr. Arendorf $14/4$ (Krigsk. i. S.). — Også *Lave Beck* til Andrarum indførtes som fange til Kristianstad, men dette er afgjort sket mod hans vilje (Merheim $4/4$ stds.). (Fersen t. Karl XI $23/12$). — Omvendt blev *Otte Lindenov* til Borgeby-Klægerup arresteret af Svenskerne for at have sendt sine møbler til Danmark (samme $18/4$).
- 17) *Tage Thott*: Karl XI t. Fersen $6/12$ (RR.). — Den i note 16 nævnte relation.
- 18) *Jörgen Krabbe*: Karl XI t. Fersen $6/12$ (RR.). — Krabbe t. Fersen $8/2$ (SGA). — Fersen t. Kg. $19/2$ og $4/3$ (SRA). — En sandf. Replique (se Kap. 2, note 23), 100. — Jytte Thott t. Chr. V $12/6$ (Krigsk. i. S.).
- 19) *Hogested*: Banér t. Fersen $2/1$ (SGA). — Karl XI t. samme $23/2$ (Kopi i SGA). — Krabbe t. Fersen u. d. (»præsents. Malmø d. 3. Martü 1677«) (stds. indk. bref).
- 20) *Gersnæs*: Donner t. Fersen $2/3$ (SGA: kgl. bref). — Sparre t. Banér $8/3$ (Krigsk. opsnapp. Breve). — Banér t. Fersen $1/3$ (SGA).
- 21) *Fulllofte*: RR $21/6$. — Frosta h. dombok $23/6$ (SLA).
- 22) *Kontribution*: Krabbe t. Fersen $8/2$ (SGA). — Fersen t. Karl XJ $4/2$ (SRA).
- 23) *Indkvartering*: Fersen t. Karl XI $8/2$ (SRA).
- 24) *Rostjeneste*: Kg. t. Fersen $21/3$ (SGA).
- 25) *Skytter*: Leyonsköld m. fl. t. adelen i Nørre og Bjerge h. $22/2$ (Krigsk. opsn. Br.); lign. brev t. S. Åsbo og Luggude h. (samme dag).
- 26) *Tvangssalg*: Fersen t. Karl XI $4/3$ (SRA).
- 27) *Barnekov* t. Fersen $22/2$ (SGA). — Gedde t. gen.maj. Ulfsparre $3/3$ (Krigsk. opsn. br.). — Chr. Bille $21/4$; Mormand $30/4$; H. Rommel $24/4$; B. Rosenkrantz $11/4$; M. Rosenkrantz u. d.; alle til Fersen (SGA). — Arild Svab til samme $4/4$ og $29/4$ (Weib. 1871 II, 75 f.).
- 28) Fersen t. Karl XI $12/2$ (SRA). — Krabbe t. Fersen (om Sven Erlandsson $27/4$ (SGA).

SJETTE KAPITEL

- 1) *Herregårdes besættelse*: Karl XI t. Fersen $15/4$ og $16/4$ (RR). — Ascheberg t. Fersen $16/4$ (SGA).
- 2) *Cronhjorts fangenskab*: Sthen Jacobsen 89 (med fejl dato). — Bibow $1/2$ (Krigsk. i S.). — Cronhjort erklærer selv i en supplik t. Chr. V ca. $13/3$, at friskytterne ikke havde overholdt akkorden, men ved midnatstid — efter at have drukket sig fulde — myrdet fire af hans soldater (stds.).
- 3) *Andre tilfangetagelser*: Bibow $27/2$, $8/3$ (Krigsk. i S.). — Sthen Jacobsen 90. — Det første eksempel på radbrækning er vist kaptajn Bendiks Klausen med fire andre snaphaner i januar 1677 (RR $31/1$).
- 4) *Forsøg mod Karlshamn skanse og Krn.opel*: Sthen Jacobsen s. 90 opgiver 200 faldne det første sted; Falk Larsen (Dalhoff) $22/2$ (Krigsk. i S.) 400. Begivenhedernes rækkefølge er hos den førstnævnte sammenblandede. — Hans Brandt $2/3$ (stds.). — B. V. Lützow fra Krn.opel $18/1$ (stds.).
- 5) *Kristianopels fald*: Gyllenstierna t. Karl XI $26/2$ (SRA). — Lützows indberetninger i Krigsk. i S. og i Krigskoll. ikke registr. Sager 26. okt. 1677, 771. — Elias Kühnen u. d. (vist okt. 77) (Krigsk. i S.).
- 6) *Kristianopel efter erobringen*: Peter Baumann $11/5$ (Krigsk. opsnapp. br.). — RR $18/3$, $24/3$.
- 7) *Østerherreds behandling*: Gyllenstierna t. Karl XI $28/2$ og $5/3$ (SRA). — B. V. Lützow $30/1$ (Krigsk. registr. S.) og $10/2$ (Krigsk. i S.).
- 8) *Friskytter under Danebrog*: Merheim t. Chr. V $21/2$, Lindenov t. samme $8/3$ og u. d. (Krigsk. i S.). — Falk Larsen $22/2$ (stds.). — Gyllenstierna t. Karl XI $10/3$ (SRA). — Sthen Jacobsen. (90) ser grunden til udfaldet af kampen i, at »nogle af deres [Danskernes] tyske officerer vilde ikke ret frem udi tøjet«.
- 9) *Karlshamns fald*: Gyllenstiernas i note 8 anførte brev. — Sthen Jacobsen 90 f. — Memorial for kapt. Nikolaj u. d. (Krigsk. reg. Br.).
- 10) *Danske ryttere til Gønge*: Merheim t. Chr. V $21/2$ (Krigsk. i S.).
- 11) *Hans Karup og prof. Stobæus*: Alf Åberg, Snaphanarna (1951) 109, 112. — RR $24/2$, $22/10$. — Forhør over H. K. $12/5$ med ekstrakt af de på ham fundne breve (Krigsk. opsn. br.). — J. Schack $8/5$ (Krigsk. i S.).
- 12) *Gyllenstiernas tog*: Åberg 108 ff. — Weibull 1868—69, 30—35; 1870, 21—23. — G.s skrivelser t. Karl XI (SRA). — Rapport $8/4$ samt Arensdorf t. Chr. V $3/4$ og $8/4$ (Krigsk. i S.).
- 13) *Løftbreve fra Sydskåne*: Karl XI t. Fersen $24/3$ og $3/5$ (RR). — Gers h. provstjournal $14/4$ (LUB).

SYVENDE KAPITEL

- 1) H G S t. løjtnant Bergh $\frac{2}{3}$ (Krigsk. i S.).
- 2) *Eskild Nielsen*: Hård t. Karl XI $\frac{7}{4}$; samme t. Fersen $\frac{7}{4}$ (Krigsk. opsn. Br.). — Arensdorf t. Chr. V $\frac{3}{4}$ (Krigsk. i S.). — Major W. Lesley t. Gyllenstierna $\frac{17}{4}$ (Opsnappede br.). — Peder Andersen henlægger $\frac{21}{4}$ (indk. Sager) fejlagtigt begivenheden til »Strevelstorppe bro, som ligger mellem Engelholm og åsen«.
- 3) *Friskytterne i N. Asbo og V. Gønge herr.*: Citaterne desværre bortfaldne).
- 4) *Episoden ved Rønneberg høje*: Furer Erik Eriksen $\frac{27}{5}$ (Krigsk. i. S.).
- 5) *Friskyttekompanierne*: Karol. förb. årsb. 1916, 20 ff (Per Sörensson). — Alf Åberg, *Snapphanarna* (1951), 119 o. o. — Friskytterullerne, især fra 1679 og 1680, i Krigskoll. arkiv (se Tillæg). — Forskellen mellem friskytterne og snaphanerne er stærkt understreget af Per Sörensson.
- 6) *Friskytterne i Landskrone*: Militære Regnskaber V e Nr. 28, 4 (DRA). — En Hans Mand nævnes $\frac{14}{1}$ 77 som ridefoged i V. Gønge h. (SRA: Karl XI, Danska kriget I). — Supplik fra Blekingsboer (Jens Keldsen og Hans Bentsen) $\frac{18}{3}$ (Krigsk. i. S.). — Knud Eskesen $\frac{24}{1}$ (stds.). — Om Knud Eskesen er identisk med Knud Espensen, kan ikke ses.
- 7) *Snaphanedomstol*: RR $\frac{31}{1}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{24}{3}$. — Stds. $\frac{17}{3}$: Bonden Jøns Jønsson i Hylta får Ringarp i Ørkellunge sogn. — Forhør over Per Eriksen fra Østerby s. (Fers h.) $\frac{12}{2}$ (Krigsk. i S.). — Arensdorfs indber. $\frac{10}{4}$ (stds.). — Samme t. Nørre h. $\frac{5}{4}$ (stds.).
- 8) *Befolkningens forhåbninger om hjælp*: Mathias Friis $\frac{20}{5}$; samtligte Blekingsboer i Kbh. t. Chr. V $\frac{3}{5}$ (begge i Krigsk. i S.). — Fændrik Krf. Schmidt $\frac{9}{5}$ (Opsnappede Breve). — .Magistr. i Kr.stad $\frac{2}{6}$ (Genk. i Br. Skaane, Købstæderne). En optælling af borgernes beholdninger $\frac{2}{6}$ udviste dog 1186 tdr. rug, 258 tdr. byg og 160 tdr. malt, men kun 24 tdr. hvede; det hele fordelt på 60 borgere.

OTTENDE KAPITEL

- 1) *Den danske hær 1677*: Hist. Tidsskr. 11 R. II, 473—476 (Knud Fabricius).
- 2) $\frac{23}{6}$ i Krigsk. i S.
- 3) *Administrationens genopbygning*: Feltprotokol fra Skaane (DRA). — Krigsk. Dépêches $\frac{29}{5}$, $\frac{9}{6}$, $\frac{2}{6}$, $\frac{23}{6}$ o. o.
- 4) *Christian V.s plakat* $\frac{2}{6}$ (Dépêches Nr. 576).

- 5) *Jørgen Krabbe*: Jytte Thott t. Chr. V $^{12}/_0$ (Krigsk. i S.). — *Grevinde Hedvig* med datter: $^5/_6$ gaves ordre til at føre dem søværts til Kbh. (Dépêches). Ordren kan næppe være blevet udført, thi »frøken Hedvig« døde $^5/_10$ 78 og begravedes i Kr.stad.
- 6) *Nissenius*: N. t. Chr. V $^2/_6$, $^3/_6$, $^{12}/_7$; samme t. Herm. Meyer $^{12}/_6$; Helene Rumohr t. Chr. V $^{17}/_7$, og senere; Levetzau t. samme $^{16}/_6$ (alle i Krigsk. i S.). — Dépêches $^{28}/_7$. — Han frigives $^2/_11$ (i S. 1678), hvorover Levetzau beklager sig.
- 7) *Folkeligt selvstyre*: Ø. Gønge og Gers h. domböcker (SLA).
- 8) *Skåningernes sympatier*: RR $^3/_6$ (to breve).
- 9) *Friskytterne i Bjerger-S. Åsbo h.*: Esk. Nielsen (Bram) t. Jonas Appelbom i Lund $^{29}/_5$ fra »Aasen« (Krigsk. i S.). — Peter Klein $^{10}/_7$ (Gen.komm. i Br., Skåne, Luggude h.).
- 10) *Friskytterne i Fers h.*: Peder Rasmussen Manløse $^8/_6$; Per Olsson $^{10}/_6$; Per Eriksen $^{20}/_6$; Mats Persøn m. fl. $^{21}/_6$; bønder fra Dalbyegnen $^{11}/_6$ (alle i Krigskoll. i S.).
- 11) *Friskytterne i Gønge h.*: Soldat Søren Jensen $^8/_6$; Germundt Palm t. hofråd Rhensköld (fra Mökelnäs $^3/_6$), (Bil. t. Merheims skr. $^6/_6$); Åge Monsen $^3/_6$ (alle tre breve i Krigsk. i S.). — RR $^9/_6$, $^{11}/_6$, $^{19}/_6$ (til Ebbe Ulfeld).
- 12) *Gyllenstiernas nye tog*: Præsten Jens Turesen ca. $^{20}/_6$ (Bil. t. Merheims skr. $^{25}/_6$). — Ove Rommel t. Chr. V $^{10}/_6$ (begge i Krigsk. i S.).
- 13) *Jens Mikkelsen*: Indb. fra »Petersen på Magløgård« $^{11}/_6$ og J. M.s ans. $^{22}/_6$ (stds.).
- 14) *Friskytterne ved Sønderåsen*: Stud. Per Andersen $^2/_6$; forhør over 9 fanger $^3/_6$; Niels Andersens rapport $^{23}/_6$ (fra Pramhuset) (alle i Krigsk. i S.). — RR $^{13}/_6$.
- 15) *Malmø*: Indberetn. fra Niels Nielsen $^7/_6$ og Rasmus Povlsen $^{13}/_6$ (Krigsk. i S.). — RR $^{26}/_7$. — Johanne Jørensdr. $^8/_7$ (Krigsk. i S.).
- 16) *Halland*: RR $^{25}/_1$, $^{11}/_3$, $^1/_2$.
- 17) *Landskroneslaget*: Den i note 1 citerede afh. — En sandfærdig republique (om Jørgen Krabbe) bilag s. 31. — Krigsk. Dépêches $^{18}/_7$ Nr. 748.
- 18) *Kavalkaden*: Dépêches $^3/_8$ (Nr. 815).
- 19) *Stemningsomslag*: Kg.brev $^{20}/_8$ i chifre (SGA). — M. Haksens brev (bilag t. v. d. Goltz skr. $^{20}/_8$) (Krigsk. i S.). — A. Dolmer $^{11}/_8$ (Gen.komm. i Br. Skåne herr.). — v. d. Osten $^{12}/_{11}$ (Krigsk. i S.). — Baudissin $^{14}/_8$ (stds.).
- 20) *Soldaterplyndringer*: Dépêches $^8/_8$ (Nr. 843), $^{18}/_8$ (Nr. 861).
- 21) *Svenske Magasiner*: RR $^{21}/_7$ og $^{24}/_7$.

NIENDE KAPITEL

¹⁾ *Adelsmøde i Malmø*: De fem adelsmænd t. Sperling u. d., men før $\frac{3}{9}$ (SGA: Skr. från ämbetsmän och enskilde 1678 I). — Samme sml. $\frac{3}{9}$.

²⁾ Om denne *deductions* historie oplyser følgende breve fra Sperling til kong Karl (SRA: Sperlings brev):

1. febr. 1678: »Deductionen öfwer Krabbes saak ähr ochså färdigh; han skrifwes nu reen till att lefwereras på trycket. Gudh gifwe, iagh motte wara så lyckeligh att kunna nåå öhet måhl, som E. K. Mt. dhermedh åstundar; åthminstone har *iagh giordt all möyeligh flijt dherwidh* till att kunna giöra E. K. Mt. ett underdånigt nöye medh samme wärk«.

11. febr. meddeler han, at da bogtrykkeren i Malmø ikke kan få deductionen færdig så hurtigt, som ønskeligt var, har han sendt den til Johan Gyllenstierna til trykning i Göteborg, og han tilføjer: »Om något skulle wara dherwthi, som E. K. Mt. i nåder wille hafwa förändrat, kunde dhet medh samma tillfälle och skee«.

10. marts underretter Sperling imidlertid kongen om, at deductionen nu er færdig fra trykkeriet, altså dog i Malmø. Den kan udgives i denne uge, og han skal sende 20 eksemplarer af den til kansliet. I marginen af brevet har en anden hånd, vistnok kongens, noteret: »*Publiceras inthe*«. Regeringen har altså fået betænkeligheder ved at udsende dette forsvar for dødsdommen over Jørgen Krabbe. Men den kom forsent, thi

15. marts skriver Sperling (i chifre): »Hwadh angår publicationen af Krabbens deduction, så emädan folcket har warit alt för begierlige dereffter, och lijka så booktryckaren effter penningar, ähre migh oafweetandes *åthskillige exemplar uthkomne*«. — Man forstår herefter, at den danske forfatter af modskriftet »En sandfærdig Repliqve imod den falske Deduction — — — aff en Aletophilo; tryckt Anno 1678« har kunnet aftrykke deductionen som bilag til sit skrift. —

Det fremgår af ovenstående, at Sperling har haft en afgørende del i deductionens udarbejdelse, at han dog har været klar over, at dens offentliggørelse kunde vække betænkeligheder på allerhøjeste sted, og at denne frygt har vist sig fuldtud begrundet, men at det ikke lykkedes den svenske regering at gennemføre sit ønske, deductionens fuldstændige undertrykkelse.

³⁾ »En sandfærdig Repliqve« bilag s. 165 f.

⁴⁾ Sperling t. Karl XI $\frac{6}{11}$ (SRA).

⁵⁾ Krabbes og Olivekrantz' breve: SRA, Biographica K.

⁶⁾ Krabbes død og »Adskillige klagwärdige momenta« er trykte i Weibull 1870, 43—67 og allerede benyttede i »En sandfærdig replique« ss. 43—52 (hvor dog §§ XXVIII og XXXIII er tilføjede).

- 7) *Ordre om adelens forflyttelse* ¹⁵/₉: Deductionen s. 22. — Det siges heri, at adelen tre gange havde vægret sig ved at komme til Malmø. Den tredje gang omtales i hvert fald ikke i de bevarede kilder.
- 8) Repliquen, bilag s. 51.
- 9) Stds. s. 66.
- 10) Stds. s. 131.
- 11) Stds. A I v. og A III v. (jfr. bilag s. 127 og 133).
- 12) Stds. bilag s. 11 og 19.
- 13) Stds. bilag s. 16 og 27.
- 14) Stds. bilag s. 34.
- 15) Stds. bilag s. 79.
- 16) Stds. bilag s. 103.
- 17) Stds. bilag s. 105.
- 18) Stds. bilag s. 77 f.
- 19) Stds. bilag s. 79.
- 20) Om fogden Henrik Persen se Repliquen bilag s. 25 (jfr. 82), 70 og 135.
- 21) *Fiskalens anklagepunkter*: Repliquen bilag s. 75 f.
- 22) *Dommen*: Bilag t. Sperlings brev t. Karl XI ⁹/₁₁ (SRA).
- 23) Dette fremgår af, at Krabbe ikke omtaler dommen i sit brev t. Sperling ¹⁸/₁₁ (Repliquen bil. s. 152 ff.), men først i sit bønsskrift t. Karl XI ²⁶/₁₂ (stds. s. 165).
- 24) Lindsköld t. Per Brahe ⁸/₁₁ (Skoklostersml.: Bref t. P. B. II 4to i SRA). — Sperling t. Karl XI ²²/₁₁, ²⁵/₁₁ (SRA). — RR ²⁸/₁₁. — Jytte Thott u. d. og sted (SRA): Biographica K). — Relation fra Liungeby (SRA: Karl XI, Danska kriget II).
- 25) *Olivekrantz' indgriben*: Svenska män och kvinnor V (1949), 626 ff. (af C-F Corin). — Paulin t. Karl XI ²⁸/₁₁ (SRA: Biographica K). — Samme til en hofråd ²⁹/₁₁ (ibid.).
- 26) Sperling t. Kg. ²³/₁₂ (SRA).
- 27) »Adskillige klagwärdige momenta«: Weib. 1870, 43—52. Hertil er som nævnt i Repliquen (s. 51—52) føjet §§ XXVIII og XXXIII.
- 28) Det må være disse spørgsmål, som han stillede ⁸/₁₀ (se Repliquen, Bil. s. 54 ff.).
- 29) Dette er dog ikke rigtigt, thi der foreligger svar af J. K. både på fiskalens første og andet indlæg, foruden til Basch (Repliquen, Bil. 5 A II v. ff., 41 ff. og 93 ff.).
- 30) *Krabbes deduction til Karl XI*: Repliquen, Bil. s. 155—178.
- 31) Det sidste erklærer dog Sthen Jacobsen (155), der tilføjer, at Sperling sammen med Johan Gyllenstierna påvirkede Karl XI i en for J. K. skadelig retning.
- 32) *Rygter om skånse*: Nordinska samlingen 4to nr. 879 (Upsala U. B.).
- 33) *Olivekrantz' sidste bøn*: SRA: Karl XI, Danska kriget II.

- 34) *Dødsdommens stadfæstelse*: Weibull 1868—69, 36.
 35) *Dødsdommens fuldbyrdelse*: Weib. 1870, 45—57.
 36) Repliquen, Bil. s. 37 og 65. Basch skal dog forinden have pryglet ladefogden blodig (stds. s. 8).
 37) Sthen Jacobsen 155.
 38) *Jytte Thott*: RR $18/12$ 77. — SRA: Topographica, Fultofta. — Stds.: Biographica, Krabbe $20/6$ og $1/8$ 1687. — Weibull 1872, 64 f.
 39) *Sperling*: S. t. Karl XI $14/3$, $16/10$ (med ekstrakt af obtltn. Hintzkes brev af $30/8$), $11/10$ og $20/10$ (SRA).

TIENDE KAPITEL

- 1) *Undskyldninger*: Krf. Gedde t. Sperling $12/10$ 77; O. Lindenov t. samme $19/10$ (SGA).
 2) *Forvisning til Vimmerby*: RR $7/10$. — Kongebrev $14/10$ (SGA).
 3) Chr. Bille $23/10$ (SGA). — Holger Mormand: RR $21/11$. — Hans Rommel: RR $3/12$. — Krf. Gedde t. Krf. Valkendorf $22/12$ (Krigsk. opsn. Breve). — Arild Svab: Weibull 1877, 31.
 4) *Holger og Tage Thott*: En kort oc sandf. relation imod den figurerede executionsdom — — — (Lybæk 1679), ss. 21 ff. og 41 ff. — Sperling t. Karl XI $16/10$ (SRA). — Karl XI t. Sperling $8/10$ og $9/11$ (SGA). — Simon Bengtssons rapport $4/11$ og obtltn. Bobers rapp. $20/11$ (stds.). — Jens Harboe t. Herm. Meyer $2/10$ (Krigsk. i. S.). Sthen Jacobsen 150.
 5) *Indstævningen*: Karl XI t. Sperling $9/11$, $13/11$ (SGA). — Sperling t. Karl XI $6/11$, $11/11$, $22/11$ (SRA). — Stævningen $20/11$ (Krigsk. i. S. Jan. 78 B.). — RR $5/12$, $11/12$ 1677 og $11/1$, $24/4$, $30/5$, $5/8$ 1678 ($8/6$ 77 om Bækkeskov).
 6) *Fruerne Rosenkrantz*: RR $18/11$, $1/12$ (også i SGA). — Sperling t. Karl XI $5/2$ 78 (SRA). — Joh. Monrads Selvbiografi (1888), 108 f.
 7) *Dommen over Thotterne m. fl.*: RR $1/3$ 78. — Bil. t. Reenbergers brev t. H. Meyer $20/4$ (Krigsk. i. S.). — A. Cronholm: Skånes Historia II, 207.
 8) *Otte Lindenov*: RR $6/2$, $24/5$. — Sperling t. Karl XI $18/3$, $26/3$, $24/4$, $30/4$, $4/5$ (SRA).
 9) *Barnekov*: Hård t. en kansliråd u. d. (SRA).
 10) *Lave Beck*: Sperling t. Karl XI $25/4$ (SRA).
 11) *Aksel Gyldenstjerne*: samme $15/8$ (stds.).
 12) *Weiser, Schwartz og Foss*: H. F. Rørdam, Hist. Sml. o. Studier I, 160 ff. og 122 ff. Schwartz besvarede forøvrigt dommen (in contumaciam) med »ein piquantes schreiben« til Sperling, der endog vakte general Merheims betænkelighed (M. $29/3$ 78 med bilag af Schwartz' brev af $12/3$; Krigsk. i. S.).

- 13) *Domstol over borgerlige*: Afskr. dat. $15/2$ i Krigsk. i. S.
 14) Sthen Jacobsen 145.

ELLEVTE KAPITEL

- 1) *Svensk selvtiliid*: Konc. $2/3$ 77 i Ehrenschields ark. (DRA).
 2) *Danske forhåbninger*: Aldenburg t. Fr. Ahlefeld $13^{(23)}/12$ 77 (stds.).
 3) *Herregårdenes besættelse*: RR $12/11$, $2/1$. — Peter Stensen $24/9$, $10/10$; Jens Harboe $15/12$; Recnberg $27/4$; overløbere $13/1$, $15/4$; Falk Larsen Dalhoff $19/10$ (alle i Krigsk. i. S.).
 4) *Bondevagterne*: RR $13/12$. — Blekingske friskytter $7/12$ og Stenestad sogns friskytter $11/1$ (Krigsk. i. S.).
 5) *Bøndernes stemning*: Harboe $26/8$ og $30/12$; Merheim $14/12$; Margrete Andersdtr. $30/3$ (alle sammesteds).
 6) *Upåidelige embedsmænd*: Peter Stensen $10/10$ (Krigsk. i. S.). — Olaus Harman $30/5$ (SGA). — RR $23/11$ (for Oluv Bertilsen). — v. d. Osten (fra Kr.stad) $14/12$ (Krigsk. i. S.).
 7) *Dansksindede præster*: Mads Wolff $19/4$ og obtltn. Preen $4/1$ (Krigsk. i. S.).
 8) *Svenske krav til bønderne*: RR $1/10$, $12/10$, $9/11$ og $9/3$. — Paulin t. Sperling $20/9$ (SGA). — Jens Harboe $17/10$ (Krigsk. i. S.).
 9) *Rømning omkring Landskrone og Kr.stad*: RR $28/11$ og $28/12$ (jfr. Harboe $7/1$). — Harboe $14/1$ og Merheim $14/1$ (Krigsk. i. S.).
 10) *Svensk rigsdag og hvervning*: RR $27/3$ og $10/4$ (det sidste til genmajor Lybecker og oberst Skytte).
 11) *Partisanerne i efteråret 1677*: Paulin t. Sperling $20/9$; Simon Bengtsson t. samme $10/9$ og $15/10$ (alle tre i SGA). (Er det til den samme begivenhed, Karl XI sigter i brev t. Sperling $24/10$ (SGA)? — Hummerhjelms dagbok i Loenboms Anecdota om namnk. sv. män, andra stycket (1770). (Var det ved samme lejlighed, lensmanden Per Persen i Tormastorp blev ombragt af snaphanerne: RR $25/11$)?. — RR $30/9$ og $13/12$. — Tre friskytteførere t. Chr. V $27/11$ (Krigsk. i. S.). — Jens Harboe u. d. (septbr.) (sammesteds). — Dreyer $5/11$ og Falk Larsen Dalhoff t. Ove Rommel $19/10$ (stds.).
 12) *Vinteren 1677—78*: Hertugen af Croy $1/12$ (Krigsk. i. S.). — Hård t. Karl XI $16/12$ (SRA). — Jens Harboe $1/12$, $8/12$, $30/12$ (Krigsk. i. S.).
 13) *Eskild Nielsen* $21/11$ 77; $10/1$, $20/1$, $14/2$, $18/3$ 78 (Krigsk. i. S.). — J. Schack $4/2$, $28/2$, $8/3$, $14/3$, $18/3$, $23/4$ 78 (stds.). — Bønskrift fra familien Schierne i Båsted $30/3$ (bil. t. Schacks skrivelse $2/4$ stds.).
 14) *Drejer, Age Monsen og Niels Andersen*: Karol. förb. årsbok 1916, 48 f.
 15) *Jens Andersens ansøgning* $12/1$ (Krigsk. i. S.). — Bilag til Fischers brev $22/2$ (stds.).
 16) *Ny svensk Pardon*: RR $25/2$. — Sthen Jacobsen 153 (dateret $26/2$).

- 17) *Partisanerne i foråret 1678*: Buschovius og Sv. Erlandsson t. Sperling $\frac{1}{3}$ (SGA). — Ankarspitz' klage bilagt Peter Stensens indberetn. $\frac{3}{6}$ (Krigsk. i. S.). — Simon Bengtsson t. Sperling $\frac{11}{3}$, $\frac{15}{3}$ (SGA). — Byfogden i Ysteds forhør $\frac{26}{2}$ (SGA: Indk. br. från mag. i Ystad). — Ltn. v. Essen t. Sperling $\frac{24}{5}$, $\frac{31}{5}$ (SGA).
- 18) *Friskytternes optræden*: Reenberg $\frac{3}{4}$, $\frac{9}{4}$ (Krigsk. i. S.). — Simon Bengtsson t. Sperling $\frac{4}{5}$ (SGA).
- 19) *Snaphaneri i Gønge*: RR $\frac{5}{4}$, $\frac{6}{4}$, $\frac{27}{4}$. — P. de la Gardie t. Karl XI $\frac{19}{3}$ (SRA: Skrivelser t. konungen, D.). — En *Bengt Mogensøn* fra Fagerhult virkede allerede under krigen 1643—45 i egnen ved Markaryd som dansk friskyttefører (se I, 44), men er næppe den samme som den hernævnte.
- 20) *Ørkened sogns opbrænding*: RR $\frac{19}{4}$, $\frac{1}{6}$. — Stds. $\frac{27}{4}$ (præmier) og $\frac{1}{6}$ (Glimaker).

TOLVTE KAPITEL

- 1) *Den militære situation 1678*: Hist. Tidsskr. 11 R. II, 480 ff. (Kn. Fabricius).
- 2) *Engelholm*: Sthen Jacobsen 161 ff.
- 3) *De befæstede gårde*: Hård t. Karl XI $\frac{10}{4}$ (SRA). — Endnu $\frac{22}{5}$ spotter kongen i brev t. Hård over Merheims trudsler mod de faste huse (RR). — Hummerhjelms dagbok (Loenboms Anecdota 2dra stycket). — Sthen Jacobsen 166. — Holger Trolle $\frac{3}{7}$ (Krigsk. i. S.).
- 4) *Danske odelæggeslyster*: A. Hysing t. Sperling $\frac{18}{3}$, $\frac{13}{4}$ (SGA). — Breve fra Bonderup sogn $\frac{14}{6}$, Herrested by $\frac{16}{6}$, Skiverup s. $\frac{20}{6}$, Johanne Jensdtr. i Fers h. $\frac{24}{6}$ og Inger Jens Tøgersens i Sjøbo (Laholms len) $\frac{24}{6}$, (alle i Krigsk. i. S.). — Merheim t. Chr. V $\frac{16}{3}$ (stds.).
- 5) *Ysted*: Holger Trolle $\frac{15}{6}$; Jak. Palme, Sivert Kofod og Peder Hansen Gade t. Chr. V $\frac{26}{6}$ (begge i Krigsk. i. S.). — Jens Jakobsen t. Sperling $\frac{20}{6}$ (SGA). — Bil. t. Aschebergs brev t. Karl XI $\frac{23}{5}$ 1681 (SRA). — Se iøvrigt O. og G. Palme, Slakten Palme II, 211 ff.
- 6) *Opfordring til udvandring*: Sthen Jacobsen 163 f.
- 7) *Sperlings modaktion*: Plakat $\frac{17}{6}$ (Afskr. i Rålambska sml. fol. 107 i Sv. kgl. bibl.).
- 8) *Helsingborgs indtagelse*: RR $\frac{30}{6}$, $\frac{3}{7}$, $\frac{15}{7}$. — Sthen Jacobsen 168 f.
- 9) *Kampe i N. Åsbo herred*: Nik. Hermansen t. Fr. Arensdorf $\frac{8}{6}$, $\frac{3}{7}$ (Krigsk. i. S.). — Sergent Hans Nielsen [$\frac{8}{6}$] og Peder Lauridsen u. d. t. samme (stds.).
- 10) *Friskytterne i Gønge Herrederne*: Fr. Arensdorf t. H. Meyer $\frac{1}{6}$ (stds.). — Åge Monsen t. Nik. Hermansen $\frac{10}{6}$; samme t. Arens-

- dorf $\frac{18}{6}$; Svend Bjørnsen t. Chr. V $\frac{12}{6}$ og Tue Krop t. Arensdorf $\frac{7}{6}$ (alle i Krigsk. i. S.).
- 11) *Bengt Månsson*: RR $\frac{1}{7}$.
- 12) *Friskytterne i Gers h. og Blekinge*: To breve fra Simon Andersen, det ene indkommet $\frac{20}{6}$, det andet skrevet efter $\frac{16}{6}$ (i Krigsk. i. S.). — Ebbe Ulfeld til herredsdmr. i Gers h. $\frac{11}{7}$ (Stds. opsnappede breve). — Pflug t. kapt. Corn. Barfod i Kbhvn. $\frac{14}{6}$; samme t. Arensdorf $\frac{30}{7}$ (Krigsk. i. S.).
- 13) *Landskrone lens friskytter*: Jens Jensen t. en oberst u. d.; samme t. Arensdorf u. d. og $\frac{28}{6}$ (alle i Krigsk. i. S.).
- 14) *Peter Sten* t. Arensdorf $\frac{3}{6}$ og u. d. [vist før $\frac{19}{8}$] (Stds.).
- 15) *Tilstanden i Kr.stad*: v. d. Osten t. Chr. V $\frac{3}{4}$; det sidste brev fra den indesluttede by, som nåede frem (Krigsk. i. S.). — Sthen Jacobsen 175. — Peter Sten t. Arensdorf $\frac{18}{7}$ (Bil. t. Åge Monsens breve i Krigsk. i. S.).
- 16) *Den danske marsch til Ønnested*: Hist. Tidsskr. 11 R. II, 484 ff.
- 17) *Hønjerums skanse*: Åge Monsen t. Arensdorf $\frac{24}{7}$ (Krigsk. i. S.). — Akkorden $\frac{2}{8}$ (stds.: Registrerede sager). — Arensdorf og Wedel t. Chr. V $\frac{9}{8}$ (i. S.).
- 18) *Kampen ved Ø. Sonnerlev*: Præsten Chr. Lauridsen t. sin datter $\frac{3}{8}$ (stds. opsn. breve).
- 19) *Johan Gyllenstierna*: Peter Sten t. Arensdorf $\frac{4}{8}$ (Krigsk. i. S.). — Bil. t. Åge Monsens brev u. d. [$\frac{16}{7}$] (Stds.). — Friskytterne fra Vange og Opmans klage over Pflug $\frac{12}{8}$ (stds.).
- 20) *Sven Erlandsson i Midtskåne*: Joh. Haksen u. d. (stds.).
- 21) *Kristianstads Akkord*: Sthen Jacobsen 176 ff. — Til gengæld påbød Karl XI en ny edsaflæggelse i hele Kr.stad len (RR $\frac{10}{8}$). — N. P. Jensen, Den skaanske Krig (1900) 483. — H. Meyer $\frac{9}{8}$ (om middagen) fra Riseberg (Krigsk. i. S.).
- 22) *Skånes ruiner*: Meyer t. Chr. V $\frac{2}{8}$ fra Ønnested; samme $\frac{3}{8}$ (stds.). — Arensdorf t. general Bülow $\frac{9}{8}$ fra Riseberg og hans proklamation $\frac{4}{8}$ (Krigsk. registr. S. Nr. 41). — Memorial $\frac{29}{7}$ (stds.). — Peter Sten t. Meyer $\frac{12}{8}$ (Krigsk. i. S.). — Sthen Jacobsen 180. — Meyer t. Chr. V $\frac{24}{8}$ (Krigsk. i. S.).
- 23) *Båstadaffæren*: Rantzaus og obtltn. Plessens indberetn. $\frac{9}{8}$ (Krigsk. i. S.). — Sthen Jacobsen 181 (med lidt andre tal).
- 24) *Pflugs jagt på Ulfeld*: Feltmarskalltn. Wedel t. Chr. V $\frac{6}{10}$ (Krigskoll. i. S.).
- 25) *Friskytternes retræte*: Åge Monsen og Peder Larsen t. Arensdorf $\frac{4}{10}$ (stds.). — General Lähndorff t. Chr. V $\frac{23}{10}$ (stds.).

TRETTEDE KAPITEL

- ¹⁾ *Lunds brand*: Weibull 1874 II, 15.
- ²⁾ »*Promemoria om Snaphanerne 1676 o. flg.*« findes i afskrift på K. B. (Ny kgl. Sml. 4to 1076), der 1754 er overgivet til Langebek af den svenske assessor Wessman. Fra Langebeks bibl. er den gennem Suhms nået til sit nuværende hjemsted. Af unøjagtigheder mærkes, at den første begivenhed (om friskytteføreren Jeppe Bosson) henlægges til »strax effter slaget wid Lund«, men at Kn. Thott i sit brev t. kongen ¹³/₅ 79 betegner den som en nyhed. I nr. 3 skildres Tage Bøgs død, som også indberettes til Sperling ²⁴/₉ 78 af Simon Bengtsson, der åbenbart har den virkelige ære deraf. Af de øvrige begivenheder kan følgende fire tidfæstes: Hans Severins død i nr. 4, der nævnes af Knud Thott i brev t. kongen febr. 79; »lille Mads«es død i nr. 5, se samme i brev ²⁷/₁ 1679; kampen med »Tullasagra Simon« i nr. 10, der omtales i Sven Erlandssons indberetn. ⁸/₁₀ 78; endelig den snaphanespidsning, der i nr. 16 dateres til, »da kongen stod med arméen ved S. og N. Hwedinge«, hvilket var tilfældet i efteråret 78. Formodentlig ligger også alle de øvrige begivenheder i tiden efter Kristianstads fald i aug. 78.

Om hensigten med promemorien kan man kun gisne. Det er usikkert, om den er forfattet af Sv. Erlandsson selv; den er heller ikke i »jeg«-form. Derimod er det givet, at den er affattet efter hans beretning, formodentlig adskillige år efter skånske krig. Når man betænker, at han da stod i et udpræget modsætningsforhold t. generalguvernør R. v. Ascheberg (Jerker Rosén, Sk. privilegie- och reduktionsfrågor, 164 ff.), er det troligt, at man heri skal søge bevæggrunden til dette »åreminnes« fremkomst.

- ³⁾ *Hummerhjelm's dagbog*: Loenboms Anecdota om namnk. sv. män, andra stycket (1770).
- ⁴⁾ *Friskytternes indrullering og underhold*: Sthen Jacobsen 202. — Brev t. Chr. V ⁸/₄ 79 fra en embedsmand i H.borg (Underskr. ulæselig) (Krigsk. i. S.). — Thott t. Chr. V særlig ²⁶/₈, ²⁵/₁₀, ¹⁶/₁₂ 78; ²²/₅, ³⁰/₅ 79 (stds.).
- ⁵⁾ *Troppernes plyndringer*: v. d. Osten t. Chr. V ⁰/₃ (om obtltn. Aderkas); Merheim ¹⁹/₂ og ob. Barsse ⁵/₃ t. kongen (alle i Krigsk. i. S.). — Byretsdom fra Ldskrone ²⁷/₃ 79 og gen. Løvenhjelm t. kg. ²⁴/₈ 78 (stds.).
- ⁶⁾ *Væsby præstegdård*: Krigsretsdom i Krigsk. i. S. jan. 79. — Altevilt t. Chr. V ²⁷/₁, ²⁸/₁, ¹³/₂ 79 (i. S.).
- ⁷⁾ *Landskrone*: Merheim t. Chr. V ⁶/₁₀ 78 (Krigsk. i. S.). — Biskop Hans Bagger t. ambassadørerne i Lund ⁸/₇ 79 (Ehrenschildts ark. i DRA). — Magistr. t. Chr. V ²⁰/₃ 79 §§ 1 og 6 (Krigsk. i. S.).
- ⁸⁾ *Helsingborg*: Sthen Jacobsen 237. — ²⁹/₃ 79 fik Ove Rommel ordre til at nedbryde »endnu« 70 gårde (Sj. Tegn.). En mand opgav sit

- tab ved husenes nedrivning til 1600, en anden sit til 7000 rdl. (Otto Baldzerson $\frac{6}{12}$ 79 og Krif. Andersen u. d. i Genk. i. B.). — Sj. Tegn. $\frac{19}{8}$ (Privilegierne). — Sperling t. Karl XI $\frac{10}{5}$ om flytningen (SRA). — Justitzsachen $\frac{29}{4}$ om O. Rommel (Krigsk. i. S.). — Sv. Pil $\frac{18}{2}$ (Genk. i. Br.).
- 9) *Pihlcrona*: Donationsbreve $\frac{27}{2}$ (for landshfd. Reuterkrantz), $\frac{3}{3}$ (bgm. Ekebohm), samt $\frac{29}{11}$ 78 (Hilleton og Berg) (alle i RR). I det sidste siges P. at være død, men han levede i hvert fald endnu i jan. 79, da han sendte en (udat.) ansøgning fra Kbh. t. Chr. V (Krigsk. i. S.) (se iøv. note 11).
- 10) *Herm. Schlyter* t. Chr. V $\frac{7}{7}$ 78; han og Caspar Roluffs t. samme $\frac{19}{3}$ 79 (fra Ldskr.) (Krigsk. i. S.). — Lidet troværdig virker derfor den beretn. om H. S.s uskyld, som fremlagdes for de sv. myndigheder tre år senere; bl. a. omtales heri ikke edsaflæggelsen til Chr. V: Weibull 1871 II 81 ff.
- 11) *Slægten Pil*: Hertugen af Croy t. Chr. V $\frac{1}{2}$ 79; skrædder Jens Hols t. samme $\frac{2}{9}$ 79 (begge i Krigsk. i. S.) — Tue P. fra H.borg og bgm. Pihlcrona nævnes i febr. 79 som logerende hos Baltzer Bollhagen i Magstræde i Kbh. (stds. marts).
- 12) *Polit. Stemninger*: Korf. Trolle t. Chr. V $\frac{19}{4}$; jfr. krigskomm. Junge t. Jens Harboe $\frac{20}{12}$ 78 om stærk kornudførsel. — Kn. Thott t. Chr. V $\frac{17}{4}$, $\frac{24}{6}$ (alle i Krigsk. i. S.).
- 13) *Den danske regerings forhåbninger*: L. Laursen, Danmark—Norges Traktater 1523—1750 VII (1926), 254, 267 f.
- 14) *Fredstraktaterne*: Stds. 305, 331. — Bircherods Dagbøger (ed. Molbech 1846) 201. — Lundfredens § 13: Laursen 334.
- 15) *Udførelsen af § 13*: Laursen 343.

FJORTENDE KAPITEL.

- 1) *Gersdorffs relationer* i Sächs. Staatsarchiv i Dresden nr. 8147.
- 2) *Skånstkt ødegods*: Karol. förbundets årsbok 1946, 52 (Alf Åberg).
- 3) *Vinstrup*: Breve t. Sperling $\frac{3}{2}$, $\frac{17}{2}$, $\frac{21}{4}$, $\frac{3}{8}$ og $\frac{27}{9}$ 78 (SGA) — RR $\frac{3}{6}$, $\frac{9}{9}$ 78.
- 4) *Kristianstads forsvenskning*: RR $\frac{12}{8}$, $\frac{31}{8}$, $\frac{26}{11}$, $\frac{3}{12}$, $\frac{7}{12}$ 78 (stds. $\frac{15}{9}$ 77). Allerede i slutningen af 1677 stod 15 skånske præstekald ubesatte, fordi kongen kun vilde have dem besatte med Svenskere, og sådanne manglede.
- 5) *Svensk indvandring*: Åberg, Snapphanarna 161 f.
- 6) *Chr. Karstensen Fundanus*: Kn. Thott t. Chr. V $\frac{20}{11}$, $\frac{2}{2}$ 79 (Krigsk. i. S.). — RR $\frac{24}{11}$ 77.
- 7) *Nordskåne*: Poul Ennertsens ansøgninger $\frac{13}{10}$ 77 og $\frac{20}{2}$ 78 (Krigsk. i. S.). — Oluv Vankiv: RR $\frac{25}{9}$ og $\frac{29}{11}$ 78. — Præsterne i

Vinsløv, Hestved og Fjelkestad: RR $^{11}/_{12}$, $^{20}/_{12}$, $^{28}/_{12}$ 78. — *Henr. Nissenius*: RR $^{25}/_{11}$, $^{27}/_{4}$ og $^{25}/_{11}$ 78; $^{7}/_{7}$ 79. — *Jørgen Fischer*: RR $^{15}/_{9}$, $^{16}/_{9}$, $^{26}/_{11}$ 77; $^{5}/_{4}$ 78. — *Morten Odder*: RR $^{6}/_{9}$ 77. — *David Mølensted*: Bil. t. Reenbergs skr. $^{20}/_{4}$ 78 og Kn. Thott t. Chr. V $^{20}/_{1}$ 79 (Krigsk. i. S.).

- 8) *Østskåne*: *Peder Vankiv*: RR $^{28}/_{12}$ 78. — *Chr. Klim* t. hans dtr. i Andrerum $^{3}/_{8}$ 78 (Krigsk. opsn. Br.). — *Olvv Aquilonius* t. Sperling u. d. (nvbr. 78?) (SGA) og RR $^{23}/_{11}$ 77. — *Joh. Ingellotz* t. Chr. V u. d. (1678?) (Genkomm. i. Br.). — Om præsterne i Ravlunde, Løderup, Vemmerlev, Stiby og Ingelstrup, se iøv. Cavallin, Lunds stifts herdaminne.
- 9) *Plyndringer*: Chr. Klims ovenfor nævnte brev. — *Sofie*, enke e. hr. Hans til Tosterup t. Merheim $^{14}/_{2}$ 79 (Bil. til dennes indb. $^{10}/_{2}$ i Krigsk. i. S.).
- 10) *Midtskåne*: RR $^{7}/_{1}$ 78. — Se iøv. Cavallin, Lunds stifts herdaminne. — Om Else Munk, se Åge Christensen $^{29}/_{4}$ 78 (Bil. t. Reenbergs skr. $^{29}/_{4}$ i Krigsk. i. S.). — Om v. Raden, se Ascheberg $^{20}/_{1}$ 79 (SRA: Skr. t. konungen, Karl XI's tid).
- 11) *Sydskåne*: *H. Motzfeldt* t. Chr. V $^{4}/_{1}$ 79 (Krigsk. i. S.) — *Dom. Jakobsen*: se s. 221. — *Mikkel Bengtsen*: RR $^{20}/_{9}$ 78. — *Chr. Gjersing* t. Chr. V u. d. (Genk. i. Br.) — *Bastian Odder*: Weib. 1871, 94. — *Sv. Knudsen* t. Sperling $^{2}/_{6}$ 78 (SGA) — *Gotfr. Hyphof* t. Sperling $^{6}/_{8}$ 78 (SGA).
- 12) *Vestskåne*: *Hans Jul* t. Chr. V 1677 u. d. (Genk. i. Br.) — *Cavallin*, Lunds Stifts Herdaminne. — *Sten Jakobsen*: RR $^{10}/_{5}$ 78. — *Listen* hos Weibull 1871, 90—95. — Et kuriøst tilfælde frembyder øen *Huen*, som Christian V efter præstens død lagde under Sjællands stift, hvorhos han befalede biskop Hans Bagger at ordinere Niels Munk til præst på øen, »indtil Gud os fredelig tilstand vil forlene«. Niels Munk blev nemlig, uforstyrret af Svenskerne, siddende i dette embede til sin død 1708 (Sj. Tegn. 1678 $^{14}/_{1}$ og $^{13}/_{2}$).
- 13) *Plyndringer*: *Vidskølle bymænd* u. d.; *Kævlinge bønder* $^{5}/_{10}$; *fire skånske bønder* u. d.; *Mattis Monsen* fra Røstång $^{31}/_{8}$; alle disse fra 1678; desuden fire repræsentanter fra H.borg len 1679 (alle brevene i Krigsk. i. S.).
- 14) *Margrete Hundorfs bo*: Bil. t. Paulins brev t. Sperling (SGA).
- 15) *Bønders Dødsboer*: SLA: *Boupteckningar*, *Rønnebergs h.* $^{27}/_{3}$ 77; *Frosta h.* $^{27}/_{2}$ 77 (en skæppe rug vurderes heri til 2 mrk.; en stud til 8 dlr.); *sammesteds* $^{3}/_{10}$ 77; *S. Åbo h.* $^{10}/_{3}$ og $^{6}/_{6}$ 77, $^{1}/_{8}$ 78; *Luggude h.* $^{23}/_{3}$ 77; *Bjäre h.* nvbr. 77, $^{22}/_{12}$ 78. — Derimod er boopgørelsen efter *Trud Jensen* i *Errerup* $^{14}/_{1}$ 78 så uoverskuelig, at dens resultat ikke kan fastslås. I denne er der dog interessante værdiangivelser (1 skp. byg: 2 mrk.; 1 skp. rug: 3 mrk.; 1 ko: 4—5 dlr. osv.).
- 16) *Præsten Hans Lauridsen*: SLA: *Bouppt.*, *Skytts h.* $^{31}/_{7}$ 77.

- ¹⁷⁾ *Birkefoged Sv. Andersen*: stds., S. Åsbo h. $2\frac{2}{8}$ 77.
- ¹⁸⁾ I Gullarp-Næs' kirkehog er tallet endog 980 p. ct., altså 10 gange så mange døde som fødte, men det må rigtignok tilføjes, at det her drejer sig om så små absolute tal, at man næppe bør benytte dem statistisk. Af samme grund er Dalby, Knæstorp-Totterup og Espø sogne ikke medtagne i ovenstående behandling.
- ¹⁹⁾ Til denne kategori hører vel også optegnelsen fra Vinslöv i marts: »Laurits Trølsson af Aritzløf blev schudt af krigsfolch ved Ferløf; 40 år [gammel]«. Disse krigsfolk var formodentlig svenske.
- ²⁰⁾ At det årlige fødselstal i Kristianstad ligger højere under krigen (64 mod 58), kan derimod næppe tillægges betydning p. g. a. byens særlige karakter som garnisonsstad.
- ²¹⁾ At tallet på vielser i Kristianstad endog var stigende under krigen, skyldes vel også de førnævnte særlige forhold.
- ²²⁾ Indvandrede Smålændinger mødes jævnlig i Osby-Loshult og i Visseltoft-Verum sogne.
- ²³⁾ »Han levede i ægteskab med Elne i 45 år; fik 7 børn, hvoraf 4 overlever ham. En from mand, som elskede enkelhed og retfærdighed og ved sit gode eksempel var et lys for andre; gid de vilde efterligne ham! Død i sit 85. år.«

FEMTENDE KAPITEL

- ¹⁾ *Danske ridefogder*: A. Dolmer u. d.; Joh. Haksen $2\frac{3}{11}$ 79; de samme og tre andre ridefogder $1\frac{1}{5}$ 80 (Gen.komm. i. h.).
- ²⁾ *Friskytterne*: se note 5 til Syvende Kapitel.
- ³⁾ Ellen sat. Jesper Møllers t. Chr. V $1\frac{3}{3}$ 79 (Krigsk. i. s.). (Hun havde mistet både mand og svigersøn).
- ⁴⁾ Angående noterne til det følgende henvises til forfatterens afhandling »Skånsk indvandring til Sjælland i slutningen af 1600-tallet« i Hist. Tidsskr. 11te r. III, 351—378, hvoraf der her er givet et uddrag.

INSIGNIA

SCANIÆ HALLANDIÆ BLEKINGIÆ

Miliaria Germanica Composita — 15 in uno Gradu